

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Miha Šlebir

**Uporabnost koncepta točke osredotočenja
v sodobnih vojaških operacijah**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2020

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Miha Šlebir

Mentor: prof. dr. Marjan Malešič

Somentor: doc. dr. Uroš Svete

**Uporabnost koncepta točke osredotočenja
v sodobnih vojaških operacijah**

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2020

Člani komisije za oceno doktorske disertacije:

- prof. dr. Marjan Brezovšek, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani
- izr. prof. dr. Andrej Sotlar, Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru
- izr. prof. dr. Samo Uhan, Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

Razlage obstajajo, od nekdanj so obstajale. Vselej je dobro poznana rešitev za vsak človeški problem – elegantna, verjetna in napačna. (H. L. Mencken)

***Vsem, ki ste prispevali h končni vsebini in podobi disertacije, se iskreno zahvaljujem. Ob tem upam, da sem vašo spodbudo in pomoč pretil v razlage, ki so elegantne, verjetne in –
pravilne!***

Uporabnost koncepta točke osredotočenja v sodobnih vojaških operacijah

Točka osredotočenja je neoclauserwitzovski vojskovalni koncept, ki stremi k doseganju disproporcionalnih zelenih učinkov z degradacijo omejenega, a pomembnega dela sovražnikovega sistema. Koncept favorizira posredni pristop in se uporablja na vseh ravneh vojskovanja, kot ključen pa je obravnavan predvsem v operatiki oziroma na operativni ravni vojskovanja. Čeprav je točka osredotočenja v minulih desetletjih postala *modus operandi* načrtovanja in izvajanja (večjih) vojaških operacij v številnih oboroženih silah, se porajajo vprašanja o resnični uporabnosti koncepta.

S teoretskega vidika ima koncept točke osredotočenja realističen, ontološki in vzročni vidik, saj je utemeljen na empiričnih opažanjih, (so)oblikuje dojemanje stvarnega sveta in posreduje razlage za spremembe v njem. Čeprav so nekatere opredelitve točke osredotočenja protislovne, pa lahko s konceptualno analizo ugotovimo, da na operativni ravni vojskovanja več pomembnih avtorjev poudarja enake dimenzije koncepta, in sicer: (1) vodjo oziroma poveljnika z dodeljenim štabom, (2) ključno vojaško enoto, strukturo oziroma silo in (3) računalniško oziroma kibernetično omrežje.

Na podlagi študije petih primerov sodobnih vojaških operacij (operacije Zavezniška sila, petdnevne vojne, operacije vrnitve Krima, operacije Liti svinec in invazije Alahovega leva al Bilavija) lahko sklenemo, da je v vseh obravnavanih operacijah zmagovalna stran uspela degradirati funkcionalnost omenjenih podsistemov sovražnika, ki jih ključni teoretiki dojemajo kot (potencialne) točke osredotočenja, v bistveno večji meri, kot je to v obratni smeri uspelo poražencu. Koncept točke osredotočenja torej ohranja analitično vrednost, pri čemer bi ga bilo mogoče vsebinsko dodelati oziroma ga tesneje povezati s teorijo kompleksnosti. Pri tem si lahko pomagamo s konceptoma atraktorja in faznega prehoda. Degradacija ključnega podsistema (točke osredotočenja) privede do faznega prehoda (izrazitega zmanjšanja bojne moči), s tem pa tudi do premika od enega k drugemu čudnemu atraktorju – novemu, razmeroma stabilnemu stanju. Na podlagi opažanj v številnih drugih sistemih lahko domnevamo, da je tudi za vojskovanje značilna histereza.

Ključne besede: točka osredotočenja, vojskovanje, vojaške operacije, operatika, sistemska teorija

Applicability of the Centre of Gravity Concept in Contemporary Military Operations

The centre of gravity is a neo-Clausewitzian warfighting concept, which aims to achieve disproportionate desired effects through the degradation of a limited but essential part of the enemy system. The concept favours an indirect approach and is used at all levels of warfare; however, it has special importance for operational art, or the operational level of war. Although over the past few decades the centre of gravity has become the *modus operandi* of the planning and conduct of (major) military operations in a number of armed forces, questions arise about the true utility of the concept.

From a theoretical standpoint, the concept of the centre of gravity has a realistic, ontological, and causal perspective as it is based on empirical evidence, co-shapes the perception of reality, and provides explanations of changes. Although some definitions of the centre of gravity are considered contradictory, with the help of conceptual analysis we can identify common dimensions of the concept, which are highlighted by several prolific authors. Namely, these dimensions, pertaining to the operational level of war, are: (1) the leader or commander with an assigned staff, (2) a key military unit, structure or force, and (3) a computer or cyber network.

A multiple-case study of five contemporary military operations (Operation Allied Force, Five-Day War, Annexation of Crimea, Operation Cast Lead and the Invasion of Asadullah al-Bilawi) revealed that in each case the winning side degraded the aforementioned subsystems, perceived as (potential) centres of gravity by key theorists, to a far greater degree than *vice versa*. The centre of gravity concept therefore retains its analytical value, although it could be further refined in terms of its relation to the complexity theory. The concepts of attractor and phase transition could be of use – the degradation of a key subsystem (centre of gravity) leads to a phase transition (significant decrease of combat power) and thus to a shift from one to another strange attractor, i.e. to an alternative relatively stable state. Further, based on observations from numerous other systems, we can assume that warfare is also characterized by hysteresis.

Key words: centre of gravity, warfare, military operations, operational art, systems theory

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	12
1.1	RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	19
1.2	RAZISKOVALNI PRISTOP IN RAZISKOVALNE METODE.....	20
1.3	IZVIRNOST PRISPEVKA DISERTACIJE IN NJENE OMEJITVE.....	23
1.4	STRUKTURA DISERTACIJE.....	25
1.5	TERMINOLOGIJA	26
2	TEORETSKA OBRAVNAVA TOČKE OSREDOTOČENJA: OD KONCEPTUALNE ANALIZE K SISTEMSKEMU PRISTOPU	28
2.1	OBLIKOVANJE IN ANALIZA KONCEPTOV V DRUŽBENIH VEDAH.....	30
2.1.1	Metode za analizo konceptov.....	34
2.1.2	Koncepti v vojaški stroki	43
2.1.3	O pomenu metafor pri konceptualizaciji.....	44
2.2	TOČKA OSREDOTOČENJA – NEOCLAUSEWITZEVSKI KONCEPT ZA 21. STOLETJE?	46
2.2.1	Genealogija koncepta.....	46
2.2.2	Analiza ključnih različic koncepta.....	57
2.2.3	Kritike koncepta.....	92
2.3	ZNAČILNOSTI SODOBNIH VOJAŠKIH OPERACIJ.....	98
2.3.1	Operatika kot miselni okvir razumevanja (večjih) operacij.....	99
2.3.2	Sistemske pristop k sodobni operatiki	107
2.3.3	Vzročno-posledične povezave v sodobnih operacijah.....	117
3	TOČKA OSREDOTOČENJA V SODOBNIH VOJAŠKIH OPERACIJAH: ŠTUDIJA PRIMEROV	121
3.1	OPERACIJA ZAVEZNIŠKA SILA (NAPAD NATA NA JUGOSLAVIJO LETA 1999). 122	
3.1.1	(Grand)strateški kontekst.....	122
3.1.2	Operativni dejavniki.....	124
3.1.3	Načrtovanje in vodenje operacije.....	128
3.1.4	Potek operacije.....	128
3.1.5	Izgube.....	130
3.1.6	Izid operacije.....	133
3.1.7	O točkah osredotočenja.....	134
3.2	PETDNEVNA VOJNA (RUSKO-GRUZIJSKA VOJNA LETA 2008).....	137
3.2.1	(Grand)strateški kontekst	137
3.2.2	Operativni dejavniki.....	139
3.2.3	Načrtovanje in vodenje operacije.....	143
3.2.4	Potek operacije.....	145
3.2.5	Izgube.....	147
3.2.6	Izid operacije.....	149
3.2.7	O točkah osredotočenja.....	150

3.3	OPERACIJA VRNITVE KRIMA (RUSKA ANEKSIJA KRIMSKEGA POLOTOKA LETA 2014)	153
3.3.1	(Grand)strateški kontekst	153
3.3.2	Operativni dejavniki	155
3.3.3	Načrtovanje in vodenje operacije	159
3.3.4	Potek operacije	160
3.3.5	Izgube	163
3.3.6	Izid operacije	163
3.3.7	O točkah osredotočenja	164
3.4	OPERACIJA LITI SVINEC (IZRAELSKI NAPAD NA GAZO V LETIH 2008–2009) ...	166
3.4.1	(Grand)strateški kontekst	166
3.4.2	Operativni dejavniki	168
3.4.3	Načrtovanje in vodenje operacije	172
3.4.4	Potek operacije	173
3.4.5	Izgube	175
3.4.6	Izid operacije	176
3.4.7	O točkah osredotočenja	176
3.5	INVAZIJA ALAHOVEGA LEVA AL BILAVIJA (OFENZIVA ISIL V SEVERNEM IRAKU LETA 2014)	180
3.5.1	(Grand)strateški kontekst	180
3.5.2	Operativni dejavniki	182
3.5.3	Načrtovanje in vodenje operacije	185
3.5.4	Potek operacije	186
3.5.5	Izgube	188
3.5.6	Izid operacije	189
3.5.7	O točkah osredotočenja	189
3.6	IZSLEDKI ŠTUDIJE PRIMEROV	191
4	IZHODIŠČA ZA REKONCEPTUALIZACIJO	194
4.1	NADGRAJENEMU POJMOVANJU NAPROTI	194
4.1.1	O atraktorjih	197
4.1.2	O kritičnih prehodih	200
4.2	TOČKA OSREDOTOČENJA, ATRAKTORJI IN KRITIČNI PREHODI	203
5	SKLEP	208
6	SEZNAM VIROV	216
7	STVARNO IN IMENSKO KAZALO	255

KAZALO SLIK

Slika 2.1: Primer členitve koncepta demokracije	42
Slika 2.2: Primer členitve teorije liberalne demokracije.....	42
Slika 2.3: Generična koncepcija modela (Warden)	60
Slika 2.4: Generična koncepcija modela (Strange).....	65
Slika 2.5: Generična koncepcija modela (Eikmeier)	72
Slika 2.6: Generična koncepcija modela (Echevarria).....	78
Slika 2.7: Generična koncepcija modela (Vego)	83
Slika 2.8: Strukturna členitev koncepta točke osredotočenja	90
Slika 2.9: Prikaz kompleksnosti na bifurkacijskem diagramu.....	115
Slika 4.1: Ponazoritev vloge atraktorjev in repelerjev v dinamičnih sistemih	198
Slika 4.2: Primeri trajektorij različnih atraktorjev	199
Slika 4.3: Ponazoritev kritičnega prehoda	202
Slika 4.4: Ponazoritev spreminjanja območij privlaka ob kritičnem prehodu.....	203

KAZALO TABEL

Tabela 1.1: Poimenovanje v nemškem, angleškem in slovenskem jeziku	17
Tabela 2.1: Goseničar kot klasični koncept	32
Tabela 2.2: Operacija kot radialni koncept	33
Tabela 2.3: Hibridno vojskovanje kot koncept družinske podobnosti.....	34
Tabela 2.4: Sartorijeva pravila za analizo konceptov	35
Tabela 2.5: Gerringova merila za presojanje ustreznosti konceptov	36
Tabela 2.6: Struktura klasičnega koncepta: logični veznik in	40
Tabela 2.7: Struktura koncepta družinske podobnosti: logični veznik ali	40
Tabela 2.8: Struktura radialnega koncepta: kombinacija logičnih veznikov in ter ali.....	40
Tabela 2.9: Logika družboslovnih konceptov.....	41
Tabela 2.10: Wardenovi primeri analize.....	60
Tabela 2.11: Strangeevi primeri analize	66
Tabela 2.12: Eikmeierjevi primeri analize.....	73
Tabela 2.13: Echevarrijeva primera analize.....	77
Tabela 2.14: Vegova primera analize	84
Tabela 2.15: Primerjava ključnih različic koncepta točke osredotočenja.....	87
Tabela 2.16: Konvencionalno in sodobno pojmovanje ravni oziroma vidikov vojskovanja.	106
Tabela 2.17: Različne vrste problemov	112
Tabela 2.18: Kontrast med linearnim in nelinearnim obravnavanjem vojskovanja	114
Tabela 3.1: Ocenjene vrednosti kazalnikov za operacijo Zavezniška sila.....	136
Tabela 3.2: Ocenjene vrednosti kazalnikov za petdnevno vojno.....	152
Tabela 3.3: Ocenjene vrednosti kazalnikov za konfrontacijo na Krimu.....	165
Tabela 3.4: Ocenjene vrednosti kazalnikov za operacijo Liti svinec.....	179
Tabela 3.5: Ocenjene vrednosti kazalnikov za ofenzivo ISIL v severnem Iraku	190

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

ACTORD	<i>activation order</i>	ukaz o aktivaciji sil
ACTWARN	<i>activation warning</i>	opozorilo o aktivaciji sil
C ²	<i>command and control</i>	poveljevanje in kontrola
CC	<i>critical capabilities</i>	ključne zmogljivosti
CG, CoG	<i>centre of gravity</i>	točka osredotočenja
COGNET	<i>Centre of Gravity Network Effects Tool</i>	orodje za ugotavljanja omrežnih učinkov točke osredotočenja
CR	<i>critical requirements</i>	ključne zahteve
CRONOS	<i>Crisis Response Operations in Nato Operating Systems</i>	Natov operacijski sistem za operacije kriznega odzivanja
CS	<i>critical strengths</i>	ključne moči
CV	<i>critical vulnerabilities</i>	ključne ranljivosti
CW	<i>critical weaknesses</i>	ključne šibkosti
GLONASS	<i>Globalnaja navigacionnaja sputnikovaja sistema</i>	globalni navigacijski satelitski sistem
GPS	<i>Global Positioning System</i>	sistem globalnega pozicioniranja
HUMINT	<i>human intelligence</i>	pridobivanje obveščevalnih podatkov s človeškimi viri
ISIL	<i>Islamic State of Iraq and the Levant</i>	Islamska država Iraka in Levanta
ISIS	<i>Islamic State of Iraq and Syria</i>	Islamska država Iraka in Sirije
KFOR	<i>Kosovo Force</i>	Natove sile na Kosovu
MDSD	<i>Most Different Systems Design</i>	načrt najbolj različnih sistemov
PMESII	<i>political, military, economic, social, infrastructure, information</i>	politični, vojaški, ekonomski, družbeni, infrastrukturni, informacijski [dejavniki]
RKF	<i>Rapid Knowledge Formation</i>	[projekt] hitrega nastajanja znanja
SBU	<i>Služba bezpeky Ukrajiny</i>	Ukrajinska varnostna služba
SIGINT	<i>signals intelligence</i>	pridobivanje obveščevalnih podatkov s prestrezanjem signalov
SIPRNet	<i>Secret Internet Protocol Router Network</i>	tajni internetni protokol omrežnih usmerjevalnikov
SWOT	<i>strengths, weaknesses, opportunities, and threats</i>	prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti
TORC2H	<i>Integrated Operational Command and Control Headquarters System</i>	integrirani sistem za operativno poveljevanje in kontrolo

1 UVOD

Kljub napredku, ki je bil v minulem stoletju dosežen za mirno reševanje sporov, podatki kažejo, da se v številnih sodobnih konfliktih še vedno uporablja nasilje.¹ Glede na študije s področja polemologije in družbene futurologije (Black, 2000; Bousquet, 2007; Geraghty, 2013; Kaldor, 2013; Milovac, 2016; Urry, 2016; Vuk, 2018a; Wittes in Blum, 2016) je pričakovanje, da bi se človeštvo v celoti izognilo uporabi nasilja kot sredstva za razreševanje družbenih konfliktov, sicer zamisljivo, a vsaj za zdaj stvarno nedosegljivo (utopično). Kot je sklenil Cigler (2016, str. 93), je nevarnost globalnega spopada v »dogledni prihodnosti zelo majhna, tako rekoč zanemarljiva«, obenem pa svetovni mir nikakor ni zagotovljen, pri čemer bodo krize, konflikti (in spopadi, op. a.) na lokalni in regionalni ravni ostali stalnica našega življenja.

Postmoderne družbene spremembe, redistribucija globalnega ravnotežja sil, percepcija širšega spektra virov ogrožanja in digitalna revolucija so nekateri dejavniki, ki so v zadnjih desetletjih spodbudili poglobljen premislek o vlogi sile pri razreševanju konfliktov v mednarodni skupnosti. V strokovni in znanstveni literaturi lahko spremljamo pester diskurz, ki izhaja iz ideje, da se je način izvajanja organiziranega nasilja ob koncu 20. in v začetku 21. stoletja spremenil do te mere, da se bistveno razlikuje od poznanega. V tem pogledu so bili dopolnjeni ali na novo osnovani številni teorije in koncepti, med drugim o asimetričnih spopadih oziroma vojnah (Mack, 1975; Paul, 1994; Arreguín-Toft, 2001), vojskovanju četrte, pete oziroma šeste generacije (Lind in drugi, 1989; FitzGerald, 1994; Reed, 2008), kibernetičnih vojnah (Arquilla in Ronfeldt, 1993), doseganju nagle prevlade (Ullman in Wade, 1996), mrežnocentričnem vojskovanju (Cebrowski in Garstka, 1998), novih vojnah (Kaldor, 1999), vojni treh sosesk (Krulak, 1999), neomejenem vojskovanju (Qiao in Wang, 1999), vzporednem vojskovanju (Deptula, 2001), sestavljenem vojskovanju (Huber, 2002), kompleksnem vojskovanju (Kilcullen, 2004), razpršenem vojskovanju (Groll-Yaari in Assa, 2007), odprtokodnem

¹ Heidelberški inštitut za raziskovanje mednarodnih konfliktov (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2020, str. 15–16) je leta 2019 skupno zabeležil 358 konfliktov, med katerimi je bila več kot polovica (196) nasilnih. Sodobna mednarodnopravna ureditev sicer temelji na splošni in skorajda absolutni prepovedi uporabe sile, pri čemer so izjeme zgolj (1) individualna ali kolektivna samoobramba, (2) ukrepi Varnostnega sveta Organizacije združenih narodov za ohranjanje in vzpostavljanje mednarodnega miru in varnosti ter (3) pravica narodov do uveljavljanja samoodločbe (Sancin, Švarc in Ambrož, 2009, str. 54). Kljub temu smo bili po podatkih Heidelberškega inštituta (prav tam) leta 2019 priča 8 nasilnim meddržavnim konfliktom, 176 nasilnim konfliktom znotraj ali v delih držav (splošna prepoved uporabe sile ne pokriva znotrajdržavnih situacij) in 12 nasilnim transdržavnim konfliktom. Od tega je bila za 38 konfliktov značilna visoka stopnja nasilja in so jih v Heidelberškem inštitutu označili bodisi kot vojne bodisi omejene vojne. Očitno je, da na trenutni stopnji družbenega razvoja človeštvo še ni uspelo preseči nasilnega razreševanja konfliktov, ki žal ostajajo stvarnost sodobnega sveta.

vojskovanju (Robb, 2007), hibridnem vojskovanju (Hoffman, 2007), konfliktih sivega območja (Mazarr, 2015) in mozaičnem vojskovanju (Defense Advanced Research Projects Agency, b. d.). Sporno ostaja, v kolikšni meri omenjene teorije in koncepti univerzalno, inovativno in daljnosežno opredeljujejo sodobne spopade, ali se medsebojno dopolnjujejo in na kakšen način ter ali nemara bolj kot temeljne uvide odražajo tendencioznost. Ne glede na vsebinska razhajanja pa diskurz nakazuje na pomembne spremembe v načinu nasilnega razreševanja družbenih konfliktov. Kot je v zvezi z zapisanim sklenil Milovac (2016, str. 333), ima »vojskovanje kot pojav skoraj nespremenljivo naravo (splošen kontekst oziroma zakonitosti), a kljub temu ohranja zelo spremenljiv karakter (konkreten kontekst oziroma način izvajanja aktivnosti)«. Z ozirom na navedeno sta tipologizacija in klasifikacija spopadov razumljiva in pomembna tako z znanstvenoraziskovalnega kot strokovnopraktičnega vidika, saj spajata (obstoječo) teorijo z novimi tehnološkimi in družbenimi trendi (Svete, 2016, str. 97).

Po mnenju številnih avtorjev (mdr. Lind in drugi, 1989, str. 23; Metz, 2000, str. xii–xiii; Bousquet, 2007, str. 12; Hoffman, 2007; Kaldor, 2013, str. 2; Mazarr, 2015, 5. poglavje; Urry, 2016, str. 47) se ločnica med tradicionalnima kategorijama vojne in miru v zadnjih desetletjih vse bolj zabrisuje. Če je bila nekoč funkcija »družbene sistematizacije organiziranega nasilja« v izključni domeni oboroženih sil (Black, 2000, str. 29), danes ni več nujno tako. Kombiniranje uporabe konvencionalnih oboroženih sil, gverilskih, terorističnih in celo kriminalnih skupin ter neoboroženih elementov družbene moči je namreč omogočilo doseganje ciljev tudi zunaj polja tradicionalnih oboroženih spopadov. Večdimenzionalnost sodobnih spopadov, ki jih zaradi zabrisovanja meja vse težje razvrščamo v uveljavljene kategorije, je s pojmom hibridnosti vplivno zaobjel Frank G. Hoffman. Pri tem je poudaril, da so tovrstne aktivnosti lahko koordinirane ne le na strateški, ampak tudi na operativni in taktični ravni. Sintagmo hibridno vojskovanje lahko sicer zasledimo že vsaj od konca devetdesetih let 20. stoletja, a je prav Hoffman (Mattis in Hoffman, 2005; Hoffman, 2006, 2007, 2009) sprožil plaz vsebinsko navezujočih se razprav drugih avtorjev. Hoffmanov koncept lahko razumemo kot evolucijo razširjenega pojmovanja prostora in spektra spopada, ki ne zajema zgolj konfrontacije oboroženih sil, temveč tudi druge dimenzije (glej Žabkar, 2004, str. 288–289), pri čemer posebej poudarja koordinacijo in sinergijske učinke na nižjih ravneh sodobnih spopadov. Čeprav, kot ugotavlja Vegič (2016, str. 85), koncept hibridnega vojskovanja ni jasno in enotno opredeljen, niti ni poenoteno mnenje o njegovi analitični relevantnosti, pa lahko služi kot

miselni okvir, ki nas opozarja, »da se sedanji in najbrž tudi prihodnji oboroženi konflikti (oziroma spopadi, op. a.) bistveno razlikujejo od uveljavljenega razumevanja vojne«.

V preteklih desetletjih je h konceptualizaciji družbenih spopadov pomembno doprinesla tudi teorija kompleksnih (prilagodljivih) sistemov, saj je omogočila nadgrajeno razumevanje spopadov na makroravni. Teorija kompleksnosti dopolnjuje splošno teorijo sistemov s spoznanji teorije kaosa – vede »o globalni naravi sistemov«, ki si »postavlja probleme, ki jim ustaljeni znanstveni pristopi niso kos« (Gleick, 1991, str. 14–15).² Teorija kompleksnosti pomeni odmik od klasičnega modernistično mehničnega dojemanja stvarnosti, a nima enoznačne opredelitve. Izhajajoč bodisi iz matematično bodisi iz filozofsko zasnovanega razmišljanja, številni avtorji sistemsko kompleksnost pojmujejo kot eno glavnih značilnosti sodobnih spopadov (med drugimi Beyerchen 1992–1993; Ilachinski 1996; Hughes, 2004; Blakesley, 2005; Bousquet, 2007; Fleming, 2011; Crandall, 2013; Zweibelson, 2015; Erdeniz, 2016), kriz (Comfort, Sungu, Johnson in Dunn, 2001; Bolton in Stolcis, 2008) in družbenega življenja nasploh (Eidelson, 1997; Jervis, 1997; Byrne, 1998; Urry, 2016). Po teoriji kompleksnosti sistemske lastnosti niso vsota posameznih delov, pri čemer izražajo pojavne lastnosti in aktivno prilagodljivost. Tovrstni sistemi obstajajo v območju na obrobju kaosa, pri čemer izložek ni nujno sorazmeren z vložkom, zato se linearni pristop pri upravljanju in vodenju kompleksnih sistemov izkazuje za nezadostnega. V tej luči je vprašljiv uveljavljen redukcionistični pristop k razumevanju (oboroženih) spopadov, ki temelji na (pogosto kvantificiranem) razčlenjevanju spopadov na posamezne izolirane sestavne dele (Waldrop, 1993; Hughes, 2004, str. 685; Blakesley, 2005, str. 16–17; Mulej in Potočan, 2006, str. 46; Green, 2011, 1. poglavje).

Ob navedenem se postavlja vprašanje, ali so v sodobnih, domnevno vse bolj hibridnih in izrazito kompleksnih spopadih za uporabo še vedno primerne uveljavljene metode načrtovanja operacij. Ena osrednjih, a obenem izjemno spornih metod, ki se danes uporablja v zahodnih oboroženih silah na področju načrtovanja vojaških operacij oziroma bojnega delovanja nasploh, je točka osredotočenja (*centre of gravity*) (glej Nato, 2013, 2016, 2019; Joint Chiefs of Staff, 2017, 2017–2018). Koncept³ točke osredotočenja ob množici interpretacij nima enotne

² Ilachinski (1996, str. 74) je glavno razliko med obema teorijama ohlapno zajel v misli, da se sicer tako teorija kompleksnosti kot teorija kaosa ukvarjata z dinamičnimi sistemi, a se prva ukvarja s tem, kako zapleteni sistemi vodijo do enostavnega vedenja, druga pa z enostavnimi sistemi, ki vodijo k zapletenemu vedenju.

³ Čeprav uporabljajo avtorji, ki obravnavajo točko osredotočenja, neenoten pojmovni okvir in jo nekateri mestoma naslavljajo tudi kot doktrino, orodje, načelo ali konstrukt, pa je točka osredotočenja daleč najpogosteje obravnavana kot koncept. Značilnosti konceptov so podrobneje predstavljene v nadaljevanju, zato naj za zdaj

opredelitve. Teoretsko najvplivnejše različice koncepta so v minulih desetletjih oblikovali Joseph L. Strange, Antulio J. Echevarria II., Milan N. Vego, Dale C. Eikmeier in John A. Warden III., njihove ideje pa so bile prenesene tudi v številne doktrinarne dokumente.

Strange (2005, str. ix) točko osredotočenja opredeljuje kot »*primarni vir* moralne ali fizične moči, sile in odpora«. Njegovo definicijo je nadgradil Eikmeier (2016, str. 111), ki jo razume kot »primarno entiteto, ki neločljivo vsebuje ključne zmogljivosti za doseg cilja«. Sorodno definicijo ponuja Vego (2009a, str. VII-13), ki je zapisal, da gre za »vir grupirane moči – fizične ali moralne – ali vir vzvoda [moči], katerega resna degradacija, dislokacija, nevtralizacija ali uničenje bi imela *najbolj odločilen vpliv* na sovražnikovo ali lastno zmožnost za doseg danega političnega/vojaškega cilja«. Povsem drugače koncept razume Echevarria (2002, str. vii), ki meni, da so »točke osredotočenja *žariščne točke*, ki držijo skupaj celoten bojni sistem ali strukturo in črpajo moč iz raznolikih virov ter [sistemu ali strukturi] zagotavljajo namen in smer«. Warden (1992, str. 64), ki je koncept točke osredotočenja vključil v teorijo petih obročev, pa je zapisal, da gre za »koncentracije moči [...], a tudi ranljivosti«. Kot je razvidno iz navedenih opredelitev, se posamezne različice koncepta pomembno razlikujejo. Teoretiki se sicer strinjajo, da točka osredotočenja praviloma ni fizična lokacija (slovensko poimenovanje še bolj kot angleško napeljuje na to zmoto), se pa razhajajo v številnih drugih vidikih, bistvenih za razumevanje in praktično uporabo.

Neenotno razumevanje koncepta točke osredotočenja ne preseneča, saj gre v dobršni meri za rekonceptualizacijo razmišljanj Carla von Clausewitza iz njegove posthumno izdane knjige *O vojni* (*Vom Kriege*, 1832). Clausewitz je namreč v svojem delu za razlago dinamike vojskovanja uporabil mehanično oziroma fizikalno metaforo, zajeto v pojemu *Schwerpunkt* (slovenski prevod: težišče; angleški prevod: *centre of gravity*). V prevodu Slavka Hozjana je eden ključnih odstavkov preveden takole (2004, str. 232):

Tako kot je težišče vedno tam, kjer je združene največ mase, in kot je vsak udar najučinkovitejši proti težišču bremena in kot nadalje najmočnejši udar dobimo s težiščem sile, tako je to tudi v vojni. Bojne sile vsakega vojskovalca, bodisi da je to posamezna država ali zveza držav, imajo določeno enotnost in skozi njo določeno povezanost; toda kjer je povezanost, tu se pojavijo analogije težišča. V teh bojnih silah torej obstajajo določena težišča, ki s svojim gibanjem in smerjo odločajo o drugih točkah, in ta težišča so tam, kjer je zbrana večina bojnih sil. Toda tako kot ima v inertnem materialnem svetu učinkovanje na težišče svojo mero in svojo mejo v povezanosti delov, tako je to tudi v vojni in tako tukaj kot tam je lahko udar zlahka večji, kot prenese odpor; s tem pa postane udar v zrak, razmetavanje sil.

zadošča, da je koncept po slovarski opredelitvi tisto, »kar posreduje način delanja, dogajanja na kakem področju, zamisel« (Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2014).

Clausewitzevi zapisi so bili izjemno vplivni, a hkrati »nejasni, nekonsistentni in odprti za interpretacijo« (Wood, 2008, str. 46). Zato ne preseneča, da je bil koncept v naslednjih dveh stoletjih večkrat reinterpreteriran. Zadnja, vplivna obuditev zanimanja za *Schwerpunkt* oziroma *centre of gravity* (ter celotno Clausewitzevo misel nasploh) izhaja iz Združenih držav Amerike, kjer je po koncu vietnamske vojne strokovno debato spodbudil Summers (1981) in s tem sprožil kaskado interpretacij izvirnega koncepta.⁴ Leta 1986 je reinterpreteriran koncept v vojaško doktrino kot prva vpeljala kopenska vojska Združenih držav Amerike, zgledu pa so z lastnimi različicami sledile tudi druge zvrsti ameriških oboroženih sil in številne druge zahodne države (med drugim Avstralija, Švedska in Švica) ter članice zveze Nato – tudi Slovenija (glej Headquarters, Department of the Army, 1986; Andersson, 2009, str. 4; Mattelaer, 2009, str. 12; Jackson, 2017; Slovenska vojska, 2019, str. 96). V angleškem jeziku so za sodobno, neoclawitzevsko⁵ različico koncepta ohranili poimenovanje *centre of gravity*, v slovenskem jeziku pa smo prenovljen koncept poimenovali s sintagmo točka osredotočenja (glej tabelo 1.1).

⁴ Na Zahodu je bilo v drugi polovici 20. stoletja Clausewitzevo temeljno delo *O vojni sprva bolj kot v vojaških priljubljenosti v poslovnih krogih*. Pozornost vojaških teoretikov je pritegnil šele prenovljen angleški prevod knjige iz leta 1976, ki je bil še isto leto sprejet kot ključno čtivo na *Naval War College*, leta 1978 na *Air War College* in leta 1981 na *Army War College* (Bassford, 2011, str. 341–342; Melton, 2012, str. 85). Po koncu hladne vojne je sledila še splošna obuditev zanimanja za knjigo (Pommerin, 2011, str. 12).

⁵ Neo... oziroma »nanašajoč se na nov« (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*, 2014); »nov, novejši, moderen« (*Veliki angleško-slovenski slovar*, 1997). Poimenovanje med drugim uporabljata Melton (2012) in Barfoed (2014, str. 12).

Tabela 1.1: Poimenovanje v nemškem, angleškem in slovenskem jeziku

	nemško	angleško	slovensko
izvirni koncept (Clausewitz)	<i>Schwerpunkt</i>	<i>Centre of Gravity, Center of Gravity</i>	<i>težišče</i>
rekonceptualizacija (19.–20. stoletje)	<i>Schwerpunkt</i>	<i>main effort, weight of (main) effort, point of (main) effort</i>	<i>težišče</i>
nova rekonceptualizacija (konec 20. stoletja)	<i>Zentrum der Kraftentfaltung, Center of Gravity</i>	<i>Centre of Gravity, Center of Gravity</i>	<i>točka osredotočenja</i>

Vir: lastna ponazoritev⁶

Koncept točke osredotočenja je v epistemološkem pogledu poskus analitičnega osmišljanja problemov, v ontološkem vidiku pa implicira, da je spopade mogoče razčleniti, razumeti in posledično obvladati (glej Zweibelson, 2015). Kot ugotavljata Paparone in Davis (2012, str. 69–70), je v nasprotju z nekaterimi drugimi vojaškimi teorijami in koncepti točka osredotočenja vse do danes ostala relativno nepriljubljena za druge discipline družbenih ved, kot sta menedžment ali ekonomija.

Vego (2000, str. 23) o konceptu točke osredotočenja govori kot o »nemara najbolj ključnem elementu operativnega in strateškega vojskovanja«, saj je po njegovem mnenju nemogoče hitro in odločilno izvesti kampanjo ali večjo operacijo, če ne uspemo ustrezno določiti lastne in sovražnikove točke osredotočenja. Podobno razmišlja tudi Eikmeier (2004, str. 2), ki meni, da je »točka osredotočenja preveč pomemben koncept, da bi o njem ugibali«. Na drugi strani omenjena avtorja izpostavljata, da koncept obdajata »nerazumevanje in zmeda« (Vego, 2000, str. 23) in da je v doktrino še vedno vpeljan pomanjkljivo (Eikmeier, 2016, str. 109). Uporabnost orodja, a obenem obilico nejasnosti prepoznavata tudi Strange in Iron (b. d., str. 1; 2004, str. 20). Koristnost konceptu priznava tudi Echevarria (2003a, str. 109), a poudarja, da je bila v prizadevanju po boljšem razumevanju izvirna ideja interpretirana izrazito napačno.

Mattelaer (2009) točko osredotočenja uvršča med peščico konceptualnih instrumentov, ki pomenijo doktrinarno jedro oblikovanja, načrtovanja in izvajanja vojaških operacij. Podobno stališče ima Barfoed (2014, str. 5), ki meni, da je točka osredotočenja na Zahodu osrednji koncept v vojaškem načrtovanju, a da smo zaradi različnih interpretacij priča teoretski in

⁶ Informacija o sodobnem poimenovanju v nemškem jeziku preverjena pri Weishäupl (e-pošta, 2020, 3. junij) in Abegglen (e-pošta, 2020, 16. junij). Vira sta za vpogled na voljo pri avtorju.

praktični zmešnjavi. Po Meltonovem (2012, str. 81) videnju je točka osredotočenja postala najspornejši doktrinarni koncept zahodnih oboroženih sil v zadnjih treh desetletjih. Razhajanja med posameznimi teoretskimi in doktrinarnimi opredelitvami so v nekaterih primerih postala celo tolikšna, da lahko posamezne opredelitve koncepta označimo za protislovne. Konceptualna razhajanja opaža tudi Mavropoulos (2017), ki je zapisal, da se 30 let po oživitvi koncepta mednarodna vojaška skupnost še vedno neuspešno ukvarja z njegovo interpretacijo.

Kot poudarja Palmgren (2006, str. 76), se postavlja očitno vprašanje, ali ima koncept točke osredotočenja še uporabno vrednost v sodobni večini vojskovanja (*modern art of war*). Tako Clausewitzev izvorni koncept kot njegove reinterpretacije so bili namreč prevladujoče oblikovani na paradigmi vojne med industrijskimi državami, ki se po namenu, cilju, sekvenci eskalacije in značaju uporabe sile pomembno razlikuje od sodobnih spopadov. Tudi Evans (2012, str. 82) pri uvodu v obravnavo koncepta zastavi podobno osrednje vprašanje, in sicer ali je dve stoletji star pristop k vojskovanju uporaben tudi onstran konvencionalnih vojaških operacij, to je v neregularnih, kompleksnih konfliktech 21. stoletja? Mattelaer (2009, str. 2) v tej luči poudarja, da se je funkcionalni obseg operacij znatno razširil (oborožene sile se danes bolj kot v spopadih visoke intenzivnosti uporabljajo v mirovnih in protiuporniških operacijah), temu pa ne sledi doktrina operativnega načrtovanja, zaradi česar se pogloblja konceptualna vrzel med doktrino in operacijami, ki potekajo v praksi. Ker oborožene sile vse redkeje delujejo samostojno, saj so le eden od elementov v večdimenzionalnih prizadevanjih, narašča tudi potreba po »vertikalni in horizontalni integraciji načrtovanja in izvedbe« v celotnem spektru operacije (Schnaubelt, 2009, str. 38).

Andersson (2009) se je do zdaj kot eden redkih lotil sistematičnega proučevanja podobnosti in razlik, in sicer med dvema različicama koncepta točke osredotočenja, ter je vpliv razlik na operativno načrtovanje preizkusil na primeru falklandske vojne. Prišel je do sklepa, da se različici koncepta Vega na eni ter Strangea in Irona na drugi strani ne razlikujeta do te mere, da bi razlike odločilno vplivale na operativno načrtovanje. Ob tem je Andersson (2009, str. 53) predlagal, da bi bilo v prihodnje veljavnost ugotovitev smiselno preizkusiti na primeru sodobnih nevojnih operacij ter v primerjavo vključiti tudi druge različice koncepta. Nadalje so uporabo treh različic koncepta točke osredotočenja na kratki študiji primera Islamske države primerjali Smith, Jeter in Westgaard (2015) in prišli do sklepa, da metodologija vseh treh različic privede do določitve iste točke osredotočenja (to je bojnikov Islamske države) v operativnem, ne pa tudi v strateškem vidiku spopada.

1.1 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

Ob neenotnosti se v zadnjem desetletju krepijo tudi pomisleki o univerzalnosti, teoretski in praktični vrednosti koncepta. Paparone in Davis (2012) opozarjata, da je postala točka osredotočenja samoreferenčen koncept, ki se proučuje v okolju pomanjkljive institucionalne reflektivnosti. Samoreferenčnost izpostavlja tudi Zweibelson (2015, str. 6–8). Melton (2012, str. 88–90) ocenjuje, da dokazi iz vojn v preteklih stoletjih kažejo na to, da je vojskovanje, ki temelji na točki osredotočenja, bolj privid kot stvarnost. Freedman (2014) prav tako meni, da ne obstajajo dokazi, da bi uporaba koncepta izboljšala izvedbo vojaških operacij, pri čemer je zlasti vprašljiva uporabnost koncepta v kampanjah, kjer cilj ni uničenje sovražnika. Tudi večje število drugih avtorjev (med drugim Echevarria, 2003a; Kelly, 2006; Wood, 2008; VanderSteen, 2012) opozarja, da koncept točke osredotočenja nedvomno ni uporaben v vseh vrstah spopadov. Podobno implicira tudi Palmgren (2006). Več avtorjev (med drugim Zweibelson, 2015; Fox in Kopsch, 2017) meni tudi, da je koncept točke osredotočenja preveč linearen in mehaničen za reševanje kompleksnih problemov. Evans (2012, str. 86) ob tem opazuje, da kritike koncepta točke osredotočenja spremlja svojevrsten paradoks, saj tem bolj ko koncept postaja sporen, večji doktrinarni pomen pridobiva v vojaškem načrtovanju.

Čeprav je bila v zadnjih desetletjih razvita množica različnih opredelitev in metodoloških modelov za določitev in analizo točke osredotočenja ter se vztrajno krepijo tudi kritike koncepta, do danes še ni bila izvedena raziskava, ki bi podala odgovor na vprašanje, katera – če sploh katera – od različic koncepta izkazuje največji potencial za uporabo v sodobnem varnostnem okolju. Proučevanja izvornih Clausewitzevih zapisov se je sicer lotil Quackenbush (2016) in na podlagi kvantitativne analize vojn v obdobju 1816–2007 potrdil, da (1) zavzetje sovražnikove prestolnice, (2) ugodno razmerje vojaških žrtev oziroma (3) izločitev sovražnikovih zaveznikov iz vojne vsak posebej statistično značilno povečujejo verjetnost za zmago v vojni. Quackenbush je kot izhodišče za raziskavo vzel izvorne Clausewitzeve zapise o *Schwerpunktu* in jih preizkusil na vzorcu 389 meddržavnih vojn. Ob tem pa je vprašljivo, v kolikšni meri njegovi izsledki pojasnjujejo tudi dinamiko sodobnih spopadov, ki so – tako Kaldorjeva (2013) – zgolj v manjšini primerov konvencionalno meddržavni in za katere je značilna manjša intenzivnost oziroma bistveno manjše število žrtev, še zlasti vojaških.

Izhajajoč iz ugotovitev, opazanj in predlogov navedenih avtorjev sem v izhodišče disertacije postavil obravnavo koncepta točke osredotočenja s ciljem njegovega preizkušanja na primerih

sodobnih vojaških operacij. Podrobneje sem analiziral različice, ki so jih oblikovali Warden III., Strange, Eikmeier, Echevarria II. in Vego. Pri tem me je zanimalo:

Ali lahko uspehe v sodobnih vojaških operacijah pojasnimo s konceptom točke osredotočenja?

Odgovor na osrednje raziskovalno vprašanje je bil izpeljan iz odgovorov na naslednja med seboj povezana raziskovalna podvprašanja:

- *Katere so ključne različice koncepta točke osredotočenja in kakšne so njihove teoretske in metodološke značilnosti?*
- *Kakšne so ključne značilnosti sodobnih vojaških operacij?*
- *Ali empirični podatki podpirajo tezo, da so uspehi v sodobnih vojaških operacijah posledica degradacije točke osredotočenja?*
- *Ali izsledki podpirajo tezo, da obstoječ pristop k operativnemu načrtovanju potrebuje rekonceptualizacijo?*
- *Kako lahko teorija kompleksnosti doprinese k razumevanju operativnih uspehov v proučevanih spopadih?*

Ker je več različnih avtorjev predlagalo močnejšo povezavo ali celo zamenjavo koncepta točke osredotočenja s sistemskim pristopom, je bila pri odgovoru na zadnji dve raziskovalni podvprašanji posebna pozornost namenjena navezavi obravnavanega koncepta na sistemsko teorijo.

1.2 RAZISKOVALNI PRISTOP IN RAZISKOVALNE METODE

Raziskovalni pristop je temeljil na epistemološkem izhodišču, da je – kompleksnosti, kaotičnosti oziroma nepredvidljivosti družbenih spopadov navkljub – s proučevanjem mogoče priti do veljavnih in zanesljivih znanstvenih spoznanj.⁷ Da bi lahko odgovoril na zastavljena raziskovalna (pod)vprašanja, sem – izhajajoč iz teorije o oblikovanju in analizi konceptov v družbenih vedah – v teoretskem delu najprej poiskal in nato analiziral ključne različice koncepta točke osredotočenja. Pri tem sem uporabil strukturni pristop k analizi konceptov.

V nadaljevanju sem koncept preveril na primeru sodobnih vojaških operacij. Ker so raziskovalna vprašanja narekovala razlago sodobnih dogodkov in ker kot raziskovalec nisem

⁷ O vlogi znanosti pri proučevanju družbenih spopadov, preobrazbi vojaške veščine v znanost in ambivalentnem razmerju med znanostjo in veščino vojskovanja podrobneje v Žabkar (2003) in Vego (2012).

imel nadzora nad njihovim potekom (to je možnosti za izvedbo empiričnega eksperimenta), je bila kot metoda raziskovanja uporabljena študija več primerov operacij (*multiple-case study*). Yin (2014, str. 57) je zapisal, da se tovrstnega pristopa poslužujemo, ko pričakujemo bodisi (a) enake rezultate bodisi (b) nasprotno rezultate na podlagi predvidljivih vzrokov. Pri tem sem izhajal iz prve različice, to je podmene, da je operativne uspehe v sodobnih spopadih mogoče pojasniti s konceptom točke osredotočenja. Študija več primerov sodobnih operacij je povečala zunanjo veljavnost raziskave in omogočila razumevanje proučevanega fenomena zunaj posameznega konteksta. Zaradi omejitev kvantitativnega pristopa pri proučevanju vojaških operacij (glej Vego, 2012, str. 69) je bila analiza izpeljana kvalitativno.

V skladu s tem, da je družbene spopade mogoče razumeti sistemsko kot spopad dveh ali več odprtih (pod)sistemov, sem primerjalno analizo izpeljal z metodo načrta najbolj različnih sistemov (*Most Different Systems Design* – MDSD). Gre za kvaziekperimentalen pristop, pri katerem se obravnavajo primeri, ki se kar najbolj razlikujejo v vseh pogledih razen v interesni, neodvisni spremenljivki.⁸ Izhajajoč iz teorije, izpeljane iz Sistema logike (Mill, 1843), naj bi tam, kjer je vrednost odvisne spremenljivke vselej enaka, vrednosti zunanjih spremenljivk pa so kar najbolj različne, na rezultat ključno vplivala prav konstantna neodvisna spremenljivka. Naloga raziskovalca v procesu je zlasti, da poskuša svoje ugotovitve potrditi oziroma ovreči na čim širšem številu sistemov, s čimer se blaži omejitve, ki izhaja iz velikega števila spremenljivk in majhnega števila primerov (Przeworski in Teune, 1970, 2. poglavje; Anckar, 2008; Otner, 2010). Po besedah Meckstrotha (1975, str. 137) in Anckarja (2008, str. 390) gre za pristop, utemeljen na znanstvenem falzifikacionizmu.

V raziskavi sem preveril, ali je operativni uspeh (odvisna spremenljivka) v sodobnih spopadih mogoče pojasniti z uničenjem ali nevtralizacijo točke osredotočenja (neodvisna spremenljivka). Da bi zagotovil ustrezen izbor primerov, sem s pomočjo literature poiskal relevantne zunanje spremenljivke, nato pa primere sodobnih vojaških operacij izbral tako, da so bile vrednosti teh spremenljivk kar najbolj različne. S tem sem oblikoval karseda heterogen izbor operacij. V nadaljevanju sem na izbranih sistemih (operacijah) iskal skupno neodvisno spremenljivko (to je uničeno oziroma nevtralizirano točko osredotočenja), ki bi pojasnjevala uspešen razplet operacije. Na podlagi izsledkov sem oblikoval izhodišča za

⁸ Metoda MDSD je bila sicer razvita in jo pretežno uporabljajo na področju primerjalnih politik (*comparative politics*). Ker osnovna metoda v središče analize postavlja sistem (to je sistem držav), pričujoča raziskava pa prav tako temelji na sistemskem pristopu, je v disertaciji s pridom uporabljena generično, in sicer kot ena od metod, ki jih uporabimo takrat, ko »poglobljeno proučujemo peščico primerov, pri čemer se zanašamo na le razmeroma majhno število opazovanj« (Maggetti, Gilardi in Radaelli, 2013, str. 56).

rekonceptualizacijo, ki bi omogočila nadgrajeno razumevanje uspehov v obravnavanih primerih. Pri tem sem – tako kot v uvodnem delu – izhajal iz teorije (pre)oblikovanja konceptov v družbenih vedah.

Ena od pasti, ki se pojavlja pri metodi študije primerov, je, da bi poskušal odgovoriti na preširoko zastavljeno vprašanje ali pa bi si zastavil preveliko število ciljev. Različni avtorji (v Baxter in Jack, 2008, str. 546–547) v izogib temu predlagajo, da se primere omeji bodisi (1) glede na čas in dejavnost, (2) glede na čas in prostor ali (3) glede na opredelitev in kontekst. Ker sem v disertaciji obravnaval sodobne vojaške operacije, je metodološka zasnova že v osnovi odražala prvega od navedenih predlogov. Podrobnejša omejitev primerov glede na čas in dejavnost je razvidna iz poglavja 2.3.

Z metodološkega vidika se je porodilo vprašanje, ali se pri izboru primerov omejiti zgolj na operacije zahodnih oboroženih sil, ki imajo koncept točke osredotočenja vključen v doktrino operativnega načrtovanja, ali obravnavati operacije ne glede na navedeno omejitev. Pri razreševanju dileme je bil v pomoč Naveh (2005, str. 19 in 219), ki je zapisal, da naj bi točki osredotočenja soroden, a bolj kreativen koncept v obdobju med svetovnim vojnama izoblikovali v Sovjetski zvezi, in sicer v okviru teorije globokih operacij, čeprav se pri tem niso neposredno sklicevali na Clausewitz oziroma njegove sodobnike. V tem oziru odsotnost eksplicitnih referenc v literaturi s področja (nekdanje) Sovjetske zveze še ne pomeni, da sorodnega koncepta nezahodne države ne uporabljajo ali da ne pojasnjuje njihovih uspehov. K temu velja dodati stališče Vega (2000, str. 23), da pravzaprav sploh ni mogoče izvesti načrta za kampanjo ali večjo operacijo, ki bi bil hiter in odločilen, če ne poiščemo sovražnikove in lastne točke osredotočenja. Podobno meni tudi Reilly (2017, str. 86). Iz navedenega sem zaključil, da velja ob vseh pomislekih o univerzalni uporabnosti koncepta (med drugim Echevarria, 2003a; Kelly, 2006; Wood, 2008; VanderSteen, 2012) v nabor vključiti vse, ne le operacije zahodnih držav.

Raziskava je temeljila na razširjenem pojmovanju spektra in prostora spopada, ki poleg konvencionalnih treh oziroma štirih dimenzij (kopno, morje, zrak in vesolje) vključuje dodatno dimenzijo kibernetnega prostora (glej Žabkar, 2003, str. 151; Vego, 2009a, IV-9). Izhajajoč iz teorije hibridnega vojskovanja, ki poudarja pomen sinergijskih učinkov na nižjih ravneh sodobnih spopadov, sem pri izvedbi študije primerov tako posebno pozornost namenil ugotavljanju uporabe kibernetnega orožja (glej Maathius, Pieters in van den Berg, 2016) oziroma izvajanja manevra v kibernetnem prostoru (glej Applegate, 2012).

Pri študiji primerov sem kombiniral različne tehnike zbiranja podatkov (triangulacija). Da bi zagotovil izvedljivost študije, sem že predhodno pregledal glavne vire in literaturo ter ocenil obseg in kakovost podatkov, ki so na voljo o posameznih primerih. Vojaške operacije sem sicer izbral tako, da ob že pojasnjenih metodoloških kriterijih odražajo aktualnost in geografsko razpršenost.

1.3 IZVIRNOST PRISPEVKA DISERTACIJE IN NJENE OMEJITVE

Po videnju Mandaherja (2015, str. 44) smo na Zahodu priča obsedenosti z doktrinarnim vključevanjem Clausewitzevih idej, čeprav je njihova koristnost vprašljiva. V tem pogledu ne preseneča, da je bila točka osredotočenja v preteklih desetletjih predmet številnih strokovnih in znanstvenih razprav. Čeprav je zadevna problematika pritegnila izdatno pozornost v več zahodnih državah,⁹ pa po védenju avtorja še ni bila izvedena analiza, v kateri bi bil koncept točke osredotočenja preverjen sistematično in na primeru sodobnih operacij. Ker teorije in koncepti pogosto niso znanstveno utemeljeni, ampak so oblikovani na osebnih izkušnjah, implicitnem razumevanju in intuiciji, je še toliko pomembnejše prizadevanje za njihovo preveritev. Sistematičnega proučevanja sta se v omejenem obsegu in iz drugačnih metodoloških izhodišč sicer že lotila Cai (2004, str. ii), ki je prek teorije kaosa in kompleksnosti koncept priredil za uporabo v nelinearni vojni ter njegovo veljavnost preizkusil s študijo štirih spopadov, in prej omenjeni Andersson (2009), ki je z metodo načrta najbolj podobnih sistemov (*Most Similar Systems Design*) ugotovil, da razlike v konceptih Vega na eni ter Strangea in Irona na drugi strani nimajo odločilnega vpliva na operativni načrt. Krajšo analizo, in sicer na podlagi 16 spopadov, v katerih so sodelovale Združene države Amerike, je opravil tudi Melton (2012, str. 88–91) in prišel do sklepa, da je točka osredotočenja »intelektualna hipoteza, ki je nepodprta z dokazi«. Disertacija je tako nadgradnja del omenjenih avtorjev, pa tudi prispevek k razreševanju krize, v kateri se je po mnenju Mattelaerja (2009) znašla operatika po koncu hladne vojne.

Doktorska disertacija je tematska novost v slovenskem govornem prostoru, saj koncept točke osredotočenja pri nas še ni bil podrobneje obravnavan. V različnih zaključnih delih je posamezna doktrinarna in teoretska izhodišča koncepta sicer uporabilo več avtorjev (med

⁹ Čeprav razprave o konceptu točke osredotočenja prevladujoče izhajajo iz Združenih držav Amerike, je bil koncept podrobneje obravnavan tudi v nekaterih drugih državah, denimo na Švedskem (glej Andersson, 2009, str. 7) in v Avstraliji (glej Evans, 2012).

drugim Kresnik, 2009; Rode, 2010; Smolej, 2011); nekatere vidike koncepta je v visokošolski skripti izpostavil tudi Pelaj (2010). Razen omenjenih del in peščice doktrinarnih dokumentov ni zaslediti kakršnekoli druge obravnave koncepta v slovenskih znanstvenih ali strokovnih publikacijah.

Kot raziskovalec sem bil med izdelavo disertacije postavljen pred nekatere omejitve. Ker je pristop temeljil na sistemski teoriji, je bila analiza podvržena osebni konstrukciji proučevanega dela stvarnosti. Kot sta izpostavila Mulej in Potočan (2006, str. 46), je namreč sistem »človekova miselna slika o tistem delu stvarnosti, ki ga človek šteje za celoto, vendar v to sliko zajame samo to, kar mu pokaže njegova perspektiva, izbrani vidik. Sistem nikoli ni stvarnost, ampak avtorjeva konstrukcija o nekem delu stvarnosti«. Avtorja (prav tam) v nadaljevanju dodajata, da je vsebinsko »sistem miselna slika, ki jo njen avtor kot opazovalec ali obvladovalec česar koli, kar v stvarnosti obstaja, ustvari zato, da na zaokrožen in njemu zadosten način zajame tisti del lastnosti, ki ga posebej zanima«. Podobno je zapisal Rapoport (1953, v Mulej in Potočan, 2006, str. 48), in sicer da je sistem zgolj del sveta, ki ima značilno strukturo ali je dovolj dobro opredeljen, da je objekt raziskovanja. Van der Leeuw (2020, str. 115) je v tej luči poudaril, da je sistemski pristop, čeprav je utemeljen na znanstveni metodologiji, vselej povezan s subjektivnostjo opazovalca.¹⁰

Da bi bila objektivnost raziskovanja čim večja, je proučevanje posameznih različic koncepta temeljilo na izvirnih prispevkih avtorjev, pri analizi sodobnih vojaških operacij pa so bili podatki zbrani iz nabora različnih virov (triangulacija). Kljub temu je bila v disertaciji neizogibna precejšnja stopnja interpretacije – deloma že pri analizi izbranih različic koncepta, v večji meri pa ob preverbi na izbranih primerih sodobnih operacij.

Poleg precejšnje stopnje interpretacije in subjektivnosti je pomembna metodološka omejitev izhajala iz metode študija primerov. Kot so izpostavile Ferligojeva, Leskoškova in Kogovškova (1995, str. 100–101), se namreč pri tovrstnih študijah vedno resno zastavlja problem tako zunanje kot notranje veljavnosti. »Študije primera imajo zaradi vprašljivega posploševanja na druge primere in situacije praviloma omejeno zunanjo veljavnost. Ker enoto (oziroma enote,

¹⁰ Patton (2002, str. 66), ki se je poglobljeno ukvarjal z metodologijo kvalitativnega raziskovanja, je zapisal, da kvalitativno razumevanje odraža osebno perspektivo, ki je odvisna od kulture, starosti, spola, družbenega razreda in statusa, izobrazbe, družine, političnega prepričanja, jezika in vrednot. Razumevanje problema pri raziskovalcu se zato neizogibno razlikuje od pogledov udeležencev v raziskavi ali stališč bralcev končnega izdelka. Kot je slikovito ubesedil avtor (prav tam, str. 433), je človeški dejavnik hkrati »izjemna moč in temeljna pomanjkljivost kvalitativnega raziskovanja in analize – dvorezni znanstveni meč«.

op. a.) raziskave izbere raziskovalec sam, pride do pristranosti pri izboru enot, kar ogrozi notranjo veljavnost«, pogosto pa je vprašljiva tudi objektivnost podatkov.

Izbor omejenega števila primerov je sicer nekoliko povečal zunanjo veljavnost raziskave (v primerjavi s študijo posameznega primera), a bi bil kljub temu vsak primer, ki bi bil kontradiktoren preizkušani teoriji, še vedno precej bolj problematičen, kot pa v primeru statistične študije (Anckar, 2008, str. 397). Navedeno omejitev je mogoče blažiti s povečanjem števila analiziranih operacij, kar pa je – ker sem raziskavo izvajal sam – povezano s podaljševanjem časovnega okvira raziskovanja.

Primerjalna analiza je bila izpeljana z metodo načrta najbolj različnih sistemov s konstantno odvisno spremenljivko. Anckar (2008, str. 394) kot glavno pomanjkljivost metode načrta najbolj različnih sistemov sicer navaja, da omogoča zgolj ugotavljanje nujnega (ne pa tudi zadostnega) pogoja proučevanega pojava. Čeprav je torej uspešen razplet izbranih operacij (odvisna spremenljivka) mogoče pojasniti s konceptom točke osredotočenja (neodvisna spremenljivka), je ta zgolj nujni, ne pa tudi zadostni pogoj za dosežen uspeh v operaciji. Izpeljava sklepov raziskave sicer odraža kvalitativen pristop k posploševanju.

1.4 STRUKTURA DISERTACIJE

Doktorsko delo je sestavljeno iz petih osnovnih vsebinskih sklopov. Uvodnemu poglavju, v katerem pojasnujem relevantnost, raziskovalna vprašanja, metodologijo, izvirnost in omejitve doktorskega dela, je dodan še razdelek s terminologijo. Sledi drugo poglavje s konceptualno-teoretskimi izhodišči, v katerem je povzeta teorija oblikovanja in analize konceptov v družbenih vedah, analizirane so ključne različice koncepta točke osredotočenja, s poudarkom na sistemskem pristopu je analiziran teoretski okvir sodobnih operacij in izveden izbor primerov. V tretjem poglavju je predstavljen kvaziekperimentalni del raziskave s študijo petih primerov sodobnih vojaških operacij. Sledi četrto poglavje, v katerem so na podlagi izsledkov oblikovana izhodišča za rekonceptualizacijo. V sklepnem poglavju sledijo odgovori na raziskovalna vprašanja in sinteza vsebine.

1.5 TERMINOLOGIJA

Na tem mestu opredeljujem pojme, ki so temeljnega pomena za razumevanje nadaljnjega besedila oziroma obravnavane problematike nasploh. Podane opredelitve niso zastavljene kot izčrpen prikaz vseh možnih pomenov, temveč so izpostavljeni le tisti pomeni, ki se neposredno nanašajo na teoretsko obravnavanje vojskovanja:

- Atraktor (*attractor*): abstraktna točka ali množica točk, s katero opisujemo vzorec stabilnosti v razvoju dinamičnega sistema.
- Degradacija (*degradation*): zmanjšanje funkcionalnosti, oslabitev.
- Histereza (*hysteresis*): značilnost, da sprememba stanja sistema ni sorazmerna s spremembo pogojev, ampak je odvisna od zgodovine sprememb.
- Koncept (*concept*): v širšem pomenu vsaka abstraktna in posplošena miselna kategorija. V realistično-družboslovnem pomenu empirična posplošitev, ki služi za opisovanje, klasifikacijo in razlago stvarnosti ter je osnovni gradnik znanstvenih teorij.
- Kritični prehod (*critical transition*): nenadna in izrazita sprememba stanja sistema, pri kateri se sistem premakne od enega k drugemu atraktorju.
- Neposredni pristop (*direct approach*): bojno delovanje, pri katerem se skuša odločilno zoperstaviti najmočnejšemu delu sovražnikovega sistema.
- Operacija (*operation*): v ožjem pomenu oblika bojnega delovanja, sestavljena iz zaporedja bitk in/ali bojev. V sodobnem času praviloma izvajana večzvrstno, pogosto tudi z vključevanjem ali ob podpori nevojaških organizacij. V širšem pomenu vsako delovanje, ki ga zaradi organiziranosti in usklajenosti razumemo kot celoto.
- Operatika (*operational art*): vojaška veda, ki obravnava operativno raven vojskovanja oziroma (večje) operacije. Ukvarja se z (bojnim) delovanjem, ki je po prostorski in časovni razsežnosti ter obsegu uporabljenih sil umeščeno med taktiko in strategijo.
- Posredni pristop (*indirect approach*): bojno delovanje, pri katerem se skuša izogniti najmočnejšemu delu sovražnikovega sistema in ga odločilno degradirati z napadom na z njim povezan(e) bistven(e), a ranljiv(e) podsistem(e).
- Sistem (*system*): miselna predstava o omejenem delu stvarnosti, ki je dovolj dobro opredeljen, da je obravnavan kot celota. Vsebuje elemente in povezave, od okolja ga ločuje meja.

- Težišče (*Schwerpunkt; main effort; weight of main effort; point of main effort*): v ožjem pomenu vojskovalni koncept, ki stremi k doseganju disproporcionalnih želenih učinkov s fokusiranjem bojne moči na ozkem geografskem območju, še zlasti z namenom prebijanja frontne črte in razvijanja bojnega delovanja po sovražnikovi globini. V širšem pomenu kakršenkoli fokus prizadevanj na vojaškem ali drugih družbenih področjih.
- Točka osredotočenja (*centre of gravity*): vojskovalni koncept, ki stremi k doseganju disproporcionalnih želenih učinkov z degradacijo omejenega, a pomembnega dela sovražnikovega sistema. Koncept favorizira posredni pristop in se uporablja na vseh ravneh vojskovanja, kot ključen pa je obravnavan predvsem v operatiki.

2 TEORETSKA OBRAVNAVA TOČKE OSREDOTOČENJA: OD KONCEPTUALNE ANALIZE K SISTEMSKEMU PRISTOPU

Nasilno uveljavljanje skupinskih interesov v obliki oboroženih spopadov spremlja človeštvo že vsaj od epipaleolitika, vendar iz obdobja pred nastankom pisave ni sledi, ki bi pričale o zametkih kakršnekoli teorije vojskovanja. Prve elemente demitologizirane vojaške teorije je zaslediti šele v starodavnih kitajskih spisih, ki izvirajo iz obdobja vojskujočih se držav med 5. in 3. stoletjem pred našim štetjem (Ferguson, 2000; van de Ven, 2000, str. 6–7; Žabkar, 2003, str. 10–12).

Čeprav ni neposrednih dokazov, da bi kamenodobni ljudje o vojskovanju že razmišljali na teoretski ravni, pa je na podlagi povezovanja lingvistične teorije¹¹ z najstarejšimi materialnimi zgodovinskimi viri o oboroženih spopadih¹² mogoče sklepati, da so že oblikovali osnovne koncepte. Po besedah Maggettija in drugih (2013, str. 21) bi bili v splošnem ljudje, če pri dojetju sveta ne bi uporabljali konceptov, omejeni zgolj na trditve o dejstvih, ki bi se nanašale na posamezne celote. Ker je kamenodobni človek že bil sposoben organizirati nasilno delovanje oborožene skupine proti pripadnikom lastne vrste, je s prakso zagotovo napredovalo tudi njegovo abstraktno in posplošeno dojetje oboroženega boja, ki pa se je prenašalo – in izgubljalo – z ustnim izročilom.

Natančnejši vpogled v teorijo vojskovanja nam omogočajo šele pisni viri, a so najstarejši najdeni zapisi omejeni predvsem na opise vojnih pohodov in bitk ter nam o teoriji vojskovanja pričajo zgolj posredno. Prvo ohranjeno delo, ki se s teorijo vojskovanja ukvarja neposredno, pripisujemo kitajskemu avtorju Sunziju (Umetnost vojne)¹³ in naj bi nastalo v petem stoletju pred našim štetjem, s čimer je približno dva tisoč let mlajše od najstarejših najdenih zapisov o vojni. Sunzi je na podlagi študije različnih spopadov uspel povezati njihove skupne značilnosti

¹¹ Čeprav med znanstveniki ni soglasja o evoluciji jezikovnega sporazumevanja (glej Gibson in Tallerman, 2011), pa je jezikovni napredek brez dvoma zaznamovalo poglobljanje koordinacije med lingvistično in konceptualno sfero. Besedni jezik namreč temelji na tem, da besede dojemamo dovolj splošno in abstraktno, da jih lahko uporabimo tudi zunaj prvotnega konteksta (Arunachalam in Waxman, 2010, str. 548).

¹² Najstarejši materialni viri o vojskovanju izhajajo iz najdišča Jebel Sahaba v Sudanu (znanega tudi kot najdišče 117), kjer so v šestdesetih letih 20. stoletja odkrili grobišče 61 ljudi, od katerih naj bi jih več kot 20 umrlo nasilne smrti, o čemer pričajo kamniti ostanki orožja (mikrolitne osti) in poškodbe na okostjih. Na podlagi radiometričnega datiranja se ocenjuje, da so okostja stara okoli 13.500 let. Najdeni so bili tudi znaki starejših, že zaceljenih poškodb, ki nakazujejo na to, da ni šlo za osamljen dogodek oziroma spopad (Ferguson, 2000, str. 159; Judd, 2006; The British Museum, b. d.).

¹³ Povsem možno je, da je bil Sunzi »homerski lik, torej zgolj ime, ki je podpisalo zapise številnih drugih avtorjev«. Delo vsekakor ne izhaja »iz vednosti posameznikovega uma, ampak je utemeljeno v kolektivnih modrostih« (Brglez, 2004, str. 324).

in na tej osnovi oblikoval izreke, ki so odražali racionalen pristop k vojskovanju. Izkušnje s področja vojskovanja so v delu posplošene tako dobro, da se je njihova vrednost ohranila vse do današnjih dni (Žabkar, 2003, str. 12; Roth, 2009, str. 8 in 119; "Sunzi", 2017). Ker zapisi ne stremijo k opisu, temveč k razlagi oziroma razumevanju spopadov, je Umetnost vojne prvi znani zbir konceptov, ki se povezujejo v celovito teorijo vojskovanja oziroma vodenja vojne.

Veliko število ohranjenih virov nam daje razmeroma dobro sliko o poznejšem razvoju vojaške teorije in prakse, to je od obdobja antike do danes. Tako so dobro dokumentirani starogrški in rimski pristop k vojskovanju, približno tisočletni zastoj v srednjem veku, pa tudi razvojni impulz v zgodnjem novem veku in ves nadaljnji napredek, zlasti na Zahodu (glej Bebler, 1985, str. 3–4; Žabkar, 2003, str. 12–17; Vego, 2012; Angstrom in Widen, 2015, 1. poglavje). Po besedah Žabkarja (2003, str. 17 in 51–52) so bogatenje izkušenj, razvoj raziskovalnih metod in vsestranski družbeni napredek v 19. stoletju pripeljali do nastanka in institucionalizacije vojaške znanosti. Pri tem je imel zlasti pomembno vlogo pruski teoretik Carl von Clausewitz (1780–1831), utemeljitelj sodobne teorije vojne, čigar doprinos naj bi bil »enakovreden prispevkom, ki so jih na svojih področjih pozneje dali Sigismund Freud, Adam Smith in Charles Darwin« (prav tam, str. 17). Čeprav je bila izjemnost Clausewitzevih razmišljanj prepoznana šele posthumno, je avtorjevo poglobljeno obravnavanje vojaških, družbenih in političnih vidikov vojne pustilo izjemen pečat ter utrlo pot k sodobnemu razumevanju vojskovanja (glej Bebler, 1985; Handel, 2001; Žabkar, 2003, str. 17; Vego, 2012, str. 67–69). Pomen Clausewitzeve teorije jasno izkazujejo številni njegovi koncepti, ki so v bolj ali manj prilagojeni obliki ostali v rabi vse do današnjih dni. Mednje spadata tudi koncept težišča in njegova rekonceptualizacija – točka osredotočenja.

Teoretsko obravnavanje oboroženih spopadov temelji na abstrahiranem in posplošenem dojetanju stvarnosti oziroma konceptualizaciji, saj lahko le tako posreduje karseda univerzalna spoznanja, ki niso omejena s kontekstom posameznega primera. Ker stremijo vojskovalni koncepti k pojasnjevanju nasilnih odnosov med skupnostmi ljudi in gre torej za družboslovne koncepte, so pred podrobnejšo obravnavo neoclausewitzevskega koncepta točke osredotočenja povzete temeljne značilnosti oblikovanja in analize konceptov v družbenih vedah. Spoznanja so v nadaljevanju uporabljena pri analizi najpomembnejših različic koncepta (glej poglavje 2.2.2), posredno pa tudi pri izvedbi študije primerov, pripravi izhodišč za rekonceptualizacijo in izpeljavi sklepa (glej poglavja 3–5).

2.1 OBLIKOVANJE IN ANALIZA KONCEPTOV V DRUŽBENIH VEDAH

Čeprav je že vsaj od sredine 19. stoletja jasno, da so koncepti temeljni gradniki našega mišljenja (glej Mill, 1843), jim v družbenih vedah dolgo niso posvečali posebne teoretske pozornosti. Poglobljen diskurz o družboslovnih konceptih se je polagoma razvil šele v drugi polovici 20. stoletja, zlasti na podlagi prispevkov, ki so jih pripravili Giovanni Sartori, David Collier, John Gerring in Howard S. Becker. V zadnjih desetletjih vse bolj poglobljena in specializirana teorija družboslovnih konceptov gradi na izhodišču, da koncepti s področja političnih ved, sociologije, antropologije, zgodovine in psihologije funkcionirajo drugače kot na drugih področjih (Gerring, 1999, str. 358–359). Vzrok za to je abstraktnost družboslovnih konceptov, ki jih praviloma »ni mogoče prikazati z določljivimi in jasno prepoznavnimi predmeti oziroma referenti«, ter njihova nestabilnost oziroma spremenljivost, »na katero močno vplivajo življenjske izkušnje, razvojni dosežki znanosti in kultura« (Vuk, 2018b, str. 48). Čeprav je Sartori že leta 1970 (2009a, str. 18–19) opozarjal, da moramo koncept(e) vselej oblikovati pred morebitno kvantifikacijo raziskave, je razprava o konceptih najprej pritegnila skoraj izključno kvalitativno usmerjene raziskovalce. Danes je prepad med kvantitativnimi in kvalitativnimi raziskovalci v veliki meri presežen, pri čemer teoretiki dopuščajo možnost pragmatičnega odstopanja od načelno veljavnega sosledja predhodne konceptualizacije in poznejšega merjenja.

Na vprašanje, kaj je koncept, ni enoznačnega odgovora. Kot so zapisali Maggetti in drugi (2013, str. 23–24), sta v družbenih vedah dva nasprotujoča si pogleda na problematiko – nominalističen¹⁴ in realističen¹⁵. Nominalisti na eni strani trdijo, da so koncepti zgolj etikete, ki se jih pri sporazumevanju poslužujejo (tudi) znanstveniki. Z nominalistične perspektive pomèn koncepta sam po sebi ni nikoli povezan z empiričnimi dejstvi, temveč je odvisen od interpretacije oziroma semantike; v tem pogledu naj bi bilo kakršnokoli ocenjevanje koncepta za pravilnega ali napačnega brezpredmetno. Na drugi strani realisti zagovarjajo, da naj bi koncepti vselej izhajali iz empiričnih dejstev. Realisti poudarjajo, da naj bi bili koncepti dovolj tesno povezani s stvarnostjo, da jih lahko preizkušamo in jih – če se izkažejo za neustrezne – tudi prečistimo. Kot je zapisal Becker (1998, str. 128), eden najpomembnejših predstavnikov realistične perspektive, »koncepti niso zgolj ideje, domneve ali stvar opredelitve. Dejansko so

¹⁴ Nominalizem – filozofska smer, po kateri so »splošni pojmi v nasprotju z dejanskimi posameznimi stvarmi zgolj poznejše abstrakcije in zato gola poimenovanja (*nomina*) oziroma miselne podobe (koncepti)« (*Veliki splošni leksikon*, 2006, str. 2989).

¹⁵ Realizem – filozofska smer, po kateri »obstaja od človeka neodvisna, a spoznatna stvarnost« (*Veliki splošni leksikon*, 2006, str. 3659).

koncepti empirične posplošitve, ki jih je treba testirati in prečistiti na podlagi empiričnih raziskovalnih rezultatov – to je poznavanja sveta«.

V družbenih vedah je – razumljivo – prevladujoče realistično pojmovanje konceptov, na katerem je zasnovana tudi pričujoča raziskava. Realistični pristop je pomembno dopolnil Goertz (2006, str. 5 in 27–28), ki je poudaril, da imajo koncepti ne le realistično, ampak tudi pomembno ontološko in vzročno dimenzijo, saj (so)oblikujejo naše dožemanje stvarnega sveta in posredujejo razlage za spremembe v njem. Kot implicira Becker (1998, 4. poglavje), so koncepti vez med dejstvi in teorijami.¹⁶ Koncepti so tako osnovni gradniki družboslovnega raziskovanja, ki nam služijo kot orodje za opisovanje, klasifikacijo in razlago proučevanih pojavov (Maggetti in drugi, 2013, str. 36). Po besedah Blumerja (b. d., v Becker, 1998, str. 110) znanost brez konceptov sploh ne bi mogla obstajati. Podobno meni tudi Gerring (1999, str. 359), ki je zapisal, da »leži oblikovanje konceptov v osrčju vseh prizadevanj v družbenih vedah«, da se ni mogoče izogniti njihovi uporabi ter da vsako pomembno delo na nekem predmetu vključuje rekonceptualizacijo.

Kot je zapisal Becker (1998, str. 122), se konceptualizacija začne že s tem, ko poimenujemo predmet našega zanimanja oziroma raziskovanja. Toda pot od preprostega poimenovanja do izoblikovanega znanstvenega koncepta je praviloma vse prej kot preprosta, saj se znanstveni koncepti oblikujejo prek »*analize* znotraj raziskovalnega procesa« (Maggetti in drugi, 2013, str. 23). Po besedah Adcocka in Collierja (2001, str. 529) gre pri konceptualizaciji za kompleksno povezovanje idej z dejstvi. Oblikovanje koncepta je tako povezano s pogosto nedoločno izraženim razreševanjem vprašanj, kot so: ali k oblikovanju koncepta pristopiti že pred zbiranjem podatkov, med njim ali šele po njem, ali primer(e) za analizo izbirati na podlagi že oblikovanih konceptov ali obratno ter ne nazadnje, kako širok nabor primerov sploh vključiti v analizo. Preprostih pravil ni. Ne glede na pristop je ključno predvsem prepoznavanje lastnosti, za katere se – včasih šele v nadaljnjih raziskavah – izkaže, da so značilne za več kot le posamezen primer oziroma kontekst.¹⁷

¹⁶ Tudi več drugih avtorjev (med drugim Gerring, 1999, str. 365; Adcock in Collier, 2001, str. 532; Sartori, 2009b, str. 141 in 143; Angstrom in Widen, 2015, str. 3; Jaccard in Jacoby, 2010, v Vuk, 2018b, str. 48) poudarja tesno povezavo med oblikovanjem (realističnih) konceptov in oblikovanjem (znanstvenih) teorij. Kaplan (2017, str. 53–54) je v zvezi s tem navedel paradoks, da potrebujemo za oblikovanje dobre teorije dobre koncepte, do katerih pa ne moremo priti, če nimamo dobre teorije. V praksi paradoks presegamo z aproksimacijo.

¹⁷ Becker (1998, str. 126) izpostavlja po njegovem videnju izjemno uporaben trik sociologa Bernarda Becka, ki raziskovalca preprosto in elegantno vodi do uspešnega oblikovanja koncepta. Glasi se: »Povej mi, kaj si odkril, a brez uporabe kakršnekoli prepoznavne značilnosti dejanskega primera«. Trik usmerja k uporabi jezika, ki je bolj

Kot poudarja Becker (1998, str. 132–133), koncepti niso zgolj empirične posplošitve, temveč se vselej posredno nanašajo tudi na druge koncepte – tako je posamezen koncept vedno umeščen v širši sistem posplošitev. V tej luči lahko razlikujemo med tremi pristopi k oblikovanju konceptov: (1) klasičnim, (2) radialnim in (3) družinsko podobnostjo (Collier in Mahon, 1993; Maggetti in drugi, 2013, str. 29–40):

- Po klasičnem pristopu oblikujemo koncepte v skladu z aristotelsko logiko klasifikacijskih shem, ki se vejijo od splošnega k specifičnemu. Tako ima primarni koncept opredeljene osnovne lastnosti, sekundarni koncepti pa poleg teh istih še specifične, pri čemer na nižji ravni oblikujemo medsebojno izključujoče se kategorije,¹⁸ ki so na posamezni ravni skupno vseobsegajoče. Sartori (2009a, str. 21–29) je za opisovanje klasične hierarhične sheme uporabil metaforo abstrakcijske lestve (*ladder of abstraction*),¹⁹ s čimer je ponazoril, da imajo koncepti, ki ležijo višje na lestvi, manj opredeljenih značilnosti (intenzija) in ustrezajo širšemu naboru primerov (ekstenzija)²⁰ (glej tabelo 2.1).

Tabela 2.1: Goseničar kot klasični koncept

Primarni koncept	goseničar	A	B	C	
Sekundarni koncepti	tank	A	B	C	Č
	bager	A	B	C	D
	teptalnik snega	A	B	C	E
	...	A	B	C	...

A, B, C – skupne lastnosti goseničnih vozil (karoserija, motor, gosenice)

Č, D, E ... – lastnosti, ki ločujejo različne vrste goseničnih vozil (top, žlica, valjar itd.)

Vir: lastna ponazoritev, prirejena po Collier in Mahon (1993, str. 849)

- Radialni pristop je prvi opisal Lakoff (1987, 6. poglavje) in opredeljuje oblikovanje konceptov, ki imajo z osnovnim konceptom posebno povezavo, ki ne ustreza klasični klasifikacijski shemi. Tako ima primarni koncept širši obseg lastnosti, sekundarni koncepti pa zgolj nekatere od teh lastnosti, pri čemer sekundarni

splošen od posebnosti posameznega primera, a kljub vsemu dovolj konkreten, da ohranja svojevrstnost ugotovitev (prav tam, str. 127).

¹⁸ Medtem ko nekateri (glej Maggetti in drugi, 2013, str. 23) ne razlikujejo med pojmom koncepta in kategorije ter ju uporabljajo kot sinonima, drugi (glej Goertz, 2006, str. 29) zavzemajo stališče, da koncepti omogočajo poznejšo kategorizacijo oziroma da kategorizacija brez konceptov ni mogoča.

¹⁹ Abstrakcijsko lestev lahko v jezikoslovnem pogledu razumemo kot »pomensko piramido« (glej Vidovič-Muha, 2000, str. 60–62), ki jo oblikujemo prek »modela nujnih in zadostnih pogojev« (prav tam, str. 48–49).

²⁰ Intenzija je »niz vseh značilnosti«, ki sestavljajo koncept, ekstenzija pa »celota vseh objektov«, na katere se koncept nanaša (glej Žagar Karer, 2011, str. 28).

koncepti niso (nujno) medsebojno izključujoči. Ker primarni koncept s sekundarnimi ni v vertikalni povezavi, temveč tvori središčni koncept, govorimo o radialnem pristopu. Dojemanje radialnih konceptov temelji na tako imenovanem geštaltu (*Gestalt*), saj jih ne opredeljuje seštevka posameznih lastnosti (glej tabelo 2.2).²¹

Tabela 2.2: Operacija kot radialni koncept

Primarni koncept	operacija	A	B	C	Č	...
Sekundarni koncepti	združena operacija	A	B			
	kibernetska operacija	A		C		
	specialna operacija	A			Č	
	...	A				...

A – osrednja lastnost operacije (organizirano in usklajeno delovanje)

B, C, Č ... – lastnosti, na podlagi katerih razlikujemo tipe operacij (uporaba večjega sestava večzvrstnih sil, uporaba računalnikov in/ali omrežij, uporaba specialnih sil in podobno)

Vir: lastna ponazoritev, prirejena po Collier in Mahon (1993, str. 849)

- Družinska podobnost je pristop, o katerem je leta 1953 prvi pisal Ludwig Wittgenstein (2014). Pristop gradi na premisi, da pogosto obstaja nabor primerov s podobnimi ali skoraj enakimi lastnosti, a niti ena od teh ni skupna prav vsem primerom. Čeprav po klasičnem pristopu ne bi mogli oblikovati koncepta, bi bila tovrstna omejitev nesmiselna. Koncepti so namreč analitični konstrukti, s katerimi stvarnosti ne skušamo odsevati brez vsakršne tolerance, zato je oblikovanje koncepta pogosto upravičena (glej tabelo 2.3).²²

²¹ V jezikoslovnem pogledu gre za »prototip« oziroma »kognitivno težišče«, prek katerega se briše »razmejitevna ostrina med posameznimi kategorijami« (glej Vidovič-Muha, 2000, str. 50).

²² Vidovič-Muha (2000, str. 50) sicer poudarja, da je »struktura, pri kateri se lahko predstavnike določene kategorije [...] medsebojno povezuje, ne da bi imeli skupno lastnost, ki kategorijo definira«, z jezikoslovnega vidika »vprašljiva« oziroma »oporečna«.

Tabela 2.3: Hibridno vojskovanje kot koncept družinske podobnosti

primeri spopadov	hibridno vojskovanje				
Primer 1	A	B	C	Č	
Primer 2	A	B	C		D
Primer 3	A	B		Č	D
Primer 4	A		C	Č	D
Primer 5		B	C	Č	D

A, B, C, Č, D – lastnosti (denimo sinhronizirana uporaba političnih, vojaških, ekonomskih, civilnih in informacijskih sredstev)

Vir: lastna ponazoritev, prirejena po Collier in Mahon (1993, str. 847)

Kljub na videz jasnim ločnicam med opisanimi teoretski pristopi se njihova uporaba v praksi prepleta, zaradi česar je konceptualna shema proučevanega področja pogosto bolj kompleksna, kot se kaže na prvi pogled. H kompleksnosti doda dejstvo, da so koncepti podvrženi nenehnim spremembam – pri konceptualizaciji gre namreč za razumsko, posplošeno osmišljanje nenehno spreminjajoče se stvarnosti, pri čemer vsakršna rekonceptualizacija vpliva ne le na osnovni, ampak tudi na sosednje, povezane koncepte (glej Gerring, 1999, str. 382; Sartori, 2009c, str. 65).

2.1.1 Metode za analizo konceptov

Morda najvplivnejšo metodo za analizo konceptov je v osemdesetih letih 20. stoletja oblikoval Sartori (2009b) in jo strnil v 10 praktično naravnanih pravil (glej tabelo 2.4).²³ Avtor je pravila oblikoval na izhodišču, da zahteva jasno mišljenje jasen jezik, saj je ta bistven in nujen instrument posredovanja vsega človeškega znanja oziroma védenja. Ko sta zapisala Collier in Gerring (2009, str. 4–5), odražajo Sartorijeva pravila optimizem, da se je z dosledno uporabo logičnih pravil mogoče izogniti ključnim problemom pri uporabi konceptov (še zlasti konceptualnem [pre]raztezanju – *conceptual [over]stretching*), ki vodijo v dvoumnost, neomejenost, nejasnost in nedoločenost. Pravila so tesno povezana z idejo abstrakcijske lestve in odražajo tog, klasičen pristop *per genus et differentiam* k oblikovanju konceptov. V jedru Sartorijevih pravil je načelo, da lahko do abstraktnejšega koncepta pridemo le z manjšanjem nabora njegovih lastnosti (in obratno), torej z vzpenjanjem (ali spuščanjem) po abstrakcijski lestvi.

²³ Pri pravilih 2a in 2b gre za eno pravilo, zapisano na dva različna načina. Enako velja za pravili 3a in 3b.

Tabela 2.4: Sartorijeva pravila za analizo konceptov

Pravilo 1	Za vsak empirični koncept vselej in ločeno preverite, (1) ali je dvoumen, to je kakšna je povezava njegovega pomena s terminom, in (2) ali je nejasen, to je kakšna je povezava njegovega pomena z referentom.
Pravilo 2a	Vselej preverite, (1) ali so ključni termini (označevalec koncepta in povezani termini) definirani, (2) ali je pomen, kot ga opredeljuje definicija, nedvoumen in (3) ali je opredeljeni pomen uporabljan nespremenjeno (dosledno) skozi celotno argumentacijo.
Pravilo 2b	Vselej preverite, ali so ključni termini uporabljeni enotno in dosledno v opredeljenem pomenu.
Pravilo 3a	Če se ne dokaže nasprotno, se ne sme nobena beseda uporabljati kot sinonim za drugo besedo.
Pravilo 3b	Pri stipulativnih sinonimih je breme dokazovanja obrnjeno: pokazati je treba, da s pripisovanjem različnih pomenov različnim besedam ustvarjamo razliko, ki nima nobenih posledic.
Pravilo 4	Pri rekonstrukciji koncepta najprej zberite uporabljane definicije, nato izluščite njihove značilnosti in jih nazadnje smiselno organizirajte s pomočjo matrike.
Pravilo 5	Glede ekstenzije koncepta vselej ocenite (1) stopnjo njegove omejenosti in (2) stopnjo razločevalne moči <i>vis-à-vis</i> pripadnosti.
Pravilo 6	Premajhna omejenost koncepta se odpravlja z večanjem števila njegovih lastnosti; z dodajanjem lastnosti se izboljša tudi razlikovalna ustreznost koncepta.
Pravilo 7	Konotacija in denotacija koncepta (intenzija in ekstenzija koncepta, op. a.) sta v obratnem razmerju.
Pravilo 8	Pri izbiri termina, ki označuje koncept, upoštevajte pomensko polje, na katerega spada termin – to je skupek povezanih, sosednjih besed.
Pravilo 9	Če termin, ki označuje koncept, omaja pomensko polje (ki mu pripada termin), svoj izbor upravičite tako, da pokažete, da se na področju (1) ne izgublja pomen in (2) ne povečuje nejasnost.
Pravilo 10	Prepričajte se, da je definicija koncepta zadostna in jedrnata: zadostna, da vsebuje dovolj lastnosti za ugotavljanje referentov in njihovih meja; jedrnata s tem, da v nujne, definicijske lastnosti ni vrinjena nobena dodatna lastnost.

Vir: Sartori (2009b, str. 132–133)

Vplivno metodo za analizo družboslovnih konceptov je nekoliko za Sartorijem oblikoval tudi Gerring (1999). V nasprotju s Sartorijem izhaja (prav tam, str. 368–369) iz pristopa, da kompleksnega procesa konceptualizacije ne gre razumeti pretogo, temveč kot iskanje kompromisa med osmimi teoretičnimi zahtevami (glej tabelo 2.5). Gerringova merila za

presojanje ustreznosti konceptov niso recept za oblikovanje idealnega koncepta, saj je, kot poudarja avtor, izboljševanje koncepta po enem od meril povezano z žrtvovanjem katerega od preostalih kriterijev. V tem pogledu so predstavljena merila teoretski ideali, ki jih hkrati v celoti ni v mogoče doseči, zato smo v praksi omejeni na oblikovanje bolj ali manj sprejemljivih kompromisnih rešitev. Tako je po besedah Gerringa (prav tam, str. 386) pri klasičnih konceptih bolj poudarjamo razlikovanje, medtem ko pri radialnih konceptih in konceptih družinske podobnosti dajemo prednost predvsem poznanosti, skladnosti in globini. Avtor dodaja še primer polarnih konceptov, ki imajo po njegovem mnenju poudarjeno skladnost in teoretsko uporabnost.

Tabela 2.5: Gerringova merila za presojanje ustreznosti konceptov

1. Poznanost	Kako poznan je koncept (laičnemu ali akademskemu občinstvu)?
2. Zven	Ali izbrani termin zveni (rezonira)?
3. Jedrnatost	Kako kratek je (a) termin in (b) niz opredeljenih značilnosti (intenzija)?
4. Skladnost	Kako notranje skladni (logično povezani) so primeri in lastnosti?
5. Razlikovanje	Kako se primeri in lastnosti razlikujejo (od drugih najbolj podobnih konceptov)? Kako zamejen je koncept? Kako ga je možno operacionalizirati?
6. Globina	Koliko spremljajočih lastnosti si primeri delijo med seboj?
7. Teoretična uporabnost	Kako uporaben je koncept v širšem znanstvenem polju?
8. Področna uporabnost	Kako uporaben je koncept znotraj polja povezanih primerov in lastnosti?

Vir: Gerring (1999, str. 367)

Tako Sartorijeva kot Gerringova metoda analize konceptov odražata izrazito semantičen pristop k problematiki (Goertz, 2006, str. 3). V preteklih desetletjih pa se je izoblikoval še en pristop k analizi konceptov, ki bi ga lahko označili za strukturnega. Strukturni pristop izhaja iz členitve konceptov na več (hierarhičnih) ravni. Pristop je deloma razdelal že Sartori (2009a), njegovo delo pa so vplivno nadgradili zlasti Adcock in Collier (2001) ter Goertz (2006).

Sartori (2009a, str. 22–26) je strukturno členitev konceptov obravnaval v okviru ideje abstrakcijske lestve, to je razmerja med intenzijo in ekstenzijo. Menil je, da lahko posamezne ravni koncepta razmejimo zgolj ohlapno, pri čemer je njihovo število odvisno od natančnosti

izbrane analize. Za potrebe logične analize naj bi zadoščala členitev na tri ravni,²⁴ visoko, srednjo in nizko:

- Na visoki ravni najdemo univerzalne koncepte (*universal conceptualizations*), pri katerih je intenzija žrtvovana na račun globalne ekstenzije v času in/ali prostoru. Metaforično izraženo gre za rod (*genus*) nad vsemi vrstami (*species*).
- Na srednji ravni so splošni koncepti (*general conceptualizations*), pri katerih je na račun ekstenzije žrtvovane manj intenzije oziroma je razmerje bolj uravnoteženo. Tipično gre za posplošitve, ki izpostavljajo podobnosti pred posebnostmi in omogočajo klasifikacijo.
- Na nizki ravni najdemo podrobne koncepte (*configurative conceptualizations*), pri katerih je ekstenzija žrtvovana na račun čim bogatejše intenzije. Posebnosti so poudarjene do te mere, da lahko že govorimo o kontekstualnem definiranju.

V nasprotju s semantično orientiranim Sartorijem sta se Adcock in Collier (2001, str. 530–531) osredotočila na podrobnejše razumevanje empiričnega raziskovanja, še zlasti v luči veljavnosti merjenja v raziskovalnem procesu. Njuna členitev obsega naslednje štiri ravni:

1. Raven ozadja koncepta (*background concept*), ki označuje najširši nabor pomenov, povezanih z določenim konceptom.
 2. Raven sistematiziranega koncepta (*systematized concept*), ki predstavlja specifično formulacijo, ki se jo poslužuje posamezen raziskovalec ali skupina raziskovalcev. Običajno najdemo na tej ravni natančno definicijo koncepta.
 3. Raven operacionaliziranega koncepta z merami oziroma kazalniki (*indicators*), ki omogočajo klasifikacijo posameznih primerov.
 4. Raven empiričnih rezultatov (*scores for cases*) z rezultati posameznih kazalnikov po proučevanih primerih, bodisi s kvalitativnimi bodisi numeričnimi.
-

Adcock in Collier (prav tam) sta ob členitvi ravni poudarila tudi dvosmernost spremljajočega miselnega procesa. Po besedah avtorjev nas (a) konceptualizacija, (b) operacionalizacija in (c) uporaba kazalnikov vodijo do empiričnih rezultatov, v obratni smeri pa (č) izčiščevanje

²⁴ Sartori (2009a, str. 22) je iz omenjene členitve izvzel nekatere teoretske koncepte sistemskega pomena (kot so entropija, homeostaza in izomorfizem) z obrazložitvijo, da kljub svoji abstraktnosti niso dojemani s premikanjem po abstrakcijski lestvi.

kazalnikov, (d) modifikacija sistematiziranega koncepta in (e) ponovna obravnava konceptualnega ozadja vplivajo na širše polje proučevanja. Če k temu dodamo še bolj ali manj določno izraženo stališče različnih avtorjev, da procesa (re)konceptualizacije ne gre dojemati linearno (v praksi je namreč izvajanje posameznih korakov brez vračanja na predhodne ravni prej izjema kot pravilo), bi lahko dejali, da sta Adcock in Collier naredila pomemben korak k podrobnejšemu razumevanju vpliva teorije na empirijo (in obratno).

Za zdaj verjetno najbolj sofisticirano strukturno metodo za analizo konceptov je oblikoval Goertz (2006; glej tudi Goertz in Mahoney, 2012). Goertz (2006, str. 6) je izhajal iz spoznanja, da ima večina družboslovnih konceptov ne le večravensko, ampak tudi večdimenzionalno naravo. Posamezen koncept lahko tako analiziramo (1) glede na število ravni, ki jih ima, (2) glede na število dimenzij, ki jih ima posamezna raven, in (3) glede na vsebino posamezne dimenzije na posamezni ravni. Po mnenju Goertza lahko večino družboslovnih konceptov razčlenimo na tri hierarhične ravni: osnovno, sekundarno in operacionalizacijsko. Kot je zapisal avtor (prav tam, str. 53), ravni in dimenzije proučevanega koncepta pogosto niso eksplicitno izražene in torej niso razvidne na prvi pogled. Pri členitvi si zato pomagamo z interpretacijo primerov, ki jih podajajo avtorji, njihovimi hipotezami in/ali rezultati predstavljenih (kvantitativnih) meritev. Glavne značilnosti posameznih ravni so naslednje:

- Osnovna raven (*basic level*) pomeni osrednjo kognitivno in hkrati najvišjo raven na vrhu strukturne piramide koncepta. Goertz pri tem opozarja na pomen polarnosti. Večino konceptov namreč oblikujemo na enem, pozitivnem polu, zato se je vedno koristno vprašati, kaj predstavlja nasprotni, negativni pol, ali sta pola dihonomna oziroma ali med njima obstaja kontinuiteta ter kakšna je vsebina te kontinuitete (če obstaja). Goertz kot tipičen navaja primer koncepta vojne in se sprašuje, kaj je njen negativni pol. Je to mir? Nevojna? Obstaja kontinuum med obema skrajnostma? Po mnenju Goertza se z eksplicitno konceptualizacijo obeh polov in morebitnega vmesnega kontinuuma izdatno izboljša koherentnost koncepta. Za večino konceptov je tako primernejši nedihotomni pristop, saj z vpeljavo kontinuuma pokrijemo tudi tako imenovano sivo cono, ki praviloma obstaja med skrajnostma (Goertz, 2006, str. 6 in 30–35).²⁵

²⁵ Za dodatno ponazoritev lahko uporabim konceptualizacijo Heidelberškega inštituta za raziskovanje mednarodnih konfliktov (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2020, str. 6–7), ki vojno obravnava nedihotomno in jo umešča na kontinuum spor–nenasilna kriza–nasilna kriza–omejena vojna–vojna, pri čemer vojna pomeni najbolj zaostreno stopnjo konflikta. Ob tem pa Heidelberški inštitut negativnega pola vojne določno ne imenuje. Je to spor kot najmanj zaostren konflikt? Stanje brez spora? Mir?

- Sekundarna raven (*secondary level*) je umeščena pod osnovno raven in jo sestavlja več dimenzij, ki so skoraj vselej definirane pozitivno, zato se – podobno kot na višji ravni – tudi tu postavljata vprašanji negativnega pola in dihotomnosti. Goertz (prav tam, str. 35–39) predlaga, da večdimenzionalnost sekundarne ravni analiziramo bodisi s (1) klasičnim pristopom bodisi s (2) pristopom družinske podobnosti (glej poglavje 2.1), s katerima je mogoče ustrezno razčleniti večino družboslovnih konceptov. Goertz sicer dopušča tudi možnost hibridne strukture, s čimer nakazuje na (3) radialni pristop.
- Operacionalizacijska oziroma indikatorska raven (*operationalization level*, imenovana tudi *indicator level* ali *data level*) je po besedah Goertza (prav tam, str. 6 in 62–65) najnižja in hkrati edina dovolj specifična raven, da omogoča zbiranje empiričnih podatkov. V tem pogledu je njena vloga povezovanje teoretične analize na osnovni in sekundarni ravni z empiričnim raziskovanjem. Podobno kot na sekundarni ravni je tudi operacionalizacijska raven sestavljena iz več dimenzij, njihovo logično razmerje pa lahko razumemo s prej obravnavanimi tremi pristopi k oblikovanju konceptov.

Goertz (2006, str. 36 in 39–44) govori o (1) klasičnem pristopu k oblikovanju konceptov kot o pristopu »nujnega in zadostnega pogoja«, s čimer nakazuje na logično operacijo konjunkcije, čeprav je določno ne imenuje (glej tabelo 2.6). V tej luči nadaljuje s pristopom (2) družinske podobnosti, pri katerem gre za izpolnjevanje zgolj zadostnega (brez nujnega) pogoja, s čimer nakazuje na logično operacijo disjunkcije (glej tabelo 2.7).

Tabela 2.6: Struktura klasičnega koncepta: logični veznik in

X_1	X_2	$X \equiv X_1 * X_2$
1	1	1
1	0	0
0	1	0
0	0	0

Tabela 2.7: Struktura koncepta družinske podobnosti: logični veznik ali

X_1	X_2	$X \equiv X_1 + X_2$
1	1	1
1	0	1
0	1	1
0	0	0

X – osnovna raven koncepta
 X_1, X_2 – dimenziji na sekundarni ravni
 $*$ – logični veznik in
 $+$ – logični veznik ali

Vir: prirejeno po Goertz, 2006 (str. 40 in 41)

Kot že omenjeno, Goertz (2006, str. 36) dopušča tudi možnost hibridne strukture, kamor bi lahko uvrstili (3) radialni pristop. Logične strukture radialnega pristopa sicer podrobneje ne razdeluje, a jo je glede na spoznanja iz poglavja 2.1 mogoče razumeti kot kombinacijo logičnih veznikov in ter ali oziroma konjunkcije in disjunkcije (glej tabelo 2.8).

Tabela 2.8: Struktura radialnega koncepta: kombinacija logičnih veznikov in ter ali

X_1	X_2	X_3	$X \equiv X_1 * (X_2 + X_3)$
1	1	1	1
1	1	0	1
1	0	1	1
1	0	0	0
0	1	1	0
0	1	0	0
0	0	1	0
0	0	0	0

X – osnovna raven koncepta
 X_1, X_2, X_3 – dimenzije na sekundarni ravni
 $*$ – logični veznik in
 $+$ – logični veznik ali

Vir: lastna ponazoritev

Tabele 2.6, 2.7 in 2.8 odražajo klasično logiko, po kateri opazovani element množici bodisi pripada (1) ali pa ji ne pripada (0). Ker pa je za razumevanje večine družboslovnih konceptov primernejši nedihotomni pristop, s katerim pokrijemo tudi kontinuum med (navideznima) skrajnostma, priporoča Goertz (2006, 2. poglavje; glej tudi Goertz in Mahoney, 2012, 2.

poglavje) uporabo mehke logike, po kateri je pripadnost elementa množici lahko tudi delna in ima torej teoretično neskončno število stanj znotraj intervala $[0, 1]$. Tako popolno pripadnost elementa množici označujemo z vrednostjo 1, popolno nepripadnost z vrednostjo 0, vse vmesne vrednosti pa izkazujejo stopnjo delne pripadnosti. Skladno z zapisanim logične izjave, ki so v klasični logiki lahko zgolj povsem pravilne ali povsem napačne, ob uporabi mehke logike dopuščajo tudi delno pravilnost (glej tabelo 2.9).

Tabela 2.9: Logika družboslovnih konceptov

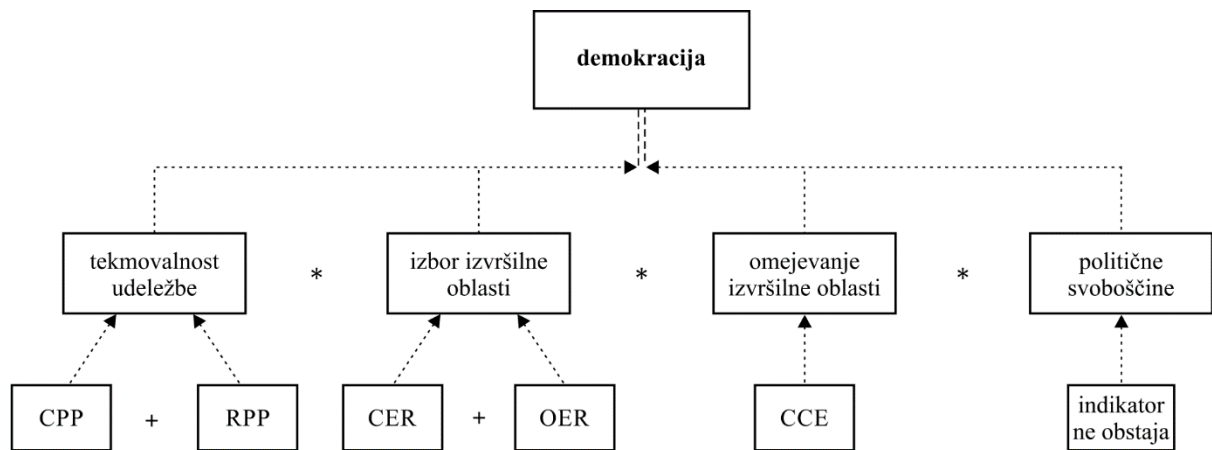
	Koncepti družinske podobnosti	Klasični koncepti
Klasična logika	ali	in
Mehka logika	maksimum	minimum
Teorija množic	unija	preseki

Vir: Goertz (2006, str. 44)

Pri uporabi mehke logike določimo indikatorjem na operacionalizacijski ravni vrednosti znotraj intervala $[0, 1]$. Vrednost dimenzije na višji ravni dobimo tako, da prenesemo (1) pri klasičnih konceptih (uporaba logičnega veznika in) najnižjo vrednost z nižje ravni, $\min(X_i)$, (2) pri konceptih družinske podobnosti (uporaba logičnega veznika ali) pa najvišjo vrednost z nižje ravni, $\max(X_i)$. V skladu z zapisanim pri (3) radialnih konceptih (kombinacija logičnih veznikov in ter ali) opisana pristopa kombiniramo.

Za ponazoritev sta na slikah 2.1 in 2.2 prikazana dva primera triravske členitve. Iz slik so razvidne tudi vse vrste logičnih povezav, kot jih je v teoriji predvidel Goertz (za podrobnejšo razlago glej Goertz, 2006, str. 54).

Slika 2.1: Primer členitve koncepta demokracije

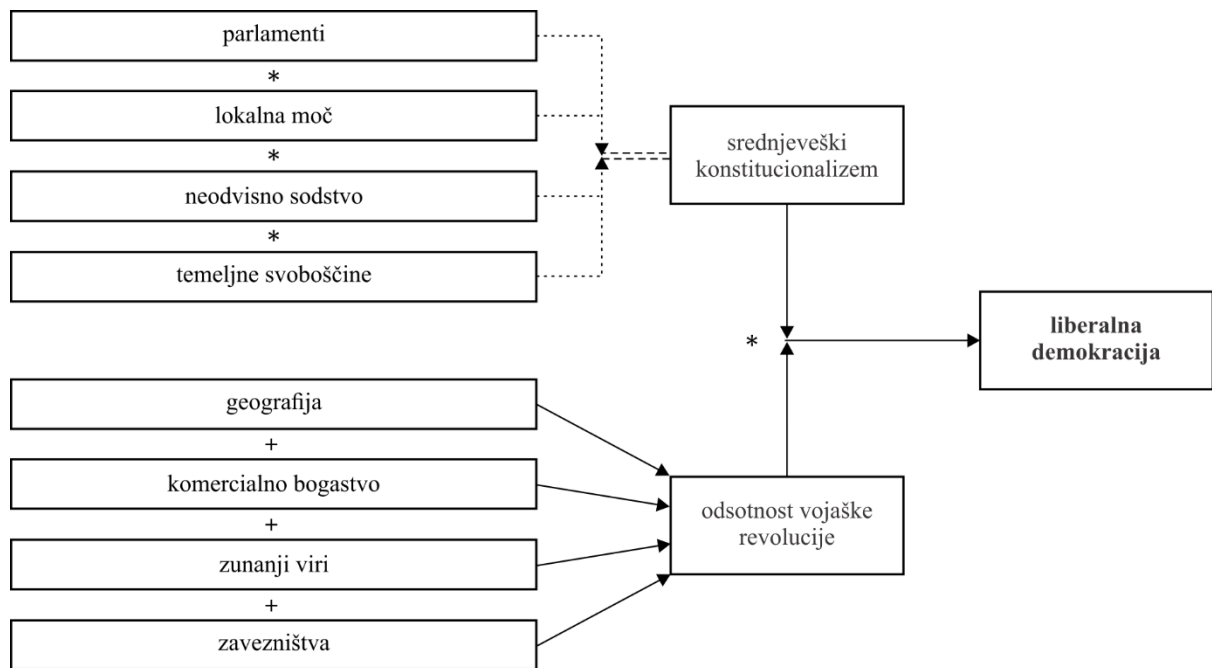

CPP – tekmovalnost politične udeležbe (*Competitiveness of political participation*)
 RPP – regulacija politične udeležbe (*Regulation of political participation*)
 CER – tekmovalnost izbora izvršne oblasti (*Competitiveness of executive recruitment*)
 OER – odprtost izbora izvršne oblasti (*Openness of executive recruitment*)
 CCE – omejitve glavnega predstavnika izvršilne oblasti (*Constraints on chief executive*)

+ – logični ali
 * – logični in
 ----- – ontološka povezava
> – zamenljivost
 <-----> – sovpad nevzročnih nujnih pogojev

Vir: Goertz (2006, str. 107)

Slika 2.2: Primer členitve teorije liberalne demokracije

+ – logični ali
 * – logični in
 ----- – ontološka povezava
 -----> – vzročnost
> – zamenljivost
 <-----> – sovpad vzročnih nujnih pogojev
 <-----> – sovpad nevzročnih nujnih pogojev

Vir: Goertz (2006, str. 254)

2.1.2 Koncepti v vojaški stroki

V vojaški stroki se pojem koncepta večinoma uporablja ožje kot v (družboslovni) znanosti, in sicer v pomenu bodisi (1) vojaškega koncepta (*military concept*) bodisi (2) koncepta delovanja (*concept of operations*). Zato velja nekaj besed nameniti tudi tovrstnima rabama.

Z (1) vojaškimi koncepti opredeljujemo »metode, tehnike in načrte za uporabo vojaških zmogljivosti, da bi dosegli zastavljene cilje« (Pikner in drugi, 2012, str. 15). Pikner in Žilinčik (2016, str. 26) sta zapisala, da »vojaški koncepti običajno opisujejo vizijo in osnovne ideje o značaju oboroženih sil v prihodnosti. Obravnavajo organizacijsko strukturo, razvoj, oboroževanje in usposabljanje z namenom doseganja določenega cilja. Vpeljujejo osnovne ideje in načela ter ignorirajo podrobnosti«. Avtorji razlikujejo med različnimi tipi vojaških konceptov, pri čemer se naslanjajo predvsem na tipologijo Schmitta (2002), ki je vojaške koncepte hierarhično organiziral glede na raven splošnosti:

- Institucionalni koncepti obravnavajo delovanje vojaške institucije kot celote in zagotavljajo kontekst in usmeritve za oblikovanje vseh drugih vojaških konceptov (primer: Joint Vision 2020).
- Operativni koncepti obravnavajo uporabo vojaških sil in pomenijo temeljno idejo za izvedbo vojaškega delovanja (primer: neregularno vojskovanje).
- Funkcionalni koncepti obravnavajo delovanje specializiranih področij v širšem operativnem kontekstu (primer: logistika).
- Integracijski koncepti obravnavajo konkretne zmogljivosti, ki omogočajo oziroma so potrebne za izvajanje splošnejše aktivnosti (primer: digitalno bojevališče, ki omogoča izvajanje funkcionalnega koncepta poveljevanja in kontrole).

Vojaških konceptov pa ni mogoče enačiti (2) s koncepti delovanja, ki opredeljujejo »razumljivo in strnjeno opredelitev poveljnika o načinu delovanja, da bi opravil svojo nalogo« (*Angleško-slovenski vojaški terminološki slovar*, 2006, str. 59).²⁶ Koncept delovanja je sicer sestavni del standardnega Natovega pettočkovnega ukaza (kot element točke tri – izvedba) (glej Nato, 2000).

Oblikovanje koncepta delovanja je pogosto odvisno od poveljnikovega razumevanja točke osredotočenja, na to dojemanje pa vpliva tudi obsežna in kompleksna hierarhija vojaških

²⁶ V slovarju (prav tam) je za sintagmo »*concept of operations*« sicer predlagan prevod »zamiselnost delovanja« (in ne koncept delovanja), a se prevod v praksi, kot kaže, ni uveljavil (glej Pelaj, 2010, 2. poglavje; Slovenska vojska, 2019, str. 270).

konceptov. Toda čeprav lahko točko osredotočenja razumemo (tudi) v ravnokar izpostavljenem kontekstu, je glede na cilj pričujoče raziskave primernejše, da točko osredotočenja v nadaljevanju generično obravnavamo kot družboslovni koncept, saj lahko tako – s pomočjo razmeroma dobro razvite znanstvene metodologije (glej poglavje 2.1.1) – podrobneje razdelamo vsebino koncepta.

2.1.3 O pomenu metafor pri konceptualizaciji

Jezik znanosti je v veliki meri metaforičen (Taylor in Dewsbury, 2018, str. 1). Metafora²⁷ namreč ni »zgolj izraz jezika, temveč predvsem način razmišljanja«, ki »običajno deluje tako, da projiciramo neki razmeroma jasen in razumljiv sklop idej na področje, ki je z vidika jasnosti in razumljivosti problematično« (Bratož, 2010, str. 14 in 20). Zaradi izjemnega prispevka k abstrakciji in posploševanju so metafore neločljivo povezane z oblikovanjem (družboslovnih) konceptov. Kot je v tej luči poudaril Miller (2000), so metafore pomemben spodbujevalec znanstvene ustvarjalnosti, saj omogočajo, da nova spoznanja navežemo na že uveljavljene koncepte. Wyattova (2004, str. 257) dodaja, da metafore pomagajo tudi pri razmisleku o prihodnosti, pravzaprav so sredstvo za oblikovanje prihodnosti.

Po besedah Milesa in Hubermana (1984, str. 221) so metafore »na polovici poti med empiričnimi dejstvi in konceptualno *pomembnostjo* teh dejstev« in izjemno koristne, saj služijo kot sredstvo za (1) zgoščevanje podatkov, (2) oblikovanje miselnih modelov, (3) odmik miselnega procesa na raven sklepanja in analize ter (4) povezavo konkretnih ugotovitev s teorijo. Kot dodaja Patton (2002, str. 505), je uporaba metafor tudi domiseln način posredovanja izsledkov, saj lahko zgolj z eno frazo izrazimo velik del pomena. Ob tem metafore popestrijo vsebino tako raziskovalcu kot tudi bralcu.

Čeprav so se z metaforami najprej ukvarjali skoraj izključno jezikoslovci, ki jih je zanimal predvsem prenos pomena – tujka metafora je namreč sestavljena iz grških besed *meta* (preko) in *pherein* (nesem) – pa je sodobno proučevanje metafor izrazito interdisciplinarno. Kot je poudarila Bratoževa (2010, str. 11), se pri tem »združujejo in prepletajo jezikoslovje, literarne vede, filozofija, psihologija, pa tudi matematika, računalništvo in mnoge druge vede, ki se tradicionalno niso ukvarjale s pojavom metafore«. S tem je bilo dojemanje metafore kot

²⁷ Metafora – »preslikava iz izhodiščne domene, ki je običajno konkretna in znana, v ciljno domeno, ki je navadno abstraktna in manj strukturirana«, pri čemer pa je »pomembno poudariti, da je preslikava iz izhodiščne v ciljno domeno le delna« (Bratož, 2010, str. 66–67).

jezikovne figure dopolnjeno z razumevanjem, da igrajo metafore pomembno vlogo pri konceptualizaciji tako v vsakodnevem življenju kot tudi na področju znanosti. K širšemu razumevanju metafor je pomembno prispeval Lakoff (1993; glej tudi Lakoff in Johnson, 2003),²⁸ ki jih ni več dojemal kot jezikovno figuro, temveč kot sredstvo za konceptualizacijo. Tako je o naravi metafor zapisal (Lakoff, 1993, str. 244–245):

Metafora je glavni mehanizem, s katerim dojemamo abstraktne koncepte in izvajamo abstraktno umovanje.

Veliko stvari, od najbolj vsakdanjih do najbolj težko razumljivih znanstvenih teorij, lahko razumemo le z metaforami.

Narava metafor je v temelju konceptualna, ne jezikoslovna.

Metaforični jezik je pojavna oblika konceptualnih metafor.

Čeprav je velik del našega konceptualnega sistema metaforičen, pa je pomemben del tudi nemetaforičen. Metaforično razumevanje temelji na nemetaforičnem razumevanju.

Metafore nam omogočajo, da razumemo relativno abstraktne ali inherentno nestrukturirane stvari, in sicer prek bolj konkretnih ali vsaj bolj strukturiranih stvari.

Metaforično izražanje pa ni brez omejitev – metafore so nemalokrat predmet kritike zaradi figurativnosti, dvoumnosti in netočnosti. Poleg tega so nekatere zavajajoče, utrjujejo zastarele znanstvene paradigme ali dejstva po nepotrebnem spajajo z vrednotami. Čeprav si znanosti brez njihove uporabe ne znamo predstavljati, se je treba zavedati, da v praksi popolnih metafor ni – vsako namreč spremljajo tudi implicitne konotacije, ki vodijo do bolj ali manj izrazitega razkoraka med izvornim in ciljnim pomenom (Patton, 2002, str. 505; Wyatt, 2004; Taylor in Dewsbury, 2018).

Kot je zapisala Maasenova (2000, str. 200), metaforično izražanje prežema dualizem – metafore so okrasne, a hkrati nebistvene; so poučne, a obenem ne ponujajo uvida; so nosilke kompleksnega pomena, pa vendar zlahka zavajajoče. Pri njihovi rabi v znanosti torej velja biti pazljiv. Taylorjeva in Dewsbury (2018, str. 1), ki sicer metaforam priznavata status »nepogrešljivega hevrističnega orodja«, pri tem opozarjata, da lahko subtilno in prikrito vplivajo na našo percepcijo. Avtorja med pogostimi težavami, neposredno povezanimi z rabo

²⁸ Lakoff in Johnson (2003; prva izdaja 1980) sta pomembno prispevala k razvoju kognitivnega jezikoslovja, kot ga poznamo danes. Kot njun doprinos prepozna Bratoževa (2010, str. 65), sta postavila tri osnovne in zelo smelega trditve: (1) »metafore niso deviantni jezikovni pojavi, ki so zanimivi zgolj kot sredstvo pesniške domišljije, temveč so vseprisotne v vsakdanjem jeziku«; (2) »metafore, ki so del našega vsakdanjega jezika odražajo presenetljivo visoko raven sistematičnosti in medsebojne odvisnosti«; in (3) »metafore niso zgolj neka oblika govora temveč način razmišljanja«.

metafor v znanosti, navajata (1) ohranjanje preživetih znanstvenih paradigem in (2) utrjevanje spornih kulturnih norm, ideologij in družbenopolitičnih prepričanj. Patton (2002, str. 505) pa opozarja na še na eno izmed pasti, in sicer na (3) potencialno prikrajanje podatkov (o stvarnosti), da bi čim bolj ustrezali metafori.

Kot je zapisal Eiser (1997, str. 123), pa metaforični koncepti niso nujno tudi nenatančni – vse je odvisno od tega, kako so opredeljeni v določenem kontekstu. V tem pogledu se lahko v posameznih vedah razvijejo različne opredelitve izhodiščnega koncepta.

2.2 TOČKA OSREDOTOČENJA – NEOCLAUSEWITZEVSKI KONCEPT ZA 21. STOLETJE?

2.2.1 Genealogija koncepta

Kot je bilo zapisano že v uvodnem poglavju, izhajajo korenine koncepta točke osredotočenja iz Clausewitzeve posthumno izdane knjige O vojni.²⁹ Čeprav je bil Clausewitz prvi teoretik, ki je filozofijo vojne obravnaval sistematično in iz različnih zornih kotov (Vego, 2012, str. 67),³⁰ knjiga O vojni sprva ni bila deležna posebnega zanimanja. V prvih dveh desetletjih po izidu je bilo prodanih le približno 1500 izvodov, popularizacija pa je sledila šele s Helmuthom von Moltkejem, dolgoletnim načelnikom generalštaba pruske vojske, ki je delo promoviral kot enega od virov za svoje izjemne vojaške uspehe (Bassford, 1994, 1. poglavje; Brglez, 2004, str. 319). Danes knjigo O vojni – slovenski prevod je izšel leta 2004 – obravnavamo kot eno od dveh klasičnih del s področja (filozofije) vojne (ob Sunzijevi Umetnosti vojne).

²⁹ Nekateri avtorji (na primer Cai, 2004, 1. poglavje) izhodišča koncepta točke osredotočenja prepoznavajo ne le pri Clausewitzu, temveč tudi pri drugih vplivnih vojaških mislecih (kot so Sunzi, B. H. Liddell Hart in A. H. Jomini), ki so prav tako zagovarjali načelo koncentracije, a ga konceptualizirali in poimenovali drugače. Toda ker se avtorji sodobnih različic koncepta izrazito prevladujoče sklicujejo na Clausewitza in ker primerjava zgodovinskih idej presega cilje tega dela, je v nadaljevanju kot izhodiščna obravnavana Clausewitzeva ideja težišča.

³⁰ Zaradi širine obravnave je razumljivo, da ni univerzalnega soglasja o tem, kaj je bil Clausewitz glavni doprinos k sodobni znanosti. Tako Žabkar (2003, str. 17) kot Clausewitzovo glavno zaslugo izpostavlja, da je »ugotovil in dokazal povezavo med vojno in politiko [...] ter da je uspel z dialektično analizo izluščiti iz Napoleonovih bitk principe, s pomočjo katerih je Napoleon dosegel svoje zmage«. Vego (2012, str. 68) glavni doprinos vidi drugje, in sicer v »analizi pomena človeškega dejavnika, še zlasti psiholoških elementov«, Handel (2001, str. 240) pa poudarja »Clausewitzovo razpravo o neizmerni kompleksnosti in nepredvidljivosti vojne na vseh ravneh«.

2.2.1.1 *Schwerpunkt* pri Clausewitzu

Clausewitzovo dojemanje kompleksne dinamike vojne, »akta sile, da bi nasprotnika primorali k izpolnitvi naše volje« (Clausewitz, 2004, str. 18), je prežeto z uporabo različnih metafor, kot so trenje (*Friktion*), megla (*Nebel*), značaj (*Charakter*), kulminacija (*Kulminationspunkt*) in težišče (*Schwerpunkt*).³¹ V izvorniku knjige *O vojni* (1832; med drugim je dostopen na spletišču Clausewitz.com) izraz *Schwerpunkt* (težišče) najdemo 51-krat, enkrat pa je Clausewitz uporabil tudi latinski zapis *centra gravitatis*. *Schwerpunkt* je podrobneje obravnavan predvsem v šesti knjigi, naslovljeni *Obramba*, in skicah za osmo knjigo, ki nosijo naslov *Vojni načrt*. Kot ključne lahko izpostavim naslednje zapise (Clausewitz, 2004, 6. in 8. poglavje):

Tukaj se bodo torej nujno pojavile delitve sile in s tem bodo nastala različna vojskovališča. Področje učinkovanja zmage bo seveda odvisno od velikosti zmage in ta od *množine premaganih enot*. Do *tistega udara*, ki seže s svojimi uspešnimi učinkovanji najdlje, bo torej lahko prišlo proti tistemu delu, kjer je zbranih večina sovražnikovih bojnih sil; in v ta uspeh bomo toliko bolj gotovi, čim večja je masa lastnih bojnih sil, ki jih za ta udarec uporabimo. To naravno zaporedje predstav nas vodi do prispodobe, v kateri si lahko to jasneje predstavljamo: to je narava in učinkovanje težišča v mehaniki.

Tako kot je težišče vedno tam, kjer je združene največ mase, in kot je vsak udar najučinkovitejši proti težišču bremena in kot nadalje najmočnejši udar dobimo s težiščem sile, tako je to tudi v vojni. Bojne sile vsakega vojskovalca, bodisi da je to posamezna država ali zveza držav, imajo določeno enotnost in skozi njo določeno povezanost; toda kjer je povezanost, tu se pojavijo analogije težišča. V teh bojnih silah torej obstajajo določena težišča, ki s svojim gibanjem in smerjo odločajo o drugih točkah, in ta težišča so tam, kjer je zbrana večina bojnih sil. Toda tako kot ima v inertnem materialnem svetu učinkovanje na težišče svojo mero in svojo mejo v povezanosti delov, tako je to tudi v vojni in tako tukaj kot tam je lahko udar zlahka večji, kot prenese odpor; s tem pa postane udar v zrak, razmetavanje sil. [...]

Razločiti ta *centra gravitatis* v sovražni vojni sili, spoznati njegova področja učinkovanja, je glavni akt strateške presoje. [...]

Menimo torej, da predstavlja vojskovališče, kakorkoli veliko ali majhno le utegne biti, s svojo bojno silo, kakršenkoli obseg že ta ima, takšno enoto, ki jo je mogoče zvesti na *eno* težišče. V tem težišču mora biti dosežena odločitev in biti zmagovalec tukaj pomeni braniti vojskovališče v najširšem smislu. [...]

Glavna bitka na vojskovališču je udar težišča proti težišču; čim več sil lahko nakopičimo v našem težišču, toliko zanesljivejše in večje bo učinkovanje. [...]

Toda ena točka je videti na prvi pogled sama v sebi protislovna in je toliko bolj potrebna razvijanja, ker je v obrambi ena od najpomembnejših, in to je: zadeti sovražnikovo težišče. [...]

³¹ Ocenjujem, da so navedeni primeri skladni tudi z uveljavljenimi kriteriji za določitev metaforične rabe jezika, ki jih je razvila skupina raziskovalcev, poimenovana Pragglejaz (2007, str. 3). Tudi pri Clausewitzevih metaforah gre namreč za rabo leksikalnih enot, ki imajo v drugih kontekstih bolj osnovni pomen, pri čemer je preneseno rabo mogoče razumeti prav zaradi navezave nanj.

Kar lahko tukaj reče teorija, je naslednje: bistveno je, da imamo pred očmi prevladujoča razmerja obeh držav. Iz njih se bo tvorilo določeno težišče, središče sile in gibanja, od katerega je odvisna celota, in na to težišče nasprotnika mora biti usmerjen koncentrirani udar vseh sil. [...]

Prvo načelo je: težo sovražne sile zvesti na čim manj težišč, če je mogoče na eno samo; znova zvesti udar proti tem težiščem na čim manj glavnih delovanj, če je mogoče, na eno samo; končno vsa podrejena delovanja ohraniti čim bolj podrejena. Z eno besedo, prvo načelo je: ukrepati čim bolj koncentrirano.

Drugo načelo je: ukrepati čim hitreje – torej nobenega zastoja in nobenega ovinka brez zadostnega razloga. [...]

Tako bo torej prvi vidik pri načrtu vojne ta: ugotoviti težišča sovražne sile in jih – če je le mogoče – zvesti na eno. Drugi bo: da se sile, ki jih je treba uporabiti proti temu težišču, združijo v glavno delovanje.

Clausewitz je ob teoretskem razmisleku o *Schwerpunktu* poudaril praktično manifestacijo koncepta. Kot je zapisal (2004, str. 278–279), je za obvladovanje nasprotnika najpomembnejše (1) »razbitje njegove vojske, če ta predstavlja kolikor toliko potencialno silo«, (2) »zavzetje sovražnikovega glavnega mesta, če to ni samo središče državne oblasti, temveč tudi sedež političnih organov in strank«, in (3) »učinkovit udar proti najpomembnejšemu zavezniku, če je ta sam po sebi pomembnejši kot nasprotnik«. Poleg navedenih treh točk je Clausewitz (1832, str. 425) v delu knjige, ki ni bil vključen v slovensko izdajo, dodal še dva vidika *Schwerpunkta*, in sicer (4) enotnost interesov v zavezništvih in (5) voditelje ter javno mnenje v primerih oboroženega vstajništva. Avtor (prav tam) je izpostavil tudi, da nasprotniku, potem ko je vržen iz ravnotežja, nikakor ne sme biti omogočeno, da si opomore. Načelo, da je treba v vojni vso silo usmeriti proti težišču, naj bi imelo po mnenju Clausewitza (2004, str. 297) zgolj eno izjemo, in sicer če »stranski podvigi obetajo *nenavadne prednosti* in če pri tem predpostavljamo, da nam to omogoča odločna premoč, ne da bi tvegali preveč na glavni točki«.

Kljub danes izjemnemu vplivu Clausewitza velja biti pri neposrednem sklicevanju na njegova spoznanja previden. Pomisleke povzemam v naslednjih točkah (Bassford, b. d.; Bassford, 1994; VanderSteen, 2012; Eikmeier, 2013):

- Knjige O vojni ni uredil Clausewitz, ampak je to po smrti naredila njegova ovdovela soproga ob pomoči njenega brata in vojaških kolegov. Gre torej za posmrtno urejene avtorjeve rokopise, osnutke in opombe.

- Clausewitz sam je pred smrtjo opozoril, da so njegove ideje in teorije še vedno nedodelane.³²
- Kot že omenjeno, se je Clausewitz v veliki meri posluževal metaforičnega jezika, verjetno tudi zato, da bi teorijo kar najbolj približal vojaškim častnikom, ki so imeli v 19. stoletju večinoma inženirsko izobrazbo.
- Clausewitzovo pisanje odraža heglovski dialektični pristop,³³ ki prek teze in antiteze vodi do sinteze. Sklicevanje na posamezne izseke besedila je zato nemalokrat problematično.
- Clausewitzeva teorija je stara že skoraj dve stoletji. Vprašljivo je, ali so avtorjevi koncepti – pogosto so označeni za linearne – ustrezni za uporabo v kompleksnih, postmodernih, nelinearnih spopadih 21. stoletja.
- Večina bralcev zunaj nemškega govornega prostora je omejena na prevedene različice besedila, pri čemer pa tudi najboljši prevodi vsebujejo ne le tehnične napake, ampak tudi konceptualno interpretacijo vsebine. Poleg tega so številne izdaje (med drugim tudi slovenska) skrajšane, najpogosteje so zaradi domnevne manjše relevantnosti za sodobni čas izpuščeni deli pete, šeste in sedme knjige.

Kot poudarja Bassford (1994, 2. poglavje), je Clausewitzeva uporaba metafore *Schwerpunkt* še posebno problematična, saj je nekakšen avtorjev »verbalni tik«. Clausewitz je namreč metaforo mestoma uporabljal zelo splošno za označevanje nečesa najpomembnejšega oziroma ključnega. Tudi v delih, ki obravnavajo strateški in/ali taktični vidik vojskovanja (glej zgoraj), je avtor izhajal iz neustreznega izvirnega pomena – trditev, da »je težišče vedno tam, kjer je združene največ mase« (Clausewitz, 2004, str. 232), je namreč znanstveno neustrezna,³⁴ kar kaže na vprašljivost neposredne uporabe Clausewitzevih zapisov. Echevarria (2012, str. 5) poudarja, da Clausewitz v svojih razmišljanjih ni podal objektivne metode za določitev težišča, zato je vsakršna analiza subjektivna in podvržena intuiciji. Toda kot je razvidno iz

³² Clausewitz je štiri leta pred smrtjo zapisal: »Če bo delo prekinila moja smrt, lahko tisto, kar bo najdeno, imenujemo za gmoto še ne oblikovanih misli«. Naslednji zapis je najverjetneje še poznejšega izvora: »Rokopis o poteku Grande Guerre, ki bo najden po moji smrti, lahko v trenutnem stanju obravnavamo le kot zbirko gradiv, na katerih naj bi zgradil teorijo vojne. Z večjim delom še nisem zadovoljen; na šesto knjigo bi bilo treba gledati zgolj kot na esej: moral bi jo popolnoma preoblikovati in poskusiti z drugačno zasnovo« ("Clausewitz.com", b. d.).

³³ Pomen pojma dialektika, »veščine pogovarjanja«, se je skozi zgodovino spreminjal. Pri Georgu Wilhelmu Friedrichu Heglu »se dialektika izpolnjuje pojmovno, kot teza (trditev), antiteza (nasprotje) in sinteza (višja enotnost)« (*Veliki splošni leksikon*, 2006, str. 852–853).

³⁴ V fizikalnem pomenu je težišče oziroma masno središče »točka znotraj telesa ali v njegovi okolici, v kateri je navor lastne teže enak nič« (*Veliki splošni leksikon*, 2006, str. 4468).

nadaljevanja, se je metafora izkazala za dovolj uporabno, zanimivo in vplivno, da je – sicer v rekonceptualizirani obliki – ostala v uporabi vse do današnjih dni.

2.2.1.2 *Schwerpunkt* po Clausewitzu

Kot je zapisal Vego (2007, str. 102; 2009a, str. VII-29), je od sredine 19. stoletja dalje koncept *Schwerpunkta* prevzelo več nemških in avstrijskih avtorjev, ki so pod težiščem razumeli sovražnikovo prestolnico, ter ga prek težiščne črte (*Schwerpunktlinie*), torej najkrajše, najbolj neposredne črte, povezovali z izhodiščnim območjem lastnih sil. Avtorji so pričakovali, da bo armada, ki bo odločilno delovala po težiščni črti, prva dosegla cilj oziroma zmago. Po videnju Eikmeierja (2012, str. 136) gre za razumevanje, po katerem je *Schwerpunkt* enak cilju napada.

V zadnjem desetletju 19. stoletja je po besedah Vega (2007, str. 102; 2009, str. VII-37) sledila že nova rekonceptualizacija, ki jo v veliki meri pripisujemo načelniku generalštaba nemške vojske Alfredu von Schlieffnu. Schlieffen je na podlagi naraščajoče množičnosti armad in vse višje učinkovitosti njihove oborožitve predvideval, da bo za prihodnje spopade značilna široka, neprekinjena frontna črta, proti kateri bo treba delovati s prebijanjem na razmeroma ozkem odseku. Schlieffen je predlagal uporabo koncentriranih sil, razporejenih v več ešalonov, a na račun splošne in izrazite slabitve večine preostale frontne črte. Tovrstna koncepcija *Schwerpunkta* je pomenila (tudi) odgovor na strateški problem vojne na dveh frontah, ki je pretila Nemčiji – nemški generalštab, ki si ni mogel privoščiti dolgotrajne vojne izčrpanja, je v *Schwerpunktu* našel rešitev za doseganje hitrih in odločilnih zmag.³⁵ Eikmeier (2012, str. 136) je zapisal, da je rekonceptualizacija s preloma stoletja subtilen, a pomemben premik v dojetju *Schwerpunkta*, ki ni pomenil več cilja, ampak puščico napada.

Kot nadaljuje Vego (2009a, str. VII-30 in VII-39), se je po prvi svetovni vojni *Schwerpunkt* začel uporabljati tudi na drugih družbenih in znanstvenih področjih, denimo za označevanje fokusa diplomatskih prizadevanj, v nemški vojaški misli pa je bil koncept deležen dodatnega

³⁵ O Schlieffnovem dojetju *Schwerpunkta* zgovorno priča njegov načrt za napad na Francijo iz leta 1905. Po besedah Holmesa (1972, str. 11–20) je bil Schlieffen fasciniran nad Hanibalovo zmago v bitki pri Kanah (216. pr. n. št.) in njegovim dvokrilnim koncentričnim manevrom, a je vedel, da tovrsten manever v morebitni vojni s Francijo ne bo izvedljiv. Schlieffen je zato dvokrilni manever nadomestil z enokrilnim prek Nizozemske, Belgije in Luksemburga, s katerim je želel prodreti v severovzhodno Francijo ter obkoliti in uničiti glavnino francoske vojske, ki bi jo na nemško-francoski meji vezalo šibkejšo levo krilo. Schlieffen je za uresničitev svojih načrtov predvidel razmerje sil kar 7 : 1 v korist desnega krila. Njegov naslednik Helmuth von Moltke mlajši je grandiozni, a izjemno tvegani načrt v veliki meri predrugačil (med drugim je razmerje sil med kriloma spremenil na 3 : 1) in ga neuspešno uporabil ob izbruhu prve svetovne vojne.

prečiščevanja. Tako je sredi tridesetih let 20. stoletja označeval mesto na fronti (večinoma na bokih), kjer se je z akumuliranjem ognjene in udarne moči (*Stosskraft*) skušalo doseči odločilni uspeh. Po mnenju Eikmeierja (2012, str. 136) gre v medvojnem obdobju za naravno evolucijo razumevanja, ki na hibriden način spaja cilj s puščico napada.

V nemškem priročniku *Truppenführung* (1936, str. 123), doktrinarni podstati poznejše bliskovite vojne, je bilo v poglavju *Napad glede Schwerepunkta* zapisano:

Vsak napad je treba voditi enovito; ne sme se ga razdeliti na več posamičnih napadov.

Glavnino sil in večino ognjene moči je treba uporabiti na odločilnem mestu. Pri obhodnem manevru to mesto leži na obhodnem krilu, v glavnem glede na namero, položaj in teren običajno tam, kjer je mogoče najbolje uporabiti učinek vsega orožja in ga izkoristiti. Napad ima na tem mestu svoje težišče. Za *težišče* so značilni: ozki sektorji ob začetku napada, ukrepi za združitev ognjene moči vsega orožja, tudi s sosednjih sektorjev bojevanja, okrepitev ognja s strani posebej za to določenega težkega pehotnega orožja in artilerije; med samim izvajanjem napada pa ga zaznamuje stopnjevanje ognjene moči in uporaba bojnih vozil in rezerv. Na izbiro težišča v veliki meri vplivajo artilerija in bojna vozila.

Če odločilnega mesta ni mogoče prepoznati vnaprej, je treba težišče oblikovati brez te gotovosti, ga po potrebi prestaviti ali pa sploh oblikovati kasneje. Če je napad uspešen na kakšnem drugem mestu, kot je bilo pričakovano ali načrtovano, je treba to odločno izkoristiti. [...]

Nemci so se *Schwerepunkta* posebej izdatno posluževali v drugi svetovni vojni. *Schwerepunkt* lahko razumemo kot enega temeljnih gradnikov koncepta zračno-kopenske bitke (*post festum* imenovane *Blitzkrieg* oziroma bliskovita vojna), ki je predvideval koncentriran preboj oklepnomehaniziranih enot ob močni letalski ter artilerijski podpori na ozkem delu frontne črte, kjer je bil sovražnik posebej šibak. Kot je zapisal Vego (2007, str. 102–109; 2009a, str. VII-38–VII-48), so Nemci koncept sočasno uporabljali na vseh ravneh vojne, saj so težišča izbirali na različnih ravneh poveljevanja, s čimer so nastajali *Schwerepunkti* znotraj *Schwerepunktov*. Izbira težišča je bila v posamezni situaciji odvisna zlasti od poveljnikove namere, situacije in zemljišča, posebej pomembno vlogo pa je imelo tudi zavajanje sovražnika in doseganje presenečenja. Koncentracijo sil pred napadom so Nemci imenovali *Schwerepunktbildung*, območje razmestitve sil *Schwerepunktraum*, odsek preboja pa *Schwerepunktabschnitt*. Teoretiki so predvideli, da spremenjena situacija lahko zahteva tudi prenos težišča na drug odsek, kar so imenovali *Schwerepunktverlegung* oziroma *Schwerepunktverlagerung*. Z operativnega vidika je

prebitje frontne črte odprlo prostor za prodor v globino s ciljem obkolitve sovražnika in doseganja odločilne zmage v bitki uničenja (*Vernichtungsschlacht*) (Nolan, 2010, str. 962).³⁶

Vego (2007; 2009a, str. VII-42–VII-49; glej tudi Schneider in Izzo, 1987, str. 52–56) ponazarja težišče bojnega delovanja na vseh ravneh poveljevanja (*Schwerpunkt* v *Schwerpunktu*) na Primeru Rumeni (*Fall Gelb*), to je nemškem napadu na Francijo leta 1940. Nemci so ključno od treh armadnih skupin (armadna skupina A) razporedili na le 175 km širok odsek, pri čemer je bilo armadni skupini A dodeljenih skoraj toliko divizij (45) kot obema preostalima armadnima skupinama skupaj (19 + 29), med drugim tudi 7 od 10 razpoložljivih oklepnih divizij. Znotraj armadne skupine A je bilo težišče na oklepni skupini Kleist (8 divizij, od tega 5 oklepnih, ki so bile v 3 ešalonih razporejene na širini 80 km), znotraj te pa v sektorju XIX. oklepnega korpusa (tri oklepne divizije), ki je sovražnika prebijal na zgolj 10 km širokem odseku. Težišče XIX. korpusa je bilo na 3 km širokem sektorju, ki ga je prebijala 1. oklepna divizija. Da bi prikrili koncentracijo sil, so nemški agenti *Abwehra* (obveščevalne službe) že pred napadom širili lažne informacije o načrtih, češ da se pripravlja ponovitev Schlieffnovega načrta izpred prve svetovne vojne. Tudi po začetku napada so v prvih treh dneh Nemci večino letalske podpore izvajali na območju delovanja armadne skupine B (Belgija in Nizozemska) in v notranjosti Francije; poleg tega so v javnosti poudarjali predvsem uspehe na severnem delu fronte. Četrty dan napada pa je bila letalska podpora skorajda v celoti preusmerjena, pri čemer je v zadnjih 90 minutah pred odločilnim prečkanjem reke Meuse kar 750 bombnikov in jurišnikov strmoglavcev podpiralo preboj na težišču pri Sedanu. Uspešen preboj francoske

³⁶ V obdobju pred drugo svetovno vojno so sorodne koncepte nemškemu *Schwerpunktu* oblikovale tudi oborožene sile nekaterih drugih držav:

- V ameriškem doktrinarnem priročniku FM 100-5 Operations iz leta 1939 (str. 129) najdemo koncept težišča (*main effort*), po katerem se v napadu »masa razpoložljivih bojnih sredstev koncentrirana v težišču in uporablja v odločilni smeri. Izbira fronte, na kateri se ustvari težišče, je pogosto določeno z možnostmi, ki jih teren nudi za učinkovito uporabo artilerije in tankov ali mehaniziranih enot«. Težišče taktične skupine se izbira v skladu z namero nadrejenega poveljnika. V navezavi z zapisanim je v priročniku (prav tam) uporabljen koncept enotnosti naporov (*unity of effort*), ki določa, »kje in v kateri smeri bodo podrejene enote izvajale težiščno delovanje«. Sorodnost ameriške in nemške koncepcije težišča ni presenetljiva, saj vemo, da so v letih 1935–1939 na nemški vojni akademiji (*Kriegsakademie*) gostovali štirje ameriški častniki, ki so prišli v stik z nemško vojaško doktrino (Military Intelligence Service, 1942/1989, str. III–IV).
- V sovjetskem doktrinarnem priročniku Vremennyj Polevoj Ustav RKKA (PU-36) iz leta 1936 (glej str. 10, 60, 72 in 95) je koncept težišča poimenovan kot *glavnoe napravlenie* (glavna smer) oziroma *npravlenie glavnogo udara* (smer glavnega udara). Zapisano je (prav tam, str. 10), da »povsod ni mogoče biti enako močan. Za zmago je treba s pomočjo prerazporejanja sil in sredstev vzpostaviti odločilno premoč nad nasprotnikom na glavni smeri. Na bojiščih drugotnega pomena sile služijo zgolj zadrževanju nasprotnika«. V nadaljevanju je zapisano (prav tam, str. 95), da je treba v napadu »skoncimirati čim več sil in sredstev ter zagotoviti ogromno premoč v smeri glavnega udara«. Ker so Sovjeti konec dvajsetih in v začetku tridesetih let 20. stoletja na vojaškem področju izdatno sodelovali z Nemci in so slednji prišli v stik z nastajajočo teorijo globokih operacij (Glantz, 1991, str. 67–68), je možno, da je sovjetska medvojna misel vplivala tudi na nemško koncepcijo *Schwerpunkta* v *Schwerpunktu*.

obrambe je Nemcem omogočil neoviran prodor v sovražnikovo globino v smeri Rokavskega preлива in s tem veliko obkolitev francoskih, britanskih in belgijskih sil.

Vego (2009a, str. GL-23) *Schwerpunkt* oziroma težišče (angl. *weight of main effort*) v sodobnem pomenu generično definira kot »vojskovališče ali del vojskovališča ali območje (oziroma mesto), na katerem so fokusirani oziroma grupirani vojaški in nevojaški viri moči, in sicer za doseganje odločitve oziroma kjer poveljujoči pričakuje odločitev [...]«. Kot poudarja avtor (prav tam, str. VII-48), je koncept še vedno uporabna alternativa za načrtovanje ne le kopenskega, ampak tudi zračnega, pomorskega in združenega delovanja. V nasprotju s konceptom točke osredotočenja ne zahteva podrobnega razumevanja težje dojemljivih elementov, zato je še posebno uporaben za načrtovanje uporabe sil na taktični in operativni ravni. Toda, kot dodaja Vego, ima koncept zelo omejeno uporabnost na strateški ravni, ne daje ustreznega odgovora na vprašanje vključevanja nevojaških virov moči in je, kot vse kaže, bolj kot v obrambi uporaben v napadu.

2.2.1.3 *Centre of gravity*

Knjiga O vojni je bila v angleški jezik prvič prevedena leta 1873. Prevajalec, britanski polkovnik James John Graham, je *Schwerpunkt* v angleščino prevedel kot *centre of gravity*, sintagma pa se je ohranila tudi v poznejših prevodih.³⁷ Toda prva angleška izdaja knjige je bila po zapisu Bassforda (1994, 5. poglavje) prava založniška polomija. Štiri leta po izidu je bilo od skupno 254 natisnjenih izvodov 192 knjig še vedno pri založniku, ta pa se je iz nepojasnjenih vzgibov odločil natisniti dodatnih 440 kopij. Tudi po ponatisu se prodaja ni razcvetela in leta 1885, 12 let po prvem izidu angleškega prevoda, je v skladišču še vedno ležalo kar 572 izvodov knjige.

Britanska strokovna javnost je Clausewitzovo temeljno delo v večji meri spoznala šele precej pozneje, v času po drugi burski vojni (1899–1902). Tako je bil ob izbruhu prve svetovne vojne (1914) Clausewitz že uveljavljen avtor med britanskimi častniki in vojaškimi teoretiki, medtem

³⁷ V ameriški izdaji iz leta 1943 prevajalca O. J. Matthijsa Jollesa, ki še vedno velja za najboljši prevod v angleški jezik, je bil zaradi razlik med britansko in ameriško angleščino zapis zgolj prilagojen v *center of gravity*. V sodobnih, zlasti doktrinarnih besedilih, je zapis pogosto okrajšan z akronimoma CoG ali CG. Toda po mnenju Vega (2009, str. VII-13) prevod v *centre* oziroma *center of gravity* sploh ni bil primeren, saj bi bila ustrežnejša uporaba sintagme *weight of effort* ali *focus of effort*, torej težišče/žarišče prizadevanj. Enako meni Eikmeier (2012, str. 136), ki dodaja, da bi bil prevod v *center of gravity* ustrezen, če bi bil izvorno uporabljen izraz *Gravitationpunkt*.

ko na drugi strani Atlantskega oceana, v Združenih državah Amerike, še ni pritegnil obsežnejše pozornosti (prav tam, 8.–13. poglavje). V obdobju pred drugo svetovno vojno je bil Clausewitz v Združenih državah Amerike sicer vključen v vojaške kurikulume, a ni imel pomembnejšega vpliva na vojaško izobraževanje in doktrino kot celoto (Bassford, 1994, 18. poglavje), kar se ni pomembno spremenilo niti v obdobju po izbruhu vojne (prav tam, 19. in 20. poglavje). V prvih desetletjih po drugi svetovni vojni so v anglosaksonskem svetu sledile celo razmeroma ostre kritike Clausewitzeve teorije (B. H. Liddell Hart, J. E. Edmonds, F. K. Kleinman, A. Rapoport in drugi).

Dokaj negativna podoba je izzvenela šele pod težo hladne vojne. Po besedah Bassforda (prav tam, 21. poglavje) je bila prelomnica leto 1957, ko so Kissinger (1957), Huntington (1957) in Osgood (1957) vsak v svoji monografiji izpostavili izjemen doprinos in aktualnost Clausewitzevih zapisov. Skorajda entuziastično pa so se v Združenih državah Amerike k Clausewitzu začeli obračati v obdobju intelektualne katarze po porazu v vietnamski vojni – leta 1976 je izšel nov, še danes najvplivnejši angleški prevod Michaela Howarda in Petra Pareta, ki je bil takoj po izidu sprejet kot ključno čtivo na *Naval War College*, leta 1978 na *Air War College* in leta 1981 še na *Army War College*. Strokovno debato je vplivno nadaljeval Summers (1981), ki je ameriški poraz v vietnamski vojni na več mestih (glej str. 80, 82–84, 95 in 118) argumentiral s pomočjo koncepta *center of gravity* in s tem spodbudil razmišljanje o Clausewitzevi ideji težišča. V naslednjih letih je več avtorjev obujeni diskurz nadaljevalo v vojaški periodiki, a je bila razprava vsebinsko precej razdrobljena (glej Richey, 1984; Cronin, 1985; Argersinger, 1986; Hall, 1986).

Do pomembne spremembe je prišlo maja leta 1986, ko je izšel prenovljeni priročnik ameriške kopenske vojske FM 100-5 Operations (Headquarters, Department of the Army, 1986). To je bil namreč prvi doktrinarni dokument, v katerega je bil vključen tudi koncept *center of gravity* (ker je šlo za sodobno rekonceptualizacijo, v slovenskem prevodu že lahko govorimo o točki osredotočenja – glej tabelo 1.1). Podrobnejša opredelitev je bila podana v prilogi priročnika (prav tam, str. 179–180), kjer je bilo med drugim zapisano:

Točka osredotočenja [...] je značilnost, zmogljivost ali prostor, iz katerega sile črpajo svobodo delovanja, fizično moč ali voljo do boja. Clausewitz jo je opredelil kot »središče sile in gibanja, od katerega je odvisna celota«. [...] Taktične formacije lahko in pogosto imajo točke osredotočenja – npr. ključno poveljniško mesto ali ključni del zemljišča, od katerega zavisi delovanje enote. Toda koncept je običajno bolj uporaben pri večjih silah na operativni ravni, kjer že sama velikost sovražnikovih sil in obseg njihovega delovanja otežujeta sprejem odločitve o tem, kje in kako izvesti napad. Tudi na tej ravni je točka osredotočenja lahko sestavni del kopenskih sil – grupacija sovražnikovih sil, meja med dvema večjima bojnima

formacijama, ključni center za poveljevanje in kontrolo ali morda logistična baza oziroma prometna povezava. [...] Toda operativna točka osredotočenja je lahko tudi bolj abstraktna – npr. kohezija med zavezniškimi silami ali duševna in psihična uravnovešenost ključnega poveljnika. Nazadnje je na strateški ravni točka osredotočenja lahko ključni ekonomski vir oziroma prostor, zmogljivosti za strateški transport [...] ali ključni del domovine. Lahko pa je tudi povsem neotipljiva stvar. [...] Določitev sovražnikove točke osredotočenja na katerikoli ravni zahteva znatno poznavanje njegovega organizacijskega ustroja, vzorcev delovanja in fizičnih ter psiholoških moči in šibkosti. [...] Določitev sovražnikove točke osredotočenja in oblikovanje delovanja, ki jo bodo konec koncev izpostavile napadu in uničenju, medtem ko bo lastna točka osredotočenja zaščitena, je bistvo operatike.

Kot poudarja Bassford (1994, 21. poglavje), je bil Clausewitzev koncept v doktrini predelan do te mere, da pravzaprav ni bilo nobene potrebe po neposrednem sklicevanju na pruskega avtorja.³⁸ Papparone in Davis (2012, str. 68) sta tozadevno zapisala, da se doktrinarna različica koncepta ni več nanašala na izvorni, fizikalni pomen koncepta *center of gravity*, temveč na Clausewitzovo interpretacijo, zaradi česar je – kot implicirata avtorja – prišlo do preraztezanja koncepta (glej poglavje 2.1.1). Doktrinarni vpeljavi koncepta je sledila burna strokovna debata (glej Schneider in Izzo, 1987; Swain, 1988; Metz in Downey, 1988), ki jo je še dodatno spodbudilo ameriško posredovanje v zalivski vojni (1990–1991).³⁹

Kljub vse več pomislekom so konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let minulega stoletja lastne doktrinarne različice koncepta točke osredotočenja vpeljale tudi druge zvrsti ameriških oboroženih sil. Zaradi različnih pogledov na vojskovanje ni presenetljivo, da so si bile opredelitve med seboj precej različne – mornariška pehota (*FMFM 1: Warfighting*, 1989, str. 85) je točko osredotočenja enačila s ključnimi ranljivostmi, vojna mornarica (*Naval Doctrine Publication 1: Naval Warfare*, 1994, str. 35) je pisala o virih moči, ki niso nujno sami po sebi moč, zračne sile (*Air Force Manual 1-1*, 1992, str. 275–276, v Strange, 1996, str. 35–36) pa so povzele kar štiri obstoječe opredelitve koncepta. Sledila je vključitev točke osredotočenja v združeno doktrino (*JP 3-0: Doctrine for Joint Operations*, 1995, str. III-20), v kateri je prevladala opredelitev, skoraj enaka prvotni opredelitvi ameriške kopenske vojske – gre za

³⁸ Tudi Wood (2008, str. 47) prepoznava diametralno nasprotnost prenovljene ameriške in starejše nemške koncepcije – če je Schlieffen (glej poglavje 2.2.1.2) *Schwerpunkt* razumel kot ranljivost, je bil *center of gravity* v ameriško doktrino vpeljan kot središče sile oziroma moči. Kot je zapisal Barfoed (2014, str. 6), gre za razliko med dvema osnovnima miselnima tokovoma: (1) sovražnikova točka osredotočenja je moč in jo je za zmago treba poraziti (neposredni pristop) oziroma (2) točka osredotočenja je šibkost in jo je za zmago treba izkoristiti (posredni pristop). Kot bo razvidno iz nadaljevanja, je danes najbolj uveljavljeno kombinirano razumevanje, po katerem je (3) točka osredotočenja moč, a je inherentno povezana s šibkostmi (fleksibilen pristop).

³⁹ Kot je ugotovil Agee (1992), so različni poveljniki in načrtovalci v operaciji Puščavski vihar (*Operation Desert Storm*) kontradiktorno določili do 12 točk osredotočenja, kar pa ni negativno vplivalo na razplet operacije, saj so imele koalicijske sile izrazito premoč v kakovosti sil in so onesposobile iraško republikansko gardo, ki je bila – po mnenju avtorja (prav tam, str. 32) – prava točka osredotočenja.

»značilnosti, zmogljivosti ali lokacije, iz katerih črpa vojaška sila svobodo za delovanje, fizično moč ali voljo do boja«. Opredelitev so v doktrinarne dokumente bolj ali manj neposredno prenesle tudi zveza Nato, številne države članice in nekatere druge države na Zahodu.

Ob doktrinarni vključitvi pa je bilo treba razrešiti tudi vprašanje praktične uporabe koncepta. Pri tem sta se oblikovala dva različna pristopa: (1) logični, po katerem naj bi na podlagi sistematične analize prišli do veljavnih, praktično uporabnih sklepov, in (2) intuitivni, po katerem naj bi bile v praksi bistvene izkušnje, uvid in implicitno razumevanje. Kot je razvidno iz nadaljnje analize, je pri ključnih teoretikih (pa tudi v doktrinarnih dokumentih) prevladal prvi pristop, pri čemer pa nekateri (denimo Vego) nekaj pomena pripisujejo tudi intuiciji.

2.2.1.4 Točka osredotočenja

V slovenskem jeziku smo sodobne neoclausewitzevske različice koncepta poimenovali s sintagmo »točka osredotočenja«. Čeprav poimenovanje morda napeljuje k zmotnemu povezovanju koncepta s fizičnimi lokacijami, pa na drugi strani jasno odraža vsebinsko diskontinuiteto z izvornim Clausewitzevim konceptom težišča.

Tako koncept točke osredotočenja kot koncept težišča sta bila vključena v slovensko Vojaško doktrino (Furlan in drugi, 2006, str. 56), v kateri je zapisano:

Doseganje cilja delovanja se zagotavlja z izbiro težišča delovanja in osredotočenostjo naporov. Težišče se določi glede na razmerje sil, možnost grupiranja sil in intenzivnost njihove uporabe glede na čas, prostor in sposobnosti sil. Osredotočenost naporov se kaže pri usmerjanju miselnih procesov, sil in sredstev, ognjene moči, manevra in drugih vojaških dejavnosti na točko osredotočenja. Uspeh je rezultat osredotočenja prevladujoče bojne moči ob pravem času in na pravem kraju.

Ob tem pa v Vojaški doktrini ne koncept točke osredotočenja ne koncept težišča nista podrobneje opredeljena. Dodano je zgolj pričakovanje glede vojskovanja v prihodnosti, v katerem »ubijanje ali uničenje ne bosta več cilj delovanja, temveč bo to napad na sovražnikovo točko osredotočenja z namenom paraliziranja ali izničenja njegovih zmogljivosti« (prav tam, str. 89). Za podrobnejšo opredelitev v slovenskih vojaških strokovnih dokumentih se je treba obrniti na Pravila za štabno delo (2019, str. 96), ki vsebujejo zapis, da gre pri točki osredotočenja za:

Značilnosti, zmogljivosti ali lokacije, iz katerih države, zaveznitva, vojaške sile ali druge skupine črpajo svobodo delovanja, fizično moč ali bojnega duha. Pomeni središče moči ali

delovanja, od katerega je vse odvisno, oziroma točko, v katero je treba usmeriti vso energijo za doseganje cilja. To je točka, iz katere izhajajo sposobnost, moč ali volja sovražnikovih sil. Uničenje ali onesposobitev te točke pomeni doseganje odločilne prednosti in zmago.

Dodano je, da je ključna točka na poti k točki osredotočenja »odločilna točka« in »lahko predstavlja ključni položaj sovražnikove enote, infrastrukturni ali naravni objekt, zmožnost delovanja, bojno moralo ipd.« ter da je proti odločilnim točkam in točkam osredotočenja mogoče delovati neposredno in posredno (prav tam, str. 96–97). Ob tem je iz Pravil za štabno delo v celoti izostala metodologija za določitev točke osredotočenja (analitični model), čeprav je bila leta 2007 že vključena v osnutek dokumenta.⁴⁰

2.2.2 Analiza ključnih različic koncepta

V nadaljevanju je analiziranih pet teoretsko pomembnih različic koncepta točke osredotočenja. Manj dodelane različice, med drugim čebulni model (*onion model*, glej Agee, 1992) in model strateške vijačnice (*strategic helix*, glej Meilinger, 1997), so iz analize izpuščene. Prav tako v analizo niso vključene doktrinarne različice, saj so preštevilne za podrobnejšo obravnavo, pri čemer bolj ali manj dosledno odražajo katero izmed obravnavanih teoretskih različic ali pa njihovo kombinacijo.

2.2.2.1 J. A. Warden III.

Polkovnik ameriških zračnih sil John A. Warden III. je koncept točke osredotočenja prvič podrobneje naslovil v monografiji *The Air Campaign: Planning for Combat* (1988), v kateri je obravnaval kompleksni filozofsko-teoretski okvir načrtovanja in izvedbe zračnega vojskovanja

⁴⁰ V osnutku Navodila za štabno delo (Furlan in drugi, 2007, str. 3-10) je bila podana naslednja opredelitev: »Točke osredotočenja so značilnosti, zmogljivosti ali lokacije (območja), iz katerih države, zavezništva, vojaške sile ali druge skupine črpajo svobodo delovanja, fizično moč ali voljo do vojskovanja (bojni duh)«. Ob tem je bilo dodano, da lahko točke osredotočenja obstajajo na fizičnih, kibernetičnih in moralnih področjih. Osnutek navodila je v nadaljevanju – sicer prek Natovih oziroma posredno ameriških dokumentov – povzemal model CG-CC-CR-CV (glej poglavje 2.2.2.2), pri čemer so bili posamezni gradniki poslovenjeni v »kritične zmožnosti«, »kritične zahteve« in »kritične ranljivosti«. Zapisano je bilo, da se slednje izrablja »za doseganje pomembnih ali celo odločilnih rezultatov, ki so nesorazmerni z uporabljenimi vojaškimi resursi« (prav tam, str. 3-12). Osnutek navodila (prav tam, str. 3-11) je razlikoval med strateškimi, operativnimi in taktičnimi točkami osredotočenja ter podajal primere po posameznih ravneh vojskovanja. Na podlagi zapisanega lahko ugotovim, da je bil v leta 2019 izdanih Pravilih za štabno delo (glej zgoraj) narejen precejšen korak nazaj – koncept točke osredotočenja je bil v dokument sicer vključen, a razdelan pomanjkljivo, pri čemer je v celoti umanjkal model uporabe. Slovenska doktrinarna opredelitev se je s tem v veliki meri ohranila na ravni metafore, ki si jo lahko vsak razlaga in jo uporablja po svoje.

na operativni ravni. Točko osredotočenja je označil (prav tam, str. 9) kot »precej uporabno« pri načrtovanju vojaških operacij in jo opredelil kot »točko, v kateri je sovražnik najbolj ranljiv, in točko, v kateri bo napad kar najverjetneje odločilen«. Poudaril je, da najdemo na vsaki ravni vojskovanja eno ali več točk osredotočenja, pri čemer je, če je le mogoče, treba napasti sistem poveljevanja, ki je »prava točka osredotočenja in vredna napada v vseh okoliščinah« (prav tam, str. 53). Ugotovitev točke osredotočenja naj bi bila še posebej pomembna ob sovražnikovi premoči (prav tam, str. 40).

Štiri leta pozneje je Warden v prispevku z naslovom *Employing Air Power in the Twenty-first Century* (1992, str. 64) opredelitev koncepta dopolnil z elementom moči. Zapisal je, da gre za »koncentracije moči [...], a tudi ranljivosti, na enak način, kot so bili Samsonovi lasje hkrati njegova moč in njegova šibkost. Kadar so točke osredotočenja neke države izpostavljene zadostnemu pritisku, bo država bodisi ustrezno popustila, da bi omilila pritisk [...], bodisi bo popustila, ker je intenzivnost pritiska tolikšna, da ne more več fizično nadaljevati v prejšnji smeri«. ⁴¹ V nadaljevanju je Warden (prav tam, str. 64–67) predstavil makroanalitični model, ki je odražal prepričanje, da so nekatere točke osredotočenja bolj pomembne od drugih. Avtor je uporabil ponazoritev s pomočjo petih koncentričnih krogov oziroma obročev (*five rings*), pri čemer naj bi bila najpomembnejša točka osredotočenja v središčnem krogu, manj pomembne pa v zunanjih kolobarjih. Warden je v naslednjih letih (1994; 1995) idejo še nekoliko dodelal in dodal, da je organizacijska shema značilna ne le za politične in vojaške, temveč za žive sisteme nasploh (glej sliko 2.3 in tabelo 2.10):

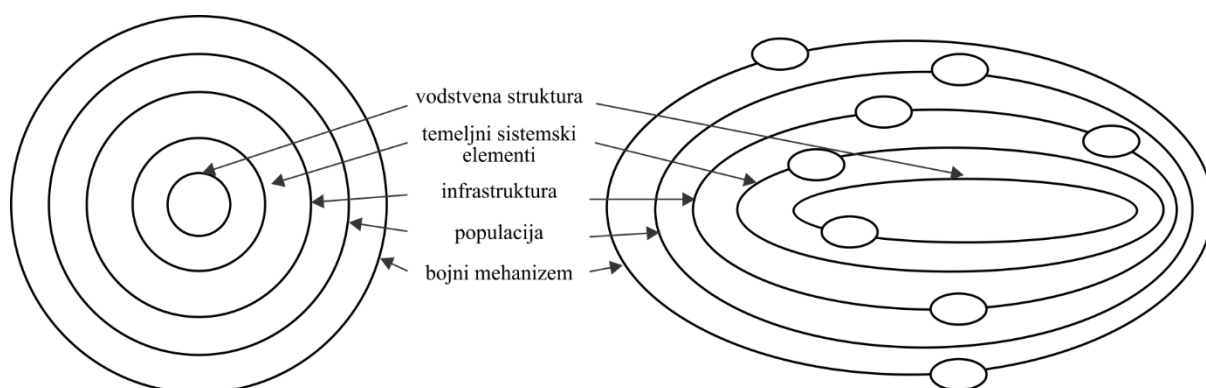
- Prvi, najpomembnejši obroč vsebuje strukturo vodenja (v različnih prispevkih je imenovana kot *leader/leadership/command structure*). Je tisti element, ki usmerja delovanje celotnega sistema, zato je osrednji cilj vojnih prizadevanj. Če se prvega obroča ne da ogroziti neposredno prek zajetja oziroma likvidacije vodje ali pa komunikacijske osamitve, ga je treba napasti posredno prek uničenja enega ali več zunanjih obročev.
- Drugi obroč vsebuje temeljne organske oziroma sistemske elemente (*organic/system essentials*), to je tiste objekte in procese, brez katerih sistem ne more zagotavljati svojega obstoja. Ker noben sistem ne more obstajati brez predelave energije, najdemo v drugem obroču predvsem tovrstne (pod)sisteme. Na

⁴¹ V svojem poznejšem prispevku iz leta 1995 (*The Enemy as a System*) je Warden sicer izrecno izpostavil le ranljivosti (*centers of gravity – vulnerabilities*; glej str. 49 in 53), a se je posredno skliceval tudi na element moči, ko je pisal o sposobnosti za boj (*ability to conduct military operations*; glej str. 49) oziroma (ne)zmožnosti za delovanje (*impotent enemy*; glej str. 50).

ravni države so poleg vojaške industrije to civilne zmogljivosti, ki skrbijo za proizvodnjo elektrike in predelavo surove nafte.

- Tretji je infrastrukturni obroč (*infrastructure*), ki skrbi za prenos dobrin, storitev in informacij v sistemu. V strateškem pogledu spadajo sem železniške, cestne, zračne in pomorske povezave ter objekti, pa tudi (nebistvena) industrija. Tretji obroč je zaradi bolj številnih elementov praviloma precej odpornejši od drugega obroča.
- Četrti obroč vsebuje populacijo (*population*) in je zaradi izjemno številnih elementov težaven, poleg tega pa tudi moralno sporen za neposredni napad.
- Peti, zadnji obroč vsebuje bojni mehanizem sistema (*fighting mechanism*) oziroma v strateškem pogledu razpoložljive vojaške sile (*fielded military forces*). Njegovi edini funkciji sta zaščita lastnih in ogrožanje sovražnikovih obročev. Z uničenjem petega obroča ostanejo notranji štirje krogi brez zaščite, zato je zelo verjetno, da bo(do) voditelj(i) ugodil(i) zahtevam nasprotne strani.

Slika 2.3: Generična koncepcija modela petih obročev (Warden). Na levi osnovna, na desni pa nadgrajena različica, na kateri so prikazani tudi podsistemi. Elipsasta oblika nakazuje na dinamičnost (pod)sistemskih razmerij.

Vir: prirejeno po Warden (1995, str. 47–48)

Tabela 2.10: Wardenovi primeri analize

	Telo	Država	Narkokartel	Elektropodjetje
Vodja	možgani	vlada	vodja kartela	centralno upravljanje
Sistemski temelji	presnova hrane in kisika v vitalnih organih	energija (elektrika, nafta, hrana), denar	vir koke in njena predelava	vložek (toplotni, vodni) in izloček (elektrika)
Infrastruktura	žile, kosti, mišice	ceste, letališča, tovarne	cestne, zračne in pomorske povezave	distribucijsko omrežje
Populacija	celice	ljudje	pri- in predelovalci, razpečevalci	delavci
Bojni mehanizem	levkociti	vojska, policija, gasilci	cestni bojavniki	vzdrževalci

Vir: povzeto po Warden (1994, str. 356) in Warden (1995, str. 44)

Warden je izhajal iz izrazito systemskega pogleda na sovražnika, ki je »sistem, sestavljen iz številnih podsistemov« (1995, str. 42), pri čemer je na strateški ravni naš cilj celoten sistem, ne pa (le) njegova vojaška komponenta (prav tam, str. 47). »Bistvo vojne je izvajanje pritiska proti sovražnikovemu najbolj notranjemu strateškemu obroču – poveljniški strukturi. Vojaške sile so sredstvo za doseg cilja. Nesmiselno se je ukvarjati s sovražnikovimi vojaškimi silami, če jih lahko zaobidemo s strategijo ali tehnologijo bodisi v obrambi ali napadu« (prav tam, str. 52). Zapisano drugače: »bojevanje ni bistvo vojne, niti njena zelena sestavina« (str. 55).

Warden (1994, str. 354) je poudaril, da želimo sovražnika v spopadu vselej pokoriti naši volji, kar lahko dosežemo na tri načine:

- Zagotovimo, da je sovražnikov odpor predrag bodisi v političnem, bodisi v ekonomskem, bodisi v vojaškem smislu.
- Sovražniku fizično preprečimo delovanje s tem, da ga izpostavimo strateški ali operativni paralizi.⁴²
- Sovražnika v celoti uničimo (do česar pride redko, ker je uničenje zahtevno izvesti, moralno sporno in vodi do potencialno neželenih učinkov).

Warden (1992, str. 67–69) je poudarjal, da mora biti delovanje vselej usmerjeno proti sovražnikovi strukturi vodenja. Četudi se napada drugi, tretji ali četrti obroč, se tega ne počne zaradi potencialnega vpliva na vojaške sile (peti obroč), temveč zaradi vpliva na notranji, prvi obroč:

Če sprejmemo idejo, da je sovražnikov vodja obdan s točkami osredotočenja, lahko jasneje razmišljamo o tem, kako učinkovati nanj. Z razmislekom na strateški in operativni ravni si izjemno poenostavimo našo nalogo. Ni nam treba najti in uničiti 30.000 tankov, če lahko uničimo zgolj nekaj sto točk za oskrbo z gorivom ali strelivom. Ni nam treba uničiti nekaj sto točk za oskrbo z gorivom, če lahko z uničenjem nekaj ducatov sistemov za proizvodnjo elektrike imobiliziramo celotno družbo. In ni nam treba uničiti nekaj ducatov sistemov za proizvodnjo elektrike, če lahko zajamemo, ubijemo ali osamimo sovražnikovega vodjo. Naša naloga je, da iščemo način za delovanje karseda blizu središča sovražnikovih operativnih in strateških obročev. Ko uspemo ugotoviti, kje ležijo sovražnikove resnične točke osredotočenja, se moramo odločiti, kako jih kar najbolje napasti. Če gremo skozi ta proces odkrito in rigorozno, smo lahko prepričani, da bomo oblikovali dobro kampanjo, ki bo vodila do uresničitve političnih ciljev vojne ob kar najnižji ceni v krvi in sredstvih – za obe strani.

Čeprav se pri obravnavi modela petih obročev večinoma izpostavlja strateška raven spopadov, pa je avtor (glej zgornji citat, pa tudi: 1994, str. 361; 1995, str. 53) jasno zapisal, da je model uporaben tudi na operativni ravni. Tudi tu namreč o popuščanju (vdaja, umik) odloča poveljniška struktura, ki jo obdajajo obroči moči in ranljivosti. Tako po videnju Wardena (1995, str. 53–54) na operativni ravni prvi obroč sestavlja poveljnik s štabom, drugi obroč logistika, tretji obroč infrastruktura, četrti obroč vojaško osebje, peti obroč pa razpoložljive vojaške sile.

⁴² Warden (glej 1992, str. 70–82 in 1994, str. 365–367) je za ponazoritev uporabil primer zalivske vojne (1990–1991), v kateri je koalicija pod vodstvom Združenih držav Amerike z uporabo visoke tehnologije vsa ključna sovražnikova operativna in strateška vozlišča izpostavila skoraj sočasnim napadom iz zraka in s tem dosegla operativno-strateško paralizo celotnega obrambnega sistema sovražnika. Ker je bilo veliko število ciljev napadeno (skoraj) sočasno, govori avtor o tako imenovanih vzporednih napadih oziroma vzporednem vojskovanju (*parallel warfare*).

Avtor (prav tam, str. 42–43) se je lotil tudi opredelitve razmerja med fizičnimi in moralnimi dejavniki v vojni in ga izrazil v enačbi: (fizično) x (morala) = izid. Po videnju Wardena naj bi bil moralni vidik vojne intelektualno težje dojemljiv in predvidljiv, zato je svetoval, da svoje napore vselej usmerimo v uničevanje sovražnikovih fizičnih zmogljivosti. Če namreč vrednost fizičnega dejavnika znižamo proti ničli, zmnožek v nobenem primeru ne more biti visok.

Warden (1995, str. 44) je model petih obročev razumel kot »dober približek resničnega sveta«, a se je zavedal tudi nekaterih omejitev. Tako je opozoril (prav tam, str. 53) na zmanjšano uporabnost modela v okoliščinah splošnega ljudskega odpora, ko je motivirana množica ob uporabi razpoložljivih sredstev sposobna daljši čas kljubovati napadalcu.⁴³ Poleg tega je izpostavil (prav tam, str. 49), da je koncept točke osredotočenja v teoriji sicer preprost, a v praksi zahteven za uporabo, predvsem zaradi verjetnosti hkratnega obstoja več točk osredotočenja, ki (so)vplivajo druga na drugo.

Povzamem lahko naslednje splošne značilnosti Wardenovega modela petih obročev:

- Model je zastavljen kot univerzalen in primeren za analizo vseh vrst živih sistemov.
- Model je oblikovan na sistemski teoriji.
- Izhodišče je, da je moralni dejavnik v spopadih težko dojemljiv, zato je treba delovati proti fizičnim ciljem.
- Z modelom določamo točke osredotočenja, ki so fizične entitete.
- Najpomembnejša je vselej entiteta v osrednjem obroču. Pomen entitet se proti zunanjim obročem zmanjšuje.
- Število ljudi in sredstev se od osrednjega proti zunanjim obročem povečujeta.
- Teoretična ranljivost se od osrednjega proti zunanjim obročem zmanjšuje.
- Relativni pomen in ranljivost zunanjih štirih obročev se skozi zgodovino spreminjata.
- Model omogoča delovanje od znotraj navzven (posreden pristop), kar je še posebej pomembno na strateški, pa tudi operativni ravni.
- Odraža širok pogled na vojno – njeno bistvo ni uničevanje sovražnikovih vojaških sil, temveč ustvarjanje pogojev, pod katerimi se sovražnik ukloni naši volji.
- Model odraža spoznanje, da je v sodobnih spopadih pomembno obvladovanje informacijskega področja.

⁴³ Warden (1995, str. 53) je opozoril, da splošnega ljudskega odpora ne gre zamenjevati za gverilo, ki jo po njegovem mnenju model petih obročev dobro opisuje.

Do modela petih obročev je bil kritičen Vego (2009a, str. VII-13 in XIII-53–XIII-58), ki je opozoril, da Wardenov koncept točke osredotočenja ni ustrezno povezan z namenom uporabe (doseganjem političnega/vojaškega cilja), da zapostavlja psihološke dejavnike in da sovražnika predstavlja kot pasivnega in nezmožnega prilagajanja. Wardenovo koncepcijo je izrazilo kritiziral tudi Echevarria (2003a, str. 108; 2003b, str. 42), ki je menil, da je avtor s tem, ko je predlagal tolikšno število (možnih) točk osredotočenja, koncept privedel do absurdnosti. Toda kot je poudaril VanderSteen (2012, str. 37–38), je model prav zaradi tega postal privlačen za načrtovalce delovanja, saj je omogočil, da se preseže nesoglasja o pravi točki osredotočenja ter se z določitvijo večjega števila tarč, ki jih je vredno napasti, nadaljuje načrtovanje in delovanje.

K zapisanemu velja dodati, da je bil Warden izrazit promotor napadov iz zraka. Kljub nespornemu potencialu zračnih sil, ki omogočajo, da se sovražnika zaobide in hitro ter odločilno zadene operativne in strateške točke osredotočenja (Warden, 1992, str. 61), je vprašljiva uporabnost modela, kadar učinkovita uporaba zračnih sil zaradi političnih ali tehnoloških dejavnikov ni mogoča.

2.2.2.2 J. L. Strange

Dr. Joe Strange (občasno podpisan tudi kot dr. Joseph L. Strange) je analitični prispevek h koncipiranju točke osredotočenja pripravil v monografiji *Centers of Gravity & Critical Vulnerabilities: Building on the Clausewitzian Foundation So That We Can All Speak the Same Language*, ki je izšla leta 1996 v okviru zbirke *Perspectives on Warfighting* pri Korpusu mornariške pehote Združenih držav Amerike. Strange je izhajal iz kritike obstoječih teoretskih in doktrinarnih dokumentov,⁴⁴ ki po njegovem mnenju neenotno in neustrezno opredeljujejo razmerje med točkami osredotočenja (*centers of gravity*) na eni in ključnimi ranljivostmi (*critical vulnerabilities*) na drugi strani. Avtor (1996, str. 41–42) je poudaril, da je nujno potrebna praktično uporabna definicija, ki bi imela enoten pomen na vseh ravneh vojne in v celotni obrambni skupnosti. Kot rešitev je predlagal vrnitev h clausewitzevskemu pomenu

⁴⁴ Strange (1996) se ni strinjal z Wardenom (1988, str. 9) in doktrino korpusa mornariške pehote (*FMFM 1: Warfighting*, 1989, str. 85), pri katerih je bil pomen točke osredotočenja izenačen s (ključnimi) ranljivostmi. Prav tako je oporekal doktrini združenih operacij (*JP 3-0: Doctrine for Joint Operations*, 1995, str. III-20), v kateri je bilo zapisano, da so točke osredotočenja »značilnosti, zmogljivosti ali lokacije, iz katerih črpa vojaška sila svobodo za delovanje, fizično moč ali voljo do boja«. Podobno neprizanesljiv je bil do doktrine zračnih sil (*Air Force Manual 1-1*) iz leta 1992, ki je namesto ene podajala oziroma povzemala kar štiri različne definicije, češ da se tako širi vsebinsko razumevanje koncepta. Podrobnejši kritiki navedenih in nekaterih drugih dokumentov je Strange sicer posvetil celotno 3. in 5. poglavje v svoji monografiji.

koncepta,⁴⁵ obenem pa je želel ohraniti navezavo na ključne ranljivosti, proti katerim bi lahko usmerili delovanje sil. V ta namen je uvedel dva nova konceptualna gradnika, ki povezujeta točko osredotočenja s ključnimi ranljivostmi: ključne zmogljivosti (*critical capabilities*) in ključne zahteve (*critical requirements*). V dopoljnjeni izdaji iz leta 1997 najdemo naslednje opredelitve glavnih pojmov (Strange, 2005, str. 3 in 43):⁴⁶

- Točke osredotočenja (*centers of gravity – CG*): »primarni viri moralne ali fizične moči, sile in odpora«.
- Ključne zmogljivosti (*critical capabilities – CC*): »primarne zmožnosti, ki omogočajo, da točko osredotočenja prepoznamo kot tako v kontekstu danega scenarija, situacije ali poslanstva«.
- Ključne zahteve (*critical requirements – CR*): »bistveni pogoji, viri in sredstva, ki omogočajo polno operativnost ključne zmogljivosti«.
- Ključne ranljivosti (*critical vulnerabilities – CV*): »ključne zahteve ali njihovi sestavni deli, ki so nezadostni ali ranljivi za nevtralizacijo, onemogočanje ali napad (fizični ali moralni) na način za doseg odločilnih rezultatov [...]«.

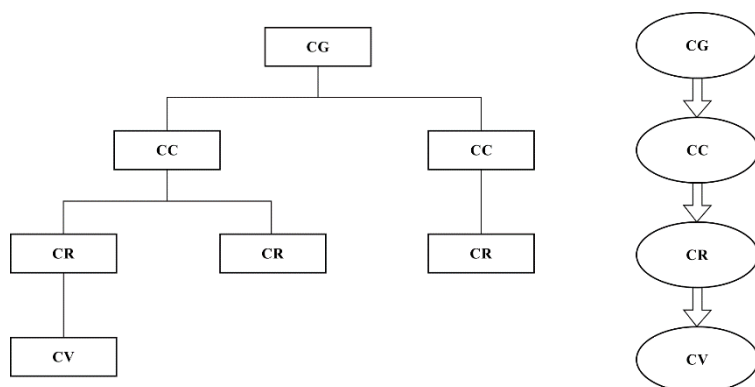
Osnovna logika je naslednja: vsaka točka osredotočenja (CG) ima eno ali več ključnih zmogljivosti (CC), vsaka ključna zmogljivost eno ali več ključnih zahtev (CR), tiste ključne zahteve, ki so izrazito ranljive za napad, pa pomenijo ključne ranljivosti (CV) (Strange, 1996, str. 10–11) (glej sliko 2.4).⁴⁷ Ključne ranljivosti je mogoče izkoristiti za posredni napad na točko osredotočenja.

⁴⁵ Podrobna analiza izvornih Clausewitzevih zapisov je na voljo v članku *Center of Gravity: What Clausewitz Really Meant* (Strange in Iron, 2004).

⁴⁶ Za lažjo predstavo in v izogib napakam je Strange (2005, str. viii) v predgovoru zapisal, da so v jezikovnem pogledu točke osredotočenja samostalniki, ključne zmogljivosti glagoli, ključne zahteve in ključne ranljivosti pa samostalniki oziroma (redkeje) glagoli.

⁴⁷ Ključne zmogljivosti, ključne zahteve in ključne ranljivosti so v doktrinarnih dokumentih in pri poznejših avtorjih pogosto poimenovani z nadpomenko ključni dejavniki (*critical factors*).

Slika 2.4: Generična koncepcija modela (Strange)

Vir: lastna ponazoritev

Strange (1996, str. 146–147) je predlagal sledeče korake za uporabo modela CG-CC-CR-CV:

1. Ugotovitev sovražnikovih in lastnih točk osredotočenja (CG).
2. Ugotovitev ključnih zmogljivosti (CC), ki posamezni točki osredotočenja omogočajo, da sploh deluje kot točka osredotočenja.
3. Ugotovitev ključnih zahtev (CR), ki omogočajo delovanje ključnih zmogljivosti.
4. Ugotovitev tistih ključnih zahtev, katerih komponente so ranljive za napad, to je ključnih ranljivosti (CV).
5. Oblikovanje strategije, kampanje ali napada, ki bo izkoristila eno ali več sovražnikovih ključnih ranljivosti.

Avtor (prav tam) je predvidel, da korakov 1–4 ni treba izvajati sekvenčno, saj lahko spoznanja iz nižjih korakov vplivajo na višje in *vice versa*. Ob tem je izpostavil, da sta v točkah 4 in 5 potrebni izrazita kreativnost in razsodnost. Po besedah Strangea (1996, str. 143) je ugotovitev sovražnikovih in lastnih točk osredotočenja sicer razmeroma preprosta, saj gre za »pomembne entitete na dani ravni«, ki so večim praktikom večinoma očitne (glej tabelo 2.11). Zahtevnejše pa naj bi bilo delovanje proti točkam osredotočenja, še zlasti v nekonvencionalnih vojaških operacijah.

Tabela 2.11: Strangeevi primeri analize

	Napad na Dieppe (1942)	Bitka za Britanijo (1940)	Vojna proti terorizmu (po 2001)
raven	taktična	operativna	strateška
CG	dva kanadska pehotna bataljona	poveljstvo britanskega lovskega letalstva	predsednik Združenih držav Amerike
CC	uničiti nemške obrambne položaje	pravočasno odbiti nemške napade	voditi protiteroristično kampanjo
CR	izdelava prehodov skozi ovire, pravočasno izkrcaje in uporaba tankov, letalska podpora, artilerijska podpora, zavarovanje bokov	opazovalci, radarski položaji, SIGINT	javna in politična podpora, obveščevalni podatki, vojaška oporišča na Bližnjem vzhodu in v Srednji Aziji, mednarodna podpora
CV	avtor ključnih ranljivosti izrecno ne navaja, a implicira, da v kategorijo spada večina zgoraj navedenih ključnih zahtev	radarski položaji	občutljivost na množične žrtve, izguba političnega interesa, nezadosten HUMINT, podpora Rusije in muslimanskih držav, splošna mednarodna podpora

Vir: povzeto po Strange (1996), Strange (2005) ter Strange in Iron (b. d.)

Strange je opredelitev točke osredotočenja oblikoval na izvornih Clausewitzevih zapisih, kar potrjujejo tudi obsežni citati iz knjige *O vojni* (glej Strange, 1996, 2. poglavje). Po mnenju avtorja (prav tam, str. 12) naj bi bilo jasno, da je Clausewitz obravnaval »vire moralne in fizične moči, sile in odpora« in dal jasno vedeti, da lahko na posamezni ravni vojne obstaja več kot le en *center of gravity*, a da je treba v analizi vselej težiti k temu, da izluščimo nekaj najpomembnejših oziroma, če je mogoče, enega samega (prav tam, str. 14–18). Strange (prav tam, str. 17) je posebej izpostavil dilemo z operativne ravni:

Na operativni ravni vojne utegne poveljnik pogosto naleteti na težavo določitve 'ene' sovražnikove točke osredotočenja. Če so sovražnikove sile v njegovem območju odgovornosti bolj ali manj koncentrirane v dve ločeni, visoko mobilni grupaciji, kaj potem? Vzemimo primer sedmih sovražnikovih divizij (štirih pehotnih, dveh mehaniziranih in ene oklepne), ki se 'grupirajo' na levi fronti, in treh dodatnih oklepnih divizij, ki so ohlapno razporejene (tj. namenoma 'negrupirane') na njegovi desni fronti. Se poveljnik sooča z zgolj eno točko osredotočenja? Odgovor je nedvomno zelo odvisen od tega, kakšen pomen pripisuje mobilnosti 'ločenih' sovražnikovih sil in njihovi zmožnosti, da ob potrebi okrepijo druga drugo oziroma kako drugače delujejo skupaj. V številnih primerih je lahko odgovor takšen ali drugačen, zato operativni poveljniki in njihovi štabi ne bi smeli nikoli biti 'ujetniki' lastno zastavljenih zahtev, da določijo le najbolj pomembno entiteto kot 'edino' sovražnikovo točko osredotočenja.

Strange je v sodelovanju z britanskim polkovnikom Richardom Ironom (b. d., str. 3) v naslednjem zapisu podrobneje opredelil tudi odnos med konceptom točke osredotočenja in

ravnmi vojskovanja: »Točke osredotočenja lahko obstajajo na vseh ravneh – taktični, operativni in strateški. Toda zavajajoča je predstava, da na določeni ravni vojne obstaja ena točka osredotočenja, kot da je vsaka raven ločena sestavina in ne del kontinuuma od delovanja majhnih enot do grandstrategije«. Avtorja sta dodala (prav tam), da najdemo točko (ali točke, op. a.) osredotočenja na vsaki ravni poveljevanja, ki ima bojno poslanstvo, neodvisno od umeščenosti znotraj ravni vojskovanja.

Strange (2005, str. ix–x) je opozoril, da je ugotavljanje točke osredotočenja vselej odvisno od konteksta posamezne situacije oziroma poslanstva, zato naj bi bilo bistveno vprašanje, »s čim točno nam lahko tista določena sovražnikova sila (moralna ali fizična) onemogoči izpolnitev našega poslanstva v določeni situaciji/kontekstu? Zaradi katerih [sovražnikovih] zmogljivosti smo še posebej zaskrbljeni?« Pri tem je Strange na več mestih opozoril, da točk osredotočenja nikakor ne gre enačiti s ključnimi ranljivostmi (citat iz Strange, 2005, str. 74 in 76):

Vzemimo za primer sovražnikov sistem zračne obrambe, ki je dobro razvit in opremljen, robusten ter popolnjen z dobro usposobljenim osebjem. Poveljnik lastnih sil ga prepozna kot sovražnikovo točko osredotočenja – dejavnik/instrument sile in moči. Toda poveljnikovi načrtovalci so prepoznali tudi več ključnih ranljivosti: sistem oskrbe z energijo, mrežo poveljevanja in kontrole ter radarske položaje [...]. Torej so 'ključne ranljivosti' oskrba z energijo, mreža poveljevanja in kontrole ter radarski položaji, in ne sistem zračne obrambe sam po sebi.

Ključne ranljivosti so torej šibkosti, ki omogočajo, da se s karseda majhnimi sredstvi ob karseda majhnem tveganju posredno nevtralizirajo sovražnikove ključne zmogljivosti v točki osredotočenja.⁴⁸ Ker jih najdemo med ključnimi zahtevami, je jasno, da daljši ko je seznam teh, več je kandidatov za ključne ranljivosti (Strange, 2005, str. xiv). Ob tem pa je Strange (2005, str. 76) opozoril, da so ključne vselej le tiste ranljivosti, ki so povezane s točko osredotočenja, ne pa tudi tiste, ki so razmeroma nepomembne.

Strange (1996, 4. poglavje; 2005, 4. poglavje) je v teoriji razčlenil dve kategoriji točk osredotočenja, ki so lahko moralne (oziroma moralno/politične) ali fizične:

- Moralno/politične točke osredotočenja: (a) vodje ali (b) javna/splošna/nacionalna podpora.

⁴⁸ Po zapisu Strangea in Irona (b. d., str. 6) je sovražnikovo točko osredotočenja mogoče premagati na tri načine: (1) s tem, da jo naredimo irelevantno (»Če ste Trojanec, poskusite preprečiti pristanek Ahilove ladje pri Troji.«), (2) s tem, da jo odrežemo od njene podpore (»Če se Ahil pojavi pred Trojo, ustavite tiste, ki mu bodo omogočili pot v mesto. Postrelite moštvo, ki upravlja z ovnom.«), ali (3) tako, da izkoristimo njene sistemske šibkosti (»Če se že morate spopasti z Ahilom, merite v njegovo peto.«).

- Fizične točke osredotočenja: (c) oborožene sile/moči/jakosti, (č) nacionalna industrijska/ekonomska moč ali (d) velika populacija.

Iz Strangeevih zapisov (2005, 4. poglavje; ter Strange in Iron, b. d., str. 7) je razvidno, da so na operativni in taktični ravni točke osredotočenja (a) vodje ali (c) oborožene sile, preostale tri različice (b, č in d) pa naj bile po mnenju avtorja značilne zlasti za strateško raven.

Strange posebnih omejitev lastnega modela ni izpostavljajal, je pa Eikmeier opozoril na ne dovolj dodelano metodo ugotavljanje točke osredotočenja, zato se je lotil njene nadgradnje (glej poglavje 2.2.2.3). Na nedodelano metodologijo za ugotavljanje točke osredotočenja in ključnih zmogljivosti je opozoril tudi Andersson (2009, str. 17–18). VanderSteen (2012, str. 39) pa je opozoril na pretirano dualistični pogled, saj naj bi šlo pri razlikovanju na fizične in moralne točke osredotočenja za metafizično osmišljanje, ki ne odraža stvarnega sveta, v katerem ima vsaka entiteta *hkrati* tako fizične kot moralne značilnosti.

Precej ostrejši je bil v svojih kritikah Echevarria (2002, str. 3–5; 2003a, str. 117; 2004, str. 12), ki je menil, da je Strangeeva interpretacija tavitološka in da model CG-CC-CR-CV vodi do ugotavljanja točk ključnih zmogljivosti (*centers of critical capabilities*), ki pa zgolj izjemoma in po naključju sovpadajo z resnično točko osredotočenja. Točka osredotočenja naj bi bila namreč več kot zgolj ključna zmogljivost, saj po njegovem mnenju delovanje proti slednji ne vodi do odločilnih rezultatov. Umstead in Denhard (2006, str. 92), ki sta koncept točke osredotočenja analizirala skozi prizmo operacij, temelječih na učinku, pa sta opozorila, da Strangeev model CG-CR-CC-CV sicer dobro opisuje neposredno zvezo med ranljivostmi in točko osredotočenja, a ne zajema posrednih povezav med dvema ali več ključnimi zahtevami ali med več točkami osredotočenja.

Povzamem lahko naslednje splošne značilnosti Strangeevega modela CG-CC-CR-CV:

- Model izpopolnjuje razmerje med izvornim Clausewitzevim konceptom *Schwerpunkta* in idejo (ključnih) ranljivosti, posredno navdihnjeno z zapisi Sunzija (glej Strange, 2005, str. 36).
- Gre za orodje, uporabno za načrtovanje odločilnega delovanja v vseh oblikah konfliktov.
- Model predvideva, da se s posrednim pristopom oziroma napadom na ključne ranljivosti oslabi sovražnikovo točko oziroma točke osredotočenja, ki je/so nato

- izpostavljene neposrednemu napadu. Hkrati ščiti lastno točko oziroma točke osredotočenja.
- Model stremi k doseganju disproporcionalnih učinkov glede na uporabljena sredstva.
 - Zahtevan je kontinuiran proces analize sovražnikovih in lastnih zmogljivosti (moči in ranljivosti).
 - Izhodišče modela je, da sta v spopadih pomembna in dojemljiva tako fizični kot moralni dejavnik.
 - Z modelom določamo točke osredotočenja, ki so fizične ali moralne entitete.
 - Ugotavljanje točke osredotočenja je vselej odvisno od konteksta, še zlasti od poslanstva sil.
 - Na vsaki ravni vojskovanja/poveljevanja obstaja ena do največ nekaj točk osredotočenja.
 - Ključne ranljivosti so pogosto časovno občutljive – sovražnik je ranljiv le v krajšem časovnem obdobju.

2.2.2.3 D. C. Eikmeier

Polkovnik ameriške kopenske vojske Dale C. Eikmeier je nadgradil Strangeevo koncepcijo točke osredotočenja, pri čemer je podobno kot njegov predhodnik v dobršni meri izhajal iz kritike uradnih doktrinarnih dokumentov.⁴⁹ V nasprotju s Strangeem je Eikmeier (2012, str. 133) predlagal, da se navezava na Clausewitzeve zapise v celoti opusti ter se koncept (pre)oblikuje na podlagi sodobne vojaške in systemske teorije. Po mnenju Eikmeierja (prav tam, str. 135) namreč intelektualna osnova, ki temelji na vojaški teoriji iz 19. stoletja, arhaičnem nemškem jeziku, pomanjkljivih prevodih in metaforičnem izražanju, nikakor ne more voditi k oblikovanju koncepta, ki bi bil jasen, logičen, natančen in preverljiv.

Eikmeier (2017, str. 5) je sodobno varnostno okolje prepoznal kot »skrajno kompleksno in nenehno spreminjajoče se«, zaradi česar ga po njegovem videnju ne moremo popolnoma razumeti, kar pa ne pomeni, da ga ne poskušamo razumeti. Kot nadaljuje Eikmeier, za

⁴⁹ Eikmeier je oporekal opredelitvi koncepta v osnutku doktrine načrtovanja združenih operacij (*JP 5-0: Doctrine for Planning Joint Operations*), pozneje pa tudi novima različicama dokumenta (*JP 5-0: Joint Operation Planning*, 2006 in 2011). Kot je zapisal avtor (2012, str. 146–147), doktrinarni dokumenti ne podajajo ustrezne metode za iskanje točke osredotočenja, saj se v preveliki meri zanašajo na subjektivno vizualizacijo, opredelitev koncepta pa trpi za pomanjkljivo logiko in premajhno natančnostjo. Poleg kritike doktrinarnih dokumentov velja pri Eikmeierju poudariti tudi izrazito nasprotovanje Echevarrijevi različici koncepta (glej poglavje 2.2.2.4).

načrtovanje vojaškega delovanja ni potrebno popolno, temveč zadostuje že »dovolj dobro razumevanje, ki podpira načrtovanje prek razlikovanja in fokusiranja na tisto, kar je pomembno za sistem, in ignoriranja vsega, kar je periferno« (prav tam, str. 6). V tej luči se je avtor lotil nadgradnje Strangeevega modela CG-CC-CR-CV.

Eikmeier – njegove prispevke najdemo zlasti v ameriških vojaških periodičnih publikacijah *Military Review* in *Joint Force Quarterly* – je zagovarjal stališče, da definicije nikakor ne smejo temeljiti na metaforah. Zato je predlagal naslednjo nadgradnjo ključnih pojmov (2012, str. 142–144; 2016, str. 111–114):

- Točka osredotočenja (*center of gravity – CoG*): »primarna entiteta, ki neločljivo vsebuje ključne zmogljivosti za doseg cilja«.
- Ključne zmogljivosti (*critical capabilities – CC*): »primarne zmožnosti, bistvene za doseg cilja, ki omogočajo, da točko osredotočenja prepoznamo kot tako«.
- Ključne zahteve (*critical requirements – CR*): »bistveni pogoji, viri in sredstva, ki jih točka osredotočenja potrebuje za izvajanje ključne zmogljivosti«.
- Ključne ranljivosti (*critical vulnerabilities – CV*): avtor ohranja Strangeevo opredelitev, to je »ključne zahteve ali njihovi sestavni deli, ki so nezadostni ali ranljivi za nevtralizacijo, onemogočanje ali napad na način za doseg odločilnih rezultatov«.

Po mnenju Eikmeierja (2012, str. 143; 2016, str. 112) obstajajo le fizične točke osredotočenja – te nikakor ne morejo biti nesnovni element, kot je »moralna moč, javno mnenje ali pošten namen«. Z izpustitvijo moralnega dejavnika je želel avtor izboljšati jasnost in zmanjšati abstraktnost koncepta ter ga omejiti na oprijemljive cilje, proti katerim se lažje (bojno) deluje. Ob tem pa je Eikmeier dopustil, da so ključne zmogljivosti, ključne zahteve in ključne ranljivosti nesnovne.

Eikmeier (2012, str. 147) je poudaril, da gre pri ugotavljanju točke osredotočenja za sistemsko analizo, a da se kaj hitro izgubimo v gozdu vozlišč in povezav, zaradi česar ne vidimo cilja. Da bi analizo usmeril, poenostavil in objektiviziral, je avtor (2007, str. 63–64; 2012, str. 147–148) točko osredotočenja povezal s konceptom ciljev, načinov in sredstev (*ends, ways, means*) Arthurja F. Lykkeja, Jr.⁵⁰ Po besedah Eikmeierja ponuja Lykke tri preprosta, a za ugotavljanje

⁵⁰ Lykke (1989) je z enačbo »strategija = cilji + načini + sredstva« vplivno parafraziral misel ameriškega generala Maxwella D. Taylorja, ki je dejal, da je strategija sestavljena iz navedenih treh elementov. Lykke (prav tam, str.

točke osredotočenja bistvena vprašanja, in sicer (1) kaj se želi z delovanjem doseči (cilji), (2) kako se želi to doseči (načini) in (3) kakšna sredstva se namerava pri tem uporabiti (sredstva). Eikmeier (2012, str. 154) k temu dodaja:

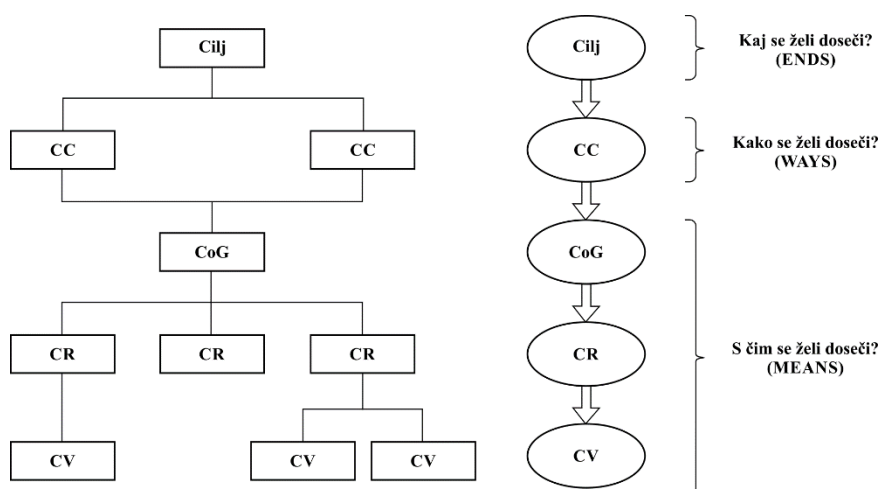
Cilji, načini in sredstva so med seboj povezani; sprememba v enem vpliva na preostala dva elementa. Spremljanje teh sprememb zagotavlja povratno informacijo, potrebno za prilagajanje v spreminjajočem se okolju. Ideja je, da v konfliktu prisilimo nasprotnika, da spremeni svoj cilj, in sicer praviloma tako, da vplivamo na ključno zmogljivost njegove točke osredotočenja. Spremembo lahko povzročimo bodisi z neposrednim napadom na točko osredotočenja bodisi posredno z napadom na ključne zahteve. Namen je, da z zavarovanjem lastnih sredstev zaščitimo lastne cilje in točke osredotočenja, medtem ko nasprotniku vsilimo spremembe, na katere se ne more prilagoditi.

Ob navezavi na Lykkejev model ciljev, načinov in sredstev velja omeniti še nekoliko bolj subtilno, a pomembno spremembo glede na Strangeev model – za Eikmeierja (2015a) je bistveno ugotavljanje ključne/ključnih zmogljivosti, saj meni, da lahko točko osredotočenja določimo šele na njihovi podlagi (in ne obratno). Eikmeier (2007, str. 64; 2010, str. 158; 2012, str. 147) je v skladu s tem predlagal šest korakov za uporabo modela:

1. Določitev ciljev oziroma zelenega končnega stanja.
2. Ugotovitev možnih načinov delovanja za doseg ciljev. Najbolj bistveno delovanje pomeni ključno zmogljivost (oziroma ključne zmogljivosti, če je bistvenih oblik delovanja več).
3. Ugotovitev sredstev oziroma virov, ki so na voljo oziroma potrebni za izvajanje ključne zmogljivosti.
4. Določitev tiste materialne entitete med sredstvi, ki neločljivo vsebuje ključno zmogljivost za to, da dosežemo cilj. Gre za točko osredotočenja.
5. Ugotovitev preostalih sredstev, ki so ključna za izvajanje ključne zmogljivosti. Gre za ključne zahteve.
6. Ugotovitev ključnih zahtev, ki so ranljive za nasprotnikovo delovanje. Gre za ključne ranljivosti.

3–4) je zapisal, da je koncept tako splošen, da je uporaben ne le na strateški, ampak na vseh ravneh vojne (tudi operativni in taktični), pa tudi za razumevanje delovanja na političnem, ekonomskem in drugih področjih družbenega delovanja. Za to, da dosežemo cilj, namreč vselej potrebujemo sredstva in ustrezen način njihove uporabe. Ključno je, da vse tri elemente v kar največji meri uravnotežimo, s čimer zmanjšamo tveganje za neuspeh.

Slika 2.5: Generična koncepcija modela (Eikmeier)

Vir: lastna ponazoritev

Kot poudarja Eikmeier (2012, str. 134), gre pri konceptu točke osredotočenja za vprašanje učinkovitosti. Podobno kot Strangeev zato tudi njegov model primarno stremi k temu, da se z napadom na ključne ranljivosti s karseda majhnimi sredstvi in ob karseda nizkem tveganju posredno nevtralizirajo sovražnikove ključne zmogljivosti v točki osredotočenja. Po zapisu avtorja (2012, str. 160) pa je v nekaterih primerih, še zlasti ob veliki premoči oziroma majhnem tveganju, točko osredotočenja smiselno napasti kar neposredno, pri čemer je delovanje tudi časovno manj potratno.

Eikmeier (2004, str. 3; 2007 str. 64–65; 2010, str. 157; 2012, str. 148–151) je predlagal tudi preizkus pravilnosti določitve točke osredotočenja in njenega razlikovanja od ključnih pogojev ter ključnih ranljivosti, in sicer s testom dela oziroma (u)porabe (*does/uses test*). Po mnenju avtorja je namreč le ključna zmogljivost v točki osredotočenja tista, ki je zmožna opraviti delo (oziroma poslanstvo), pri čemer pa za to (u)porablja sredstva – bistvena med temi sredstvi so ključne zahteve, ranljiva med ključnimi zahtevami pa ključne ranljivosti.

Tabela 2.12: Eikmeierjevi primeri analize

	Ponazoritveni primer 1	Ponazoritveni primer 2	Ponazoritveni primer 3
Cilj	osvoboditi državo X in ji zagotoviti ponovno suverenost	Madonna postane predsednica Združenih držav Amerike	ustvariti dobiček z izvajanjem železniškega prevoza
CC	napasti, uničiti, zavzeti, zavarovati, obraniti	izvoliti	premikati tovor
CoG	oklepni korpus	volivci	lokomotiva
CR	C ² , logistika, varne smeri oskrbe, zavarovani boki, združen ogenj, obveščevalna zagotovitev, zaščita, premik in manever, legitimnost	politične veččine, dostop do medijev, organizirana kampanja, prepričljivo sporočilo, denar	gorivo, vagoni, osebje, tračnice
CV	smeri oskrbe, legitimnost	avtor ključnih ranljivosti izrecno ne navaja	avtor ključnih ranljivosti izrecno ne navaja

Vir: povzeto po Eikmeier (2004, 2007, 2012, 2015a, 2016)

Eikmeier (2012, str. 150) je poudaril, da se je treba osvoboditi miselnosti, da je točka osredotočenja vselej skoncentrirana v enem središču, saj je po njegovem mnenju lahko »razpršena čez sistem«. Ključno naj bi bilo namreč dojetje ciljev, načinov in sredstev, in ne podrobno proučevanje organizacijske strukture. Eikmeier (prav tam, str. 153) k temu dodaja, da obstaja točka osredotočenja na vseh ravneh vojne oziroma povsod, kjer sistem zasleduje neki cilj, ne glede na to, »ali gre za narod ali rastlino ali nekaj tako majhnega, kot je zajedalec«. To pa ne pomeni, da je koncept na vseh ravneh enako uporaben. Avtor nadaljuje, da bolj enostavna ko sta sistem oziroma problem, bolj očitna je rešitev in manjši je doprinos predlaganega analitičnega modela. Eikmeier dopušča, da je na posamezni ravni več kot le ena točka osredotočenja, a le če akter hkrati uporablja ločene pristope za doseganje cilja (denimo diplomatski in vojaški).

Eikmeierjev model je implicitno kritiziral Echevarria (2012, str. 6) z argumentom, ki je bil naveden že v prejšnjem podpoglavju – model ne vodi k ugotavljanju točke osredotočenja, temveč točke ključne zmogljivosti, s čimer ustvarja konceptualno zmedo.

Povzamem lahko naslednje splošne značilnosti Eikmeierjevega modela Cilji-CC-CoG-CR-CV:

- Avtor se odmika od Clausewitzevih izhodišč in prek Lykkejevega modela ciljev, načinov in sredstev dopolnjuje Strangeevo koncepcijo CG-CC-CR-CV.

- Model je namenjen izvajanju sistemske analize za doseganje sprejemljive ravni razumevanja okolja za načrtovanje (bojnega) delovanja.
- Z modelom se določa točka osredotočenja, ki je vselej fizična, oprijemljiva entiteta.
- V izhodišču analize so ugotovitev ciljev, načinov in sredstev za njihovo doseganje.
- Model predvideva, da se s posrednim pristopom oziroma napadom na ključne ranljivosti oslabi ključno zmogljivost oziroma zmogljivosti v sovražnikovi točki oziroma točkah osredotočenja, ki je/so nato izpostavljene neposrednemu napadu. Hkrati se štiti lastna točka oziroma točke osredotočenja.
- Model stremi k doseganju disproporcionalnih učinkov glede na uporabljena sredstva.
- Na vsaki ravni vojskovanja/poveljevanja obstaja ena točka osredotočenja. Če se uporablja več ločenih pristopov za doseganje cilja, je točk osredotočenja na eni ravni več.
- Točka osredotočenja se spreminja v odvisnosti od ciljev, načinov in sredstev.
- Doprinos analitičnega modela je predvidoma tem večji, tem bolj kompleksen je proučevani sistem. Model naj bi bil zato bolj kot na taktični uporaben na operativni in strateški ravni vojskovanja.
- Avtor se pri definiranju ključnih pojmov namenoma izogiba metaforičnemu izražanju, se ga pa izdatno poslužuje pri ponazarjanju uporabe modela (glej tabelo 2.12).

2.2.2.4 A. J. Echevarria II.

Podpolkovnik ameriške kopenske vojske dr. Antulio J. Echevarria II. je koncept točke osredotočenja podrobneje obravnaval v monografiji *Clausewitz's Center of Gravity: Changing Our Warfighting Doctrine--Again!* (2002), v naslednjih letih pa spoznanja povzel še v več drugih publikacijah. Podobno kot Strange in Eikmeier spada Echevarria med izrazite kritike doktrinarnih opredelitev koncepta, jasno pa je izražal tudi nestrinjanje z nekaterimi stanovskimi kolegi.⁵¹

⁵¹ Echevarria (2002) je poudarjal neustrezno opredelitev koncepta v doktrini združenih operacij (*JP 3-0: Doctrine for Joint Operations*, 1995, str. GL-4), v kateri je bilo zapisano, da so točke osredotočenja »značilnosti, zmogljivosti ali lokacije, iz katerih črpa vojaška sila svobodo za delovanje, fizično moč ali voljo do boja«, in združeni doktrini za načrtovanje kampanj (*JP 5-00.1: Joint Doctrine for Campaign Planning*, 2002, str. II-6), v kateri je bila podana skoraj enaka opredelitev koncepta. Prav tako je bil izrazito kritičen do Strangeevega modela

Echevarria je zagovarjal stališče, da se sodobne različice koncepta vse preveč odklanjajo od Clausewitzeve prvotne ideje. Da bi koncept spravil »nazaj pod kontrolo« (2004, str. 12), se je lotil podrobnega proučevanja zapisov iz knjige O vojni in prišel do sklepa (2002, str. v), da pri točki osredotočenja ne gre za moč, vir moči ali šibkost, temveč »žariščno točko, v kateri se združijo fizične (in psihološke) sile«.

Po Echevarrijevem prepričanju (2002, str. 5–16) pri Clausewitzevi koncepciji *Schwerpunkta* ne gre za ohlapno metaforo, temveč mnogo tesnejšo analogijo s fizikalno idejo težišča.⁵² Pri tem je Echevarria ponazoril, da če v stvarnem svetu delujemo z zadostno silo proti težišču nekega telesa, povzročimo njegov padec – težišče torej ni moč, vir moči ali šibkost, ampak dejavnik ravnotežja. Avtor je nadaljeval, da je iz Clausewitzevih teoretskih zapisov in podanih primerov razvidno,⁵³ da je tudi v vojni bistvena »centripetalna ali centralizacijska funkcija, ki drži skupaj sisteme moči«. Gre torej za »žariščno točko, ki priteguje in organizira moč iz različnih virov« (prav tam, str. 12) oziroma »zagotavlja surovo moč, namen in smer« (2004, str. 12), ki pa jo najdemo le, če obstaja zadostna povezanost med različnimi deli sovražnikove strukture, da se tvori vseobsegajoč sistem. Povezanost je lahko politična, ideološka, geografska, elektronska ali kako drugačna. Če je sovražnik razdrobljen ali decentraliziran, koncept ni uporaben (Echevarria, 2012, str. 6–7).

Echevarria (2002, str. 12–16; 2003a, str. 115–116; 2004, str. 12 in 16) je nadaljeval, da če na žariščno točko delujemo z zadostno silo, povzročimo zlom sistema. Koncept točke osredotočenja zato po mnenju avtorja uporabljamo le takrat, ko stremimo k popolnemu poraženju sovražnika. Avtor je zapisano utemeljil z mislijo, da ima koncept uporabno vrednost le, ko se politični in vojaški cilj(i) vojne dopolnjuje(jo), ne pa ko politični cilj(i) omejuje(jo) delovanje vojaških sil.

Echevarria (2002, str. 14 in 16; 2003a, str. 114–116; 2003c, str. 91–92; 2004, str. 16) je opozarjal, da Clausewitz ni razlikoval med taktičnim, operativnim in strateškim

CG-CC-CR-CV (med drugim ga je povzema drugi izmed omenjenih dokumentov), ki načrtovalce po njegovem mnenju vodi do ugotavljanja točk ključnih zmogljivosti (*centers of critical capabilities*) namesto do točke osredotočenja. Tako naj bi se prava točka osredotočenja določila zgolj po naključju (Echevarria, 2002, str. 4–5).

⁵² Zastavlja se vprašanje, ali ob tesni navezavi na izvorne Clausewitzeve zapise Echevarrijevo koncepcijo prevajati v težišče ali točko osredotočenja. Ker gre za interpretacijo in izčiščevanje izvornega koncepta ter dograjevanje modela uporabe s ciljem uporabe v sodobnih konfliktih, zagovarjam uporabo druge različice.

⁵³ Izseki ključnih citatov, ki jih v svojem temeljnem tekstu izpostavlja Echevarria, vključno z njegovimi poudarki (2002, str. 9–11): »težo sovražne sile zvesti na čim manj težišč, če je mogoče na eno samo; znova zvesti udar proti tem težiščem na čim manj glavnih delovanj, če je mogoče, na eno samo [...] imajo določeno enotnost in skozi njo določeno povezanost (*Zusammenhang*); toda kjer je povezanost, tu se pojavijo analogije težišča [...], se bo tvorilo določeno težišče, središče [*Zentrum*] sile in gibanja, od katerega je odvisna celota«.

Schwerpunktom, temveč ga je opredeljeval za celoten sovražnikov sistem. Avtor je zato predlagal, da koncepta ne gre uporabljati po posameznih ravneh (taktični/operativni/strateški), temveč holistično, to je le na strateški ravni. Echevarria pojasnjuje, da mora koncept točke osredotočenja učinkovati združevalno – povezovati taktično in operativno delovanje s strateškim ciljem oziroma cilji, ne pa razbijati delovanja na posamezne ravni. Kot nadaljuje avtor, z ločevanjem na operativno, taktično in strateško raven koncept točke osredotočenja (pre)raztezamo, da pomeni vse, a obenem nič. Ob tem Echevarria dopušča, da se ob jasni geografski ločenosti ne določi zgolj ena, temveč več (lokalnih) točk osredotočenja. Ključno vprašanje pri tem je, ali je sovražnik povezan tako, da ima delovanje na nekem območju vpliv tudi na druge elemente sistema.

Echevarria (2002, str. 16–19; 2003c, str. 92–93; 2004, str. 16–17) je predlagal tri korake za uporabo koncepta:

1. Ugotavljanje, ali sta iskanje in napad na točko osredotočenja primerna za tip vojne, v katero smo oziroma bomo vpleteni.
2. Ugotavljanje, ali je sovražnikova struktura oziroma sistem dovolj povezan, da ga lahko obravnavamo kot eno telo.
3. Ugotavljanje, kateri element ima potrebno centripetalno silo, da drži skupaj celoten sistem.

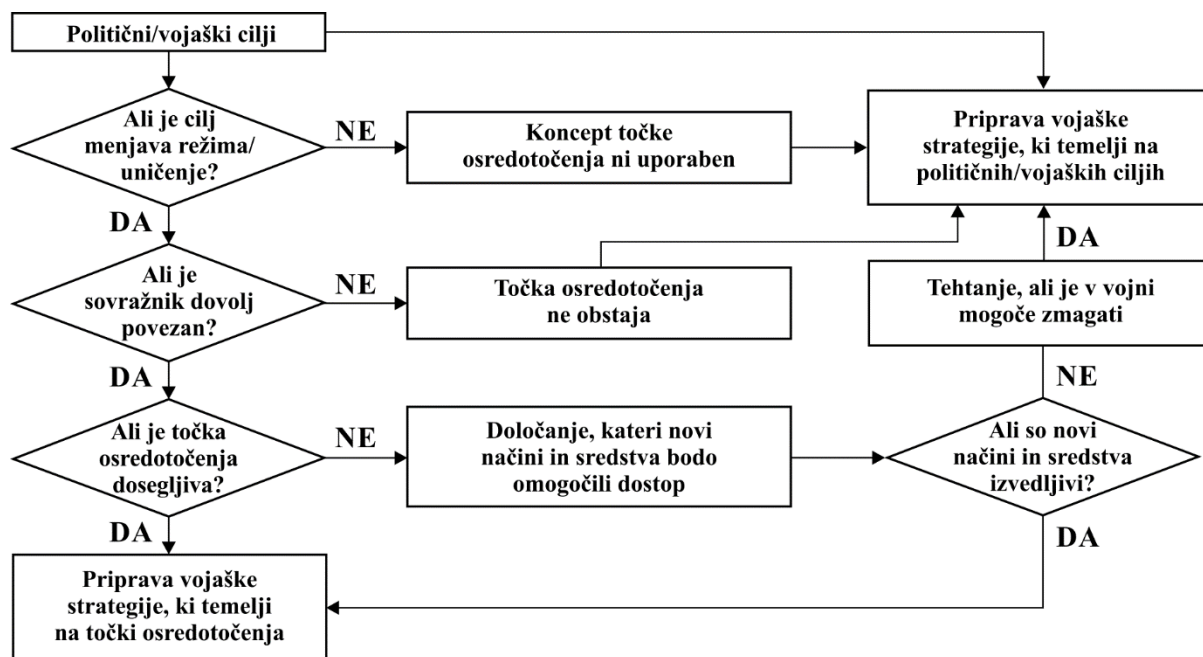
Tabela 2.13: Echevarrijeva primera analize

	Kampanja proti Al Kajdi (po 2001)	Zalivska vojna (1990–1991)
Primernost koncepta glede na cilj spopada	Koncept je primeren, saj Združene države Amerike cilja ne morejo doseči, če Al Kajde ne uničijo.	Koncept ni uporaben, saj so Združene države Amerike stremele k omejenim ciljem (predvsem umiku iraških sil iz Kuvajta).
Primernost koncepta glede na povezanost sovražnika	Teroristična organizacija ima razpredene številne decentralizirane celice, zato jo je nemogoče fizično uničiti, lahko pa se vpliva na močno psihološko (ideološko) povezavo, ki združuje sistem.	
Element, ki s centripetalno silo združuje sistem (točka osredotočenja)	Psihološki element, ki združuje sistem, je sovražstvo do apostazije (verskega odpadništva), proti kateremu je treba delovati z diplomatskimi in informacijskimi sredstvi.	

Vir: povzeto po Echevarria (2002, 2003a, 2003c, 2004, 2007)

Echevarria (2003c, str. 93–94) nadaljuje, da je po določitvi točke osredotočenja treba ugotoviti, ali je dosegljiva, ali jo je torej sploh mogoče napasti. Če je odgovor negativen, sledi ugotavljanje, ali obstaja druga točka, ki bi zrušila sovražnikov sistem. Če je odgovor še vedno negativen, je treba pred vstopom v konflikt dodatno oceniti odnos med vojaškimi in političnimi cilji in na podlagi tega sprejeti odločitev o delovanju.

Slika 2.6: Generična koncepcija modela (Echevarria)

Vir: prirejeno po Echevarria (2003c, str. 94)

Echevarria (2002, str. 13; 2003c, str. 91; 2004, str. 12 in 15) je poudaril, da vodi Clausewitzeva ideja *Schwerpunkta* bolj kot k razmišljanju o zmogljivostih, ki jih želimo uničiti, k razmisleku o učinkih, ki jih želimo doseči. V tem pogledu naj bila Echevarrijeva koncepcija točke osredotočenja skladna s konceptom na učinku temelječih operacij (*effects-based operations*).⁵⁴

Podobno kot drugi avtorji tudi Echevarria (2002, str. 20; 2004, str. 12) poudarja, da se točka osredotočenja skozi potek konflikta spreminja, zato je treba ves čas skrbeti za obnavljanje analize. Echevarria (2003c, str. 89) je opozoril tudi na zmotno prepričanje, da bi lahko zgolj z delovanjem proti točki osredotočenja dosegali odločilne rezultate. Kot implicira avtor, ni (vselej) tako, se pa z dovolj močnim udarom proti točki osredotočenja močno povečajo možnosti za uspeh.

Echevarria (2003b, str. 50; 2007, str. 184) je dodal, da je pri obravnavi Clausewitzta nemalokrat v ospredju linearnost obravnavanega koncepta, češ da stremi k doseganju proporcionalnih učinkov. Toda kot poudarja avtor, točka osredotočenja ni nujno snovna entiteta, temveč je

⁵⁴ Na učinku temelječe operacije (v slovenskem jeziku je v uporabi tudi prevod »operacije, ki temeljijo na učinkih«) so organizacijska oblika izvajanja vzporednega vojskovanja (*parallel warfare*). Pričakovanje (glej Deptula, 2001, str. 21–22), da bo tovrstna oblika delovanja sprožila revolucijo na vojaškem področju oziroma v vojaški domeni (*Revolution in Military Affairs*), je bilo precejšnje, a se je izkazalo za pretirano. Koncept vzporednega vojskovanja je bil sicer oblikovan na podlagi izkušenj iz zalivske vojne (1990–1991) in predvideva istočasen napad (časovna dimenzija) na vse bistvene (pod)sisteme nasprotnika (prostorska dimenzija) obenem na taktični, operativni in strateški ravni (organizacijska dimenzija) (prav tam, str. 3–6).

lahko tudi nekaj neoprijemljivega (denimo interes) ali razmeroma majhnega (denimo vodja), s čimer odraža tudi elemente nelinearnosti.

Echevarria (2002, str. 19; 2003a, str. 118; 2004, str. 12; 2007, str. 186) je med omejitvami koncepta navedel, da bi se zaradi družbeno-tehnoloških sprememb (širjenje orožja za množično uničevanje; razvoj informacijske tehnologije), ki povečujejo možnost za decentralizirano in avtonomno delovanje z velikimi učinki, lahko zgodilo, da bi točka osredotočenja izgubila praktično vrednost in ostala (le) akademski koncept. Čeprav je bil Echevarria sprva (2003a, str. 109; 2007, str. 186) razmeroma optimističen, da ima koncept precejšnjo uporabno vrednost, pa je bil nekaj let pozneje že previdnejši, saj je zapisal (2012, str. 5), da je veljavnost koncepta točke osredotočenja vprašljiva, saj še ni bila sistematično preizkušena. Avtor je k temu dodal (prav tam, str. 7), da iskanje točke osredotočenja nikakor ne sme spodkopavati naše intelektualne kreativnosti ali preprečevati razvoja simultane delovanja proti (številčnejšim) elementom sistema.

Echevarrijevemu razumevanju točke osredotočenja nasprotuje zlasti Eikmeier (2012, str. 163; 2016, str. 111). Očita mu, da je koncepcija polna pridržkov in (pre)ozko usmerjena na en tip vojne, ki ne odraža celotnega spektra sodobnega vojaškega delovanja. Poleg tega naj bi bila metoda uporabe koncepta premalo dodelana za uporabo v praksi. Echevarrijevi koncepciji je nasprotoval tudi Vego (2009a, str. VII-32–VII-33), ki je zapisal, da avtor koncept razume preveč mehanicistično, pri čemer vodi k ugotavljanju najpomembnejše odločilne točke in nikakor ne točke osredotočenja. Poleg tega Echevarria prepozna zgolj potrebo po ugotavljanju sovražnikove, ne pa tudi lastne točke osredotočenja.

Povzamem lahko naslednje splošne značilnosti modela:

- Avtor dopolni Clausewitzev koncept *Schwerpunkta*, da bi bil uporaben v sodobnih spopadih.
- Avtor točko osredotočenja razume kot fizično-psihološko žarišče, ki obstaja le, ko sovražnik deluje kot ena entiteta (ob močni politični, ideološki, geografski, elektronski ali kakšni drugačni povezanosti).
- Model stremi h karseda hitri in popolni zrušitvi sovražnikovega sistema. Uporaba koncepta zato ni smiselna, če ne stremimo k popolnemu porazu (zrušitvi) sovražnika.
- Model je uporaben na holistični, strateški ravni analize. Praviloma obstaja le ena točka osredotočenja v celotnem sovražnikovem sistemu.

- Zahtevan je kontinuiran proces analize sovražnikovega sistema.
- Avtor se izdatno poslužuje metaforičnega izražanja, s čimer nadaljuje Clausewitzevo jezikovno konceptualno tradicijo.
- Avtor sam opozarja na precejšnjo vprašljivost koncepta, ki bi zaradi družbeno-tehnoloških sprememb lahko izgubil uporabnost.

V svojem novjšem prispevku (2012, str. 6) je Echevarria celo razširil opredelitev točke osredotočenja, ki da ni le žariščna točka, temveč je lahko tudi posamezen dogodek ali aktivnost, ki vodi do uspešne izpolnitve cilja. Avtor svojega zapisa podrobneje ni razdelal.

2.2.2.5 M. N. Vego

Dr. Milan N. Vego, nekdanji častnik Jugoslovanske vojne mornarice, ki je emigriral v Združene države Amerike, je koncept točke osredotočenja podrobno obravnaval v obsežni monografiji *Joint Operational Warfare: Theory and Practice* (2009) (gre za dopolnjeno in nadgrajeno različico knjige, ki je bila leta 2000 prvič izdana pod naslovom *Operational Warfare*). Tudi Vego je bil neprizanesljiv do doktrinarnih opredelitev in je oblikoval lastno različico koncepta,⁵⁵ ki je deloma oprta na Clausewitzeve zapise iz knjige O vojni, deloma pa razvija idejo ključnih dejavnikov.

Vego (2000, str. 24) je podal naslednjo opredelitev koncepta točke osredotočenja: gre za »vir vzvoda [moči] ali grupirane moči – fizične ali moralne – katerega resna degradacija, dislokacija, nevtralizacija ali uničenje bo imela najbolj odločilen vpliv na sovražnikovo ali lastno zmožnost za doseg danega vojaškega cilja«. Vego je dodal, da grupiranja (*mass*) ne gre razumeti dobesedno, saj gre lahko tudi za grupiranje učinkov (*massed effect*), pri čemer ni treba, da je bojna moč fizično koncentrirana na nekem prostoru.

Vego (2009a, str. VII-13; 2017a, str. 61 in 143) je poudaril, da uporaba koncepta pomembno povečuje možnost, da so viri moči za doseg danega cilja uporabljeni karseda hitro in

⁵⁵ Vego (2009a, str. VII-30 in VII-34) se ni strinjal z opredelitvijo iz doktrine združenih operacij (*JP 3-0: Doctrine for Joint Operations*, 1995, str. III-20), v kateri je bilo zapisano, da so točke osredotočenja »značilnosti, zmogljivosti ali lokacije, iz katerih črpa vojaška sila svobodo za delovanje, fizično moč ali voljo do boja«. Vego je trdil, da geografska lokacija nima vojaškega pomena, če ni povezana z virom vojaške moči. Prav tako se avtor (prav tam, str. VII-32) ni strinjal z doktrino ameriške vojne mornarice (*Naval Doctrine Publication 1: Naval Warfare*, 1994, str. 35), v kateri je bila paradoksalna opredelitev, da je sovražnikova točka osredotočenja »vir njegove moči, ki pa ni nujno močan ali sam po sebi moč«.

učinkovito. Avtor nadaljuje, da sovražnika sploh ne moremo popolnoma poraziti, če ne uničimo ali nevtraliziramo njegove točke osredotočenja. Če dosežemo zastavljeni cilj, a ob tem ne uničimo točke osredotočenja, ima sovražnik namreč še vedno na voljo zmogljivosti, s katerimi lahko onemogoči konsolidacijo doseženega uspeha.

Podobno kot drugi avtorji tudi Vego (2000, str. 23; 2009, str. VII-14–VII-20; 2017a, str. 140–144) ponuja analitični model (oziroma po avtorjevih besedah analitični konstrukt) za ugotavljanje točk(e) osredotočenja. Avtor v izhodišče modela postavlja analizo vojaške situacije, ki da je sestavljena iz množice fizičnih (oprijemljivih) in abstraktnih (neoprijemljivih) dejavnikov.⁵⁶ Glede na zastavljeni cilj vojaškega delovanja so nekateri od teh dejavnikov bolj pomembni kot drugi – gre za tako imenovane ključne dejavnike (*critical factors*), ki obsegajo ključne moči (*critical strength*) in ključne šibkosti (*critical weakness*). Tiste ključne šibkosti (ali redkeje ključne moči), ki jih je mogoče izkoristiti, pomenijo ključne ranljivosti (*critical vulnerabilities*). Avtor trdi, da obstajajo ključni dejavniki na vseh ravneh vojne in se zaradi delovanja lastnih in sovražnikovih sil nenehno spreminjajo.

Vego (2009a, str. VII-13 in GL-6) je podal naslednjo dopolnjeno opredelitev ključnih pojmov:

- Točka osredotočenja (*center of gravity – COG*): »vir grupirane moči – fizične ali moralne – ali vir vzvoda [moči], katerega resna degradacija, dislokacija, nevtralizacija ali uničenje bi imela *najbolj odločilen vpliv* na sovražnikovo ali lastno zmožnost za dosego danega političnega/vojaškega cilja«.
- Ključne moči (*critical strengths – CS*): »tiste vojaške in nevojaške zmogljivosti, ki jih razumemo kot bistvene za dosego lastnega ali sovražnikovega vojaškega cilja oziroma ciljev; najpomembnejša med ključnimi [močmi]⁵⁷ neke sile je točka osredotočenja«.
- Ključne šibkosti (*critical weaknesses – CW*): »vojaške ali nevojaške zmogljivosti, ki jih razumemo kot bistvene za dosego lastnih ali sovražnikovih ciljev, a so v smislu kvantitete, kvalitete ali obojega nezadostne in neprimerne za izvajanje predvidenih funkcij«.

⁵⁶ Vego (2009a, str. VII-14–VII-15) med oprijemljivimi dejavniki navaja geografske (položaji, prelazi, doline, ravnine, ožine, zalivi, smeri delovanja, oskrbovalne poti in tako dalje), vojaške (oborožene sile kot celota, posamezne zvrsti, armade, flote, divizije, brigade, polki, eskadrilje in tako dalje) in nevojaške (državna organizacija, diplomacija, ekonomija, finance, kmetijstvo, naravni viri, tehnologija, kultura in tako dalje). K neoprijemljivim dejavnikom pa avtor prišteva kohezivnost zavezništev/koalicij, kakovost vodenja, primernost doktrine, moralo in disciplino, kohezivnost enot, legitimnost vlade, javno podporo in voljo do boja.

⁵⁷ V oklepaju je popravljen lapsus avtorja iz izvirnika (Vego, 2009a, str. GL-6). Za primerjavo glej Vego (2000, str. 23 ter 2009a, str. VII-15 in IX-91).

- Ključne ranljivosti (*critical vulnerabilities* – *CV*): »tiste ključne šibkosti (oziroma včasih ključne moči), ki so izpostavljene sovražnikovemu napadu ali izkoriščanju«.

Osnovna logika je naslednja: za doseganje cilja se uporabljajo ključne moči – najpomembnejša med temi je točka osredotočenja (COG). Ker pa ni mogoče biti hkrati močan na prav vseh področjih, obstajajo v vsaki situaciji tudi ključne šibkosti. Če so ključne šibkosti (ali redkeje tudi ključne moči) izrazito izpostavljene napadu, govorimo o ključnih ranljivostih, ki jih je mogoče izkoristiti za posredni napad na točko osredotočenja.

Vego (2000, str. 24; 2009a, str. VII-17–VII-19; 2017a, str. 62) je podal tudi sestavo točke osredotočenja, ki ima po njegovem razumevanju zunanje in notranje jedro:

- Notranje jedro (*inner core*) združuje (a) oprijemljive elemente fizično koncentrirane mase (zlasti ognjene moči, manevrskih zmogljivosti in računalniških omrežij) in (b) neoprijemljive, abstraktne, človeške elemente (kot so volja do boja, disciplina, kohezivnost, voditeljstvo, morala).
- Zunanje jedro (*outer core*) zagotavlja podporo (logistika, obveščevalna zagotovitev in podobno), zaščito (zračna obramba, zaščita sil, maskiranje in podobno) in integracijo (poveljevanje in kontrola, doktrina, usposabljanje in podobno) notranjemu jedru. Ključne šibkosti in ključne ranljivosti so praviloma v zunanjem jedru.

Točka osredotočenja je po videnju Vega sestavljena iz fizičnih in abstraktnih elementov. Avtor (2000, str. 25) trdi, da višja ko je raven vojne, večji je vpliv slednjih. Tako je na taktični in operativni ravni točka osredotočenja skoraj vselej koncentracija sil z največjo mobilnostjo in ognjeno močjo (prav tam), k temu pa avtor (2009, VII-19; 2017a, str. 61) dodaja v zadnjih desetletjih naraščajoč pomen računalniških omrežij. Abstraktni elementi naj bi bili na nižjih ravneh vojskovanja poudarjeni zlasti v spopadih nizke intenzivnosti oziroma v nevojnih (vojaških) operacijah (Vego, 2009a, str. VII-18).

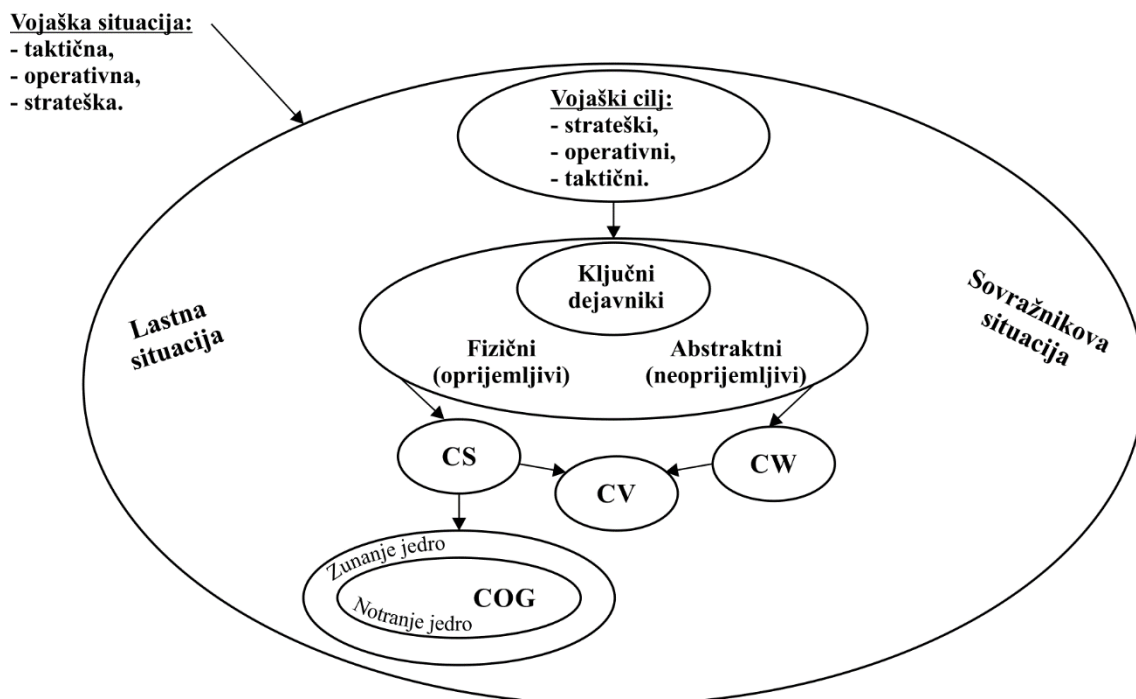
Glede na zapise Vega (2009; str. VII-13–VII-20 in IX-91; 2017a, str. 140–153) lahko povzamem naslednje korake za uporabo modela:

1. Določitev lastnega cilja in ugotovitev (domnevnega) sovražnikovega cilja.
2. Opredelitev vojaške situacije in njena zamejitev v časovno-prostorskem oziru.
3. Analiza vojaške situacije glede na dejavnika prostora in sil.
4. Oblikovanje nabora ključnih dejavnikov.

5. Ugotovitev ključnih dejavnikov: ključnih moči (CS), ključnih šibkosti (CW) za posameznega akterja (lastne/sovražnikove sile).
6. Izločitev tistih ključnih moči (CS), ki glede na značilnosti (denimo zaradi pomanjkanja ognjene moči) ne morejo biti točka osredotočenja (lastnih/sovražnikovih sil).
- 6a. Na podlagi točk 5 in 6 določitev potencialnih ključnih ranljivosti (CV) (lastnih/sovražnikovih sil).
7. Ugotovitev tistih preostalih ključnih moči (CS), ki neposredno vplivajo na dosego cilja (lastnih/sovražnikovih sil).
8. Določitev najpomembnejše med ključnimi močmi – gre za točko osredotočenja (COG) (lastnih/sovražnikovih sil).

Sledi oblikovanje načrta za delovanje, ki omogoča ščitenje lastne in napad na sovražnikovo točko osredotočenja. Če je neposreden napad preveč tvegan, se poskuša prek napada na ključne ranljivosti (CV) posredno oslabiti točka osredotočenja (COG). Pri posrednem napadu se praviloma napade več odločilnih točk (*decisive points*), prek katerih se skuša doseči kaskadni učinek slabljenja točke osredotočenja.

Slika 2.7: Generična koncepcija modela (Vego)

Vir: prirejeno po Vego (2009a, str. VII-15; 2017a, str. 142)

Vego (2017a, str. 143) je predlagal tudi preizkus pravilnosti določitve točke osredotočenja, in sicer z odgovorom na tri vprašanja: (1) Ali uničenje, nevtralizacija, oslabitev oziroma degradacija točke osredotočenja vodi k doseganju cilja? (2) Ali točka osredotočenja preprečuje oziroma resno ogroža doseganje cilja? (3) Ali točka osredotočenja preprečuje konsolidacijo uspeha? Odgovor na vsa tri vprašanja mora biti pritrdilen, sicer se priporoča ponovitev analize.

Vego (2000, str. 28; 2009a, str. VII-22) je poudaril, da v nekaterih primerih, zlasti ob razpršenosti sil na operativni ravni, točka osredotočenja ne obstaja. V tem primeru je treba za vpliv na strateško točko osredotočenja uničiti ali nevtralizirati množico taktičnih točk osredotočenja.

Tabela 2.14: Vegova primera analize

	Partizanski odpor v Jugoslaviji (1941–1945)	Kampanja proti Al Kajdi (po letu 2001)
Raven	operativna	strateška
COG	zaradi razpršenosti sil točka osredotočenja na operativni ravni večino vojne ni obstajala	vodstvo Al Kajde
CS		ideologija; vodstvo Al Kajde
CW		izkrivljena interpretacija vere, zanašanje na zahodne banke, komuniciranje prek svetovnega spleta
CV		avtor implicira, da je ključna ranljivost zanašanje na zahodne banke

Vir: povzeto po Vego (2009a, 2017a)

Vego (2000, str. 26–27; 2009a, str. VII-25–VII-26; 2017a, str. 63) je poudaril, da so točke osredotočenja na vseh ravneh vojne, pri čemer pa naj bi bil doprinos koncepta večji na strateški in operativni kot na taktični ravni. Avtor nadaljuje, da je število točk osredotočenja na posamezni ravni spopada neposredno povezano s številom zastavljenih ciljev – na najvišji, nacionalnostrateški ravni je praviloma le ena točka osredotočenja (saj je cilj en sam), na operativni pa jih je pogosto več. Pri tem uničenje ali nevtralizacija točke osredotočenja na nižji ravni ošibi točko osredotočenja na naslednji, višji ravni. Ker se situacija in cilji na višjih ravneh spreminjajo počasneje kot na nižjih, so točke osredotočenja na višjih ravneh bolj stabilne.

Vego (2009a, str. VII-21; 2017a, str. 62) poudarja, da mora biti točka osredotočenja vselej skladna s ciljem delovanja – določamo jo na podlagi cilja, in ne obratno. Ker so cilji bojevanja na kopnem praviloma pomembnejši od tistih v zraku ali na morju, so najpomembnejše točke osredotočenja na kopnem (prav tam, str. 63).

Navesti velja opozorilo avtorja (2009, str. VII-14; 2017a, str. 142), da analitični model sam po sebi ne more zagotoviti ustrezne določitve točke osredotočenja, saj so potrebni tudi ustrezno širše znanje, razumevanje, preudarnost in uvidevnost poveljnikov ter njihovih štabov. Vego (2009a, str. VII-14) k temu dodaja, da je postopek določanja točk osredotočenja morda celo enako pomemben kot končni produkt, saj zagotavlja konceptualni okvir za razmišljanje o vojni. Čeprav Vego (2009a, str. VII-13) dopušča obstoj tako vojaških kot nevojaških točk osredotočenja, pa je očitno, da je njegov model primarno oblikovan za uporabo v vojaški razsežnosti spopada.

Čeprav avtor omejitve modela izrecno ni izpostavljala, pa je poudarila, da bi bilo treba koncept še naprej razvijati (Vego, 2009a, str. VII-26). Avtor (prav tam) je k temu dodal, da bo v prihodnosti analiza ključnih dejavnikov postala še bolj kompleksna, in sicer zaradi vse izrazitejše razpršenosti ključnih moči in ključnih šibkosti med vojaškimi ter nevojaškimi viri moči. Vego zaključuje, da bi v prihodnosti najpomembnejši element operativnih in taktičnih točk osredotočenja lahko postala računalniška omrežja.

Andersson (2009, str. 25) je pri analizi Vegovih zapisov podvomil, da je najpomembnejša ključna moč res enaka celotni točki osredotočenja – po mnenju avtorja naj bi šlo le za njeno notranje jedro. Butler (2014, str. 28) pa je glede Vegovega modela opozoril, da potencialno vodi do napačne določitve točke osredotočenja, saj da vselej ni možno enostavno prepoznati najpomembnejše med ključnimi močmi. Da bi izboljšal kakovost analize, je Butler predlagal dopolnitev s tako imenovano metodologijo *Godzille* (*Godzilla Methodology*; poimenovanje se nanaša na japonsko fiksijsko filmsko pošast). Po njej naj bi s seznama ključnih moči enega po enega umikali elemente in vsakič znova pretehtali, ali je še mogoče doseči cilj. Ko je iz seznama umaknjena tista ključna moč, brez katere cilj ne more biti dosežen, smo določili pravo točko osredotočenja. Avtor je predlagal, da »enostaven, a učinkovit« postopek uporabimo tako pri ugotavljanju sovražnikove kot tudi lastne točke osredotočenja (prav tam, str. 30).

Povzamem lahko naslednje splošne značilnosti Vegovega modela:

- Model je uporaben v kompleksnih vojaških situacijah (zlasti na operativni in strateški ravni), ko je zaradi omejitev človeškega umovanja težko sprejeti dobro odločitev.
- Z modelom se določa sovražnikova in lastna točka osredotočenja, ki je sestavljena iz fizičnih (oprijemljivih) in abstraktnih (neoprijemljivih) elementov, razporejenih v notranje (glavna bojna moč) in zunanje jedro (podpora, zaščita in integracija).

- V nekaterih primerih točka osredotočenja ne obstaja.
- Model izpostavlja doseganje ciljev (in ne učinkov).
- Število točk osredotočenja na posamezni ravni spopada je neposredno povezano s številom zastavljenih ciljev. Na višjih ravneh vojne praviloma obstaja manj točk osredotočenja.
- Točke osredotočenja se zaradi spreminjanja situacije in ciljev spreminjajo, pri čemer so na višjih ravneh vojne bolj stabilne kot na nižjih.
- Model predvideva, da se s posrednim pristopom oziroma napadom na ključne ranljivosti oslabi sovražnikova točka oziroma točke osredotočenja, ki je/so nato izpostavljene neposrednemu napadu. Hkrati se štiti lastna točka oziroma točke osredotočenja.
- Model stremi k doseganju disproporcionalnih učinkov glede na uporabljena sredstva.
- Avtor prepoznava naraščajoč pomen računalniških omrežij.

Tabela 2.15: Primerjava ključnih različic koncepta točke osredotočenja

	J. A. Warden III.	J. L. Strange	D. C. Eikmeier	A. J. Echevarria II.	M. N. Vego
Strnjena opredelitev koncepta	»koncentracije moči [...], a tudi ranljivosti«	»primarni vir moralne ali fizične moči, sile in odpora«	»primarna entiteta, ki neločljivo vsebuje ključne zmogljivosti za doseg cilja«	»žariščna točka, v kateri se združijo fizične (in psihološke) sile«	»vir grupirane moči – fizične ali moralne – ali vir vzvoda [moči]«
Členitev ravni vojskovanja	(grandstrateška) strateška operativna taktična	(grandstrateška) strateška operativna taktična	strateška operativna taktična	(nacionalnostrateška) strateška operativna taktična	(nacionalnostrateška) strateška operativna taktična
Število točk osredotočenja	ena ali več točk osredotočenja na vsaki ravni v spopadu	ena do največ nekaj točk osredotočenja na vsaki ravni poveljevanja	ena točka osredotočenja (le izjemoma več) za vsak zastavljen cilj	le ena točka osredotočenja na strateški oziroma holistični ravni, izjemoma več lokalnih	ena točka osredotočenja za vsak zastavljen cilj
Konceptualna izhodišča (avtorji; teorije)	Clausewitz; sistemska teorija	Clausewitz; doktrinarni dokumenti	Strange, Lykke; sistemska teorija	Clausewitz; sistemska teorija	Clausewitz; teorija operatike
Ontološki vidik	obstajajo le fizične točke osredotočenja, saj so moralni dejavniki v vojni nedojemljivi	obstajajo tako moralne/politične kot tudi fizične točke osredotočenja	obstajajo le fizične točke osredotočenja, saj moralni elementi nimajo zmogljivosti za delovanje	točka osredotočenja je lahko fizična ali psihološka in obstaja le v primeru zadostne povezanosti sistema	točka osredotočenja je lahko fizična ali moralna, a v nekaterih primerih (zlasti ob razpršenosti sil) ne obstaja
Bistveni elementi modela	pet obročev: 1. vodstvena struktura 2. sistemski temelji 3. infrastruktura 4. populacija 5. bojni mehanizem	– kontekst – točka osredotočenja – ključne zmogljivosti – ključne zahteve – ključne ranljivosti	– cilj – ključne zmogljivosti – točka osredotočenja – ključne zahteve – ključne ranljivosti	če obstaja ... – neomejenost cilja, – povezanost sistema, – dosegljivost točke o., ... je mogoče doseči zrušitev sistema	– cilj – ključne moči – ključne šibkosti – ključne ranljivosti – točka osredotočenja

Vir: lastna ponazoritev

2.2.2.6 Strukturna analiza obravnavanih različic

Če skušamo koncept točke osredotočenja razčleniti v skladu s strukturnim pristopom, ki ga podajajo Adcock in Collier (2001) ter Goertz (2006) (glej poglavje 2.1.1), ugotovimo, da pri konceptu točke osredotočenja na najvišji ravni ne gre za enoten koncept, temveč za ozadje koncepta (*background concept*), ki vsebuje širok nabor pomenov. Na nižji ravni sistematiziranega koncepta (Adcock in Collier) oziroma osnovnega koncepta (Goertz) lahko razlikujemo med več specifičnimi opredelitvami oziroma konceptualizacijami – bistvenih pet (Warden, Strange, Eikmeier, Echevarria, Vego) je razvidnih iz poglavja 2.2.2. Z vidika empiričnega raziskovanja, to je preverjanja koncepta po praktičnih primerih, želim koncept nadalje razčleniti na operacionalizacijsko raven, pri čemer si lahko pomagam z vmesno, sekundarno ravni. Glede na opredelitve, povzete v tabeli 2.15, ugotavljam sledeče:

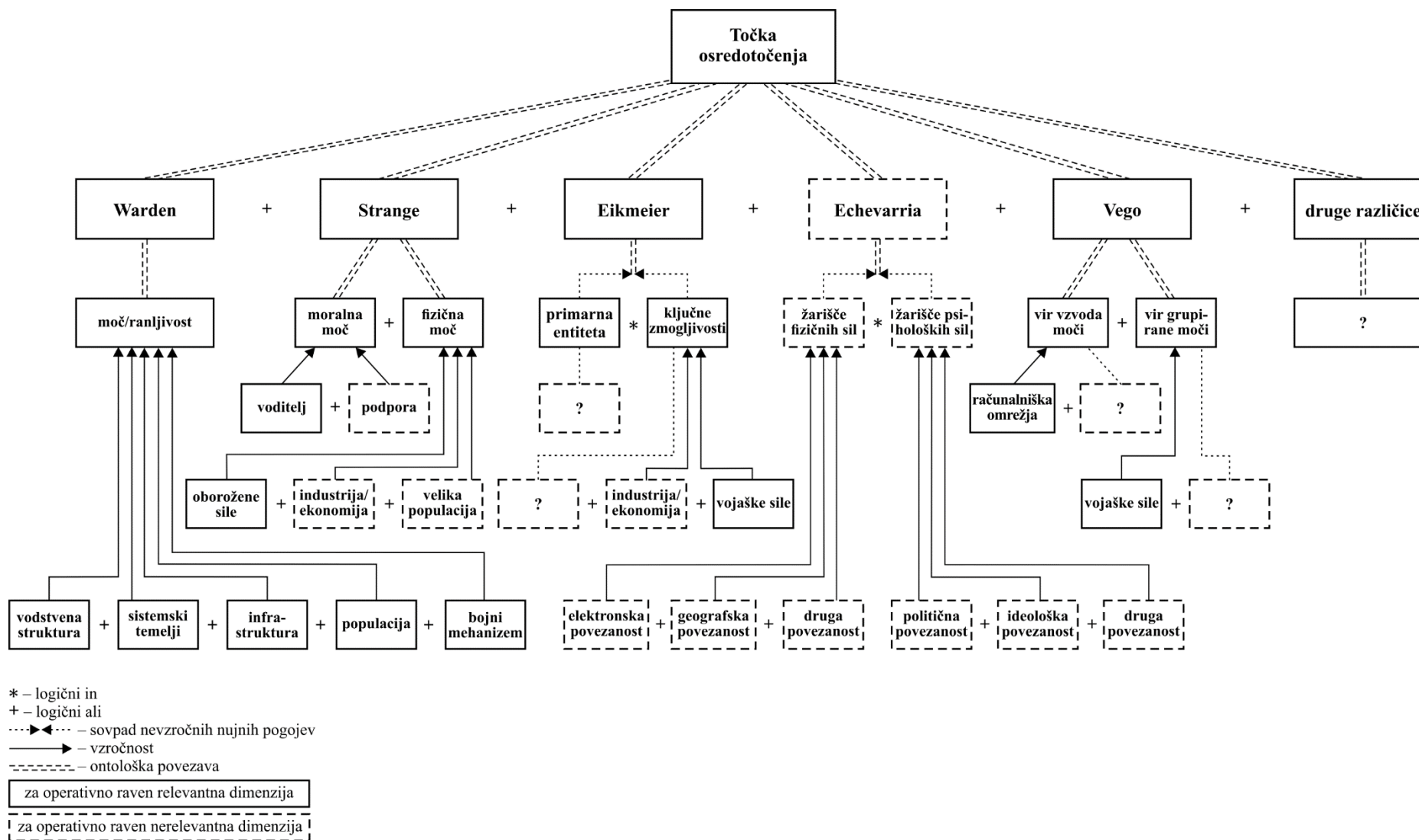
- Pri Wardenu (1992, str. 64; 1995, str. 49 in 53) gre na sekundarni ravni za enodimenzionalen koncept, saj je avtor moči in šibkosti, metaforično zapisano, opredelil kot dve plati iste medalje – gre za *koncentracije moči*, ki so hkrati *tudi ranljivosti*.
- Strange (2005, str. 3 in 43) je opredelitev koncepta oblikoval na logični operaciji disjunkcije – točka osredotočenja je bodisi *primarni vir moralne moči, sile in odpora* bodisi *primarni vir fizične moči, sile in odpora* (uporaba logičnega veznika ali).
- Eikmeier (2012, str. 142; 2016, str. 111) je opredelitev koncepta oblikoval na logični operaciji konjunkcije – točka osredotočenja je *primarna entiteta*, ki vsebuje *ključne zmogljivosti* (implicirana je uporaba logičnega veznika in).
- Echevarria (2002, str. v; 2004, str. 10) je opredelitev koncepta točke osredotočenja oblikoval na logični operaciji konjunkcije – v točki osredotočenja se združijo *fizične sile* in *psihološke sile* (logični veznik in).
- Vego (2009a, str. VII-13 in GL-6) se je pri opredelitvi koncepta poslužil logične operacije disjunkcije – točka osredotočenja je *vir grupirane moči* ali *vir vzvoda moči* (logični veznik ali). Ker avtor razlike med grupirano močjo (*massed strength*) in vzvodom moči (*source of leverage*) podrobneje ni pojasnil, opredelitev v tem delu ostaja na ravni metafore, kar nekoliko otežuje nadaljnjo razčlenjevanje koncepta.

Če skušam posamezne različice koncepta točke osredotočenja naprej razčleniti na operacionalizacijsko raven, pridem do naslednjih ugotovitev:

- Na podlagi Wardenovih (1992, 1994, 1995) zapisov sklepam, da gre pri petih obročih – (1) vodstveni strukturi, (2) sistemskih temeljih, (3) infrastrukturi, (4) populaciji oziroma (5) bojnem mehanizmu – za dimenzije na operacionalizacijski ravni, ki so medsebojno povezane z logično operacijo disjunkcije (logični veznik ali).
- Na podlagi Strangeevih (2005, 4. poglavje; glej tudi Strange in Iron, b. d., str. 7) zapisov sklepam, da ima moralna/politična dimenzija na operacionalizacijski ravni dve poddimenziji: (a) vodje oziroma (b) javno/splošno/nacionalno podporo. Fizična dimenzija ima tri poddimenzije: (c) oborožene sile/moči/jakosti, (č) nacionalno industrijsko/ekonomsko moč oziroma (d) veliko populacijo. Toda kot je zapisal avtor, je na operativni ravni točka osredotočenja skoraj vselej (c) ključna vojaška sila, le redko pa (a) vodja (logična operacija disjunkcije).
- Iz Eikmeierjevih (2004, 2012, 2015a, 2016) zapisov ne uspem izluščiti vseh operacionalizacijskih dimenzij, prav tako jih ne uspem ugotoviti iz podanih primerov, saj so pretežno metaforični (glej tabelo 2.12). Eikmeier (2004, str. 4–5) je sicer zapisal, da so na operativni ravni točke osredotočenja praviloma ključne vojaške sile, na strateški ravni pa k tem dodaja še ekonomske/industrijske zmogljivosti.
- Na podlagi Echevarrijevih (2012, str. 6–7) zapisov sklepam, da ima fizična dimenzija na operacionalizacijski ravni poddimenzije (1) geografska povezanost, (2) elektronska povezanost oziroma (3) druga povezanost, psihološka dimenzija pa poddimenzije (4) politična povezanost, (5) ideološka povezanost oziroma (6) druga povezanost. Pri tem zaradi uporabe veznika *whether [...] or* (bodisi [...] ali) sklepam, da gre za logično operacijo disjunkcije. Toda kot je zapisal Echevarria, koncept točke osredotočenja sploh ni uporaben na operativni, temveč le na strateški (holistični) ravni.
- Pri Vegu (2009, str. VII-14–VII-15) gre operacionalizacijske dimenzije iskati v širokem, a ne dokončno določenem naboru fizičnih (oprijemljivih) in abstraktnih (neoprijemljivih) ključnih dejavnikov. Pri tem avtor nakazuje, da so na operativni ravni točke osredotočenja zlasti (a) ključne vojaške sile ali (b) računalniška (kibernetska) omrežja.

Strukturna členitev koncepta točke osredotočenja je grafično prikazana na sliki 2.8.

Slika 2.8: Strukturna členitev koncepta točke osredotočenja

Vir: lastna ponazoritev

Na podlagi opravljene strukturne analize lahko izluščim tudi kazalnike za preverjanje pojasnljivosti uspehov v sodobnih vojaških operacijah s konceptom točke osredotočenja. Pri tem kot relevantne obravnavam le tiste kazalnike, ki sem jih v analizi na operacionalizacijski ravni prepoznal pri vsaj dveh avtorjih (ki torej ne odražajo le perspektive posameznega avtorja) in ki so opredeljeni kot relevantni za operativno raven vojskovanja. Ti kazalniki so:

- Vodja oziroma poveljnik z dodeljenim štabom. Kazalnik temelji na zapisih Wardena (1. obroč) in Strangea (vodja).
- Ključna vojaška enota, struktura oziroma sila. Kazalnik izhaja iz zapisov Wardena (5. obroč), Strangea (oborožene sile/moči/jakosti), Vega (koncentracija sil z najvišjo mobilnostjo in ognjeno močjo) in Eikmeierja (glej primer v tabeli 2.12).
- Računalniško oziroma kibernetično omrežje. Kazalnik temelji na zapisih Wardena (3. obroč) in Vega (računalniška omrežja).

V nadaljevanju me bo zanimalo, ali je uspehe (odvisna spremenljivka) v izbranih sodobnih vojaških operacijah mogoče pojasniti z delovanjem proti točki osredotočenja (neodvisna spremenljivka), torej proti eni od treh zgoraj navedenih struktur. Pri tem se zastavlja vprašanje, kako oceniti, da je zmagovita stran v boju dejansko uspešno delovala proti točki osredotočenja. Avtorji v zvezi s tem uporabljajo izraze, kot so uničenje, nevtralizacija, oslabitev, dislokacija, onemogočanje, zlom, razbitje, osamitev, zajetje in likvidacija. Ti imajo v vojaški terminologiji sicer različen pomen, a tudi stično točko – nakazujejo na bistveno zmanjšano ali celo popolno nefunkcionalnost prizadete entitete, ki je potrebna za doseganje zadanega cilja. Ker avtorji poudarjajo, da za uspeh ni dovolj, da delujemo le proti sovražnikovi oziroma nasprotnikovi točki osredotočenja, saj je hkrati treba ščititi tudi lastno, je treba obravnavati obe spopadeni strani. Na koncept točke osredotočenja je torej treba gledati (vsaj) diadno (dvostransko; kot dvojico) (glej Goertz, 2006, 5. poglavje), saj gre v spopadu vselej za interakcijo (vsaj) dveh akterjev.

Pri analizi izbranih primerov (glej poglavje 3) se bom poslužil mehke logike (glej poglavje 2.1.1), le da stopenj ne bom označeval s števili vrednostmi na intervalu od nič do ena, ampak na besedni lestvici: zanemarljivo–nizko–srednje–visoko–zelo visoko (zmanjšanje funkcionalnosti ocenjevane strukture).

2.2.3 Kritike koncepta

Čeprav številni praktiki točki osredotočenja pripisujejo nedvomno uporabno vrednost (glej Cai, 2004; Rueschhoff in Dunne, 2011; Buckley II., 2012; Park, 2012; Reilly, 2017),⁵⁸ pa so številni teoretiki do koncepta precej skeptični in zadržani. To niti ne preseneča, saj – kot je razvidno iz opravljene strukturne analize – pri konceptu ne gre za (po)enot(e)no opredelitev, temveč za zelo različne interpretacije, ki so prevladujoče utemeljene na rekonceptualizaciji Clausewitzevih zapisov o *Schwerpunktu*. Vsebinska razhajanja med posameznimi avtorji so v nekaterih primerih celo tolikšna, da lahko posamezne opredelitve koncepta točke osredotočenja označimo za protislovne (glej tabelo 2.15). Ali kot se je aforistično izrazil Zweibelson (2015, str. 7), vojaški strokovnjaki se strinjajo le v tem, da se o točki osredotočenja ne strinjajo. Ker pa so na teoretskih opredelitvah osnovane tudi posamezne doktrinarne različice koncepta, se sama po sebi postavljajo vprašanja, povezana s praktično uporabo, kot so: katera opredelitev točke osredotočenja je najustreznejša? Na kakšen način točko osredotočenja analizirati? Kako proti njej delovati? Koliko točk osredotočenja obstaja v posamezni situaciji? Ali obstaja točka osredotočenja na vseh ravneh vojskovanja? In seveda ali točka osredotočenja *sploh obstaja*?

V nadaljevanju povzemam nekatere glavne kritike koncepta točke osredotočenja in predloge avtorjev, ki – bolj ali manj neposredno – naslavljajo tudi zgoraj izpostavljena vprašanja. Medtem ko nekateri predlagajo le prilagoditev metodologije, pa ostrejši kritiki naslavljajo tudi epistemološko in ontološko podstat koncepta.

Reilly (2017), ki je premišljal uporabnost koncepta točke osredotočenja v okolju hibridnih groženj, je pod drobnogled vzel štiri različice koncepta (Strange, Eikmeier, Echevarria, Vego). Ugotovil je, da »trenutno ni ustreznega modela ali metodologije za določitev točke osredotočenja hibridnih groženj« (prav tam, str. 88), pri čemer je potencialno nevarno, če pri visoko integriranih in amorfnih akterjih kot točko osredotočenja določimo »eno enoto, silo, osebo ali ideologijo« (prav tam, str. 87). Po mnenju avtorja uveljavljeni analitični modeli

⁵⁸ V prvem desetletju 21. stoletja je bila prepričanost v dovršenost koncepta točke osredotočenja celo tolikšna, da so raziskovalci začeli oblikovati namenska računalniška orodja v podporo odločanju. Tako so bili denimo razviti *Center of Gravity Analysis Tool*, ki je omogočal vizualno ponazarjanje strukture COG-CC-CR-CV (glej poglavje 2.2.2.2), *Centre of Gravity Network Effects Tool* (COGNET), namenjen sistemskemu modeliranju strukture COG-CC-CR-CV s ciljem čim učinkovitejšega ugotavljanja ključnih ranljivosti (CV) ter *Disciple Rapid Knowledge Formation/Center of Gravity* (Disciple-RKF/COG), ki je proces ugotavljanja/preverjanja točke osredotočenja podpiral z algoritmi umetne inteligence (Priest, Smallwood, Falzon, Zhang in Lumsden, 2002; Tecuci in drugi, 2002; Falzon in Priest, 2004; Bélanger, Guitouni in Pageau, 2009). Glavni problem računalniških orodij je bil, da so informatizirala v osnovi ne dovolj dodelan koncept (pretežno njegove doktrinarne različice), pri čimer so ustvarjala iluzijo zanesljive in veljavne analize. Kot je zapisal VanderSteen (2012, str. 42), je šlo za metodološki *reductio ad absurdum*.

odločevalce napeljujejo v zmoto, da bo delovanje krajše, manj tvegano in povezano z nižjimi stroški, kot pa v resnici je. Reilly je predlagal rešitev za ustrežnejšo uporabo koncepta, a je ta precej rudimentarna – po avtorjevem predlogu naj bi bila točka osredotočenja hibridnega nasprotnika njegova najpomembnejša modaliteta oziroma oblika delovanja (iz nabora: tradicionalna, teroristična, neregularna, kriminalitetna/naprednotehnološka). Reilly je razčlenil tudi šest korakov za uporabo koncepta, ki pretežno sovpadajo z Eikmeierjevim predlogom uporabe modela cilji-CC-CoG-CR-CV.

Umstead in Denhard (2006), ki sta opozorila na omejitve Strangeevega modela CG-CR-CC-CV (glej poglavje 2.2.2.2), sta kot rešitev predlagala močnejšo povezavo koncepta točke osredotočenja s sistemsko teorijo oziroma pristopom sistema sistemov (*system-of-systems approach*). Po predlogu avtorjev naj bi bila točka osredotočenja tisto vozlišče, ki ima največji vpliv oziroma moč nad (nasprotnikovim) političnim, vojaškim, ekonomskim, družbenim, infrastrukturnim in informacijskim podsistemom (PMESII – *political, military, economic, social, infrastructure, information*). Teoretično je točk osredotočenja lahko torej šest, ena znotraj vsakega podsistema, v praksi pa pogosto manj, saj ima več podsistemov nemalokrat skupno vozlišče vpliva oziroma moči. Umstead in Denhard (prav tam, str. 95) sta poudarila, da pri njunem predlogu ne gre za klasičen šablonski model, saj je po njunem mnenju ugotavljanje točke osredotočenja resnično rezultat systemske analize. Čeprav sta avtorja poudarila omejitvev, da v kompleksnih (pod)sistemih obstaja stotine vozlišč in povezav, ki jih zaradi pomanjkanja časa ali podatkov ni mogoče v celoti razumeti oziroma zmodelirati, pa naj bi kljub temu njun pristop omogočal bistveno izboljšano razumevanje nasprotnika oziroma njegovega sistema sistemov. Ker avtorja nista podala podrobnejše metodologije za ugotavljanje vpliva oziroma moči posameznih vozlišč (denimo prek ugotavljanja mer središčnosti, kot so stopnja, dostopnost in vmesnost), je neposredna uporabnost njunega predloga vprašljiva.

Cai (2004), ki je skušal koncept točke osredotočenja izpopolniti s teorijo kaosa in kompleksnosti in ga tako prirediti za uporabo v nelinearni vojni, je predlagal nov analitični model za določanje strateške in operative točke osredotočenja. Cai pri analizi na strateški ravni predlaga, da med petimi elementi moči – vojaškim, političnim, diplomatskim, ekonomskim in družbenim – prepoznamo tistega, »udar proti kateremu je najbolj praktičen in uspešen način za doseg lastnega cilja. Gre za mesto, na katerega moramo usmeriti učinke lastnih naporov« (Cai, 2004, str. 35). Pristop je prenesen tudi na operativno raven, le da tu ključni element moči iščemo *znotraj* zračne, kopenske, pomorske, informacijske in

vojaškokulturne razsežnosti. Cai (prav tam, str. 130–132) sicer prepoznava tri pristope za napad na točko osredotočenja: prek ključnih zmogljivosti, ključnih ranljivosti ali kombinacije obeh.

Točko osredotočenja je s teorijo kaosa skušal rekonceptualizirati tudi Rowe II. (1995). Po njegovem predlogu (prav tam, str. 1–2) bi bilo treba spremeniti Clausewitzev pogled oziroma koncept »postaviti na glavo«. Kot je zapisal avtor (prav tam, str. 2), gre pri točkah osredotočenja pravzaprav za čudne atraktorje (*strange attractors* – glej poglavje 4.1.1). Rowe je razmislek pripeljal do sklepa (prav tam, str. 15–16), da točke osredotočenja ostajajo »to, kar so vselej bile; operativni in taktični cilji«, z vpeljavo koncepta atraktorja pa dobimo možnost »razumevanja lastnosti, ki bi bile dovzetne za kontrolo in modifikacijo«. Ob hitri vpeljavi več novih konceptov (atraktor, fazni prostor, območje privlaka, fazne spremenljivke) avtorjeva argumentacija sicer ostala precej nejasna.

Kot nakazuje njegov seznam virov, je bil Rowe seznanjen z delom, ki ga je dve leti pred tem pripravil Pentland (1993) in v katerem je koncept točke osredotočenja prav tako poskušal povezati s teorijo kaosa. Pentland je izpostavil predvsem razmerje med tremi elementi moči: virom (*source*), povezavo (*linkage*) in silo (*force*). Pri tem naj bi celoten združek predstavljal točko osredotočenja, posamezni elementi moči pa čudne atraktorje.⁵⁹

Palmgren (2006, str. 68–69 in 78) je na podlagi Clausewitzevih zapisov opozoril, da je koncept točke osredotočenja uporaben le, ko imata strani v spopadu vzajemno težnjo po odločilni razrešitvi konflikta. Tudi Mattelaer (2009, str. 16) je zapisal, da koncept točke osredotočenja ni uporaben v vseh oblikah delovanja, temveč le v klasičnem oboroženem boju. Kot je dodal Palmgren (2006, str. 75–76), odseva diskurz o konceptu točke osredotočenja ameriško strateško kulturo, ki poudarja funkciji uničenja in nevtralizacije, da bi se z vojaško zmago dosegla brezpogojna vdaja sovražnika. Pri tem se zastavlja vprašanje, ali je v kompleksnih sodobnih spopadih, ki poleg vojaške vključujejo tudi širšo družbeno, politično in ekonomsko ter druge razsežnosti, primeren redukcionistični pristop vnaprejšnjega osredotočanja na le enega ali največ nekaj domnevno najpomembnejših dejavnikov. Wood (2008, str. 49–50) je v tem oziru zapisal, da bi za uporabo v sodobnem varnostnem okolju potrebovali ustrezno široko opredelitev točke osredotočenja, ki bi zajemala tudi netradicionalne, neotipljive oziroma nematerialne elemente.

⁵⁹ Dokaj ohlapno je koncept točke osredotočenja z atraktorji skušal povezati tudi Blakesley (2005, str. 72). Po videnju avtorja naj bi s tem, ko v sistemu prepoznamo »kondenzacijske točke«, sovražnika lahko potisnili v kaos in ga tam tudi zadržali.

Mavropoulos (2017) je ocenil, da je točka osredotočenja teoretski konstrukt, katerega praktična uporaba je precej omejena. Za vojno je namreč značilna kompleksnost, zato je vprašljivo, ali res lahko z odstranitvijo oziroma nevtralizacijo ene same točke odločilno pripomoremo h končanju spopada. Mavropoulos je sklenil, da koncept, še zlasti na strateški ravni, sicer ni brez pomena, a ga je najbolje uporabljati ohlapno v smislu žariščne točke, proti kateri usmerjamo svoje napore.

Freedman (2014) je zapisal, da koncept točke osredotočenja bremenijo tri glavne težave, zaradi katerih bi ga bilo treba v celoti opustiti:

- Točka osredotočanja je le metafora, saj v stvarnosti ne obstaja. Koncept namreč predpostavlja, da so elementi sovražnikovega sistema močno povezani in medsebojno odvisni, a hkrati nesposobni prilagajanja in obnavljanja.
- Koncept predpostavlja, da je najpomembnejše uničenje sovražnikovih sil. Toda praksa kaže na to, da popoln kolaps sovražnika nemalokrat sploh ni želen ali pa se cilje dosega celo brez neposredne uporabe sile.
- Dokazi, da bi uporaba koncepta izboljšala izvajanje vojaškega delovanja, ne obstajajo. Pravzaprav ne obstaja niti soglasje o enotni opredelitvi koncepta in metodologiji za njegovo uporabo.

Kayser (2013) je opravil razmislek o alternativnih pristopih k analizi točke osredotočenja. Na podlagi izhodišča, da z analizo točke osredotočenja ne uspemo razkriti vseh relevantnih problemov vojaškega delovanja, je predlagal, da bi obstoječi doktrinarni model CG-CC-CR-CV dopolnili z orodji s področja poslovnih ved, ki se uporabljajo v strateškem menedžmentu (*strategic management tools*). Pri tem je izhajal iz analogije, da sta narava in značaj vojaškega in poslovnega delovanja v veliki meri podobna, saj da gre pri obeh za nelinearen sistem, v katerem se rešujejo kompleksni problemi. Avtor je predlagal, da bi analizo točke osredotočenja dopolnili z uporabo poslovnih orodij (kot sta Porterjev model petih silnic in SWOT-analiza), s čimer bi dobili novo perspektivo, ki bolje osvetljuje družbenoekonomski vidik spopada. Kayser predloga podrobneje ni razdelal.

Kot je zapisal VanderSteen (2012, str. 42), odraža diskurz o točki osredotočenja pomanjkljivo obravnavo politične narave vojne in pretiran fokus na njeno operativno raven. VanderSteen (prav tam, str. 47) nadaljuje, da odražajo številni modeli za določanje točke osredotočenja (denimo Strangeev in Eikmeierjev) tudi pretiran znanstveni redukcionizem, ki vodi v utvaro, da dosledna uporaba predlagane metodologije vodi v rešitev kateregakoli problema. Kot meni

avtor (prav tam, str. 57–59), *Schwerpunkt* niti ni bil osrednji koncept Clausewitzevega razumevanja vojne, ampak le eden od elementov v njegovi širši teoriji. V tej luči tudi konceptu točke osredotočenja ne gre pripisovati pretiranega pomena, temveč ga je treba vselej obravnavati znotraj celovitejšega obravnavanja fenomena vojne. S tem soglaša tudi Melton (2012, str. 81), ki je zapisal, da je koncept točke osredotočenja le eden od elementov v operativnem oblikovanju, ki pa izgublja pomen, saj se sodobno vojskovanje vse bolj razlikuje od tistega, ki ga je proučeval Clausewitz. Do koncepta je bil kritičen tudi Boe (2017), ki je zapisal, da bi bilo pri načrtovanju vojaških operacij namesto točke osredotočenja bolje uporabljati splošnejši pristop, to je razmislek o predvidenih učinkih (*effects-based thinking*).

Paparone in Davis (2012, str. 71) sta zapisala, da je diskurz o točki osredotočenja v veliki meri samoreferenčen, pri čemer odraža »ontologijo objektivizma, epistemologijo progresivizma in metode, skladne z logičnim pozitivizmom«. Avtorja (prav tam, str. 72–73) ocenjujeta, da je koncept *centre of gravity* postal arhaičen in predlagata, da bi se veljalo v večji meri opreti na spoznanja tako imenovanih novih znanosti, zlasti na teorijo kaosa in kompleksnosti. Podobno menita tudi Fox in Kopsch (2017), ki sta zapisala, da je koncept točke osredotočenja preveč mehaničen in linearen, da bi z njim lahko osmišljali kompleksno realnost sodobnega vojskovanja.

Samoreferenčnosti koncepta se je posvetil tudi Zweibelson (2015, str. 6), ki je zapisal, da je v procesu vojaškega načrtovanja točka osredotočenja sama zase postala prav to – točka osredotočenja. Avtor je v nadaljevanju zapisal (prav tam, str. 8), da koncept le »troši vire, čas in intelektualni kapital zgolj za nadaljnje napačno interpretiranje in razumevanje stvarnega sveta, ki ni bil nikdar dovolj preprost, da bi se pokoraval načelom točke osredotočenja«. V tem pogledu je torej koncept ontološko, epistemološko in metodološko nekompatibilen s kompleksno realnostjo vojskovanja. Avtor zato predlaga, da se točko osredotočenja opusti, pri čemer pa je treba paziti, da je ne nadomesti vsebinsko podoben koncept, ki bi le še utrdil obstoječo paradigmo vojaškega načrtovanja in delovanja (prav tam, str. 36). Toda kot je zapisal Zweibelson (prav tam, str. 6), s tem, ko izpodbijamo točko osredotočenja kot »osrednji steber vojaškega osmišljanja« problemov, ki predstavlja bistvene značilnosti »vojaškega izobraževanja, doktrine in delovanja«, dejansko izpodbijamo celoten sistem védenja v vojaški instituciji.

Do koncepta točke osredotočenja sta bila ostra tudi Angstrom in Widen (2015, str. 63), ki sta zapisala, da ima točka osredotočenja omejeno teoretsko vrednost pri pojasnjevanju vojaških

zmag in porazov, saj po njunem koncepta ni mogoče znanstveno falzificirati (ovreči): »Če država A napade državo B, v kateri karizmatičnega vodjo dojema kot točko osredotočenja, a se vojna nadaljuje kljub dejstvu, da je to točko osredotočenja država A uspešno eliminirala, se redko sklepa, da je koncept sam po sebi napačen in da bi ga bilo treba zavreči, temveč raje, da je bila ocena točke osredotočenja napačna«. Podoben pogled deli Lee (1999, str. 21), ki je zapisal, da gre pri konceptu točke osredotočenja za »perspektive« oziroma stališča, ki nakazujejo na posplošljive vzorce, in ne za »teorije«, ki bi jih bilo mogoče falzificirati. Tovrstnemu stališču gre oporekati, saj je (kot je razvidno iz poglavja 2.2.2.6) na podlagi strukturne analize koncepta točke osredotočenja mogoče operacionalizirati kazalnike, ki se pojavljajo pri več avtorjih in torej presegajo stališča posameznih teoretikov.

Zweibelson (2015, str. 8) ter Angstrom in Widen (2015, str. 31, 163 in 172) soglašajo, da so bili avtorji pri utemeljevanju koncepta točke osredotočenja izrazito selektivni pri izboru obravnavanih primerov preteklih spopadov – teh niso izbrali reprezentativno, ampak so obravnavali le tiste primere, ki jasno podpirajo njihovo argumentacijo. K temu gre dodati, da so nekateri primeri, ki jih podajajo avtorji, metaforični (glej tabelo 2.12), kar še dodatno ovira strukturno analizo posameznih različic koncepta.

Angstrom in Widen (2015, str. 63–64) sta navedla še eno omejitev, ki po njunem mnenju otežkoča znanstveno analizo koncepta točke osredotočenja, to je njegove metafizične značilnosti. Kot argumentirata avtorja, številni teoretiki točko osredotočenja dojemajo kot nekaj neotipljivega oziroma nematerialnega, a hkrati kot element, ki je od materialnih stvari odvisen. Pri tem gre za »klasične značilnosti metafizičnega umovanja, do katerega je zahodna znanstvena tradicija, vse od razsvetljenstva dalje, stalno kritična«. Pretiranemu metafizičnemu osmišljanju koncepta pritrjuje tudi VanderSteen (2012, str. 39), izmuzljivost moralne kategorije pa poudarjata tudi Fox in Kopsch (2017). Da bi se v nadaljevanju izognil teoretsko spornemu razlikovanju na fizično in moralno kategorijo, bom kazalnike točke osredotočenja obravnaval le v stvarni, predmetni razsežnosti.

Kljub množici kritik številni teoretiki vztrajajo, da je koncept točke osredotočenja brez dvoma uporaben, z njimi pa se v veliki meri strinjajo tudi ustvarjalci vojaških doktrin – kot vse kaže, namreč oborožene sile, ki so v tej ali oni obliki točko osredotočenja prevzele v uradne dokumente, koncept ohranjajo v rabi. Ob antagonističnih pogledih na problematiko pa vsebinskih pomislekov nikakor ne gre zanemariti, temveč jih velja smiselno upoštevati pri

vsakršnem ocenjevanju uporabnosti koncepta, še zlasti pri poskusih nadaljnje rekonceptualizacije (glej poglavje 4).

2.3 ZNAČILNOSTI SODOBNIH VOJAŠKIH OPERACIJ

Čeprav bi naključni opazovalec morda domneval, da po več kot dveh tisočletjih (pisnih) teoretskih razmišljanj in dveh stoletjih vse bolj sistematičnega znanstvenega proučevanja vojskovanje razumemo tako rekoč do potankosti, še zdaleč ni tako. Teorije in koncepti vojne oziroma vojskovanja nam namreč služijo kot sredstvo, s katerimi zajemamo, poenostavljamo in omejujemo stvarnost na miselno obvladljiv obseg. Pri tem se, kot je ugotovil Solvit (2012, str. 19), pogosto poslužujemo oblikovanja webrovskega idealnega tipa,⁶⁰ s katerim ugotavljamo ključne elemente, ki jih prepoznamo pri večini opazovanih primerov, hkrati pa zanemarimo podrobnosti. V luči webrovskega idealnega tipa, za katerega torej »ni nujno, da se enoznačno ujema z [vsemi] empirično preverjenimi dejstvi« (Štebe, 2010 str. 315), lahko razumemo tudi težnjo po razčlenjevanju vojskovanja na hierarhične ravni.

Glede na glavne značilnosti, ki jih prepoznavajo in izpostavljajo posamezni avtorji, obstajajo različne idealnotipske členitve vojskovanja, in sicer na dve pa vse do pet hierarhičnih ravni.⁶¹ V sodobnosti je najbolj uveljavljena delitev, ki obsega taktično, operativno in strateško raven, tej pa je včasih dodana še grandstrateška (poimenovana tudi kot nacionalnostrateška, koalicijska in podobno). Kot je razvidno iz tabele 2.15, tovrstne členitve uporablja tudi vseh pet ključnih avtorjev koncepta točke osredotočenja. Pri tem jih večina prepozna, da je doprinos koncepta predvidoma večji na strateški in operativni kot na taktični ravni; pomembna izjema je le Echevarria, ki konceptu pripisuje pomen izključno na strateški/holistični ravni.

Zaradi usmerjenosti pričujoče raziskave na delovanje sil, ki presega omejeno uporabo manjših vojaških enot (področje taktike), a hkrati še ne posega v polje prevajanja političnih odločitev v vojaško delovanje (področje strategije), je v nadaljevanju opredeljena vojaška veda, ki

⁶⁰ Idealni tip – »vrednostno neobremenjen empirični pojem za razlago tipičnih struktur in procesov družbene realnosti; empirično utemeljena konstrukcija, ki naredi stvar razvidno« (*Veliki splošni leksikon*, 2006, str. 1635). Pojem idealnega tipa je v družbene vede vpeljal nemški sociolog Max Weber. V konceptualnem pogledu se je uveljavilo razumevanje, da je pri idealnem tipu ekstenzija žrtvovana na račun čim večje intenzije – gre torej za teoretsko dovršene koncepte, ki pa jih v popolni obliki v praksi ne najdemo ali so izjemno redki (Goertz, 2006, str. 83–88).

⁶¹ Glede na zapise Angstroma in Widena (2015, str. 7–8) služi razčlenjevanje vojskovanja dvema temeljnima namenoma: (1) je instrument za razumevanje vojskovanja (analitična funkcija) in (2) praktično orodje, s katerim se opredeljuje način vodenja spopadov (normativna funkcija).

obravnava operativno raven oziroma operativni vidik vojskovanja, to je operatika. Pri tem operatika ni obravnavana v izolaciji, temveč je v skladu s teorijo oblikovanja in analize konceptov v družbenih vedah (glej poglavje 2.1) umeščena v kontekst pomensko sosednjih konceptov taktike in strategije.

2.3.1 Operatika kot miselni okvir razumevanja (večjih) operacij⁶²

Po besedah Žabkarja (2003, str. 12 in 37) je hierarhična povezanost strategije, ki se je ukvarjala z vodenjem vojn in vojnih pohodov, in taktike, ki se je ukvarjala z večšino delovanja v bojih, razvidna že iz vojaške teorije antičnega časa. Čeprav sta bili sčasoma dopolnjeni še z drugimi disciplinami (najprej s poliorketiko in logistiko), sta bila taktika in strategija dolgo zadosten miselni okvir pri ožji, neposredni obravnavi oboroženega boja. Šele sredi 19. stoletja je prišlo do pomembne spremembe, saj se je ob institucionalizaciji vojaške znanosti in na podlagi revolucionarnih sprememb v načinu vojskovanja⁶³ prvič v zgodovini pojavil zametek razumevanja vmesne ravni med taktiko in strategijo.

Kot je zapisal Glantz (1991, str. 10), je nova raven vzniknila kot »neposredni stranski proizvod naraščajoče sofisticacije in obsega vojne«. Sčasoma je raven postala ločena kategorija analize, saj sta se starejša koncepta taktike in strategije izkazala za preveč omejena, da bi z njima lahko v celoti zaobjeli izjemno zapletenost ter obsežnost vojskovalnih aktivnosti. Te niso več obsegale le vojnega pohoda (strateška raven) in kratkotrajne odločilne bitke (taktična raven), ampak so se vse bolj razvijale v smeri prostorsko in časovno razpotegnjenega bojnega delovanja. Da bi presegli konceptualno polarnost abstraktne strategije in mehanične taktike (Naveh, 2005, str. 10), so teoretiki začeli razmišljati o dodatni, vmesni ravni. Porajajočo raven so sprva imenovali kot visoko taktiko (*grande tactique* oziroma *grand tactics*), nekateri pa so pred prvo svetovno vojno uporabljali tudi pojem male strategije (*minor strategy*) (Milevski,

⁶² Besedilo poglavja 2.3.1 temelji na prispevku z naslovom Sodobna operatika: med reliktom in feniksom vojaških ved, objavljenem v reviji Sodobni vojaški izzivi (Šlebir, 2019). Deli besedila so v doktorsko disertacijo neposredno ali skoraj neposredno preneseni ob strinjanju odgovorne urednice dr. Liliane Brožič (e-pošta, 2020, 17. avgust). Soglasje je za vpogled na voljo pri avtorju.

⁶³ Med ključnimi spremembami gre izpostaviti: (1) uvedbo splošne vojaške obveznosti oziroma nabora in posledičen pojav množičnih oboroženih sil, (2) razvoj železnice, ki je močno izboljšala strateško mobilnost, (3) uvedbo telegrafa, ki je bistveno pospešil pretok informacij, in (4) industrijsko, množično proizvodnjo orožja z veliko ognjeno močjo (Glantz, 1991, str. 17; Angstrom in Widen, 2015, str. 57).

2014, str. 346–347; Vego, 2017b, str. 17). Obe poimenovanji sta zastareli in ju v sodobni literaturi ne zasledimo več.

Čeprav se je operativna raven že nakazovala, konceptualizirala in analizirala,⁶⁴ vse do obdobja med svetovnim vojnama ni prišlo do njenega sistematičnega proučevanja in razvoja. Do bistvenega miselnega preboja je prišlo v Sovjetski zvezi, kjer je Aleksandr A. Svečin med predavanji, ki so v letih 1923–1924 potekala na Vojaški akademiji Rdeče armade (RKKA), kot prvi vpeljal koncept operativne veščine (*operativnoe iskusstvo*), s katerim je premostil vrzel med taktiko in strategijo (English, 1996, str. 13; Kipp, 2004; Vego, 2009a, str. I-24). Pozneje je Svečin operativno veščino podrobneje obravnaval v knjigi *Strategija* (2004; prva izdaja 1926), pri čemer so bili avtorjevi glavni poudarki naslednji:

- Taktično delovanje ni samozadostno, temveč je le tvarina za oblikovanje operacij.
- Pri izvajanju operacij gre za doseganje vmesnih ciljev na območju določenega bojevališča. Več operacij se integrira v kampanje, s katerimi se dosejajo strateški cilji.
- Prostorska in časovna razsežnost sta pri izvajanju operacij večja kot pri taktiki, a manjša kot pri strategiji.
- Z operacijami se ukvarja operativna veščina, ki je medsebojno povezana s konceptoma taktike in strategije – taktika je podaljšek operativne veščine, operativna veščina podaljšek strategije, ta pa podaljšek politike.

Svečinova spoznanja o operativni veščini oziroma operatiki so pomembno vplivala na nadaljnji razvoj sovjetske vojaške misli, še zlasti na koncept globokega boja (*glubokij boj*) in njegovo poznejšo nadgradnjo v teorijo globokih operacij (*teorija glubokoj operacii*), ki so jo razvijali Vladimir K. Triandafilov, Mihail N. Tuhačevski, Georgij S. Isserson in drugi. Toda svoj čas izredno napredne ideje ešaloniranja sil, oblikovanja težišča (glej opombo št. 36) in dinamičnega kombiniranja koncentričnih in ekscentričnih manevrov za doseganje preboja in izkoriščanje uspeha po sovražnikovi globini so bile v letih 1937–1938 nasilno prekinjene z obsežnimi Stalinovimi čistkami, v katerih sta bila likvidirana tudi Svečin in Tuhačevski. S pobjem

⁶⁴ Po mnenju Englisha (1996, str. 7–8), Vega (2009, str. I-15) in Kuehna (2012, str. 103) je obstoj vmesne ravni med taktiko in strategijo prepoznal že Clausewitz (1832), čeprav je ni izrecno poimenoval. Tak sklep podpira tudi izjemna vplivnost nekaterih Clausewitzevih konceptov, zlasti točke kulminacije (*Kulminationspunkt*) in težišča (*Schwerpunkt*), na poznejši razvoj operatike. Se je pa v Nemškem cesarstvu ob koncu 19. stoletja v povezavi s prepoznavanjem nove ravni vojskovanja začel uporabljati pojem *Operativ* (Zabecki, 2004, 2. poglavje; Vego, 2017b, str. 18), v ruskem imperiju pa sta A. V. Gerua in E. E. Messner ob analiziranju bojnega delovanja armadne ravni v rusko-japonski vojni (1904–1905) uvedla pojem *operatika* (Harrison, 2001, str. 26; Vego, 2017b, str. 18). Zanimivo je, da se beseda operatika v ruskem jeziku danes skoraj ne uporablja, so jo pa prevzeli v nekdanji Jugoslaviji in je med drugim ostala v rabi v slovenskem, hrvaškem in srbskem jeziku (glej Žabkar, 2003; Klasan, 2009; Slavković, Talijan in Jelić, 2012; Kovačić, 2019).

številnih nadarjenih vojaških intelektualcev se je nasilno zaustavil razvoj vojaške vede, preživeli sovjetski častniki pa so se distancirali od idej državnih sovražnikov in se na operativni ravni vrnili h konservativnemu konceptu linearnega bojnega delovanja. Katastrofalne izkušnje iz zimske vojne (1939–1940) in iz prvega obdobja velike domovinske vojne (1941–1945) so Rdečo armado sicer prisilile, da je začela zasledovati cilje globoke bitke in globokih operacij, a brez neposrednega sklicevanja na izvirne avtorje in njihove ideje. V Sovjetski zvezi je do polne rehabilitacije na obravnavanem področju prišlo šele v zadnjih dveh desetletjih hladne vojne ob uveljavljanju koncepta operativno-manevrskih skupin (Glantz, 1991, str. 25–37; Citino, 2004, str. 83–96; Naveh, 2005, str. 165–167 in 236–238).

V primerjavi s Sovjetsko zvezo je do uradne vpeljave operativne ravni oziroma operatike na Zahodu prišlo razmeroma pozno, in sicer šele v obdobju intelektualne katarze po ameriškem porazu v vietnamski vojni. Teoretikom je takrat vse bolj postajalo jasno, da taktičnih uspehov ni mogoče vselej preprosto prevajati v strateške, kar je pogosto izraženo z aforizmom, da je mogoče dobiti prav vsako bitko, a še vedno izgubiti vojno. Sledil je doktrinarni preobrat – v osemdesetih letih minulega stoletja je operativno raven v priročniku FM 100-5 Operations (Headquarters, Department of the Army, 1982, str. 2-3) najprej uradno sprejela kopenska vojska Združenih držav Amerike (pod imenom *operational level of war*), v prenovljeni in dopolnjeni izdaji dokumenta (1986, str. 10) pa sta bila vključena tudi operatika (poimenovana *operational art* oziroma operativna veščina)⁶⁵ in točka osredotočenja (*center of gravity*) kot njen ključni koncept (glej poglavje 2.2.1.3). Zgledu so z lastnimi doktrinarnimi različicami sledile preostale zvrsti ameriških oboroženih sil, zveza Nato in druge države na Zahodu.

Kot je zapisal Žabkar (2003, str. 30), je – gledano globalno – proces šele v osemdesetih letih 20. stoletja privedel do tega, da je bila v ortodoksnih vojaških vedah, nosilnem stebru vojaške znanosti, univerzalno prepoznana trojna struktura, ki je vsebovala taktiko, operatiko in strategijo. Nekateri avtorji k navedenim dodajajo še grandstrategijo, ki pa je v primerjavi z vojaško strategijo splošna strategija države ali drugega akterja, ki presega okvire vojaških ved.

⁶⁵ Za poimenovanje operatike se v številnih jezikih uporablja pomensko sorodna sintagma (angl. *operational art*, rus. *operativnoe iskusstvo*, fr. *art opératif*, it. *arte operativa*), pri čemer je zaradi dvopomenskosti samostalnik mogoče posloveniti bodisi v umetnost bodisi v veščino. Ker zahteva vojskovanje »dobro, praktično opravljanje« neke dejavnosti, pri čemer ne gre za »oblikovanje, ustvarjanje dela estetske vrednosti« (SSKJ, 2014), je primernejši drugi prevod. Ob tem velja poudariti prednost prevzetega izraza *operatika* pred sintagmo *operativna veščina*, saj slednja pomensko odraža le praktični, ne pa tudi teoretični vidik obravnavane vojaške vede.

Institucionalizacija operativne ravni oziroma operatike je bila tako v Sovjetski zvezi kot na Zahodu tesno povezana z (re)vitalizacijo manevrskega načina vojskovanja obsežnih vojaških formacij s poudarkom na izraziti globini bojnega delovanja.⁶⁶ Po hladni vojni je kljub velikim družbeno-tehnološkim spremembam večina oboroženih sil ohranila doktrinarno razločevanje med omenjenimi tremi ravnmi. Toda kot opozarjajo teoretiki (McKercher in Hennessy, 1996, str. 4; Olsen in Creveld, 2011, str. 2), je učinkovitost koncepta operatike v veliki meri neraziskana, ideja sama pa še vedno razmeroma slabo razumljena. V tej luči ostaja operatika dojemana precej ohlapno, in sicer kot sivo območje med taktiko na enem in strategijo na drugem polu. Če k temu dodamo, da so se organiziranost, način in okolje delovanja oboroženih sil v zadnjih desetletjih precej spremenili, ne preseneča, da se vse pogosteje omenja združevanje (MacGregor, 1992), zabrisovanje (English, 1996, str. 20) oziroma zgoščevanje (Kilcullen, 2004, str. 8) taktične, operativne in strateške ravni. Nekateri avtorji (med drugim Hamburger, 2000) menijo, da je bolje kot o ravneh razmišljati o perspektivah oziroma vidikih, saj tak pristop omogoča fleksibilnejši miselni okvir. Tudi Sloanova (2017, str. 26) meni, da postaja razlikovanje med tremi ravnmi anahronistično. Toronto (2014) v tem oziru ugotavlja, da je koncept operatike še najbolj uporaben pri večjem časovnem zamiku med taktičnim delovanjem in strateškimi učinki ter ob majhni gostoti sil na obsežnem območju delovanja.

2.3.1.2 Transformacija operatike po hladni vojni

Oborožene sile so se po hladni vojni soočile s spremenjenim varnostnim okoljem, v katerem je bila bistveno zmanjšana verjetnost izbruha meddržavnih spopadov visoke intenzivnosti. Vojaške zmogljivosti so se začele uporabljati zlasti v vojaških operacijah, v katerih ima oboroženi boj stransko vlogo, ali pa se cilji sploh ne dosegaajo z uporabo sile. Pri tem je, kot je prepoznal Mattelaer (2009), začelo prihajati do razkoraka med operativno doktrino oboroženih sil – ta je bila še vedno prilagojena bojnemu delovanju visoke intenzivnosti – in funkcionalnim spektrom operacij, s katerimi so se enote in poveljstva soočali v praksi. Ker vseh težav ni bilo mogoče rešiti s kreativnostjo, prilagodljivostjo in improvizacijo poveljnikov in njihovih štabov, so začele oborožene sile prilagajati doktrine delovanja na operativni ravni, pri čemer pa niso

⁶⁶ V nekdanji Sovjetski zvezi v tem pogledu izstopa teorija globokih operacij (glej Vremennyj Polevoj Ustav RSKA [PU-36], 1936; Glantz, 1991; Naveh, 2005, 6. poglavje; Isserson, 2013), v Združenih državah Amerike pa doktrina zračno-kopenske bitke (*AirLand Battle doctrine*) (glej FM 100-5 Operations, 1982 in 1986; Citino, 2004, 7. in 8. poglavje; Naveh, 2005, 8. poglavje; Kovačić, 2019).

(bile) nujno najuspešnejše. Pogosto se zaplete že pri osnovni opredelitvi operatike. Poglejmo si primer.

V najnovejših ameriških doktrinarnih dokumentih s področja združenega delovanja (JP 3-0: Joint Operations, 2017–2018, str. II-3), kopenskega delovanja (FM 3-0: Operations, 2017, str. 1-20) in združenega načrtovanja (JP 5-0: Joint Planning, 2017, str. IV-1) je operatika (*operational art*) opredeljena kot »kognitivni pristop poveljnikov in njihovih štabov, podprt z njihovimi veščinami, znanjem, izkušnjami, kreativnostjo in razsodnostjo, za razvoj strategij, kampanj in operacij za organiziranje in uporabo vojaških sil prek integracije ciljev, načinov in sredstev«, zadnji izmed omenjenih dokumentov pa k tem dodaja še »tveganja«. Vego (2017b, str. 21) opozarja, da je navedena opredelitev problematična, saj operatiko po nepotrebnem širi na vsebinsko področje strategije in celo politike.⁶⁷ Podobno opredelitev operatike najdemo tudi v Natovi (2017, str. 4-5) krovni doktrini, v kateri je zapisano, da gre za »uporabo sil v sodelovanju z drugimi organizacijami za doseganje strateških in operativnih ciljev prek oblikovanja, organizacije, integracije in izvedbe strategij, kampanj, večjih operacij in bitk«. Pri tem pa Natova opredelitev ne posega le v domeno strategije, ampak z vključevanjem bitk tudi na tradicionalno področje taktike.⁶⁸ A ima navedena opredelitev tudi pozitiven vidik, saj poudarja pomen drugih (sicer nespecificiranih, a najverjetneje nevojaških) organizacij.

Prav vključevanje nevojaških organizacij vse bolj postaja *sine qua non* sodobne operatike. Ob spremenjenem karakterju sodobnih spopadov lahko vse pogosteje govorimo o različnih oblikah vojaško-civilnih operacij (nemalokrat so označene kot hibridne), v katerih se zaradi doseganja sinergijskih učinkov kombinirajo različne oblike vojaškega in nevojaškega delovanja. Kot je zapisal Vego (2010, str. XII-7), taktičnim poveljnikom v svoje aktivnosti navadno še ni treba vključevati nevojaških virov, kar pa ne velja za operativno (in vsekakor tudi strateško) raven.

⁶⁷ Druga možna razlaga je, da v navedenih dokumentih besedna zveza *operational art* v resnici pomeni večino vojskovanja (*art of war*), torej generično veščino, ki se uporablja za reševanje vseh, tako taktičnih, operativnih kot strateških problemov. Tovrstne rabe (glej na primer Park, 2012; Eikmeier, 2015b) nikakor ne gre podpreti, saj se z njo izgublja pomen in povečuje nejasnost obravnavanega koncepta.

⁶⁸ Zgornji opredelitvi lahko razumemo v luči diskurza o morebitnem preraztezanju oziroma prevelikem vplivu katere izmed vojaških ved – vsakršna rekonceptualizacija namreč ne vpliva le na osnovnega, temveč tudi na sosednje, povezane koncepte. Pogledi na problematiko so različni. Kelly in Brennan (2009) na primer ugotavljata, da je operatika s tem, ko se je začela ukvarjati ne le z operacijami, ampak tudi s kampanjami, izrinila strategijo ter tako poglobila prepad med vojskovanjem in politiko. Na drugi strani obstaja nevarnost pretirane operacionalizacije bodisi taktike bodisi strategije ali pa, pogosteje, pretirane taktizacije operativne ravni, še zlasti ker vojaški častniki kariero začenjajo kot taktiki in pozneje nemalokrat niso sposobni ustrezno obravnavati operativnega vidika vojskovanja (Vego, 2010, str. XIII-7). Naveh (2005, str. 146) v tej luči opozarja, da taktična odličnost, ki izhaja iz agresivnosti, iniciativnosti, poznavanja tehničnega vidika vojskovanja in podobno, nikakor ne more biti nadomestilo za operativno, sistemsko presojanje situacije. Angstrom in Widen (2015, str. 59) ob tem opazata, da se taktični ravni pogosto dopušča (so)oblikovanje operativnih ali celo strateških ciljev, kar je sporno, saj operatika služi hierarhičnemu prevajanju strateških odločitev v taktično delovanje, in ne obratno.

Schnaubelt (2009) ob vse bolj izrazitem povezovanju vojaških z nevojaškimi organizacijami govori celo o medorganizacijski oziroma medagencijski operatiki (*interagency operational art*), ki pa se sooča s številnimi ovirami. Vojaške in civilne organizacije namreč nimajo istovrstne organizacijske strukture in postopkov sprejemanja odločitev, prav tako drug drugega pogosto ne obravnavajo kot enakovrednega partnerja. Kot izpostavlja Kilcullen (2004, str. 27), se pojavlja potreba po prilagodljivi sestavi poveljstev, ki vključujejo tako vojaško kot nevojaško osebje, poveljujoči oziroma vodja operacije pa je odvisno od tipa in faze delovanja bodisi vojak bodisi civilist. A kot k debati dodaja Mattelaer (2009), se pojavlja nevarnost, da v praksi nobena organizacija ne prevzame odgovornosti za vodenje aktivnosti. Avtor zaključuje, da učinkovita koordinacija nikakor ne bo mogoča, dokler tako vojaško kot civilno osebje ne bosta razumela konceptualnega besednjaka sodelujoče strani.

Kot poudarja Vego (2009a, str. I-6; 2017b, str. 22), sodobne operatike nikakor ne gre neposredno povezovati z ravnmi poveljevanja ali obsegom sil. Pojmovanje, po katerem se je tako na Zahodu, še zlasti pa na Vzhodu, operatika enačila z bojnim delovanjem armad in (okrepljenih) korpusov, je namreč nadomestilo razumevanje, pri katerem ni bistvena velikost sil, temveč njihova funkcionalnost,⁶⁹ ki mora omogočati povezavo taktičnega delovanja s strateškimi cilji. Kot nadaljuje Vego (2009a, str. I-6; 2017b, str. 25), se pomen operatike, čeprav se morda sliši paradoksalno, povečuje, tem manjša sredstva oziroma sile so na voljo in čim nižja je toleranca javnosti in politike do morebitnih izgub.⁷⁰ Ob tem je, kot dodaja Spišak (2011, str. 105), koncept operatike uporaben na celotnem spektru delovanja, od vojskovanja visoke intenzivnosti do humanitarnih misij. Tudi Adamsky (2010, str. 4–5), ki je operatiko proučeval na primeru oboroženega džihada, poudarja, da je koncept uporaben v »katerikoli obliki sodobnega vojskovanja, za katerokoli vojskovalno entiteto, veliko ali majhno, hierarhično ali decentralizirano«; gre za mehanizem, ki včasih celo nenačrtovano vznikne – podobno kot nevidna roka v ekonomiji.

Za sodobno operatiko je značilna precej ohlapnejša geografska in časovna zamejenost kot nekoč, ko je veljajo, da se (večje) operacije izvajajo na bojevališču, torej manjšem delu vojskovališča, od enega do največ nekaj tednov (Žabkar, 2003, str. 164). Pri sodobnem

⁶⁹ Gre zlasti za zadosten bojni potencial, torej predviden potencial vojaških sil za doseg zadane cilja. Vego (2009a, str. III-33–34) razlikuje med načrtovanim in razpoložljivim bojnim potencialom; slednji se med bojnim delovanjem pretvarja v bojno moč.

⁷⁰ Kot je zapisal Žabkar (2003, str. 172), je javno mnenje v razvitih državah praviloma občutljivo na vojaške izgube lastne strani, še zlasti na izgube ljudi.

pojmovanju operatike (glej tabelo 2.16) je težko potegniti ostre ločnice, je pa jasno, da so obseg sil, časovna in prostorska razsežnost v operatiki vsekakor večji kot v taktiki, a manjši kot v strategiji. Pri pojmovanju prostora velja izpostaviti, da vse več sodobnih operacij poleg konvencionalnih treh oziroma štirih dimenzij (kopno, morje, zrak, vesolje) vključuje tudi delovanje v kibernetičnem prostoru.⁷¹ Sloanova (2017, str. 26) opaža, da je za obdobje po koncu hladne vojne značilno izrazito zbrisovanje meja med zračnimi, kopenskimi in pomorskimi operacijami, ki so tako danes prevladujoče večzvrstne oziroma združene. Tudi Vego (2017, str. 21), ki ohranja nekoliko bolj konvencionalno pojmovanje, da večje operacije prevladujoče še vedno izvajajo posamezne zvrsti, k temu pristavlja, da je zelo pomembna podpora preostalih zvrsti oboroženih sil. Sloanova (prav tam, str. 26) ob tem poudarja še eno bistveno spremembo – trend simultane delovanja, ki vse bolj zamenjuje sekvenčno.

⁷¹ Applegate (2012) trdi, da lahko v kibernetičnem prostoru govorimo celo o kibernetičnem manevru, v katerem ne prihaja do premika in ognjenega delovanja konvencionalnih sil, temveč do pošiljanja namensko spisane programske kode v virtualnem okolju.

Tabela 2.16: Konvencionalno in sodobno pojmovanje ravni oziroma vidikov vojskovanja

Konvencionalno pojmovanje	Načrt in cilj	zaporednost in faznost s ciljem uničenja sovražnikovih sil			
	Izvedbena domena	večorganizacijska	večzvrstna	enozvrstna	rodovska in večrodovska
	Tip oziroma obseg sil	nevojaška in vojaška sredstva	armadne skupine	armade, okrepljeni korpusi	korpusi, divizije in nižje enote
	Časovni razpon	desetletje leto	leto mesec	mesec teden	teden minuta
	Prostorska razsežnost	svet (desettisoči km)	vojskovališče (tisoči km)	bojevališče (stotine km)	bojišče (desetine km)
	Izvedbeni okvir	mir vojna	kampanja	operacija	bitka, boj, dvoboj
	Raven	Grandstrategija	Strategija	Operatika	Taktika
Sodobno pojmovanje	Vidik				
	Izvedbeni okvir	m i r v o j n a			
	Prostorska razsežnost	g l o b a l n a l o k a l n a			
	Časovni razpon	d o l g o t r a j e n k r a t k o t r a j e n			
	Tip oziroma obseg sil	n e v o j a š k e s i l e v o j a š k e s i l e			
	Izvedbena domena	v e č o r g a n i z a c i j s k a (v e č) z v r s t n a			
	Načrt in cilj	simultanost in sinhroniziranost s ciljem vpliva na nasprotnikov sistem			

Vir: lastna ponazoritev

Dojemanje ravni oziroma vidikov vojskovanja se je v zadnjih desetletjih izrazito spremenilo, predvsem v smeri zabrisovanja meja med nekdanjimi ostro opredeljenimi kategorijami. Če je bilo nekoč razmeroma jasno opredeljeno, da gre na operativni ravni za enozvrstno delovanje, ki ga izvajajo armade oziroma okrepljeni korpusi v vojnih operacijah, ki trajajo od enega do nekaj tednov in ki zaporedno potekajo na bojevališču, da bi se uničile sovražnikove sile, govorimo danes o operativnem vidiku, ki je opredeljen precej ohlapneje. Cilj pogosto ni več enostavno uničenje sil, ampak se s simultanim delovanjem stremi k doseganju kompleksnejših učinkov na nasprotnika, ki se ga vse večkrat dojema z upoštevanjem spoznanj teorije sistemov. Na izvedbenem področju operatike so sicer še vedno prevladujoče uporabljene vojaške sile, največkrat večzvrstne, a se njihova uporaba kombinira z vključevanjem nevojaških virov moči.

Tudi časovna in prostorska razsežnost sta razumljeni precej bolj nenatančno kot nekoč. Operatiko lahko na kontinuumu globalno – lokalno in dolgotrajno – kratkotrajno sicer uvrstimo bližje slednjima kategorijama, a ostrih ločnic ni. V skladu s tem, da se oborožene sile v zadnjih desetletjih izrazito uporabljajo tudi v nevojnih operacijah, operatika ne obravnava več le vojnega delovanja oboroženih sil.

2.3.2 Sistemski pristop k sodobni operatiki

Kot je razvidno iz poglavij 2.2.2 in 2.2.3, se številni avtorji pri koncipiranju točke osredotočenja opirajo na sistemsko teorijo, prav tako so na sistemski teoriji utemeljene številne kritike koncepta. To ne preseneča, saj je, kot je zapisal Vego (2009b, str. 40; 2012, str. 65), v devetdesetih letih 20. stoletja sistemski pristop pri razumevanju vojskovanja postopoma postal prevladujoč miselni okvir ne le v Združenih državah Amerike, ampak tudi v večini drugih zahodnih vojska in zvezi Nato.⁷² Kljub nekaterim kritikam (glej Vego, 2009b, str. 46; 2010, 8. poglavje) teoretska spoznanja kažejo, da sodobnega vojskovanja niti ne moremo ustrezno obravnavati brez upoštevanja spoznanj sistemske teorije.

2.3.2.1 Kompleksnost – med redom in kaosom sodobnih operacij

V operatiki je k popularizaciji sistemskega mišljenja izdatno pripomogel Naveh (2005; prva izdaja 1997), ki je trdil, da je treba (sodobno) vojskovanje kot celoto, še zlasti pa operacije kot bistven sestavni del, vselej proučevati in izvajati v skladu s sistemskim pristopom. Naveh (2005, str. 13–14) je na podlagi povezovanja vojaške teorije s spoznanji splošne teorije sistemov oblikoval seznam značilnosti oziroma meril, ki odražajo sistemsko naravo sodobne operatike. Ta bi praviloma morala:

- odražati kognitivno napetost, ki izhaja iz polarizacije med splošnim, strateškim ciljem in konkretnim, taktičnim delovanjem;

⁷² Bousquet (2007, str. 47–48), ki je zgodovino vojskovanja obravnaval skozi diskurz znanstveno-tehničnih režimov, je ugotovil, da so se v osemdesetih letih 20. stoletja izkristalizirali temelji novega vojskovalnega režima – avtor ga je opisal s teorijama kaosa in kompleksnosti oziroma tako imenovane kaopleksnosti (*chaoplexity*). Kljub novim teoretskim izhodiščem se je spremenjeno dojetje vojskovanja začelo uveljavljati polagoma. Iz literature in vojaških doktrin je razvidno, da je bila v devetdesetih letih 20. stoletja pozornost posvečena predvsem sistemskemu mišljenju nasploh, spoznanja iz ožjih disciplin (sistemskega) kaosa in (sistemske) kompleksnosti pa so se v teoriji in doktrinah vojaškega delovanja začela odražati počasneje.

- temeljiti na manevru, ki odraža dinamično interakcijo med številnimi elementi sistema, pa tudi odnos med delovanjem in strateškim ciljem;
- težiti k sinergičnemu in sintetičnemu delovanju, da bi se dosegali rezultati, ki so znatno večji kot pa linearna, aritmetična vsota dosežkov posameznih elementov sistema;
- stremeti k motenju nasprotnikovega sistema, ne pa k njegovemu uničenju;
- odražati preudaren pristop k dejavniku naključnosti oziroma kaotičnosti v sistemu;
- vključevati načrt, ki je po naravi nelinearen;
- odražati namerno vzpostavljeno interakcijo med izčrpavanjem in manevrom;
- odražati samozadostnost znotraj širšega okvira strateških ciljev;
- temeljiti na široki in univerzalni teoriji.

Naveh se je pri oblikovanju meril izdatno oprl na spoznanja Ludwiga von Bertalanffyja (1969), enega utemeljiteljev splošne teorije sistemov. Bertalanffy, sicer biolog, je trdil, da so sredi 20. stoletja v številnih znanstvenih vedah (med drugim v fiziki, biologiji in družbenih vedah) spoznali, da posameznih delov obravnavane strukture pogosto ni primerno obravnavati v izolaciji, temveč le kot del širše celote. S tem je bila izražena potreba po sistemskem pristopu, o katerem je Bertalanffy zapisal (prav tam, str. 4 in 5):

Dan je določen cilj; da bi našli načine in sredstva za njegovo realizacijo potrebujemo sistemskega specialista (ali ekipo specialistov), da razmisli o alternativnih rešitvah in da izbere najbolj obetavno optimizacijo, ki ima najvišjo učinkovitost in najmanjše stroške v izjemno kompleksnem omrežju interakcij. [...] Gre za spremembo v osnovnih miselnih kategorijah [...]. Na tak ali drugačen način smo se prisiljeni ukvarjati s kompleksnostmi, s 'celotami' ali 'sistemi' na vseh področjih vedenja. To pomeni osnovno reorientacijo v znanstvenem mišljenju.

Čeprav znanost, kot je zapisal Ryan (2007, str. 52–53), do sredine 20. stoletja nikakor ni bila nesistemska, pa se je šele z Bertalanffyjem razširilo zavedanje o resničnem pomenu sistemskosti. Danes je po besedah Muleja in Potočana (2006, str. 51) splošna teorija sistemov tesno povezana s teorijo kompleksnosti, ki prenavlja načela Bertalanffyjeve teorije. Kot sta zapisala avtorja, je pravzaprav že sama teorija sistemov teorija o kompleksnih pojavih, ki nas uči, da pojavov ne gre pretirano poenostavljati (prav tam, str. 47), teorija kompleksnosti pa je načela splošne teorije sistemov dodatno renovirala, ko je ta začela izgubljati konkurenčnost zaradi vse bolj ozkega razmišljanja v posameznih tradicionalnih disciplinah (prav tam, str. 51). Kot pravi Ryan (2007, str. 67), je teorija kompleksnosti konec 20. stoletja postala najbolj aktivno področje sistemskega raziskovanja in s tem prevladujoč diskurz, ki je na marsikaterem področju preglasil starejše sistemske pristope, kot so kibernetika, sistemska analiza in

sistemska inženirstvo. K popularizaciji teorije je pomembno pripomoglo učinkovito posredovanje spoznanj ne le znanstveni, temveč tudi zunanji javnosti (glej Waldrop, 1993).

Ob sorodnosti splošne teorije sistemov in teorije kompleksnosti raziskovalci različno interpretirajo odnos med obema teorijama. Tako nekateri zagovarjajo stališče, da večjih razlik pravzaprav ni opaziti (glej Ryan, 2007, str. 69) oziroma da so drugačni predvsem poudarki (Richardson, 2005, v Mulej in Potočan, 2006, str. 47):

- Splošna teorija sistemov išče homologije, teorija kompleksnih sistemov pa to vidi kot problematično, saj kaos lahko povzroči, da se dva podobna konteksta razvijeta različno.
- Splošna teorija sistemov se osredotoča na podobnosti, teorija kompleksnosti na različnosti.
- Kompleksne sisteme sile potiskajo proti kaotičnemu obnašanju, pri čemer pa v njih obstajajo tudi sile, ki spodbujajo samoorganiziranje. Gre za boj med redom in neredom.

Na drugi strani nekateri avtorji (glej Turner in Baker, 2019) prepoznavajo več razlik:

- Splošna teorija sistemov sistem obravnava kot celoto, ki je *večja* od vsote sestavnih delov, teorija kompleksnosti pa kot celoto, ki je *različna* od te vsote.
- Teorija kompleksnosti sisteme vselej razume kot odprte entitete, splošna teorija sistemov pa jih nemalokrat obravnava kot zaprte.
- Splošna teorija sistemov vzročnost obravnava kot linearen, teorija kompleksnosti pa kot nelinearen proces.
- Teorija kompleksnosti poudarja nereduktibilnost in nereverzibilnost sistemov.

Čeprav pri teoriji kompleksnosti (še) ne gre za koherentno teorijo, ki bi bila formalizirana v sistemu aksiomov in teoremov (Bertuglia in Vaio, 2005, str. 275), njena izhodišča s pridom uporabljajo (empirični) raziskovalci v najrazličnejših disciplinah. Glede domnevno vse bolj interdisciplinarno orientiranost sodobne operatike (glej Šlebir, 2019, str. 118) ni presenetljivo, da sistemski pristop uporabljamo tudi kot izhodišče pri obravnavanju vojaških in vojaško-civilnih operacij. Pri tem z vpeljavo systemskega mišljenja »nadomeščamo redukcionističen, ozek, kratkoročen, statičen pogled na svet s holističnim, širokim, dolgoročnim in dinamičnim« (Sterman, 2000, str. 18).

Kot osnova za obravnavanje vojskovanja so še posebej privlačna spoznanja o kompleksnih prilagodljivih sistemih (*complex adaptive systems*), saj gre, kot je zapisala Polskijeva (2019, str. 64), tudi pri vojskovanju za kompleksen, prilagodljiv sistem fizičnih in družbenih

(pod)sistemov. Sprejemanje odločitev v tovrstnih sistemih je težavno – pogosto je osnovni problem težko opredeljiv niti nima jasne (pravilne oziroma napačne) rešitve, poleg tega pa z razreševanjem nemalokrat ustvarjamo nove probleme. V tem pogledu se v kompleksnih sistemih ne ukvarjamo s klasičnimi, temveč s tako imenovanimi zvitimi oziroma pretanjenimi problemi (*wicked problems*).

Kot poudarjajo teoretiki (glej Eidelson, 1997; Hughes, 2004, str. 684–686; Bertuglia in Vaio, 2005, 28. poglavje; Bousquet, 2007, str. 170–178; Rickles, Hawe in Shiell, 2007; Green, 2011, 1. poglavje; Solvit, 2012, 5. poglavje; Crandall, 2013; str. 601–607; Mesjasz, 2015, str. 38; Zweibelson, 2015, str. 9–11; Carmichael in Hadžikadić, 2019; Polski, 2019, str. 65–66; Turner in Baker, 2019), so za kompleksne (prilagodljive) sisteme⁷³ značilni:

- številne komponente oziroma elementi (v angl. pogosto poimenovani *agents*) in njihove medsebojne povezave;
- odprtost, saj elementi znotraj sistema niso povezani le med seboj, temveč tudi z okoliškimi sistemi oziroma njihovimi elementi;
- nehomogenost, saj ima vsak element sistema značilnosti, ki se vsaj deloma razlikujejo od drugih elementov;
- policentrična struktura, saj čeprav so nekateri podsistemi lahko (hierarhično) centralizirani, sistem ni upravljan iz enega središča;
- sposobnost samoorganizacije, do katere prihaja (tudi) ob odsotnosti eksplicitnega, zunanjšega vodenja; samoorganizacija izhaja iz znotrajsistemskih procesov;
- prilagodljivost, saj elementi na podlagi informacij o sistemu in njegovemu okolju nenehno spreminjajo svoje delovanje;
- močna občutljivost na začetne pogoje, ki je posledica nelinearne systemske dinamike; tako lahko velik vložek (*input*) vodi do neporocionalno majhnega ali celo

⁷³ Čeprav nekateri razlikujejo med kompleksnimi sistemi in kompleksnimi prilagodljivimi sistemi – tako gre po zapisu Bousqueta (2007, str. 170) pri slednjih za poseben tip kompleksnih sistemov, ki so sposobni spreminjanja in učenja iz izkušenj – pa sta sintagmi pogosto uporabljani enakopomensko. Kot povzema Waldrop (1993, str. 149), se je potreba po uporabi pridevnika 'prilagodljiv' pojavila, ko je raziskovalce sredi osemdesetih let 20. stoletja presunilo spoznanje, da značilnosti kompleksnih sistemov rezultirajo v tem, da ti sistemi stalno nekaj počnejo, da se v njih nenehno nekaj dogaja – prepoznali so proces stalnega prilagajanja okolju. Kot sta poudarila Carmichael in Hadžikadić (2019, str. 9–10), poteka proces prilagajanja na dveh ravneh – prilagajajo se posamezni elementi in sistem kot celota.

nezaznavnega izloška (*output*) in obratno;⁷⁴ hkratna sprememba dveh (ali več) začetnih pogojev ne učinkuje nujno seštevno;

- občutljivost na povratne informacije, na podlagi katerih se oblikujejo povratne zanke; ker lahko pozitivne povratne zanke preglasijo negativne, je sistem sposoben (hitre) transformacije, nemalokrat govorimo o tako imenovanem učinku snežne kepe;
- pojavnost (*emergence*), saj na podlagi skupnega delovanja elementov spontano nastajajo nove sistemske značilnosti, ki jih ne najdemo na ravni elementov in ki se ne bi razvile, če bi elementi delovali samostojno;
- odpornost, saj se je zaradi številčnosti elementov, sposobnosti samoorganizacije, prilagodljivosti in policentričnosti sistem praviloma sposoben uspešno odzvati na izgubo manjšega števila elementov ali prekinitev njihovih povezav;
- vgnuzdenost, ko so elementi kompleksnega sistema tudi sami kompleksni (pod)sistemi;
- fraktalnost oziroma samopodobnost prek meril, pri čemer je sistem načeloma bolj kompleksen, tem bolj se vzorci pojavljajo znotraj vzorcev, to je na različnih ravneh;
- negotovost, zaradi česar dolgoročnega razvoja sistema ni mogoče zanesljivo napovedati;
- fazni prehodi, ko obdobju relativne stabilnosti sledi hitra in izrazita pretvorba iz enega v drugo stabilno stanje, pogosto sta ob faznem prehodu možni dve različici kvalitativnega razvoja sistema, zato govorimo o tako imenovanem razcepu oziroma bifurkaciji;
- celotnost, zaradi česar sistema ni primerno reducirati na posamezne elemente, temveč ga je vselej treba obravnavati v povezavi z drugimi elementi;
- subjektivnost, saj sistem ni stvarna entiteta, temveč le predstava opazovalca o miselno omejenem delu stvarnosti;
- omejena možnost vpogleda, saj sistem zaradi človekovih kognitivnih omejitev pogosto lahko le interpretiramo, ne pa tudi v celoti razumemo.

⁷⁴ Pogosto se uporablja metafora metuljevega učinka, ki z zamahom kril povzroči vihar na drugem koncu sveta. Kot je zapisal Gleick (1991, str. 31), prepoznavanje nesorazmerne občutljivosti na začetne pogoje sploh ni novo, saj jo najdemo celo v ljudskih pesmih:

*Ker ni bilo žebļa, je bila izgubljena podkev;
ker ni bilo podkve, je bil izgubljen konj;
ker ni bilo konja, je bil izgubljen jahač;
ker ni bilo jahača, je bila izgubljena bitka;
ker ni bilo bitke, je bilo izgubljeno kraljestvo!*

Kot poudarjajo številni avtorji (glej Gleick, 1991, str. 283; Hughes, 2004, str. 685; Bertuglia in Vaio, 2005, str. 282–283; Rickles in drugi, 2007, str. 933; Green, 2011 str. 1-3; Solvit, 2012, str. 88; Zweibelson, 2015, str. 9–11; Polski, 2019, str. 65), kompleksnih sistemov nikakor ne gre zamenjevati z zapletenimi oziroma kompliciranimi (glej tabelo 2.17). Čeprav ima denimo raketa ali letalo številne komponente, ju lahko razmeroma preprosto razčlenimo na posamezne sestavne dele, delovanje sistema pa zanesljivo predvidimo na podlagi poznavanja ključnih parametrov. Kot je ponazoril Hughes (2004, str. 685), se bo, če potisnemo njegovo krmilno ročico naprej, boeing 747 vselej začel spuščati. Delovanje letala je sicer zapleteno, nikakor pa ne prilagodljivo ali kompleksno. Kot v tej luči nadaljuje Polskijeva (2019, str. 65), se že pri odločanju o uporabi letala ali rakete (na primer o njeni izstrelitvi ali izbiri delovanja na cilj) srečamo s številnimi različicami razvoja dogodkov in številnimi možnimi rezultati, ki jih ne moremo zanesljivo predvideti. Problem s tem ni več zapleten, temveč kompleksen.

Tabela 2.17: Različne vrste problemov

	Število rešitev	Poznavanje sistema	Primeri
Preprost problem	le ena rešitev	razumemo vse dele sistema, pri čemer lahko z visoko stopnjo zanesljivosti napovemo njegovo bodoče stanje	zaklepanje vrat na vozilu, seštevanje števil, igranje križcev in krožcev, nastavitve regulatorja streljanja na puški
Zamotan problem	le ena rešitev, ki pa lahko zahteva več korakov; pogosto je pomembno njihovo pravilno zaporedje	čeprav ne poznamo prav vseh podrobnosti, razumemo strukturo in delovanje ter lahko zanesljivo napovemo bodoče stanje sistema	menjava avtomobilske pnevmatike, reševanje enačbe, reševanje križanke, odpravljanje zastoja na puški
Zapleten problem	več rešitev, pri čemer so nekatere boljše od drugih	razumemo številne dele in pravila v sistemu, a le težka sledimo vsem povezavam in zanesljivo napovemo bodoče stanje	popravilo avtomobilskega motorja, pisanje šolskega učbenika, igranje šaha, izstrelitev protioklepne rakete
Kompleksen problem	nenehno spreminjajoče se rešitve; kar je delovalo v preteklosti, morda ne deluje več; vsakršno delovanje vpliva na sistem, vključno s poskusi reševanja problema	opazujemo le majhne dele sistema, ki se s časom korenito spreminja; bodočega stanja ne moremo zanesljivo napovedati	upravljanje prometnega omrežja, znanstveno inoviranje, zastopništvo in distribucija družabnih iger, vodenje vojaške enote

Vir: prirejeno in dopolnjeno po Zweibelsonu (2015, str. 10)

Solvit (2012, str. 121) je glede vojskovanja zapisal, da ima lastno logiko in dinamiko razvoja dogodkov. Pri tem vojna spominja na ekosistem, v katerem različni organizmi (skupaj z elementi neživega okolja, op. a.) tvorijo številne kompleksne, nepredvidljive, spremenljive in avtonomne odnose. A kot je izpostavil Solvit (prav tam, str. 75), posamezna vojna ne poteka le v stvarni, temveč tudi v kognitivni razsežnosti. Vojskujemo se ljudje, ki imamo svoje spreminjajoče se predstave o akterjih, njihovih povezavah, mejah in delovanju. Imamo torej različne predstave o *sistemih*, pri čemer skušamo med vojskovanjem z nasilno interakcijo med (vsaj dvema) kompleksnima prilagodljivima (pod)sistemoma priti do takšnega preoblikovanja njunih lastnosti, da bi se nasprotnikov sistem uklonil naši volji. Ob tem ves čas prilagajamo tudi svoje delovanje, in sicer na podlagi povratnih informacij. Te pa ne vplivajo le na sprejem novih odločitev, temveč tudi na mentalni model dojetja sistema samega (glej Sterman, 2000, str. 18–19).

Pri dojetju vojskovanja kot kompleksnega prilagodljivega sistema se še posebno pogosto poudarja nelinearnost sistemske dinamike. Ker je razlikovanje med linearnostjo in nelinearnostjo eno posebej pomembnih, a pogosto slabo razumljenih izhodišč teorije kompleksnosti, povzemam v tabeli 2.18 vpliv razločka na teoretsko obravnavanje sodobnega vojskovanja. Kot poudarjata Beyerchen (1992–1993, str. 62) in Jervis (1997, str. 34), sta temeljni značilnosti nelinearnih sistemov sicer dve: (1) neproporcionalnost in (2) neaditivnost.

Tabela 2.18: Kontrast med linearnim in nelinearnim obravnavanjem vojskovanja

Vojskovanje kot linearen sistem	Vojskovanje kot nelinearen sistem
proporcionalnost – izložek je vselej sorazmeren z vložkom	neproporcionalnost – izložek ni nujno sorazmeren z vložkom
aditivnost – če na sistem najprej vplivamo z vložkom A, ki mu sledi vložek B, bo rezultat enak, kot če bi vložka A in B prvo sešteli in nato vplivali na sistem	neaditivnost – če na sistem najprej vplivamo z vložkom A, ki mu sledi vložek B, rezultat ne bo enak, kot če bi vložka A in B najprej sešteli in nato vplivali na sistem
napovedljivost – sistem je kratkoročno in dolgoročno zanesljivo napovedljiv	omejena napovedljivost – sistem je le kratkoročno napovedljiv; dolgoročno je na podlagi atraktorjev mogoče predvideti le smer razvoja
stabilnost – ni pomembno, kdaj vplivamo na sistem, saj se razmerje med izložkom in vložkom skozi čas ne spreminja	prilagodljivost – sistem sicer teži k stabilnosti, a je nikoli ne doseže, saj se nenehno odziva na spremembe v okolici; s tem se spreminja tudi vpliv vložka na izložek
kvantitativen pristop – upošteva številčnost sil, ognjeno moč, tehnično superiornost in podobno	kvalitativen pristop – poudarja fazne prehode (bifurkacije), atraktorje, pozitivne povratne zanke in podobno

Vir: povzeto po Beyerchen (1992–1993); Ilachinski (1996); Beckerman (1999); Bousquet (2007)

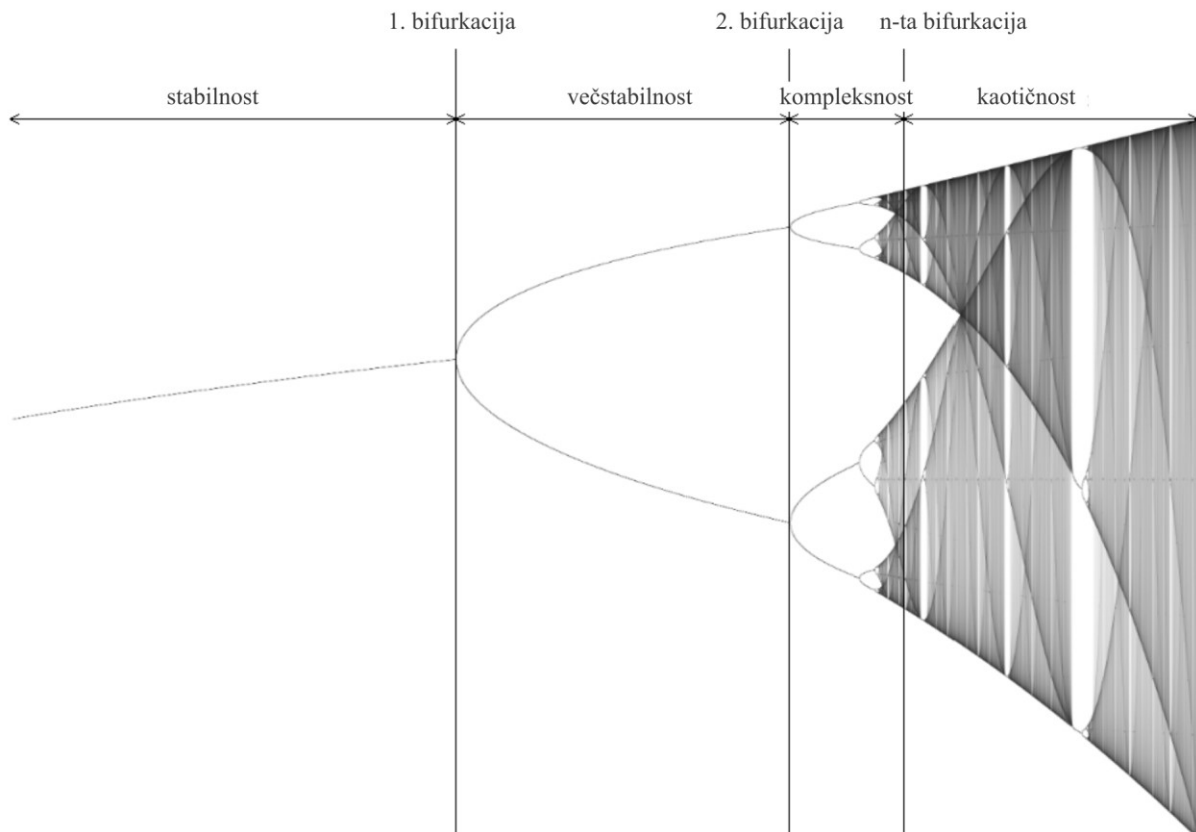
Kompleksne sisteme se pogosto označuje kot sisteme na robu kaosa (Waldrop, 1993; Ilachinski, 1996, 70–72; Bousquet, 2007, str. 169–177; Ryan, 2007, str. 99–102). Metafora ni brez pomena, saj odraža spoznanje, da je sistemska kompleksnost najmanjša na obeh skrajnostih, v popolnem redu ali popolnem kaosu, največja pa v območju med obema poloma. Waldrop (1993, str. 293) je prebojnost ugotovitev povzel takole:

Na sisteme je treba gledati v smislu njihovega obnašanja, namesto da gledamo, kako so narejeni. In ko to storite [...], potem sta tisto, kar najdete, dve skrajnosti, *red* in *kaos*. To je precej podobno kot razlika med trdninami, v katerih so atomi ujeti na mestu, in kapljevina, v katerih se atomi naključno prevračajo eden čez drugega. Toda prav vmes med obema skrajnostma [...], v nekakšni abstraktni prehodni fazi, imenovani 'rob kaosa', najdete tudi *kompleksnost*: skupino vedenj, v katerih se sestavni deli sistema nikoli ujamejo na eno mesto, pa vendar se tudi nikoli ne razpršijo v turbulenci. To so sistemi, ki so obenem dovolj stabilni, da hranijo informacije, a še vedno dovolj izmuzljivi za njihov prenos. To so sistemi, ki jih je mogoče organizirati za izvedbo kompleksnih preračunov, ki se odzivajo na svet, ki so spontani, prilagodljivi in živi.

Ker so izrazito stabilni sistemi premalo fleksibilni, izrazito nestabilni sistemi pa pretirano dojemljivi za hitro zaporedje katastrofičnih sprememb, je tudi za vojaške (pod)sisteme optimalno, da delujejo na robu kaosa, saj najboljšo prilagodljivost in kreativnost izkazujejo

ravno v območju med popolnim redom in skrajnim neredom (glej Bousquet, 2007, str. 178 in 194). Bifurkacijski diagram (glej sliko 2.9) prikazuje možnosti razvoja sistema skozi fazne prehode, in sicer iz stabilnega proti manj stabilnim stanjem (in obratno). Pri tem se sistem v oportunističnem območju na robu kaosa izpostavi nevarnosti, da ga močnejša motnja potisne v območje, v katerem ni več sposoben obvladovati kaskade sprememb.

Slika 2.9: Prikaz kompleksnosti na bifurkacijskem diagramu⁷⁵

Vir: prirejeno po Beckerman (1999) in Pierce (2011)

⁷⁵ Prvi bifurkacijski diagram je narisal biolog Robert M. May. May se je na teoretski ravni ukvarjal z napovedovanjem številčnosti živalskih populacij, pri čemer je uporabljal uveljavljen postopek iteracije – dobljeno vrednost (x_t) je vsakič uporabil kot začetno vrednost za nov izračun, torej za izračun številčnosti naslednje generacije (x_{t+1}). Pri tem je ugotovil, da lahko s spreminjanjem vrednosti enega samega parametra, parametra 'a' v enačbi $x_{t+1} = ax_t(1 - x_t)$, dramatično spremeni obnašanje sistema. Tako se je pri majhnih vrednosti parametra 'a' Mayeva populacija ustalila v ravnovesnem stanju, pri dovoljšnem povečanju parametra pa je številčnost populacije začela nihati med dvema vrednostma. Nato se je že z malenkostnim povečanjem parametra nihanje ponovno razcepilo in periodično zavzemalo štiri različne vrednosti (ciklično ponavljanje štirih različnih vrednosti na primer dobimo, če vzamemo vrednost parametra $a = 3,5$ in začetno velikost populacije $x_t = 0,4$). Z novim malenkostnim povečanjem parametra 'a' je prišel do cikla osmih vrednosti in tako dalje, dokler se ciklično obnašanje ni prelevilo v kaotično. May je nato narisal diagram, s katerim je ponazoril razvoj sistema. Vrednost parametra 'a' je nanašal na absciso, populacije 'x' pa na ordinato in za vsak izračun narisal točko. Dobil je prvi diagram bifurkacij (glej May, 1976, str. 462), vse bogastvo strukture, kot je vidna na sliki 2.9, pa je bilo razkrito šele s pomočjo računalnikov (Gleick, 1991, str. 74–83).

Kot opozarjata Bertuglia in Vaio (2005, str. 285–286; glej tudi Ilachinski, 1996, str. 72–73), je ocena kompleksnosti vselej odvisna od ocenjevalca, saj jo ugotavljamo ljudje, ki smo tudi sami kompleksni sistemi. Čeprav so bile predlagane številne metode za merjenje kompleksnosti, pa zaradi izmuzljivosti in težke opredeljivosti koncepta še vedno ostajamo na stopnji, ko si kompleksnosti intuitivno sicer ni težko predstavljati, jo je pa težko enoznačno opredeliti in meriti.⁷⁶ Bertuglia in Vaio (prav tam, str. 289) nadaljujeta, da je dodatna ovira dejstvo, da je dožemanje kompleksnosti vselej odvisno od merila, v katerem obravnavamo problem. Tako kot ponazarjata avtorja, razpokana zemeljska površina z razdalje nemara izpade homogena (stabilna, urejena), če pa pogled približujemo, nam postane razviden (kompleksen) sistem razpok ali pa celo (neurejen, kaotičen) sistem peščenih zrn.

2.3.2.2 Praktični vidiki sistemskega pristopa

Kljub navidezni enotnosti sistemske teorije je treba po zapisih Ryana (2007, 3. in 4. poglavje; glej tudi Mesjasz, 2015, str. 40–41) razločiti med dvema izrazito različnima raziskovalnima pristopoma – trdim in mehkim. Zagovorniki trde sistemske znanosti se osredotočajo na razvoj matematičnih, pogosto računalniško podprtih modelov, ki so s svojo enoznačnostjo izjemno uspešni na številnih znanstvenih področjih, ne pa tudi na področju družbenih ved. Zaradi ukvarjanja s problemi, ki jih le stežka kvantificiramo in v katerih prevladuje človeški dejavnik, se je v družboslovju uveljavil drugačen pristop – mehkejši, manj strukturiran in bolj kvalitativno orientiran.⁷⁷ V nasprotju s trdim pristopom je v njem povsem sprejemljivo, da se ob proučevanju problema oblikuje širok nabor sistemskih perspektiv, s čimer se spodbujata dialog in iskanje rešitev. Pri tem je še posebej pogosta uporaba tako imenovanih temeljnih metafor (*root metaphors*). Kot kaže praksa, daje mehki pristop sicer dobre rezultate pri reševanju realnih družbenih problemov, a je pogosto premalo poglobljen in ima šibko teoretsko osnovo in doprinos. Ryan (prav tam, 4. poglavje) meni, da je dihotomijo med trdo in mehko sistemsko znanostjo mogoče preseči, zato predlaga uporabo multidisciplinarne konceptualne

⁷⁶ Bertuglia in Vaio (2005, str. 289) večjo kompleksnost opredeljujeta z naraščanjem števila in/ali raznolikosti elementov sistema (diferenciacija) ter naraščanjem števila njihovih medsebojnih povezav (integracija). A ker objektivne mere za diferenciacijo in integracijo ne obstajajo, je ocena kompleksnosti vselej odvisna od ocenjevalca.

⁷⁷ Kot je ugotovil že Bertalanffy (1969, str. 24–25), ki je ločil med matematičnim in verbalnim modeliranjem sistemov, imajo matematični modeli očitne prednosti – so nedvoumni, precizni in (empirično) preverljivi. Težava je, ko želimo obravnavati sistem, ki ga ne znamo oziroma ne moremo ustrezno zajeti z matematičnim jezikom. Takrat se moramo zateči k besednemu jeziku, pri čemer pa že s tem, ko neki del stvarnosti obravnavamo kot sistem, uvajamo nov pogled, s katerim presegamo dožemanje problema kot enostavnega seštevka njegovih komponent.

analize (*multidisciplinary conceptual analysis*), ki je po njegovem mnenju vmesna pot med matematičnim modeliranjem in metaforičnim dojetjem sistemov. Pri tem avtor svetuje, da spoznanja iz različnih (zlasti naravoslovnih) ved uporabljamo kot trdno teoretsko izhodišče za izdelavo nizkoresolucijskih modelov, ki niso kvantificirani in so še vedno usmerjeni predvsem v razreševanje realnih problemov.

Da bi bil pristop k sistemskemu obravnavanju nekega problema kar najboljši, je Ryan predlagal (2007, str. 74–75), da se ne sprašujemo, kdaj je naš pristop ustrezen, temveč s čim nemara kršimo načela sistemskega pristopa. Avtor je zapisal, da se nesistemske med drugim odraža, če:

- predpostavljamo, da je sistem zaprt;
- v časovnem ali strukturnem oziru sistem obravnavamo s povprečnimi vrednostmi;
- predpostavljamo superpozicijo, kar pomeni, da sistem obravnavamo kot vsoto njegovih sestavnih delov;
- zanemarjamo prostorsko razsežnost sistema;
- zanemarjamo oziroma 'gladimo' lokalne podrobnosti v sistemu;
- različne sistemske ravni dojemamo kot neodvisne;
- predpostavljamo centralizirano upravljanje sistema;
- vzročnost dojemamo kot linearno.

2.3.3 Vzročno-posledične povezave v sodobnih operacijah

Kot sta zapisala Angstrom in Widen (2015, str. 75), je razumljivo, da poskušajo teoretiki najti spremenljivke, ki pojasnjujejo izid spopada, praktiki pa oblikovati karseda učinkovite smernice za doseg zmage. Ti dve deloma ločeni težnji rezultirata v posplošitvah, ki imajo obliko bodisi zakonov bodisi načel (vojne oziroma vojskovanja). Kot poudarja Žabkar (2003, str. 329), je ključna razlika med zakoni in načeli v tem, »da zakoni opisujejo bistvene povezave in medsebojne vplive med posameznimi dejavniki vojne in oboroženega boja, od katerih so odvisni potek in izid vojne ter bojnih delovanj, medtem ko so načela zamisli oziroma priporočila za akcijo«. Po besedah Žabkarja (prav tam, str. 228–229) obstoj načel upoštevajo tako rekoč vse vojaške teorije, kar pa ne velja za zakone, do katerih imajo na Zahodu pogosto odklonilno stališče, saj naj bi bile vzročno-posledične povezave »pogosto stohastične ali pa zanje veljajo številne izjeme«. Avtor situacijo označuje za paradoksalno, saj po njegovem

mnenju uradna znanost sprejema univerzalna načela, ne pa tudi zakonov, iz katerih so načela izpeljana.

Toda po zapisu Angstroma in Widen (2015, str. 76) je vloga načel vojne (*principles of war*) – ta so pri večini teoretikov hkrati tudi načela vojskovanja in oboroženega boja (*principles of warfare/combat*) – praviloma dvojna. Na eni strani so namreč zastavljena kot ideje, napotki, smernice oziroma priporočila, ki naj bi jim sledili praktiki, na drugi strani pa naj bi jih bilo mogoče interpretirati kot spremenljivke, ki pojasnjujejo rezultat v spopadu. Kljub nekaterim utemeljenim pomislekom⁷⁸ o dvojni vlogi načel ni znamenj, da bi se njihov pomen v sodobni vojaški teoriji in praksi zmanjševal. Vendar Angstrom in Widen (prav tam, str. 89) opozarjata, da je za izvajanje rigoroznega empiričnega raziskovanja nujno oblikovati natančno merljive spremenljivke, kar pa je zaradi konceptualne ohlapnosti načel izjemno težavno, če ne kar nemogoče. Kot zaključujeta avtorja (prav tam, str. 91), nemara prav ohlapne dikcije zagotavljajo trajnost zapisov, ki jih je mogoče interpretirati na tak ali drugačen način, ni jih pa mogoče zlahka (če sploh) znanstveno preveriti.

Kot nas opozarja teorija kompleksnosti, na pojav, kakršno je vojskovanje, vpliva tolikšno število spremenljivk, da njihovo ugotavljanje, kaj šele merjenje, v popolnosti ni možna; čeprav bi bila, zaradi visoke občutljivosti na začetne pogoje še vedno ne bi mogli zanesljivo napovedati dolgoročne systemske dinamike. To niti ni presenetljivo, saj gre, kot je zapisal že Bertalanffy (1969, str. 93), pri organizirani kompleksnosti za interakcijo zelo velikega (a ne neskončnega števila) spremenljivk. To pa ne pomeni, da v kompleksnih sistemih ne poskušamo najti določene stopnje reda oziroma koherence (Crandall, 2013, str. 601).

2.3.3.1 Izbor primerov

Če želim z metodo načrta najbolj različnih sistemov preveriti pojasnljivost operativnih uspehov (odvisna spremenljivka) s konceptom točke osredotočenja (neodvisna spremenljivka), moram v skladu z izbrano metodologijo (glej poglavje 1.2) najprej poiskati relevantne zunanje

⁷⁸ Med drugim se zastavljajo vprašanja: (1) ali so lahko načela dovolj merljiva, natančna in logično konsistentna za znanstveno rabo, a hkrati dovolj fleksibilna, da omogočajo uporabo v praksi; (2) ali so načela enako uporabna na vseh ravneh; (3) v vseh oblikah spopadov; (4) v vsakem okolju (kopno, morje, zrak, vesolje, kibernetiski prostor); (5) koliko je načel in katera so; ter (6) kaj pojasnjujejo oziroma k čemu sploh vodijo (Angstrom in Widen, 2015, str. 76–78). Poudariti velja, da večina avtorjev in uradnih publikacij točke osredotočenja sicer ne uvršča med načela vojskovanja (glej Žabkar, 2003, str. 332; Angstrom in Widen, 2015, 5. poglavje), kar pa ne pomeni, da koncepta ni mogoče obravnavati kot takega (glej Cai, 2004, str. 9).

spremenljivke, nato pa na podlagi teh izbrati in proučiti čim bolj različne primere operacij. Ker – kot je razvidno iz zgornjega besedila – v teoriji vojaških ved ni soglasja o naboru spremenljivk, ki vplivajo na izid posamezne operacije, se pri iskanju čim bolj raznovrstnih primerov odpirajo tri možnosti, in sicer da:

- kot zunanje spremenljivke obravnavam načela vojskovanja (zahodni pristop);
- kot zunanje spremenljivke obravnavam zakone, ki pojasnjujejo vzročno-posledične povezave, izražene v oboroženem boju (vzhodni pristop);
- pristop opustim, saj zaradi kompleksnosti vojskovanja vseh relevantnih zunanjih spremenljivk niti ni mogoče ugotoviti.

Na podlagi spoznanj sistemske teorije (kompleksnost) in teorije vojaških ved (vzročno-posledične povezave v sodobnih operacijah) ugotavljam, da vseh zunanjih spremenljivk res ni mogoče ugotoviti, kar pa ne pomeni, da ni mogoče prepoznati tistih, ki imajo na rezultat operacije predvidoma pomembnejši vpliv. Ker se v disertaciji ukvarjam s proučevanjem uporabnosti koncepta točke osredotočenja v kontekstu sodobne operatike, me zanimajo zlasti tista načela in/ali zakoni, ki pojasnjujejo vzročno-posledične povezave v operacijah, v katerih se za doseganje sinergijskih učinkov kombinirajo različne oblike ne le vojaškega, temveč tudi nevojaškega delovanja (glej poglavje 2.3.1.2). Pregled aktualne literature pokaže, da so tozadevno precejšnje pozornost pritegnila načela, ki sta jih oblikovala Qiao in Wang (1999, 8. poglavje) v okviru koncepta neomejenega vojskovanja, saj jih deloma (Hoffman, 2007, str. 23–24; Reed, 2008, str. 714–715) ali v celoti (Fridman, 2018, str. 17–19; Fry, 2019, str. 171–172) povzema večje število drugih avtorjev, še zlasti v luči utemeljevanja koncepta hibridnega vojskovanja.

Qiao in Wang (1999, str. 206–219) sta oblikovala osem načel:

- Vseusmerjenost – uporabiti je treba različne vrste razpoložljivih vojaških in nevojaških sredstev.
- Sinhronost – stremeti je treba k sočasnemu delovanju vseh sil znotraj enega časovnega obdobja.
- Omejenost ciljev – zastaviti je treba cilje, ki so manjši od razpoložljivih sredstev, kar zagotavlja njihovo dosegljivost.
- Neomejenost sredstev – za dosego cilja je treba uporabiti vsa razumna sredstva.
- Asimetrija – stremeti je treba k uporabi sil, ki omogoča izrabo sovražnikovih ranljivosti.
- Minimalna poraba – pri doseganju ciljev je treba biti učinkovit, ne le uspešen.

3 TOČKA OSREDOTOČENJA V SODOBNIH VOJAŠKIH OPERACIJAH: ŠTUDIJA PRIMEROV

V nadaljevanju je predstavljena študija izbranih primerov petih sodobnih vojaških operacij. Študija je bila izvedena po enotni strukturi: (grand)strateškemu kontekstu je sledila analiza operativnih dejavnikov kot temeljnih dejavnikov oboroženega boja (glej Žabkar, 2003, str. 140–152; Vego, 2009a, 3. poglavje), tej pa podatki o načrtovanju in vodenju operacije, poteku dogodkov, človeških in materialnih izgubah ter izidu. Analizo posameznega primera zaključuje razprava o konceptu točke osredotočenja, pri čemer sem glavne elemente analize strnil v tabelo, v kateri sem s kvalifikatorji zanemarljiv, nizek, srednji, visok in zelo visok ocenil stopnjo degradiranosti proučevanih entitet kot posledico delovanja sovražnika (glej poglavje 2.2.2.6).

Da bi se izognil pristranskosti analize, sem podatke o primerih črpal iz najrazličnejših virov. Pri tem sem nevtralne vire v kar največji možni meri dopolnil s poročili in analizami, ki so jih pripravili akterji ali analitiki posameznih spopadenih strani. Posebno pozornost sem namenil pomanjkljivim, dvomljivim ali očitno nasprotujočim si podatkom.

Pomanjkanje kakovostnih virov je bilo najbolj pereče pri analizi ofenzive ISIL v Iraku, še zlasti zato, ker je bilo zaradi visoke stopnje ogroženosti na območju le majhno število nevtralnih poročevalcev, ISIL kot paradržava in Irak kot tako imenovana propadla država (*failed state*) pa se nista lotila sistematične analize dogodkov (oziroma interne analize, čeprav morda obstajajo, niso dostopne mednarodni javnosti). Kljub temu ocenjujem, da je bila tudi študija te operacije izvedena na dovolj visoki ravni, da notranja veljavnost analize ne odstopa bistveno od drugih obravnavanih primerov.

Študijo primerov zaključuje podpoglavje s ključnimi izsledki.

3.1 OPERACIJA ZAVEZNIŠKA SILA (napad Nata na Jugoslavijo leta 1999)

Operacija sil zveze Nato proti Zvezni republiki Jugoslaviji je potekala med 24. marcem in 10. junijem 1999. Operacijo poznamo pod različnimi poimenovanji – v Natu so jo imenovali operacija Zavezniška sila (*Operation Allied Force*), v Združenih državah Amerike je dobila ime operacija Plemenito nakovalo (*Operation Noble Anvil*), jugoslovanska propaganda pa jo je posmehljivo preimenovala v operacijo Usmiljeni angel (*operacija Milosrdni anđeo*).

Čeprav je bil oboroženi spopad med Jugoslavijo in Natom formalno označen kot operacija, pa je v literaturi pogosto opredeljen tudi kot vojna, (letalska) kampanja ali – v srbskih virih – kot agresija. Čeprav pestrost poimenovanj nakazuje, da spopada ni mogoče preprosto klasificirati (glej tabelo 2.16), pa je – kot je razvidno iz nadaljevanja – zagotovo šlo za le eno od etap v vojni, ki je v Jugoslaviji potekala med marcem 1998 in junijem 1999.

3.1.1 (Grand)strateški kontekst

Sredi devetdesetih let 20. stoletja so kot rezultat dolgoletnega etničnega konflikta med Srbi in Albanci kosovski Albanci ustanovili Osvobodilno vojsko Kosova (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës*). Organizacija je sčasoma prevzela izvajanje sprva sporadičnega gverilskega odpora proti jugoslovanskim (prevladujoče srbskim) policijskim in vojaškim silam, ki pa je marca 1998 prerasel v vojno (Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung, 1999, str. 2). Po neuspešnih poskusih mirne rešitve vse bolj zaostrenih razmer (glej resolucijo 1160) je bila 23. septembra 1998 v Varnostnem svetu Združenih narodov sprejeta resolucija 1199, v kateri je bila med drugim zahtevana takojšnja vzpostavitev premirja. Ukrepala je tudi zveza Nato – tako je Severnoatlantski svet, najvišji organ odločanja zveze Nato, 24. septembra izdal javno opozorilo o aktivaciji sil (ACTWARN) (Nato, 1998a; Department of Defense, 2000, A-2), 13. oktobra pa pritisk še stopnjeval z izdajo dveh ukazov o njihovi dejanski aktivaciji (ACTORDs), s katerima je napovedal uporabo vojaške sile, če v 96 urah ne bo dogovorjena diplomatska rešitev (Nato, 1998b; Department of Defense, 2000, A-3).

Jugoslovanski predsednik Slobodan Milošević, postavljen pred ultimat, je 15. oktobra 1998 podpisal sporazum, v katerim se je zavezal k prekinitvi sovražnosti, umiku mobiliziranih sil s Kosova, dovoljenju za nadzorne prelete neoboroženih letal zveze Nato in vzpostavitev

verifikacijske misije pri Organizaciji za varnost in sodelovanje v Evropi.⁷⁹ Rok za izpolnitev zahtev je bil podaljšan do 27. oktobra, srbska stran pa je pokazala zadosten napredek, da se zveza Nato ni odločila za vojaško posredovanje (Nato, b. d. b). Toda kljub premirju je sledila ponovna eskalacija nasilja, še zlasti potem ko je srbska stran na Kosovo začela pošiljati okrepitve in januarja 1999 v vasi Račak zagrešila pokol 45 Albancev. Kljub nadaljnjim prizadevanjem do politične rešitve ni prišlo,⁸⁰ zato so bile članice zveze Nato naposled odločene odgovoriti z uporabo vojaške sile (Zupančič, 2013, str. 166–167; Bieńczyk-Missala, 2019, str. 55–56). Generalni sekretar zveze Nato Javier Solana (1999) je 23. marca zvečer na tiskovni konferenci sporočil, da je vrhovnemu poveljniku zavezniških sil za Evropo (*Supreme Allied Commander Europe*), generalu Wesleyju Clarku, odobril začetek izvajanja letalskih napadov na Zvezno republiko Jugoslavijo.⁸¹

3.1.1.1 Cilji

Po besedah Solane (1999) je skušal Nato najprej doseči tri cilje:

- sprejetje začasne politične rešitve oziroma mirovnega predloga iz Rambouilleta,
- spoštovanje omejitev srbske vojske in policije, dogovorjenih 25. oktobra 1998,
- končanje čezmerne in disproportionalne uporabe sile na Kosovu.

Severnoatlantski svet je na zasedanju 12. aprila 1999 odločil, da bo Nato z letalskimi napadi nadaljeval, dokler predsednik Milošević ne bo (Nato, 1999, 4. točka):

- ustavil vojaškega delovanja, nasilja in represije,
- zagotovil umika vojaških, policijskih in paravojaških sil s Kosova,

⁷⁹ Na podlagi sporazuma je Nato vzpostavil operacijo Orlovo oko (*Operation Eagle Eye*), med katero so neoborožena izvidniška letala in brezpilotni letalniki, ki so jih zagotavljale Francija, Italija, Nemčija, Nizozemska, Združene države Amerike in Združeno kraljestvo, med 17. oktobrom 1998 in 24. marcem 1999 preletavala Kosovo. Operacija Orlovo oko je potekala vzporedno in v tesnem sodelovanju z opazovalno misijo na tleh, ki jo je izvajala Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi (Nato, b. d. a).

⁸⁰ Tako imenovana kontaktna skupina, ki so jo sestavljale Francija, Italija, Rusija, Nemčija, Združene države Amerike in Združeno kraljestvo, je predstavnike sprtih strani pozvala na pogajanja v Francijo. V pogajanjih, ki so med 6. in 23. februarjem 1999 potekala v Rambouilletu in se 15. marca nadaljevala v Parizu, so oblikovali sporazum, h kateremu je 18. marca pristopila le albanska stran, srbski pogajalci pa so podpis zavrnil. Jugoslovanskega predsednika Miloševića sta sicer pred začetkom napadov v sklenitev sporazuma neuspešno skušala prepričati še glavni pogajalec Christopher Hill in ameriški veleposlanik Richard Holbrooke, nazadnje pa je 23. marca predlog sporazuma zavrnil še srbski parlament (Weller, 1999, str. 221–238; Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung, 2000, str. 2–3; Zupančič, 2013, str. 167).

⁸¹ O razlogih, zakaj se je Nato odločil za vojaško posredovanje, ki ni imelo mandata Varnostnega sveta Združenih narodov, podrobneje v Pirjevec (2003, str. 507–509), Zupančič (2013, str. 169–173) in Bieńczyk-Missala (2019, str. 57–60).

- soglašal z namestitvijo mednarodnih vojaških sil na Kosovu,
- soglašal z varnim povratkom vseh beguncev in razseljenih oseb ter neoviranim dostopom humanitarnih organizacij,
- zagotovil pripravljenosti za ravnanje na osnovi mirovnega predloga iz Rambouilleta oziroma za rešitev na podlagi mednarodnega prava in Ustanovne listine Združenih narodov.

Čeprav so, kot je razvidno iz zgornjih alinej, v zvezi Nato politične cilje med spopadom deklarativno nekoliko predrugačili, pa po besedah Bieńczyk-Missalove (2019, str. 59) ni šlo za bistveno spremembo. Nato si je namreč ves čas prizadeval zaustaviti humanitarno katastrofo na Kosovu, ob tem pa oslabiti Miloševićev režim in njegov vojaški potencial. Da bi z uporabo oborožene sile dosegli zastavljene politične cilje, so v zavezništvu izpeljali naslednje vojaške cilje (Department of Defense, 2000, str. 24):

- omogočiti neovirano delovanje iz zraka,
- izolirati srbske vojaške in varnostne sile na Kosovu,
- oslabiti vojaške zmogljivosti srbskih vojaških in varnostnih sil na Kosovu,
- prisiliti jugoslovanske voditelje k umiku sil s Kosova in k prekinitvi sovražnosti,
- zmanjšati jugoslovanske zmogljivosti za izvajanje ofenzivnega delovanja.

Ob navedenih točkah je po besedah Lambetha (2001, 8. poglavje; glej tudi Clark, 2001, str. 183) Nato neformalno zasledoval vsaj še en cilj, in sicer ničelne človeške izgube lastnih sil.

3.1.2 Operativni dejavniki

3.1.2.1 Prostor

Zvezna republika Jugoslavija je obsegala približno 102.000 km² površine na Balkanskem polotoku. Ob okoli 200 km dolgi obali je bil za Jugoslavijo značilen polcentralen geostrateški položaj (glej Vego, 2009a, str. III-9). Država kompaktne oblike (glej Vego, 2009a, str. III-10) je na zahodu mejila na Bosno in Hercegovino, na severozahodu na Hrvaško, na severu na Madžarsko, na severovzhodu na Romunijo, na jugovzhodu na Bolgarijo, na jugu na Makedonijo in na jugozahodu na Albanijo. Leta 1999 je v Jugoslaviji živel približno 10,5 milijona ljudi (The International Institute for Strategic Studies, 1999, str. 102), od tega 1,2 milijona v glavnem mestu Beograd. Jugoslavija je bila organizirana federalno – sestavljali sta

jo republiko Srbija (ta je vključevala tudi pokrajini Vojvodino in Kosovo) in Črna gora. Za zahodni (Črna gora) in južni del države (Kosovo) je bil značilen bistveno bolj razgiban relief kot za izrazito ravninski sever. V nasprotju s severom je bil jug države tudi precej gozdnat. Jugoslavija ni bila članica nobenega vojaškega zavezništva. Med pomembnejšimi tujimi silami je bila državi naklonjena predvsem Rusija.

Jugoslavija se je v oboroženem spopadu soočila z zvezo Nato, najmočnejšim vojaško-političnim zavezništvom na svetu, ki ga je sestavljalo 19 evropskih in severnoameriških držav. Pri tem je Jugoslavija mejila le na eno državo članico, Madžarsko, ki pa je v severnoatlantsko zavezništvo vstopila le nekaj dni pred izbruhom sovražnosti (12. marca) in v spopadih neposredno ni sodelovala. Čeprav so bile v času operacije Zavezniška sila Natove vojaške enote prisotne v treh sosednjih državah (Albaniji, Bosni in Hercegovini ter Makedoniji) (Jelavić, 2000, str. 170), je bila velika večina bojnih poletov nad Jugoslavijo opravljena z letališč na ozemlju držav članic (predvsem iz Italije) in z letalonosilk v Jadranskem morju. Pri tem so Natovi zrakoplovi uporabili več smeri prileta (iznad Madžarske, Bosne in Hercegovine, Makedonije, Albanije ali pa neposredno iznad Jadranskega morja), kar je otežilo izvajanje zračne obrambe.

Zavezniške sile so bile pri načrtovanju in izvajanju delovanja zelo odvisne od računalniških in satelitskih omrežij, jugoslovanska obramba pa je v veliko večji meri slonela na analogni tehnologiji. Čeprav obstajajo indici, da je zveza Nato med spopadom izvajala ofenzivno kibernetično delovanje (glej Lambeth, 2001, 6. poglavje; Pirjevec, 2003, str. 514), je bilo obvladovanje kibernetičnega prostora v tem spopadu še vedno postranskega pomena; po spletu je potekala predvsem propagandna razsežnost spopada (glej Barić, 2002, str. 204–205).

3.1.2.2 Čas

Zaradi postopnega zaostrovanja napetosti v mesecih pred izbruhom sovražnosti sta imeli obe strani dovolj časa za načrtovanje delovanja in mobilizacijo sil. Ker je generalni sekretar Nata napad, ki se je začel 24. marca 1999 v večernih urah, javno napovedal dan vnaprej, je jugoslovanska stran napadalce pričakala z najvišjo stopnjo pripravljenosti. Tako v vojaškem, še zlasti pa v političnem krilu Nata so sicer pričakovali, da bo Milošević popustil že po dveh do treh dneh spopada (Lambeth, 2001; Pirjevec, 2003, str. 509; Gregory, 2014, str. 92). Pričakovanja se niso uresničila, zato je Nato nadaljeval napade do vključno 9. junija 1999, ko

je bil podpisan mirovni sporazum. Operacija Zavezniška sila se je sicer uradno končala 20. junija 1999, ko so se še zadnje jugoslovanske sile umaknile s Kosova.

Ker je Nato napade izvajal kontinuirano (brez kakršnihkoli faznih premorov), je bila jugoslovanska stran pod nenehnim pritiskom in tako ni imela priložnosti za obsežnejšo konsolidacijo sil. Kljub temu se je – deloma zaradi ugodnih topografskih in meteoroloških (pogosta oblačnost) razmer na Kosovu in v njegovi okolici, deloma pa tudi zaradi neoptimalnega obveščevalno-načrtovalno-odločevalnega cikla v Natu – Jugoslavija uspela izogniti obsežnejšim materialnim in človeškim izgubam enot kopenske vojske.

3.1.2.3 Sile

Vojaške sile za napad na Jugoslavijo je prispevalo 13 članic zveze Nato: Belgija, Danska, Francija, Italija, Kanada, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Portugalska, Španija, Turčija, Združene države Amerike in Združeno kraljestvo (Nato, b. d. b; Jelavić, 2000, str. 176–178).⁸² Nato je imel sprva na voljo okoli 350–400 zrakoplovov, a je zaradi potrebe po stopnjevanju pritiska njihovo število do konca operacije povečal na več kot 1000 (Jelavić, 2000, str. 176; Clark, 2001, str. 425; Lambeth, 2001, 3. poglavje; Dimitrijević in Draganić, 2010, str. 223–224; Bieńczyk-Missala, 2019, str. 60–61). Glavnina zavezniških ofenzivnih zmogljivosti so bili večnamenski lovci 4. generacije (med temi F-16, F/A-18 in mirage 2000) in različni bombniki (vključujoč senzorsko slabo zaznavne B-2 in F-117) ter jurišniki (med temi A-10 in jaguar), ki jih je podpirala obsežna flota drugih letal (leteči radarji, letišča poveljniška mesta, letala za elektronsko bojevanje, letišča tankerji in drugi) in helikopterjev (med drugim za bojno iskanje in reševanje). Poleg delovanja iz zrakoplovov je imelo zavezništvo zmožnost neposrednega delovanja po ciljih v Jugoslaviji še z manevrirnimi raketami, s katerimi je bila oborožena flota zavezniških plovil v Jadranskem morju. Čeprav je imel Nato v Makedoniji, Albaniji ter Bosni in Hercegovini tudi kopenske sile, so bile te bistveno prešibke za ofenzivno delovanje.⁸³

⁸² Nekateri k navedenim državam prištevajo še Luksemburg, v katerem je imel Nato registrirana letala E-3 za zgodnje opozarjanje in kontrolo.

⁸³ Izjema je bila bojna skupina Sokol (*Task Force Hawk*) ameriške kopenske vojske, ki je bila aprila 1999 premeščena v Albanijo. Jedro je sestavljalo 24 jurišnih helikopterjev AH-64, a do njihove uporabe v boju ni prišlo, saj je prevladala zaskrbljenost zaradi domnevno prevelike ranljivosti, če bi samostojno delovali v globini sovražnikovega razporeda. Kljub temu sta bila dva helikopterja AH-64 izgubljena, saj sta strmoglavila med vadbenim letenjem. Pri tem sta umrla tudi dva člana posadke, kar sta bili sploh edini smrtni žrtvi Nata v Operaciji zavezniška sila (Lambeth, 2001, 6. poglavje; Gregory, 2014, str. 125–134; Haulman, 2015, str. 13).

Za komunikacijo, pridobivanje obveščevalnih podatkov in usmerjanje vodenega streliva je imel Nato na voljo obsežno satelitsko omrežje. Po zapisu Lambetha (2001, 5. poglavje) je med operacijo Zavezniška sila uporabil več kot 50 satelitov, s čimer je šlo za do tedaj najobsežnejšo uporabo vesoljskih sistemov v oboroženem boju. Pri tem je zanimiva ocena, da je bilo kar okoli 80 odstotkov vesoljskega prenosa komunikacije opravljenega s komercialnimi sateliti.

Jugoslovanska vojska je na zračne napade lahko aktivno odgovorila z lovskimi letali MiG-29 in MiG-21 ter z različnimi raketnimi in topniškimi sistemi zračne obrambe (med drugim z radarsko vodenimi raketami SA-2, SA-3 in SA-6, s toplotno vodenimi raketami strela in igla v več različicah ter s protiletalskimi topovi v kalibrnih 20, 30, 40 in 57 mm). V nasprotju s sovražnikom je imelo jugoslovansko vojno letalstvo na razpolago le peščico lovskih letal 4. generacije (od 16 lovcev MiG-29 je bilo pogojno operativnih le 10 letal), medtem ko je bila flota 57 lovskih letal MiG-21 ocenjena kot tehnološko preveč zastarela, da bi jo bilo smiselno uporabiti v zračnih bojih (glej Dimitrijević in Draganić, 2010, str. 133). Zaradi pomanjkanja finančnih sredstev in rezervnih delov je bila razpoložljivost letal majhna, posledično je bil nizek tudi nalet in s tem bojna pripravljenost pilotov,⁸⁴ primanjkovalo je tudi sodobnih raket zrak–zrak (prav tam, str. 87).

Podobno kot lovsko letalstvo so bili tudi jugoslovanski raketni in topniški sistemi zemlja–zrak v dobršni meri zastareli (Žabkar, 2003, str. 219), saj so pretežno temeljili na tehnologiji iz petdesetih in šestdesetih let 20. stoletja. Jugoslovanska zračna obramba je bila tako sposobna razmeroma učinkovito pokrivati predvsem nižje plasti zračnega prostora (Lambeth, 2001, 3. poglavje; Dimitrijević in Draganić, 2010).

Jugoslovanska kopenska vojska je imela po državi razporejene tri armade, med katerimi je imela največji bojni potencial 3. armada z močnim oklepnomehaniziranim jedrom, ki je delovala na Kosovu in v njegovi okolici.⁸⁵ Glede na neformalni dogovor z Natom vključitev jugoslovanske vojne mornarice v spopad ni bila smiselna.⁸⁶ Jugoslovanska stran ni imela na

⁸⁴ Po podatkih Dimitrijevića in Draganića (2010, str. 87) je bil leta 1998 povprečni nalet pilotov na lovcih MiG-29 16 ur, na lovcih MiG-21 pa 25 ur. Ocenjujem, da bi že za vzdrževanje minimalne bojne pripravljenosti piloti potrebovali nekajkrat več letenja, za optimalno kondiciranje pa kar približno desetkrat večji letni nalet.

⁸⁵ Kot je zapisal Pirjevec (2003, str. 504–505), je imela po ocenah opazovalcev Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi in Natovih tajnih služb sredi marca 1999 jugoslovanska vojska na Kosovu ali v njegovi bližini nakopičeno tretjino vseh svojih sil. Na Kosovu naj bi v drugi polovici marca v napadih na Osvobodilno vojsko Kosova in civilno prebivalstvo sodelovalo približno 40.000 pripadnikov paravojaških in vojaških enot; slednje so imele na razpolago tudi okoli 300 tankov. Enake številke podaja tudi Jelavić (2000, str. 182).

⁸⁶ General Clark (2001, str. 184–185) se spominja telefonskega pogovora z generalom Ojdanićem, jugoslovanskim načelnikom generalštaba 24. marca pred prvimi napadi: »General, naj vam dam zelo jasno opozorilo. [...] Vsak

voljo satelitskih zmogljivosti, je pa imela ob nekaterih letališčih po Evropi razmeščene obveščevalce, ki so javljali vzlete zavezniških bojnih letal (Lambeth, 2001, 3. poglavje).

Ves čas operacije Zavezniška sila je na Kosovu gverilsko delovala tudi Osvobodilna vojska Kosova, a je bila zaradi izrazite premoči jugoslovanskih sil večino časa v defenzivi.

3.1.3 Načrtovanje in vodenje operacije

Načrtovanje letalskih napadov na Jugoslavijo se je začelo junija 1998 in je potekalo vse do izbruha sovražnosti (Lambeth, 2001, 2. poglavje; Barić, 2002, str. 193; Haun, 2006, str. 309–310). Po besedah Jumperja (1999, v Lambeth, 2001, 2. poglavje) so načrtovalci oblikovali kar 40 različic napada, na koncu pa je bilo v prvi fazi odobreno delovanje proti 51 ciljem zračne obrambe in 40 drugim ciljem.

Da bi zagotovili enotnost poveljevanja nad silami, ki so jih za operacijo prispevale pretežno Združene države Amerike, v manjšem deležu pa tudi druge članice Nata, sta se liniji poveljevanja med obema strukturama deloma prekrili. Tako je denimo vrhovni poveljnik zavezniških sil za Evropo (*Supreme Allied Commander Europe*) general Clark hkrati opravljal tudi funkcijo vrhovnega poveljnika evropskega poveljstva Združenih držav Amerike (*United States Commander-in-Chief Europe*). Podobno združevanje je bilo izvedeno tudi na nižjih ravneh, kjer so dvojne funkcije (Nato/ZDA) opravljali admiral James O. Ellis, Jr., viceadmiral Daniel J. Murphy in generalpodpolkovnik Michael C. Short. Sploh slednji je imel hkrati kot poveljnik zavezniških zračnih sil za južno Evropo in poveljnik zračne komponente združenih sil v operaciji Plemenito nakovalo poleg Clarka odločilen vpliv na načrtovanje in izvedbo operacije Zavezniška sila (glej Department of Defense, 2000, str. 16–21; Lambeth, 2001, 7. poglavje).

3.1.4 Potek operacije

Napad zveze Nato se je začel 24. marca 1999 v večernih urah z udarom manevrirnih raket in napadom okoli 100 letal, ki so v jugoslovanski zračni prostor vstopila iz dveh različnih smeri

napad na sile Nata v sosednjih državah bo imel zelo močne posledice. In pustite svoja mornariška plovila v pristaniščih, ali pa bodo napadena in uničena«.

in s tem dosegla taktično presenečenje (Dimitrijević in Draganić, 2010, str. 143–144). Nadaljnji potek operacije lahko razčlenimo na tri faze (Lambeth, 2001, 3. poglavje; Dimitrijević in Draganić, 2010, 4. poglavje; Bieńczyk-Missala, 2019, str. 61–62; Sayers, 2019, str. 57):⁸⁷

- V prvi fazi, ki je nastopila z začetkom zračnih napadov, je Nato primarno onemogočal sovražnikov sistem zračne obrambe (*suppression of enemy air defence*) na celotnem območju Jugoslavije in vzpostavljaj zračno premoč (*air superiority*) (izvedeni so bili napadi na vojaška letališča, bojna letala, skladišča streliva, poveljniške centre in podobno). Napadi so potekali ponoči.
- Po nekaj dneh spopada je postalo jasno, da se jugoslovanska stran nima namena predati oziroma da celo krepi etnično nasilje na Kosovu (domnevno se je operacija imenovala Podkev – *Potkovic*). V prizadevanju po stopnjevanju pritiska na Miloševića je sledil prehod v drugo fazo, ki je po različnih interpretacijah trajala do druge polovice aprila oziroma začetka maja. V tej fazi so sile Nata začele onemogočanje iz zraka (*air interdiction*). Pri tem je Nato zlasti podnevi uničeval vojaške cilje (tanke ter druga bojna in nebojna vojaška vozila, artilerijske položaje, vojaška skladišča in podobno) na Kosovu in v njegovi neposredni okolici, ob tem pa še okrepil pritisk na jugoslovanski sistem zračne obrambe. Intenziteta napadov se je vse bolj stopnjevala. Proti koncu druge faze so načrtovalci začeli dodajati vse več ciljev tudi v drugih delih Jugoslavije, pri čemer je Nato poleg tipično vojaških ciljev začel vse pogostejše napadati tudi dvonamensko infrastrukturo, kot so vladne stavbe, civilna letališča, skladišča goriva, tovarne in mostovi. Ti napadi so še vedno pretežno potekali ponoči.
- V tretji fazi, ki je nastopila konec aprila, so zavezniške sile nabor ciljev razširile do te mere, da lahko govorimo o strateškem zračnem bojevanju (*strategic air warfare*). Postopoma so bili odobreni napadi na politično občutljivejše cilje, kot so radiotelevizijska mreža, elektrarne⁸⁸ in rafinerije. Ob tem pa je Nato še naprej izvajal

⁸⁷ Formalno je bilo predvidenih pet faz napada (faza 0 – razporeditev sil; faza 1 – vzpostavitev zračne premoči; faza 2 – napad na vojaške sile, razmeščene južno od 44. severnega vzporednika; faza 3 – napad na cilje visokega pomena po vsej Jugoslaviji; faza 4 – prerazporeditev sil), a so bile bojne faze operacije le tri. Odločitev o prehodu na višjo fazo je bila v pristojnosti Severnoatlantskega sveta, ki je 1. fazo odobril 30. januarja 1999 (torej še pred izbruhom sovražnosti, ko je pristojnost za odločitev delegiral generalnemu sekretarju Nata), 2. fazo 27. oziroma 29. marca 1999 (podatki so različni), do formalne odobritve 3. faze pa sploh ni prišlo, čeprav se je *de facto* izvedla (glej Department of Defense, 2000; Barić, 2002, str. 193–195; Gregory, 2014, str. 106 in 146). Med operacijo Zavezniška sila so bile vse bolj glasne tudi razprave, kako postopati, če se Jugoslavija ne bo pripravljena predati. V Natu so zato razmišljali o tako imenovani možnosti B minus (*Option B-*), po kateri bi jeseni 1999 sledila kopenska invazija in za katero bi Nato potreboval kontingent v obsegu približno 175.000 pripadnikov (Clark, 2001, str. 299–302).

⁸⁸ Prvi napadi na jugoslovanski elektroenergetski sistem so bili v začetku maja izvedeni z grafitnimi bombami, ki so le začasno prekinile dobavo električne energije. Šele naknadno je bilo doseženo politično soglasje za napade s konvencionalnim strelivom (Pirjevec, 2003, str. 536; Gregory, 2014, str. 116).

onemogočanje iz zraka in s tem ohranjal pritisk na jugoslovanske sile na Kosovu in v njegovi okolici. Delež dnevnih napadov se je proti koncu operacije precej povečal. 24. maja je Osvobodilna vojska Kosova sprožila ofenzivo; čeprav so jo jugoslovanske sile zaustavile, so se v bojih dodatno izpostavile napadom iz zraka. Od 10. maja dalje Nato ni več izvajal napadov na območju Črne gore. Ob vojaških napadih Nata je mednarodna skupnost na Jugoslavijo krepila tudi diplomatski pritisk (med drugim je bila 27. maja izdana tiralica za Miloševićem) in ekonomske sankcije.

Kot je zapisal Barić (2002, str. 196–197), je v operaciji Zavezniška sila zaznaven premik od strategije kaznovanja k strategiji ogrožanja temeljev Miloševićevega režima, pri čemer je bilo »glavno težišče zračnih udarov Nata (dejansko točka osredotočenja, op. a.) preneseno z vojnih ciljev na glavne opore Miloševićevega režima – politični aparat, medije, srbske varnostne sile in ekonomsko infrastrukturo (še zlasti rafinerije in skladišča goriva)«. Pri tem pa Nato Miloševića ni skušal ubiti in je le izjemoma napadal cilje, neposredno povezane z njim (glej Lake, 2009, str. 93).

Nato je v operaciji Zavezniška sila skupno izvedel okoli 38.000 bojnih poletov, pri čemer je intenzivnost delovanja med spopadom izrazito naraščala – če je bilo na začetku operacije Zavezniška sila opravljenih komaj kaj več kot 200 bojnih poletov na dan, je bilo število v posameznih majskih dneh tudi do petkrat večje (Department of Defense, 2000, str. 68; Lambeth, 2001, 3. poglavje). Da bi se v kar največji meri izognila izgubam, se Natova letala, ki so delovala nad Jugoslavijo, niso spuščala pod mejo najnižjega dovoljenega letenja. Ta je bila z začetnih 17.500 čevljev (5,3 km) sčasoma spuščena vse do 8000 čevljev (2,4 km) oziroma 5000 čevljev (1,5 km) nad površjem (slednje le za letala, ki so skrbela za identifikacijo ciljev in usmerjanje drugih letal na njih – *airborne forward air control*) (Haave, 2003a, str. 30; Haave, 2003b, str. 144).

3.1.5 Izgube

Po zadnjih podatkih je v napadih Nata na Jugoslavijo življenje izgubilo 274 pripadnikov jugoslovanske vojske in policije. Ker je Nato v več napadih nenamerno prizadejal tako imenovano kolateralno škodo, je med zračnimi napadi umrlo tudi 454 civilistov in 26 borcev

Osvobodilne vojske Kosova (Fond za humanitarno pravo, 2018).⁸⁹ Na drugi strani Nato razen dveh nebojnih izgub (glej opombo št. 83) ni utrpel smrtnih žrtev. Jugoslovanska vojska je ob meji z Makedonijo 31. marca sicer zajela tudi tri ameriške vojake, a so bili – ko je bilo jasno, da njihovo zadrževanje ne prinaša kakršnekoli koristi – 11. maja iz ujetništva izpuščeni (Pirjevec, 2003, str. 533–534; Gregory, 2014, str. 103–105).

Jugoslovanska stran je sprva nudila precej sporadičen odpor. Število izstreljenih raket zemlja–zrak je bilo majhno, letalstvo pa je že v nekaj dneh izgubilo glavnino lovcev MiG-29 (Lambeth, 2001, 3. poglavje; Haun, 2006, str. 310).⁹⁰ Po drugi strani so bile jugoslovanske izgube v enotah zračne obrambe zaradi disciplinirane uporabe radarjev (branilci so se izogibali njihovi daljši uporabi, da ne bi postali žrtve protiradarskih raket),⁹¹ razpršenosti sil, njihovega maskiranja in stalnega premeščanja do konca marca razmeroma majhne, nato pa so se začele kopičiti. Po jugoslovanskih lastnih ocenah (glej Dimitrijević in Draganić, 2010, str. 168 in 180) je bil tako v začetku maja sistem zračne obrambe sposoben razviti le še okoli 35 do 40 odstotkov začetne bojne moči, pri čemer pa so bili posamezni podsistemi (predvsem nadzor zračnega prostora) še znatno bolj prizadeti.

Jugoslovanska zračna obramba je med operacijo Zavezniška sila izstrelila okoli 600–800 raket zemlja–zrak (glej Nato, b. d. c; Lambeth, 2001, 6. poglavje) in tisoče protiletalskih granat, pri čemer je uspela sestreliti dve sovražnikovi letali, več brezpilotnih letalnikov, pa tudi manevrirnih raket. Največji uspeh tako v vojaškem kot v propagandnem pogledu so

⁸⁹ V obdobju med 20. marcem in 14. junijem 1999 (okvirno med operacijo Zavezniška sila) so bile še precej višje izgube življenj zaradi srbske represije nad albanskim prebivalstvom (6901 smrtna žrtev), zaradi bojev med jugoslovanskimi silami (559 smrtnih žrtev) in Osvobodilno vojsko Kosova (1204 smrtne žrtve), pa tudi zaradi albanskih napadov na nealbanske civiliste (464 smrtnih žrtev, predvsem med Srbi in Romi) (Fond za humanitarno pravo, 2018).

⁹⁰ V prvi noči spopada so bili v zračnih bojih sestreljeni trije lovci MiG-29, eno letalo pa je bilo poškodovano do te mere, da je pilot uspel le še zasilno pristati. Nadaljnja dva lovca MiG-29 sta bila sestreljena 26. marca, in sicer nad Bosno in Hercegovino, kamor sta zašla iz ne povsem pojasnenih razlogov. Istega dne je med nebojnim preletom strmoglavil še en MiG-29. Zadnji poskus uporabe teh letal je bil zabeležen 4. maja, a se je prav tako končal s sestreljenim letalom. Jugoslovanska stran je torej v zraku nepovratno izgubila sedem lovcev MiG-29 (pri čemer se domneva, da je eno letalo sestrelila lastna zračna obramba), ki pa niso uspela sestreliti niti enega sovražnika. Še štiri lovci MiG-29 so bili uničeni na tleh, pet letal (vključujoč eno močno poškodovano) pa je preživel vojni (glej The International Institute for Strategic Studies, 2000, str. 108; Dimitrijević in Draganić, 2010, str. 371 in priloga 4; Haulman, 2015). Čeprav je bil neuspeh jugoslovanskega lovskega letalstva za marsikoga kontroverzen, pa gre razumeti, da je k temu botrovalo več dejavnikov, med katerimi gre izpostaviti: (1) nezadovoljivo vzdrževanje letal (zlasti pereče so bile težave z radarji), (2) premajhna usposobljenost pilotov (glej opombo št. 84), (3) razpršena taktična uporaba (letala so bojno delovala samostojno ali največ v paru), (4) fizikalne značilnosti zračnih (dvo)bojev (jugoslovanski piloti so praviloma skušali sovražnika presenetiti z napadi od spodaj navzgor, zaradi česar so imeli majhno rezervo potencialne energije) in (5) dobro poznavanje letal MiG-29 pri sovražniku, saj jih je v Natu med drugimi uporabljala nemška *Luftwaffe*.

⁹¹ Po podatkih Lambetha (2001, 6. poglavje) je bilo proti jugoslovanskim radarjem izstreljenih kar 743 protiradarskih raket AGM-88 HARM.

jugoslovanske sile dosegle 27. marca, ko so z raketo zemlja–zrak SA-3 sestrelile ameriški senzorsko slabo zaznavni bombnik F-117; 2. maja so z enako raketo sestrelile še ameriški večnamenski lovec F-16. Oba sestreljena pilota sta se uspešno katapultirala, zavezniške sile za bojno iskanje in reševanje pa so ju pravočasno rešile pred zajetjem (glej Dimitrijević in Draganić, 2010, str. 151–156 in 177–178).⁹²

V nasprotju s podatki o materialnih izgubah pri Natu (letala – dve bojni in ena nebojna izguba; helikopterji – dve nebojni izgubi; brezpilotni letalniki in manevrirne rakete: več kot 20 bojnih izgub) je seštevek izgub na jugoslovanski strani nekoliko bolj nejasen. Poleg izgub, ki jih je Nato povzročil letalstvu in zračni obrambi (med drugim je bilo uničenih okoli 130 letal) (Dimitrijević in Draganić, 2010, prilogi 4 in 5), je izjemno škodo utrpela jugoslovanska infrastruktura. Tako naj bi po jugoslovanskih podatkih Nato uničil ali poškodoval 82 železniških in cestnih mostov, 14 letališč, 115 telekomunikacijskih objektov in številne elektroenergetske, vodooskrbne, naftne in vojaške objekte (med drugim tudi stavbe generalštaba in obrambnega ministrstva, štaba 1. armade, štaba 3. armade ter štaba letalstva in zračne obrambe). Od osmih mostov čez Donavo so bili uničeni štirje in eden močno poškodovan (prav tam, str. 373–374). Po zapisu Pirjevca (2003, str. 541) je Jugoslavija izgubila tudi polovico vojaških in četrtno civilnih zalog goriva.

Kot k temu dodaja Barić (2002, str. 197), je bila proti koncu operacije Zavezniška sila v Jugoslaviji »proizvodnja prepolovljena, okoli 100.000 ljudi je ostalo brez dela, v sistemu distribucije električne energije pa je [bila] končno povzročena resna škoda (v nočnih zračnih napadih, izvedenih med 24. in 27. majem 1999 na elektroenergetske inštalacije na področju Novega Sada, Beograda in Niša, je [bilo] začasno izločenih 80 % elektroenergetskega sistema)«. Dodatnih 500.000 ljudi je brez dela ostalo zaradi posrednih učinkov napadov (Lake, 2009, str. 95).

Če je jasno, da je bila jugoslovanska strateška infrastruktura močno prizadeta, pa so bolj nejasne izgube kopenske vojske na Kosovu. General Nebojša Pavković, poveljnik 3. armade, je po umiku s Kosova podal oceno, da je bilo tam uničenih le 13 tankov, 6 oklepnih transporterjev in 27 artilerijskih orožij. Le o nekoliko večjih številkah je decembra 1999 govoril pomočnik načelnika jugoslovanskega generalštaba (glej Dimitrijević in Draganić, 2010, str. 370). Na drugi strani je Nato sprva ocenjeval, da je na Kosovu uničil 120 tankov, 220 oklepnih

⁹² Ameriške oborožene sile so 1. maja sicer izgubile še eno bojno letalo, saj je zaradi mehanske okvare v Jadransko morje strmoglavil jurišnik AV-8B (Clark, 2001, str. 274).

transporterjev in 450 artilerijskih orožij, pozneje pa številke korigiral na še vedno visokih 93 tankov, 153 oklepnih transporterjev in 389 artilerijskih orožij (ob približno še enkrat tolikšnih nepotrjenih zadetkih). Razlike v ocenah izgub ene in druge strani so vzbudile precej pozornosti, še zlasti v luči dejstev, (1) da so zavezniške ekipe, ki so po končanem spopadu na Kosovu ocenjevale učinek streliva in obiskale okoli 60 % lokacij, kjer naj bi bila uničena jugoslovanska vozila, tam našle le ostanke 14 tankov, 18 oklepnih transporterjev in 20 artilerijskih orožij, ter (2) da so se jugoslovanske sile po koncu spopada organizirano umaknile s Kosova, pri čemer naj bi med drugim s seboj odpeljale tudi okoli 220–250 tankov (Department of Defense, 2000, str. 86; Grant, 2000; Jelavič, 2000, str. 183; Lambeth, 2001, 6. poglavje; Barić, 2002, str. 202–203; Dimitrijević in Draganić, 2010, str. 370).

Jelavič (2000, str. 183–184) se glede izgub na Kosovu sprašuje, »na kaj je Nato streljal in kaj je uničeval v tolikšnem številu«. Kot nadaljuje avtor, obstajata dve možni razlagi – bodisi je Nato pretežno uničeval makete (ki so jih množično postavljali branilci; prav tako so namenoma na vidna mesta postavljali odslužene tanke) bodisi je imela jugoslovanska stran na Kosovu več tankov oziroma tehnike nasploh, kot kažejo razpoložljivi podatki.

3.1.6 Izid operacije

V začetku junija je bil jugoslovanski politični vrh pripravljen priznati sovražnikovo nadvlado. Tako je bil 9. junija 1999 po večdnevni pogajanji med zvezo Nato in Jugoslavijo podpisan Vojaški tehnični sporazum (tako imenovani Sporazum iz Kumanova), s katerim se je jugoslovanska stran zavezala k polnemu umiku sil s Kosova v 11 dneh (Jelavič, 2000, str. 185; Lambeth, 2001, 3. poglavje; Dimitrijević in Draganić, 2010, str. 209–210; Haulman, 2015, str. 16). Generalni sekretar zveze Nato je na podlagi obveščevalnih poročil, ki so potrjevala začetek umika jugoslovanskih sil, 10. junija ustavil izvajanje napadov, istega dne pa je bila v Varnostnem svetu Združenih narodov sprejeta tudi resolucija 1244, s katero sta bila med drugim predvidena prehod Kosova pod mednarodno upravo in razmestitev mirovnih sil pod okriljem zveze Nato. Po koncu sovražnosti so na Kosovo vstopile prve enote Nata (pa tudi manjši ruski kontingent, kar je vodilo do incidenta na prištinskem letališču 12. junija), ki so začele vzpostavljati delovanje KFOR (*Kosovo Force*); ta je sprva štel okoli 50.000 pripadnikov (Nato b. d. č; Pirjevec, 2003, str. 548).

Potem ko so se jugoslovanske sile v celoti umaknile s Kosova, je bila 20. junija 1999 Operacija zavezniška sila tudi formalno končana (Nato, b. d. b; Haulman, 2015, str. 16). Z jugoslovanskim umikom je bil omogočen tudi povratak albanskih beguncev, ki so v prejšnjih mesecih množično zapuščali Kosovo.

3.1.7 O točkah osredotočenja

Kot poudarjajo številni avtorji (Lambeth, 2001; Barić, 2002, str. 195–196; Pirjevec, 2003, str. 515; Dimitrijević in Draganić, 2010, str. 405; Gregory, 2014, str. 32–39 in 95–96; Haulman, 2015, str. 13) sta se generala Clark in Short razhajala v mnenju, proti katerim ciljem naj bi sile Nata osredotočile svoje napade.⁹³ Short je zagovarjal stališče, da bi bilo treba čim prej uničiti jugoslovanske strateške elektroenergetske, transportne, komunikacijske in industrijske objekte, s čimer se je njegov pristop na strateški ravni v veliki meri skladal z Wardenom (glej poglavje 2.2.2.1). Short (1999, v Kozaryn, 1999) je bil ob priložnosti z novinarji slikovit:

Jaz bi šel nad kačjo glavo že prvo noč. [...] Ugasnil bi luči, zrušil mostove čez Donavo. Udaril bi po petih ali šestih politično-vojaških poveljstvih sredi Beograda. Milošević in njegovi pajdaši bi se prvo jutro zbudili in se spraševali, kaj za vruga se dogaja. [...] Če bi [Miloševića] udarili močno – mu primazali zaušnico – bi imeli njegovo pozornost.

Medtem ko je Short menil, da jugoslovanske kopenske sile niso točka osredotočenja (glej Gregory, 2014, str. 95), pa je bil njegov nadrejeni, general Clark, prepričan ravno nasprotno, saj da je treba odločilno delovati prav proti vojaškim enotam, razporejenim na Kosovu in v okolici (proti 3. armadi). Kot je zapisal Clark (2001, str. 203):

Vojaška naloga [...] je napad na jugoslovanske vojaške in varnostne sile in z njimi povezane objekte z zadostnim učinkom, da bi oslabili njihove zmogljivosti za nadaljevanje represije nad civilnim prebivalstvom in da bi odvrnili nadaljnje vojaško delovanje proti svojim ljudem. Sistematično bomo napadli, razbili, oslabili, opustošili in navsezadnje uničili te sile in njihove objekte ter podporo, razen če se predsednik Milošević ukloni zahtevam mednarodne skupnosti.

Toda kot nadaljuje Clark (prav tam, str. 241–242), je bilo napadanje srbskih vojaških in policijskih sil na Kosovu z vojaškega vidika sicer smiselno (»želeli smo delovati proti

⁹³ Razhajanja v dojemanju točke osredotočenja so bila v veliki meri posledica različnega doktrinarnega pristopa k vojskovanju, saj so poveljniki ameriške kopenske vojske stremeli predvsem k ustvarjanju učinkov na ravni kopenskega bojevališča, ameriško letalstvo pa k doseganju sistemskih učinkov na strateški ravni. Ker je Clark izhajal iz kopenske vojske, Short pa iz vojaškega letalstva, so razlike v njunem dojemanju točke osredotočenja razumljive. Clark (2001, str. 449) pa k temu dodaja še razliko na politični ravni med ameriškim in evropskim krilom Nata, saj naj bi bili v nasprotju z Združenimi državami Amerike evropski zavezniki bolj naklonjeni napadom na vojaške sile.

Miloševićem 'točkam osredotočenja', virom njegove sile in moči«), ampak samo po sebi ni prineslo rezultata: »Na koncu je bila podpora tem organizacijam ključna za Miloševićev obstoj na oblasti v Srbiji«. Čeprav je bilo nasprotovanje med Shortom in Clarkom tako veliko, da je slednji celo razmišljal o odstopu s funkcije (Pirjevec, 2003, str. 151), pa Clark (2001, str. 242) v retrospektivi priznava, da sta bili točki osredotočenja pravzaprav dve – zanj prioritete so bile še vedno kopenske sile na Kosovu (operativna raven), na strateški ravni pa naj bi točko osredotočenja sestavljale prvine, ključne za podporo in poveljevanje oboroženim silam, kot so »TV-postaje, ključni mostovi in elektrarne«.

Najbrž ne bomo nikoli natančno vedeli, kaj je jugoslovansko oblast z Miloševićem na čelu v začetku junija 1999 odločilno prepričalo k predaji. So bile to vojaške izgube, uničena infrastruktura, pritisk srbskih oligarhov, naraščajoče nezadovoljstvo v javnosti, izguba ruske podpore, nezmožnost vnosa političnega razdora v zvezo Nato, ekonomske sankcije, naraščajoča verjetnost kopenskega posredovanja ali kaj povsem tretjega. Z vojaškega vidika je gotovo, da je jugoslovanska stran utrpela precejšnje izgube, sovražnik pa le simbolične. Toda če sta bila jugoslovansko letalstvo in zračna obramba ob koncu operacije Zavezniška sila že na meji popolne nefunkcionalnosti, je 3. armada na Kosovu – četudi verjamemo višjim ocenam njenih izgub – še vedno ohranila precejšen del bojnega potenciala (glej Barić, 2002, str. 203; Pirjevec, 2003, str. 544–545; Lake, 2009, str. 96). Pri tem je še vedno delovala tudi njena linija poveljevanja in kontrole (čeprav vsaj deloma na račun improvizacije). In prav 3. armada je bila tista, ki bi jo Natove kopenske sile morale pregnati s Kosova, če se Jugoslavija ne bi uklonila zahtevam. V tej luči ocenjujem, da lahko – ko govorimo o operativni (in ne strateški) ravni spopada – izid operacije Zavezniška sila deloma pojasnimo s konceptom točke osredotočenja (glej tabelo 3.1).

Tabela 3.1: Ocenjene vrednosti kazalnikov za operacijo Zavezniška sila (degradiranost točke osredotočenja na operativni ravni)

	Nato	Jugoslavija
Vodja oziroma poveljnik s štabom	poveljniki Clark, Ellis in Short (Nato/ZDA) s štabi	poveljnik Pavković (3. armada) s štabom
	degradacija funkcionalnosti: zanemarljiva	degradacija funkcionalnosti: nizka
Ključna vojaška enota, struktura oziroma sila	ekspedicijske letalske sile z bombniškimi in jurišnimi zmogljivostmi	3. armada (Kosovo, jug Srbije)
	degradacija funkcionalnosti: zanemarljiva	degradacija funkcionalnosti: srednja
Računalniško oziroma kibernetično omrežje	CRONOS, SIPRNet	brez ocene zaradi pretežnega zanašanja na analogno tehnologijo
	degradacija funkcionalnosti: zanemarljiva	degradacija funkcionalnosti: /

Vir: lastna ocena

3.2 PETDNEVNA VOJNA (rusko-gruzijska vojna leta 2008)

Petdnevna vojna med Gruzijo na eni ter Rusko federacijo, abhazijskimi in južnoosetijskimi separatisti na drugi strani, je potekala med 7. in 12. avgustom 2008. Eskalacijo sovražnosti lahko razumemo kot le eno od etap v konfliktu, ki je v Gruziji bolj ali manj intenzivno potekal že vse od konca osemdesetih let 20. stoletja.

Petdnevna vojna se pogosto označuje kot prvi spopad v zgodovini, v katerem je delovanje konvencionalnih vojaških sil na kopnem, v zraku in na morju sovpadlo z delovanjem v kibernetnem prostoru. Toda čeprav je spopad največkrat imenovan kot vojna, pa je bil po prostorski, časovni in funkcionalni razsežnosti bližje (večji) vojaški operaciji (glej tabelo 2.16).

3.2.1 (Grand)strateški kontekst

Gruzija vse od državljanske vojne v začetku devetdesetih let 20. stoletja ni imela polne suverenosti nad dvema separatističnima pokrajinama – Abhazijo in Južno Osetijo, ki sta vse bolj postajali neformalna ruska protektorata. Položaj v obeh separatističnih pokrajinah je bil sicer različen; medtem ko nad Abhazijo od leta 1993, ko se je tam končala vojna in od koder je bila pregnana večina gruzijskega prebivalstva, Gruzija ni imela teritorialnega nadzora (izjema je bil del soteske Kodori), pa so bile v etnično mešani Južni Osetiji od leta 1992 prisotne mirovne sile, v katerih so sodelovale tako ruske in osetijske kot gruzijske enote (Asmus, 2010, str. 61–65).

Po tako imenovani žametni revoluciji novembra 2003 je v Gruziji na oblast prišel prozahodno usmerjeni predsednik Mihail Sakašvili. To je vodilo v nadaljnje poslabšanje odnosov z Rusijo, ki je začela stopnjevati politični, ekonomski in informacijski pritisk na novo vlado. Na drugi strani je Gruzija pod predsednikom Sakašvilijem začela obsežno posodabljanje oborožene sile in vojaške izdatke v le nekaj letih povečala z 1,1 na 9,2 % bruto domačega proizvoda (Stockholm International Peace Research Institute, 2019). Kljub sporadičnim izbruhom nasilja pa so razmere v Abhaziji in Južni Osetiji ostale razmeroma stabilne.

Bistveno poslabševanje razmer je sledilo zatem, ko je Kosovo 17. februarja 2008 razglasilo neodvisnost in dobilo priznanje večine zahodnih držav. Rusija, ki je ostro nasprotovala kosovski osamosvojitvi, je v odgovor prekinila izvajanje sankcij, ki so bile leta 1996 v okviru Skupnosti neodvisnih držav sprejete proti Abhaziji, in s separatistično pokrajino še okrepila že sicer tesno politično-vojaško povezanost. Tako je v Abhazijo napotila dodatne vojaške sile

(uradno mirovne) in začela rekonstrukcijo dela železniške proge ob Črnem morju. Podobno kot z Abhazijo je spomladi leta 2008 Rusija začela krepiti vezi tudi z Južno Osetijo. Odnosi med Rusijo in Gruzijo so se še dodano zaostri po Natovem vrhu v Bukarešti (2.–4. april), ko je Severnoatlantsko zavezništvo v sklepni deklaraciji jasno poudarilo, da Gruzijo in Ukrajino vidi kot bodoči članici zavezništva, čeprav jima še ni ponudilo Akcijskega načrta za članstvo (*Membership Action Plan*) (Nato, 2008; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2008, str. 16; Asmus, 2010, 3. in 4. poglavje).

Po obsežnejših vojaških vajah⁹⁴ in sporadičnih izbruhih nasilja (med drugim je bilo nad Abhazijo sestreljenih več gruzijskih brezpilotnih letalnikov, junija in julija pa je bilo v separatističnih pokrajinah zabeleženih več obstreljevanj in eksplozij) se je 29. julija 2008 začela intenzivnejša izmenjava artilerijskega ognja med južnoosetijskimi in gruzijskimi silami. Obstreljevanje se je še okrepilo v začetku avgusta in terjalo več smrtnih žrtev na obeh straneh (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2008, str. 16–17; Asmus, 2010, str. 25–26 in 147).

Sedmega avgusta 2008 je ob še vedno trajajočem obstreljevanju vse bolj postajalo jasno, da so Južna Osetija, Rusija in Gruzija na robu večjega oboroženega spopada. Ker so gruzijska obveščevalna poročila nakazovala, da v Južno Osetijo že vstopajo predhodnice ruskih motoriziranih enot, je Gruzija zvečer sicer enostransko razglasila premirje, a so obenem gruzijske sile po izvedeni mobilizaciji začele posedati položaje ob meji z Južno Osetijo. Kljub zaostrovanju razmer je vprašanje, ali si je katera od strani res želela nadaljnje eskalacije oboroženega spopada, ki se je razplamtel v poznovečernih urah (Asmus, 2010, str. 20–36; Cohen in Hamilton, 2011, str. 20–23).

⁹⁴ Petnajstega julija 2008 so ruske sile v severnokavkaškem vojaškem okrožju in na Črnem morju začele izvajati vajo Kavkaz 2008. Čeprav so se enote in poveljstva uradno usposabljali iz protiterorističnega delovanja, pa je bila vaja skoraj gotovo namenjena preigravanju scenarija za vojno z Gruzijo (Cohen in Hamilton, 2011, str. 19; Asmus, 2010, str. 21). V drugi polovici julija so v Gruziji zaznali tudi povečano število napadov na spletne strani, kar bi prav tako lahko bila vaja za poznejšo podporo vojaški operaciji (Asmus, 2010, str. 166; Hollis, 2011, str. 2 in 4; Sloan, 2017, str. 150). Na drugi strani so med 15. in 31. julijem v Gruziji izvedli vajo Takojšnji odgovor 2008 (*Immediate Response 2008*), na kateri je poleg domačih sodelovalo tudi okoli 1000 pripadnikov ameriških oboroženih sil. Vaja je bila usmerjena v izboljševanje interoperabilnosti med ameriški in gruzijskimi silami, še zlasti v luči njihovega sodelovanja v vojni v Iraku, v kateri je Gruzija sodelovala s približno 2000-članskim kontingentom (GlobalSecurity, 2011).

3.2.1.1 Cilji

Po zapisu Cohena in Hamiltona (2011, str. 1–2; glej tudi Asmus, 2010, str. 108) je skušala Rusija doseči naslednje cilje:

- izgon gruzijskih sil iz Abhazije in Južne Osetije ter *de facto* vzpostavitve ruske suverenosti nad pokrajinama (bodisi neposredno prek aneksije bodisi posredno prek vzpostavitve formalno neodvisnih, a marionetnih vlad);
- preprečitev gruzijskega vstopa v Nato in s tem zaustavitev širjenja severnoatlantskega zavezništva na Vzhod;
- dolgoročno okrepitev vpliva na Kavkazu, posredno pa tudi širše, še zlasti nad strateškima energetsima koridorjema Kaspijsko jezero–Črno morje in Kaspijsko jezero–Sredozemsko morje.

Kot poudarjajo številni avtorji (glej Cohen in Hamilton, 2008, str. 14; Laaneots, 2016, str. 30; Beehner, Collins, Ferenzi, Person in Brantly, 2018, str. 18–19), se je bila Rusija v oborožen spopad pripravljena spustiti tudi zaradi kljubovanja zahodnim državam, ki so dopustile in priznale neodvisnost Kosova.

Vendil Pallinova in Westerlund (2009, str. 403), ki sta skušala izluščiti ruske vojaške cilje, sta zapisala, da je želela Rusija (1) vzpostaviti popoln vojaški nadzor nad ozemljem, zračnim prostorom in akvatorijem Abhazije in Južne Osetije, (2) preprečiti dovajanje gruzijskih in morebitnih tujih okrepitev ter (3) nevtralizirati zmogljivosti gruzijskih oboroženih sil.

V nasprotju z Rusijo ni povsem jasno, kakšne cilje je skušala doseči nasprotna stran. Čeprav je Gruzija dolgoročno brez dvoma stremela k vzpostavitvi popolnega nadzora nad obema separatističnima pokrajinama, pa naj bi po poznejši uradni obrazložitvi v petdnevni vojni želela zgolj (1) zaščititi gruzijsko prebivalstvo, (2) uničiti položaje južnoosetijske artilerije in (3) preprečiti dovajanje ruskih okrepitev (Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009a, str. 19–20).

3.2.2 Operativni dejavniki

3.2.2.1 Prostor

Gruzija leži v Zakavkazju na vzhodni obali Črnega morja in zavzema tako imenovani polcentralni geostrateški položaj (glej Vego, 2009a, str. III-9). Država kompaktne oblike (glej

Vego, 2009a, str. III-10) obsega okoli 69.000 km² in na severu meji na Rusijo, na jugovzhodu na Azerbajdžan, na jugu na Armenijo in na jugozahodu na Turčijo. Glavno mesto je Tbilisi. Leta 2008 je v Gruziji živel okoli 4,5 milijona ljudi, vključujoč prebivalstvo v obeh separatističnih pokrajinah (The International Institute for Strategic Studies, 2008, str. 176). Gruzija je pretežno gorata, pri čemer jo na severu zamejuje gorovje Veliki Kavkaz in na jugu Mali Kavkaz. Ravninsko območje med obema gorovjema prečno prekinja nizki Suramski hrbet. Po gruzijski ustavni ureditvi avtonomijo znotraj države uživajo Abhazija, Južna Osetija in Adžarija. Gruzija leta 2008 ni bila članica nobenega vojaškega zavezništva. Med pomembnejšimi tujimi silami so bile oblastem naklonjene predvsem Združene države Amerike.

Gruzija se je spopadla z Južno Osetijo, Abhazijo in njuno *de facto* zaveznico Rusko federacijo. Slednja je bila politično in vojaško daleč najmočnejša stran v spopadu (17 milijonov km², 143 milijonov prebivalcev; glavno mesto Moskva). Čeprav je imela Rusija z Gruzijo in obema separatističnima pokrajinama kopensko mejo, pa sta bili tako Abhazija, še zlasti pa Južna Osetija, od Rusije geografsko precej odrezani. Tako so lahko ruske sile v Južno Osetijo po kopnem vstopale le skozi cestni predor Roki na nadmorski višini okoli 2000 metrov, medtem ko so bile ruske povezave z Abhazijo nekoliko boljše zaradi njene dostopnosti s cestnim, železniškim, pomorskim in letalskim transportom. Reliefno sta bili Abhazija (polcentralni položaj, okoli 8700 km², 200.000 prebivalcev; glavno mesto Suhumi) in Južna Osetija (centralni položaj, 3900 km², okoli 60.000 prebivalcev, med temi približno tretjina Gruzijcev; glavno mesto Chinvali) precej bolj kot proti Rusiji odprti proti jugu, to je proti zahodni oziroma osrednji Gruziji. Separatistični pokrajini sta bili brez medsebojne meje – ločilo ju je okoli 150 km gruzijskega ozemlja.

Petdnevna vojna se pogosto označuje kot prvi spopad, v katerem je delovanje vojaških sil na kopnem, v zraku in na morju sovpadlo z delovanjem v kibernetnem (virtualnem) prostoru. Toda kot izpostavlja Bukkvoll (2009, str. 60), sta imela kibernetna in pomorska razsežnost spopada precej obrobni pomen. Medtem ko je bila prva usmerjena predvsem v doseganje (grand)strateške informacijske prevlade (glej Goble, 2009) in ni imela pomembnejšega vpliva na potek vojaške operacije, pa bi druga prišla do izraza le v primeru dlje trajajočih sovražnosti, ko bi pomorska blokada Gruziji dolgoročno onemogočala povezavo s svetom.

3.2.2.2 Čas

Kot poudarja Asmus (2010, str. 25; glej tudi Hamilton, 2012, str. 209; Beehner in drugi, 2018, str. 35–37), je bilo precej običajno, da je konec julija ali v začetku avgusta prišlo do nekajdnevne izmenjave artilerijskega ognja med južnoosetijskimi in gruzijskimi silami. Obstreljevanje, ki je izbruhnilo poleti 2008, tako kljub večji intenzivnosti ni pritegnilo večje mednarodne pozornosti. Vlade in parlamenti večine evropskih držav so imeli v tem obdobju zadnje seje pred poletnimi počitnicami, oči mednarodne javnosti pa so bile uprte v odprtje olimpijskih iger v Pekingu (8.–24. avgust). Ob eskalaciji sovražnosti so bili tudi številni državni voditelji (med drugim ruski premier Vladimir Putin in ameriški predsednik George Bush) na Kitajskem, kjer so se udeležili uvedne slovesnosti.

Petdnevna vojna je potekala na južnih obronkih Velikega Kavkaza, kjer je bilo poletje ugodno za izvajanje ofenzivnega bojnega delovanja. Obdobje brez večjih padavin je še posebej koristilo ruskim silam, ki so bile pri delovanju v Južni Osetiji močno odvisne od prevoznosti edine (gorske) prometnice. Dolgi poletni dnevi so bili ustrezni za zagotavljanje zračne podpore, saj večina ruskih letal ni bila opremljenih za delovanje ponoči, poleg tega pa so kompenzirali pomanjkanje nočnih opazovalnih naprav v enotah ruske kopenske vojske (Felgenhauer, 2009, str. 167; Vendil Pallin in Westerlund, 2009, str. 414; Cohen in Hamilton, 2011, str. 51; Laaneots, 2016, str. 90–92).

3.2.2.3 Sile

Po različnih zapisih (glej Barabanov, 2008, str. 9; Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 214; Cohen in Hamilton, 2011, str. 12; Laaneots, 2016, str. 54; Kofman, 2018) je imela Gruzija za spopad na voljo okoli 10.000–16.000 pripadnikov; 2., 3., in 4. pehotno brigado, elemente 1. in 5. pehotne brigade,⁹⁵ artilerijsko brigado, samostojni oklepni bataljon, samostojni pehotni bataljon, specialne sile, pa tudi nekaj enot ministrstva za notranje zadeve. Kot k temu dodaja Aminov (2008, str. 21), je prodor gruzijskih sil v Južno Osetijo kril ešalon zračne obrambe z bataljonom radarsko

⁹⁵ Večji del 1. pehotne brigade je poleti 2008 deloval v Iraku, saj je od januarja dalje sestavljal glavnilno gruzijskega kontingenta v sklopu ameriško vodene operacije Iraška svoboda (*Operation Iraqi Freedom*). Združene države Amerike so po izbruhu vojne v Gruziji 10. avgusta začele transport enote v domovino, a je bil njen povratek prepozen, da bi lahko kakorkoli vplival na izid spopada. 5. pehotna brigada pa se je poleti 2008 šele vzpostavljala (Asmus, 2010, str. 172 in 186; Celujko, 2010, str. 17–18).

vodenih raket SA-11, tremi baterijami radijsko vodenih raket SA-8 in različnimi lahкими raketnimi in topniškimi sistemi kratkega dometa, radarsko mrežo pa je dopolnjeval pasivni senzorski sistem Kolčuga-M.⁹⁶ Gruzija je imela na voljo tudi manjše pomorske in zračne sile. Vse navedene enote so bile popolnjene s poklicno sestavo.⁹⁷

Na drugi strani je zaradi izjemne prostranosti države Rusija v Gruziji lahko nemudoma uporabila le manjši del svojih sil, predvsem iz Severnokavkaškega vojaškega okrožja. Tako je imela Rusija za delovanje v Južni Osetiji na voljo elemente 58. armade (enote iz 19. in 42. motorizirane strelske divizije), 76. jurišnodesantne divizije in 98. zračnodesantne divizije, 10. in 22. samostojne brigade specialnih sil, pa tudi več enot prostovoljcev, zlasti iz Čečenije. Za delovanje v Abhaziji je imela Rusija na voljo elemente 20. motorizirane strelske divizije, 76. jurišnodesantne divizije, 7. zračnodesantne divizije, 31. samostojne zračnodesantne brigade in črnomske flote (vključujoč mornariško pehoto).⁹⁸ Za delovanja iz zraka so imeli Rusi na razpolago elemente 4. armade zračnih in zračnoobrambnih sil (Rostov na Donu) in 37. zračne armade (Moskva). Če k temu dodamo še nekatere manjše ruske enote, južnoosetijske in abhaške milice, je imelo rusko-južnoosetijsko-abhaško zavezništvo skupno na razpolago okoli 35.000–40.000 pripadnikov, 1200 različnih oklepnih in artilerijskih vozil, 200 letal in 40 helikopterjev (glej Barabanov, 2008, str. 10; Felgenhauer, 2009, str. 166–172; The International Institute for Strategic Studies, 2009, str. 215–216; Asmus, 2010, str. 165; Cohen in Hamilton, 2011, str. 9–10). Po oceni Žabkarja (2008) je bila premoč ruske strani v živi sili 3 : 1, v oklepnomehaniziranih enotah 4 : 1, v ognjeni moči 6 : 1 in v zraku 14 : 1.

Ker so imele ruske, južnoosetijske in abhaške enote na voljo skoraj izključno oborožitev in opremo iz obdobja hladne vojne (kot so tanki T-62 in T-72 ter bojna vozila pehote BMP-1 in BMP-2) ter so okoli 30 % ruskega kadra še vedno zagotavljali naborniki, je imela gruzijska stran zaradi boljše oborožitve in opreme ter poklicne popolnjenosti na taktični ravni celo nekolikšno kakovostno prednost. Vendar pa Gruzijci te prednosti niso bili sposobni prelini v

⁹⁶ Čeprav ni bil najmodernejši, je bil po besedah Aminova (2008, str. 21) gruzijski sistem zračne obrambe resna grožnja, saj je bil približno na ravni zračnoobrambnih zmogljivosti najboljših sovjetskih divizij s konca hladne vojne.

⁹⁷ Po začetku sovražnosti je Gruzija sicer vpoklicala okoli 15.000 rezervistov gruzijske nacionalne garde, a je bila večina z zbirnih mest neposredno odpuščena nazaj domov (Lavrov, 2009c, 109; Laaneots, 2016, str. 60).

⁹⁸ Čeprav številne, so bile ruske zračnodesantne (*vozdušno-desantnaje*) in jurišnodesantne (*desantno-šturmovaje*) enote v spopadu uporabljene v vlogi klasične pehote. Kot ocenjujeta Cohen in Hamilton (2011, str. 36–37), bi bila namreč izvedba vertikalnega obhodnega manevra (padalskega ali helikopterskega desanta) pretirano tvegana, še zlasti v luči slabe koordinacije ruskih zračnih in kopenskih sil. Če k temu dodamo, da so boji potekali na razmeroma majhnem in z ruskega vidika odmaknjenem bojevališču, lahko razumemo, da je bila glavna prednost padalske in helikopterske pehote v dobri strateški mobilnosti, ki je ruskim poveljnikom omogočala, da te enote v območje delovanja hitro premestijo iz drugih vojaških okrožij.

uspehe na operativni in strateški ravni, predvsem zaradi izrazito pomanjkljivega načrtovanja in neizkušenosti (Bukkvoll, 2009, str. 58; Cohen in Hamilton, 2011, str. 6–7 in 28; Laaneots, 2016, str. 44).

Čeprav je bila Rusija v času spopada ena vesoljskih velesil, pa ni imela ustrezno funkcionalnega omrežja za satelitsko navigacijo GLONASS. Prav tako se ruske sile niso mogle zanašati na uporabo ameriškega omrežja GPS, saj naj bi Združene države Amerike njegovo delovanje v času spopada namerno motile (Bukkvoll, 2009, str. 60; Vendil Pallin in Westerlund, 2009, str. 411; Cohen in Hamilton, 2011, str. 34; Kofman, 2018). Poleg tega je Rusijo pestilo tudi pomanjkanje obveščevalnih satelitov in sodobnih brezpilotnih letalnikov, kar je vodilo v pomanjkljivo obveščevalno zagotovitev in posledično v razmeroma pogoste napade letalskih ter artilerijskih sil na vojaško nepomembne in celo civilne objekte (Cohen in Hamilton, 2011, str. 34, 39 in 61).

Na drugi strani Gruzija, ki ni imela lastnih vesoljskih zmogljivosti, prav tako ni imela dostopa do satelitskih obveščevalnih podatkov. Po izbruhu sovražnosti ji niso mogle na pomoč priskočiti niti Združene države Amerike, saj je bila večina obveščevalnih satelitov uporabljena za spremljanje vojn v Iraku in Afganistanu (Asmus, 2010, str. 176; Cohen in Hamilton, 2011, str. 72).

3.2.3 Načrtovanje in vodenje operacije

Vse kaže, da se je Rusija na spopad v Gruziji načrtno pripravljala več let (glej Goble, 2009, str. 186; Vendil Pallin in Westerlund, 2009, str. 405; Cohen in Hamilton, 2011, str. 1; Laaneots, 2016, str. 25–29), na drugi strani pa so Gruzijci improvizirani načrt za delovanje sestavili šele neposredno pred eskalacijo sovražnosti (Asmus, 2010, str. 41 in 172; Hamilton, 2012, str. 211–212; Laaneots, 2016, str. 36).⁹⁹

⁹⁹ Kot povzema Hamilton (2012, str. 211), je bil načrt izjemno slab, saj ni imel jasno opredeljenega cilja niti ni imel predvidenih variant delovanja, obveščevalne zagotovitve in kakršnekoli rezerve. Izjemno pomanjkljive gruzijske priprave ne presenečajo, če vemo, da je gruzijsko ministrstvo za obrambo (2007, str. 67–76; glej tudi Celujko, 2010, str. 12–13) ocenjevalo, da je verjetnost obsežnega (konvencionalnega) vojaškega spopada v Gruziji zelo majhna, velika pa verjetnost pojava terorizma in eskalacije omejenega konflikta v separatističnih pokrajinah. Kot v tej luči izpostavljata Cohen in Hamilton (2011, str. 72), se je gruzijska vojska usposabljala predvsem za izvajanje protiporniškega delovanja (med drugim za delovanje v tujini), medtem ko je bila njena pripravljenost za delovanje v konvencionalnem oboroženem spopadu vprašljiva (glej tudi Asmus, 2010, str. 172–173). Na drugi strani se Celujko (2010, str. 15–18) z oceno ne strinja in meni, da se je Gruzija, vsaj z vidika nakupov težke oborožitve in vzpostavljanja novih enot, vsekakor pripravljala tudi na delovanje v konvencionalnem oboroženem spopadu.

Kljub razmeroma obsežnim pripravam je bila koordinacija bojnega delovanja ruskih kopenskih, letalskih, pomorskih in kibernetičnih sil pod pričakovanji. Kot opozarjajo številni avtorji (glej Cohen in Hamilton, 2011, str. 35; Vendil Pallin in Westerlund, 2009, str. 407; Lavrov, 2010a, str. 105), so Rusi sicer uspeli sočasno delovati v vseh navedenih razsežnostih, a je šlo bolj za navidezno kot za resnično združeno delovanje. Tako poveljnik severnokavkaškega vojaškega okrožja generalpodpolkovnik Sergej A. Makarov ni imel kontrole nad ruskim letalstvom, čeprav je bil uradno poveljnik vseh sodelujočih sil. Zaradi neenotne doktrine, nezdržljivosti komunikacijske opreme in pomanjkljivega usposabljanja je bilo v veliki meri onemogočeno celo izvajanje neposredne zračne podpore (Bukkvoll, 2009, str. 60; Kofman, 2018). Na terenu je imel med ruskimi poveljniki najprej največjo vlogo poveljnik največje uporabljene enote, 58. armade, po uničenju njegovega štaba pa je vodilno vlogo prevzelo poveljstvo 76. jurišnodesantne divizije (Asmus, 2010, str. 179; Beehner in drugi, 2018, str. 44).

Na drugi strani je operativno poveljevanje nad gruzijsko bojno skupino, ki je bila improvizirano sestavljena tik pred izbruhom sovražnosti, prevzel dotedanji poveljnik gruzijskega mirovnega kontingenta v Južni Osetiji brigadni general Mamuka Kurašvili (Asmus, 2010, str. 174–175; Hamilton, 2012, str. 211–212). Kot je zapisal Laaneots (2016, str. 52–53), je mogoče iz skopih uradnih poročil razbrati, da je imel precejšnjo vlogo tudi načelnik gruzijske kopenske vojske, pozneje pa naj bi operativno poveljevanje prevzel kar načelnik gruzijskega generalštaba brigadni general Zaza Gogava. Domnevno se je v sprejemanje vojaških odločitev precej vpletala tudi politika. Kot nadaljuje Laaneots (2016, str. 87 in 53), se je gruzijski sistem poveljevanja in kontrole že kmalu po izbruhu sovražnosti začel sesuvati: »Oklevajoče gruzijsko poveljstvo ni vlivalo zaupanja niti ni zagotavljalo potrebne discipline. Pod intenzivnim pritiskom (artilериjsko obstreljevanje, bombardiranje poveljniških mest, elektronsko bojevanje) se je gruzijski sistem poveljevanja in kontrole hitro razkrojil. [...] Na operativni ravni že drugi dan, na bataljonski ravni pa tretji dan«.

Med petdnevno vojno so tako ruski kot gruzijski poveljniki pogosto komunicirali kar prek mobilnih telefonov, pri čemer so se oboji posluževali gruzijskega komercialnega mobilnega omrežja (Felgenhauer, 2009, str. 167; Asmus, 2010, str. 175; Cohen in Hamilton, 2011, str. 52; Hamilton, 2012, str. 221).

3.2.4 Potek operacije

Sedmega avgusta 2008 v poznovečernih urah so gruzijske sile začele intenzivno artilerijsko obstreljevati južnoosetijske položaje v Chinvaliju in njegovi okolici. Še v nočnih urah je sledil ofenzivni manever gruzijskih sil proti severu, pri čemer je 4. pehotna brigada začela napredovati po levem krilu, 3. pehotna brigada po desnem krilu, 2. pehotna brigada pa je ostala v rezervi. Zavzetje Chinvalija je bila naloga bojne skupine, ki so jo sestavljale specialne policijske in vojaške enote, oklepni ter pehotni bataljon (Barabanov, 2008, str. 9; Asmus, 2010, 6. poglavje; Lavrov, 2010b, str. 46–48).

Gruzijci so se v napadu na Južno Osetijo že kmalu soočili s srditim odporom. Čeprav so gruzijske sile zavzele velik del Chinvalija in več okoliških vasi, pa so njihov nadaljnji prodor proti severu rusko-južnoosetijske sile zaustavile. Gruzijske enote tako niso uspele prodreti do ključnega mostu in križišča pri mestu Java približno 15 kilometrov severno od Chinvalija,¹⁰⁰ od koder bi bilo možno nadaljnje napredovanje proti predoru Roki (oddaljenem še kakšnih 40 kilometrov po zahtevni gorski cesti) oziroma blokiranje ključne ruske smeri pristopa. Gruzijsko poveljstvo je zato v Južno Osetijo nenadejano napotilo še 2. pehotno brigado, s čimer je celotna zahodna Gruzija ostala brez večjih vojaških enot, ki bi jih bilo mogoče uporabiti ob odprtju potencialne druge fronte z Abhazijo (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2008, str. 19; Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 209; Cohen in Hamilton, 2011, str. 23–25; Hamilton, 2012, str. 217–218; Laaneots, 2016, str. 58–64).

Čeprav ni jasno, kdaj točno je začela ruska stran skozi predor Roki pošiljati obsežne okrepitve (glej Barabanov, 2008, str. 9; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2008, str. 22; Asmus, 2010, str. 20–22; Lavrov, 2010b, str. 48–49; Laaneots, 2016, str. 36–37), pa so te 8. avgusta zvečer že dosegle Chinvali, Gruzijci pa so se zaradi naraščajočega pritiska sovražnika umaknili iz večjega dela mesta. Kljub majhni pretočnosti edine gorske prometnice je Rusija v Južni Osetiji v dveh dneh nakopičila okoli 10.000 pripadnikov in 120 tankov. Desetega avgusta je sledil nadaljnji umik gruzijskih sil iz južnih obronkov Chinvalija, branilci pa so bili pregnani tudi s ključnih položajev vzhodno od mesta, s čimer je celotna Južna Osetija prešla pod nadzor rusko-južnoosetijskih sil. Vse večji pritisk je vršilo tudi rusko letalstvo, ki je

¹⁰⁰ Ker se niso uspele prebiti do mostu, so gruzijske sile most Gupta pri mestu Java poskušale porušiti z artilerijskim in letalskim obstreljevanjem. Pri tem niso bile uspešne, saj na mostu ni bila povzročena pomembnejša škoda (Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 210; Lavrov, 2010b, str. 51–52; Laaneots, 2016, str. 62).

napadalo predvsem objekte v globini gruzijske obrambe (Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 211; Asmus, 2010, str. 180–182; Lavrov, 2010b, str. 66–68; Laaneots, 2016, str. 67–73).

Gruzijske enote, soočene z vse hujšim pritiskom sovražnika, so se skušale organizirano umakniti proti mestu Gori, a se je umik sprevrgel v beg proti Tbilisiju, pri čemer so enote za seboj pustile precej vojaške opreme in oborožitve. Gruzijci so naposled pri mestu Mcheta skušali organizirati improvizirano obrambno linijo za obrambo glavnega mesta, a so rusko-južnoosetijske sile, potem ko so 12. avgusta napredovale do Gorija, nadaljnji prodor zaustavile (Barabanov, 2008, str. 10; Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 211; Asmus, 2010, str. 183). S tem, ko je izgubila Gori, je bila Gruzija presekana na pol – izgubila je možnost uporabe najpomembnejše cestne in edine železniške povezave med vzhodnim in zahodnim delom države, prav tako pa tudi nadzor nad odsekom naftovoda Baku–Supsa.

Devetega avgusta je bojna skupina ruske črnomske flote ob obali Gruzije začela izvajati pomorsko blokado, naslednji dan pa v Abhaziji izkrcala tudi bojno skupino ruske mornariške (oziroma po nekaterih podatkih zračnodesantne) pehote (Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 212; Lavrov, 2010b, str. 64–68; Cohen in Hamilton, 2011, str. 41; Laaneots, 2016, str. 66–71). Medtem ko so v Južni Osetiji potekali boji, so 9. avgusta rusko-abhaške sile odprle še drugo fronto in do 12. avgusta zavzele sotesko Kodori, edini del Abhazije, ki je bil pod nadzorom gruzijske vlade. 10. avgusta so ruske sile prestopile tudi abhaško-gruzijsko mejo, v naslednjih dveh dneh brez boja prodrle kakšnih 40 kilometrov proti jugu in zavzele pristanišče v mestu Poti in pomembno vojaško oporišče ob mestu Senaki (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2008, str. 17 in 22; Felgenhauer, 2009, str. 173; Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 212–213; Lavrov, 2010b, str. 64–74; Asmus, 2010, str. 180; Laaneots, 2016, str. 70–78).

Sočasno z izvajanjem konvencionalne vojaške operacije se je 8. avgusta v popoldanskem času na Gruzijo začel tudi obsežen kibernetični napad. Po ocenah analitikov napada niso izvedle ruske vojaške ali druge uradne sile, temveč najverjetneje ena ali več državno podprtih skupin računalniških strokovnjakov. Kibernetični napadalci so ustvarili obsežen zlonamerni promet (v obliki porazdeljenih napadov za zavrnitev storitve – *distributed denial-of-service attack*), s katerim so uspešno onemogočili delovanje številnih gruzijskih (predvsem uradnih) spletnih

strani. S tem so vlada in uradni organi izgubili možnost učinkovite komunikacije, a je bil učinek le začasen, saj je bil velik del vsebin že kmalu prenesen na strežnike v tujini. Kibernetska ofenziva se je po različnih podatkih nadaljevala vse do 12. oziroma 13. avgusta (Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 217–218; Asmus, 2010, str. 166–167; Cohen in Hamilton, 2011, str. 44–45). Po zapisu Hollisa (2011, str. 3) so tudi gruzijski hekerji izvedli omejen omrežni protinapad na ruske cilje, a – kot vse kaže – ni imel večjega učinka.

Kot povzema Hollis (2011, str. 4), ruski napadalci namenoma niso napadli strežnikov, katerih nedelovanje bi imelo obsežne stvarne posledice, kot so elektrarne in naftovodi, ampak so želeli v gruzijsko družbo predvsem vnesti nemir in hkrati pokazati, da bi bili napade sposobni še stopnjevati. Toda ker Gruzija v času napadov še ni bila izrazito omrežena družba (Cohen in Hamilton, 2011, str. 45; Beehner in drugi, 2018, str. 61), je vprašljivo, v kolikšni meri bi bilo sploh mogoče prizadeti delovanje gruzijske infrastrukture.

3.2.5 Izgube

Po razmeroma enotnih podatkih iz različnih virov (Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 223; Asmus, 2010, str. 41–42; Lavrov, 2010c, str. 107–109) je na gruzijski strani umrlo 170 vojakov, 14 policistov in 228 civilistov, okoli ducat oseb pa je bilo pogrešanih. Največ mrtvih in pogrešanih je zabeležila 4. pehotna brigada (58), sledijo 2. pehotna brigada (34), oklepni bataljon Gori (26) in 3. pehotna brigada (13). Nekoliko bolj nejasno je število ranjenih, ki pa je zagotovo bilo visoko in naj bi se gibalo med 1200 do 2000 ranjenimi vojaki in policisti.¹⁰¹ Okoli 40 gruzijskih pripadnikov je bilo zajetih (nekaj od teh že po koncu sovražnosti), k temu pa gre dodati še številne dezertarje.

Kot poudarja Lavrov (2010c, str. 109), je gruzijska bojna skupina na južnoosetijski fronti izgubila okoli 15 % pripadnikov, kar so izjemno visoke izgube za le nekajdnevni spopad. Še posebno močno sta bili prizadeti 2. in 4. pehotna brigada ter oklepni bataljon Gori, medtem ko so bile izgube pri drugih enotah manjše. Kot nadaljuje Lavrov (prav tam), je med spopadom razpadel tudi sistem poveljevanja gruzijskim brigadam; razkrajanje linije poveljevanja je bilo

¹⁰¹ Kot poudarja Lavrov (2010c, str. 108), je bilo visoko razmerje med ranjenimi in umrlimi posledica razmeroma majhnega števila strelnih ran (precejšen del bojevanja je namreč potekal nestično z artilerijskimi in letalskimi napadi, zato so bile pogostejše šrapnelne rane), ustrezne uporabe osebne zaščitne opreme (čelade, jopiči) in možnosti hitre medicinske evakuacije v bližnje bolnišnice (Gori, Tbilisi).

na nižjih ravneh manjše, čeprav sta življenje izgubila dva poveljnika gruzijskih pehotnih bataljonov, še več poveljnikov pa je bilo ranjenih.

V primerjavi z izgubami v osebju so bile gruzijske materialne izgube nekoliko manjše. Tako naj bi rusko-južnoosetijsko-abhazijske sile uničile okoli 10 tankov, 2 bojni vozili pehote in 2 samovozni havbici, še 8 tankov, 2 bojni vozili pehote, 8 raketnih sistemov zemlja–zrak in okoli 20 različnih artilerijskih orožij pa je Gruzija pred vzpostavitvijo premirja izgubila zaradi zajetja. Ruske sile so v napadih na letališča uničile tudi 3 transportna letala in 3 helikopterje, še 1 helikopter pa so Gruzijci izgubili zaradi strmoglavljenja (Lavrov, 2010c, str. 110). Po ruskih trditvah (glej Barabanov, 2008, str. 10; Lavrov, 2010b, str. 112; Cohen in Hamilton, 2011, str. 42) je ruska mornarica 9. avgusta potopila tudi gruzijsko patroljno ladjo, a o tem ni dokazov.¹⁰²

V primerjavi z gruzijsko stranjo so izgube na rusko-južnoosetijsko-abhazijski strani bolj nejasne. Tako se pri ruski vojski najpogosteje omenja 67 mrtvih, okoli 300 ranjenih, enega pogrešanega in nekaj zajetih pripadnikov, medtem ko je na strani južnoosetijskih separatistov najverjetneje umrlo okoli 100 borcev in 150 civilistov. Abhazijske sile so utrpeli le eno smrtno žrtev, pa še ta je bila posledica tako imenovanega prijateljskega ognja. Med ruskimi enotami je največ smrtnih žrtev utrpela 19. motorizirana strelska divizija, in sicer okoli 30. Precejšen delež ruskih smrtnih žrtev je bil posledica prometnih nesreč (Barabanov, 2008, str. 11; Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 223; Asmus, 2010, str. 42; Lavrov, 2010č, str. 130–137; Laaneots, 2016, str. 83; Kofman, 2018).

Ruske sile so v bojih izgubile vsaj 3 tanke, 13 bojnih vozil pehote in 6 letal; med temi so bila vsaj 3 žrtve prijateljskega ognja.¹⁰³ Še vsaj 2 bojni vozili pehote je izgubila Južna Osetija,

¹⁰² Gruzija je precej hujše materialne izgube utrpela v dneh po sklenitvi premirja, saj so gruzijske sile v begu proti Tbilisiju zapustile veliko tehnike, ki je po koncu sovražnosti ostala na območju pod rusko-južnoosetijskim nadzorom. Tako sta se Rusija in Južna Osetija med drugim polastili okoli 65 tankov, 20 bojnih vozil pehote, 10 sistemov zračne obrambe in številnih artilerijskih orožij, ob tem pa so ruske sile uničile še vojašnici v Goriju in Senakiju ter pristanišče v Potiju; tam so ruske sile potopile tudi več plovil gruzijske mornarice in obalne straže (Lavrov, 2010b, str. 75; Cohen in Hamilton, 2011, str. 42; Laaneots, 2016, str. 82).

¹⁰³ Glede na podatke iz letopisa Military Balance (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2008, str. 217–218) je mogoče sklepati, da je k razmeroma visokim izgubam ruskega letalstva precej pripomogla neprimerna bojna pripravljenost pilotov. Ruski piloti taktičnih letal so bili namreč v povprečju deležni le okoli 25–40 ur, strateških letal okoli 70–80 ur, piloti helikopterjev pa okoli 55 ur letenja na leto (za primerjavo glej opombo št. 84). Kot se je izrazil nekdanji ruski letalski častnik (v Bukkvoll, 2009, str. 59): »Pilot, ki leti 40 ur na leto, namesto zahtevanih 200, ne more postati eliten letalec; in če niste eliten letalec, vas sestrelijo«.

medtem ko na strani Abhazije ni poročil o materialnih izgubah (Lavrov, 2010a, str. 99–104; Lavrov, 2010b, str. 136–137; Kofman, 2018).

Čeprav so gruzijske sile 9. avgusta iz zasede uničile velik del štaba ruske 58. armade in ranile njenega poveljnika, generalmajorja Anatolija N. Hruljova (glej Barabanov, 2008, str. 9–10; Asmus, 2010, str. 179; Bukkvoll, 2009, str. 59; Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 210; Cohen in Hamilton, 2011, str. 28–29; Laaneots, 2016, str. 68–69), vse kaže, da to ni imelo pomembnejšega vpliva na nadaljnji potek spopada.¹⁰⁴ Prav tako ne kaže, da bi gruzijska stran dolgotrajnejši učinek dosegla z elektronskim motenjem južnoosetijske linije poveljevanja in kontrole, čeprav je bilo po južnoosetijskih lastnih ocenah (v Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009c, str. 520) na prvi dan spopada precej uspešno.

3.2.6 Izid operacije

Po uspešni mediaciji francoskega predsednika Nicolasa Sarkozyja, ki je bil tedaj tudi predsednik Evropskega sveta, je bilo 12. avgusta 2008 vzpostavljeno premirje, a so ruske sile naknadno zavzele še nekaj nebranjene gruzijskega ozemlja. Ruske sile se kljub drugačnemu dogovoru iz tako imenovanega šesttočkovnega mirovnega načrta (glej Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009c, str. 587–594) tudi niso umaknile na izhodiščne položaje in so v naslednjih dneh nadaljevale zasedanje in uničevanje vojaške oborožitve, opreme in vojaške infrastrukture na zasedenem delu Gruzije. Manjšim incidentom navkljub pa ni prišlo do ponovne eskalacije sovražnosti. Ruske sile so se z zasedenega ozemlja v Abhazijo in Južno Osetijo dokončno umaknile šele v začetku oktobra, kar je potrdila tudi opazovalna misija Evropske unije (*European Union Monitoring Mission in Georgia*), ki je po koncu sovražnosti začela delovati v Gruziji (Barabanov, 2008, str. 9–10; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2008, str. 22; Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 219).

Rusija je 26. avgusta 2008 priznala neodvisnost Abhazije in Južne Osetije in s tem požela val ogorčenja v mednarodni skupnosti. Poleg Rusije je neodvisnost separatističnih pokrajin do danes priznala le peščica drugih držav. Zaradi etničnega nasilja nad gruzijskim prebivalstvom

¹⁰⁴ Po zapisu Cohena in Hamiltona (2011, str. 28–29) je poveljstvo izgubilo kar 25 od 30 vozil, ranjeni ali ubiti pa so bili tudi številni člani štaba.

v Južni Osetiji, pa tudi zaradi umika dela prebivalstva iz okolice razmejitvene črte, je v Gruziji močno naraslo število notranje razseljenih oseb, ki se tudi po končanih sovražnostih niso mogle vrniti na svoje domove (glej International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 378–401).

3.2.7 O točkah osredotočenja

Kot sta zapisala Cohen in Hamilton (2011, str. 7), je Rusijo odlikovalo predvsem delovanje na višjih ravneh, saj je uspela s kombinirano vojaško-politično strategijo (oziroma grandstrategijo, op. a.) Gruzijo odrezati od zahodnih partnerjev in obenem pripraviti ugodne razmere za vojaško posredovanje. Na operativni ravni je imela Rusija ob izbruhu spopada na voljo razmeroma obsežne sile, ki so kljub precejšnjim kvalitativnim pomanjkljivostim na bojevališču uspele doseči hitro in odločilno vojaško zmago.

Ruske sile bojnega delovanja niso ustavile na mejah obeh separatističnih pokrajin, temveč so vstopile na osrednje gruzijsko ozemlje, nadaljevale izkoriščanje uspeha, zavzele dve strateško pomembni lokaciji (Gori, Poti) in pretile z nadaljnjim napredovanjem, še zlasti proti gruzijski prestolnici. Kot je zapisal Donovan (2009, str. 15), je imela ruska operacija tako »nekatero klasične značilnosti globoke bitke«. H konvencionalnemu dojemanju globine pa gre dodati še delovanje v kibernetnem prostoru, ki je – čeprav še vedno precej rudimentarno – nakazovalo na ambicijo po izvajanju večorganizacijske oziroma večagencijske operacije.

Kot izpostavljajo Beehner in drugi (2018, str. 50), bi delovanje v petdnevni vojni prepoznal še Clausewitz: ruske sile so se »fokusirale na sovražnikovo točko osredotočenja, v boj poslale zelo velike sile in izkoristile združeno bojevanje rodov«. Podobno sta menila tudi Cohen in Hamilton (2011, str. 72), ki sta na podlagi analize petdnevne vojne zapisala, da gre sicer morda za pristop iz prejšnjega stoletja, a da »uporaba zelo močnih sil proti sovražnikovi točki osredotočenja [...] deluje«.

Kot je razvidno iz opravljene analize, so rusko-južnoosetijske sile dejansko uspele onemogočiti glavno entiteto gruzijskih sil na operativni ravni, to je *ad hoc* bojno skupino, katere ključno zmogljivosti so predstavljale 2., 3. in 4. pehotna brigada. Ob tem se je – deloma zaradi sovražnikovega pritiska, deloma pa tudi zaradi notranjih težav – hitro razkrojil gruzijski sistem poveljevanja in kontrole, ki bi moral skrbeti za usklajeno delovanje bojne skupine. Rusko-

južnoosetijske sile so tako v le nekaj dneh bistveno zmanjšale funkcionalnost dveh ključnih sovražnikovih entitet (glej tabelo 3.2).

Na drugi strani so gruzijske sile sovražniku prizadejale le manjše izgube in niso uspele bistveno zmanjšati bojnega potenciala ključnih enot iz sestava ruske 58. armade. Čeprav so močno poškodovale štab in ranile poveljnika, tudi s tem niso pomembneje vplivale na nadaljnji razvoj dogodkov. Pri tem se zastavlja vprašanje, zakaj gruzijska stran ruskega posredovanja v Južni Osetiji ni poskušala preprečiti posredno – če bi namreč gruzijske sile ob izbruhu sovražnosti uspele blokirati prodor Roki (denimo z zračnim napadom ali akcijo specialnih sil), bi preprečile dovajanje ruskih okrepitev v Južno Osetijo, s tem pa bi Gruzija ohranila lokalno premoč v razmerju (kopenskih) sil.¹⁰⁵ Kot v tem oziru poudarja Hamilton (2012, str. 212), gruzijska napaka izhaja iz neustreznega razumevanja točke osredotočenja – v gruzijskem načrtu je bil kot točka osredotočenja namreč določen Chinvali, čeprav je bil predvsem »simbolnega in političnega pomena«.

V primerjavi s fizično razsežnostjo spopada delovanje v kibernetnem prostoru ni bilo bistveno za izid operacije, saj ni imelo neposrednega vpliva na proces poveljevanja in kontrole gruzijskim ali ruskim silam (glej Beehner in drugi, 2018, str. 64–65). Kot poudarjajo nekateri avtorji (glej Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, 2009b, str. 217–218), je sicer možno, da je kibernetni napad vplival na učinkovitost sprejemanja odločitev na gruzijski strani in s tem posredno nekoliko »škodoval operativni fleksibilnosti gruzijskih sil«.

¹⁰⁵ Čeprav bi blokirala prodor in osvojila Južno Osetijo, je še vedno vprašljivo, ali bi Gruzija uspela zaustaviti rusko ofenzivo iz Abhazije. Tam so rusko-abhazijske sile uživale precej ugodnejše razmerje sil, poleg tega pa je Rusija v Abhazijo lažje kot v Južno Osetijo dovajala okrepitve. Ob tem rusko-abhazijske sile, z izjemo *de facto* mejne reke Enguri, niso imele večjih naravnih ovir za prodor v zahodni del Gruzije.

Tabela 3.2: Ocenjene vrednosti kazalnikov za petdnevno vojno (degradiranost točke osredotočenja na operativni ravni)

	Rusija, Južna Osetija, Abhazija	Gruzija
Vodja oziroma poveljnik s štabom	poveljnik 58. armade (Hruljov) s štabom	<i>ad hoc</i> poveljstvo bojne skupine (poveljnik: Kurašvili, močno tudi vpletanje nadrejenih)
	degradacija funkcionalnosti: visoka	degradacija funkcionalnosti: zelo visoka
Ključna vojaška enota, struktura oziroma sila	ruska 58. armada	bojna skupina 3. in 4. pehotne brigade; kasneje dodana še 2. pehotna brigada
	degradacija funkcionalnosti: nizka	degradacija funkcionalnosti: visoka
Računalniško oziroma kibernetsko omrežje	brez ocene – kibernetska razsežnost ni neposredno vplivala na vojaško delovanje	brez ocene – kibernetska razsežnost ni neposredno vplivala na vojaško delovanje
	degradacija funkcionalnosti: /	degradacija funkcionalnosti: /

Vir: lastna ocena

3.3 OPERACIJA VRNITVE KRIMA (ruska aneksija Krimskega polotoka leta 2014)

Pretežno nenasilna konfrontacija med Ukrajino na eni ter Rusko federacijo in krimskimi separatisti na drugi strani je potekala približno štiri tedne februarja in marca leta 2014. Operacija, ki je pomenila popolno vojaško zasedbo in aneksijo Krimskega polotoka, je bila ena ključnih faz v dolgoletnem in večdimenzionalnem ukrajinsko-ruskem konfliktu.

Rusko vojaško posredovanje na Krimu je bilo po prostorski in časovni razsežnosti tipičen primer (večje) vojaške operacije, medtem ko je v funkcionalnem pogledu izostala uporaba množičnega oboroženega nasilja (glej tabelo 2.16). Ta je bila nadomeščena z mehkejšimi elementi moči, zaradi česar je rusko delovanje v literaturi pogosto obravnavano kot prototip hibridnega vojskovanja.

3.3.1 (Grand)strateški kontekst

Krimski polotok je bil leta 1954 iz ekonomskih, administrativnih in političnih razlogov iz ruske prenesen pod ukrajinsko oblast, pri čemer je šlo za prenos iz ene v drugo federalno republiko znotraj takratne Sovjetske zveze. Po razpadu Sovjetske zveze in osamosvojitvi obeh republik (1991) je Krim kljub večinsko ruskemu prebivalstvu ostal v Ukrajini, kar je vodilo v nenasilen, a dolgoročno nerazrešen konflikt med osrednjimi ukrajinskimi oblastmi in krimskimi separatisti (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 39; Kašin, 2015). Kot je zapisal Kašin (2015), v devetdesetih letih rusko vodstvo krimskega vprašanja sicer ni pozabilo, a mu ni posvečalo posebne pozornosti. Še najbolj pereča je bila prihodnost ruske črnomske flote, katere bazo je Rusija želela ohraniti v krimskem Sevastopolu. Tako sta državi v letih 1992–1997 sklenili vrsto sporazumov, s katerimi sta si razdelili plovila in opremo črnomske flote in Rusiji omogočili nadaljnjo prisotnost sil na Krimu do leta 2017.¹⁰⁶

Po tako imenovani oranžni revoluciji, ki je zaradi dvomov o pravičnosti volilnih rezultatov potekala med novembrom 2004 in januarjem 2005, je v Ukrajini na oblast prišel prozahodno

¹⁰⁶ Skladno z dogovorom je Rusija dobila okoli 82 %, Ukrajina pa preostalih 18 % plovil sovjetske črnomske flote. Rusija je v vojaških oporiščih na Krimu (poleg dveh oporišč v Sevastopolu je imela na voljo še oporišče in testni center pri Feodoziji, letališči Hvardijske in Kača, pomožno letališče pri Sevastopolu in tri logistična oporišča) poleg plovil lahko ohranila do 25.000 pripadnikov, 22 bojnih letal, 24 artilerijskih orožij kalibra nad 100 mm in 132 oklepnih vozil. Gibanje ruskih sil zunaj namestitvenih območij je bilo dovoljeno na podlagi koordinacije z ukrajinskimi oblastmi. V razmeroma ugodnem dogovoru o delitvi in razmestitvi sil pa si Rusija ni uspela izboriti dovoljenja, da bi lahko zastarela plovila in letala nadomestila z novimi. S tem je bila ruska flota v Sevastopolu dolgoročno obsojena na propad zaradi zastaranja (Karagiannis, 2014, str. 410; Bílková, 2015, str. 31–32; Boltentkov, 2015; Kašin, 2015).

usmerjeni predsednik Viktor Juščenko. Toda že na naslednjih predsedniških volitvah leta 2010 je zmagal proruski kandidat Viktor Janukovič, pod katerim je Ukrajina opustila prizadevanja za vstop v zvezo Nato, Rusiji pa omogočila nadaljnjo uporabo pomorskega oporišča v Sevastopolu vse do leta 2042 z možnostjo dodatnega petletnega podaljšanja (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 39; Kašin, 2015; Kuzio in D'Anieri, 2018, str. 96).

Ukrajina je, potem ko je predsednik Janukovič novembra 2013 zavrnil še podpis pridružitvenega sporazuma z Evropsko unijo, zapadla v globoko politično in varnostno krizo. Na kijevskem Trgu neodvisnosti (*Majdan Nezaleznosti*) so 21. novembra 2013 izbruhnili množični protesti in se v naslednjih mesecih razširili tudi na druge dele države, pri čemer sta kriza in nasilje dosegla vrelišče okoli 20. februarja 2014. Skupno je v protestih umrlo vsaj 167 ljudi, več sto je bilo ranjenih (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 44; Bebler, 2016, str. 158–159).

Janukovič, ki je hitro izgubljal politično podporo, je 22. februarja v zgodnjih jutranjih urah zbežal iz Kijeva in se zatekel v Rusijo. Še isti dan je ukrajinski parlament Janukoviča razrešil z oblasti in za 25. maj razpisal predčasne parlamentarne volitve (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 45; Bebler, 2016, str. 158–159; Kuzio in D'Anieri, 2018, str. 102).

V negotovih razmerah so se v začetku leta 2014 začele intenzivirati odcepitvene težnje krimskih separatistov. Tako se je 23. februarja v Sevastopolu zbralo več desetisoč proruskih protestnikov, ki so nasprotovali menjavi na vrhu ukrajinske politike. Na drugi strani je 24. februarja v Simferopolu sledilo zborovanje nekaj tisoč krimskih Tatarov, naklonjenih oblastem v Kijevu (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 40). V zaostrenih razmerah sta tako ukrajinska kot ruska vojska na Krimu povišali stopnjo pripravljenosti in okrepili varovanje vojaške infrastrukture. Poleg tega je Rusija začela dovajati okrepiteve na letališče v Anapo, ki je le kakšnih 70 km oddaljeno od vzhodne obale Krime (Lavrov, 2015a).

3.3.1.1 Cilji

V konfrontaciji na Krimu sprva ni bilo jasno, kaj točno želi doseči Rusija – je to aneksija, ustanovitev formalno neodvisne države po zgledu Abhazije in Južne Osetije, ali morda vzpostavitev kakšne druge oblike odvisnosti od Moskve? Cilji so se razjasnili šele z

vprašanem, ki je bilo volilnim upravičencem zastavljeno na referendumu, izvedenem tri tedne po začetku operacije.¹⁰⁷

Kot gre izluščiti iz predavanja Žabkarja (2014, str. 16), je želela Rusija v vojaškem pogledu (1) karseda hitro nevtralizirati ukrajinske sile in zasesti Krimski polotok, ob tem pa (2) odločilni poseg zavarovati in maskirati z vajo v zahodnem vojaškem okrožju, pa tudi s psihološkim delovanjem, ki je napad prikazal kot samoobrambo.

Na drugi strani je Ukrajina stremela k obrambi suverenosti in ozemeljske celovitosti, za kar so bile skladno z njeno ustavo (glej 17. čl.) pristojne oborožene sile.

3.3.2 Operativni dejavniki

3.3.2.1 Prostor

Ukrajina leži v vzhodni Evropi na jugozahodnem delu Vzhodnoevropskega nižavja in zavzema polcentralni geostrateški položaj. V državi kompaktne oblike (glej Vego, 2009a, str. III-10) s površino okoli 604.000 km² je leta 2014 živelo približno 45 milijonov prebivalcev (The International Institute for Strategic Studies, 2014, str. 194). Ukrajina na severu meji na Belorusijo, na vzhodu na Rusijo, na jugozahodu na Romunijo in Moldavijo, na zahodu na Madžarsko in na severozahodu na Poljsko. Glavno mesto je Kijev. Državo pretežno prekrivajo nizka, uravnana višavja; na jugu države je obsežna stepska nižina, zahod pa sega v sredogorske Karpace. Ukrajina leta 2014 ni bila članica nobenega vojaškega zavezništva.

Po ukrajinski ustavni ureditvi avtonomijo znotraj države uživa Avtonomna republika Krim. Na 26.000 km² velikem polotoškem območju je leta 2014 živelo okoli 2 milijona ljudi, pri čemer je bila okoli tri petine prebivalstva ruskega rodu, preostanek pa so sestavljali Ukrajinci in krimski Tatarji. Glavno mesto avtonomne republike je bilo Simferopol, največje mesto pa Sevastopol (ki je imelo poseben administrativni status). Večji del Krimskega polotoka je ravninski, le na jugu se dviga Krimsko hribovje.

Ukrajina se je na Krimu soočila z Rusko federacijo (okoli 144 milijonov prebivalcev na 17 milijonih km², glavno mesto Moskva), ki je po razpadu Sovjetske zveze ohranila interes za nadzor ključnih položajev na obalah Črnega morja. Kot pojasnjuje Žabkar (2014, str. 13), je

¹⁰⁷ Ali ste za združitev Krima z Rusijo kot pravnega subjekta Ruske federacije? Ali ste za obnovitev ustave Republike Krim iz leta 1992 in za status Krima kot dela Ukrajine? Vsak glasovalec se je na referendumu, ki je na Krimu potekal 16. marca 2014, lahko odločil za eno od obeh možnosti (glej BBC, 2014).

namreč Črno morje ostalo edino rusko 'toplo morje' z možnostjo gradnje ladij in plovbe vse leto brez pomoči ledolomilcev. Pri tem je Sevastopol zelo primeren za nadaljnje baziranje ruskih sil, precej bolj od plitvega Azovskega morja in infrastrukturno slabše razvitega Novorosijskega zaliva.

Kot so zapisali Norberg, Franke in Westerlund (2014, str. 44–45), je več geografskih dejavnikov olajševalo rusko zasedbo Krima. Tako je (1) neposredna vojaška prisotnost ruskih sil na Krimu omogočala hiter prevzem pobude, (2) bojevališče je bilo zaradi polotoškega položaja jasno omejeno, a obenem (3) etnično in kulturno močno povezano z Rusijo.

Med konfrontacijo na Krimu je delovanje vojaških sil na kopnem, v zraku in na morju sovpadlo z delovanjem v kibernetnem (virtualnem) prostoru. V primerjavi s petdnevno vojno, analizirano v prejšnjem poglavju, je kibernetna razsežnost pridobila pomen, saj je poleg doseganja (grand)strateške informacijske prevlade služila tudi za motenje komunikacijskih kanalov in pridobivanje obveščevalnih podatkov.

3.3.2.2 Čas

Rusija je operacijo na Krimu sprožila v obdobju izjemne nestabilnosti na ukrajinskem vojaško-političnem vrhu. Tako je bil 23. februarja 2014 kot začasni ukrajinski predsednik imenovan Oleksander V. Turčinov, a je šele tri dni zatem formalno prevzel dolžnost vrhovnega poveljnika oboroženih sil (Interfax-Ukraine, 2014a). Ukrajina je 27. februarja dobila tudi novo vlado in s tem novega obrambnega ministra – položaj je zasedel admiral Igor J. Tenjuh (Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, 2014), a je zaradi dogodkov na Krimu odstopil že manj kot mesec dni po imenovanju. Načelnik ukrajinskega generalštaba admiral Jurij I. Iljin je 27. februarja – po le devetih dneh na položaju – doživel srčni infarkt (GlobalSecurity, 2019). Ukrajinski predsednik ga je zato 28. februarja razrešil in zamenjal z generalpodpolkovnikom Mihajlom M. Kucinom (Interfax-Ukraine, 2014b). Ker je bil Iljin pred imenovanjem za načelnika generalštaba poveljnik ukrajinske mornarice, je tej med 19. februarjem in 1. marcem poveljeval namestnik viceadmiral Sergej S. Elisejev. Pozneje je prebegnil na rusko stran (Politjuk in Zverev, 2017). Prvega marca ja bil imenovan nov poveljnik ukrajinske mornarice – kontraadmiral Denis V. Berezovski. Ta je že dan zatem prestopil na nasprotno stran (Karagiannis, 2014, str. 409; Lavrov, 2015a).

Konfrontacija med Ukrajino in Rusijo je potekala v drugi polovici zime. Pri tem vremenske razmere niso bile pomembnejša ovira pri zavzemanju polotoka, saj je za Krim značilna kombinacija suhega kontinentalnega podnebja na severnem in osrednjem delu polotoka ter milega sredozemskega podnebja na njegovih južnih obalah.

3.3.2.3 *Sile*

Kot ocenjuje Denisencev (2015), je ob osamosvojitvi od Sovjetske zveze Ukrajina podedovala tolikšno količino vojaške oborožitve in opreme, pa tudi infrastrukture in kadrovskega potenciala, da je to njene oborožene sile uvrščalo na četrto mesto na svetu – le za Združene države Amerike, Rusijo in Kitajsko. Temu je, kot nadaljuje avtor, sledil razkroj, kakršnemu v zgodovini skorajda ni para.

Tako so imele ukrajinske oborožene sile v začetku leta 2014 sicer še vedno na voljo obsežen arzenal oborožitve in opreme iz časov Sovjetske zveze, a so bile enote in poveljstva kljub delnemu prehodu na poklicno popolnjevanje¹⁰⁸ slabo motivirane in usposobljene.¹⁰⁹ Financiranje je bilo glede na obseg sil nezadostno, razpoložljivost sodobnejših oborožitvenih sistemov skromna, zmožnost združenega bojevanja zvrsti in rodov zaradi pomanjkanja vaj le deklarativna, večina enot pa stacionirana v zahodnem delu Ukrajine, kjer je bila še v sovjetskih časih postavljena večina vojaške infrastrukture (Bartles in McDermott, 2014, str. 56; McDermott, 2015, str. 7; Lavrov in Nikolski, 2015; The International Institute for Strategic Studies, 2014, str. 194).

Po zapisu Lavrova (2015a) je imela Ukrajina na Krimu stacioniranih do 22.000 pripadnikov, čeprav je številka verjetno nekoliko pretirana in je realnejša ocena okoli 18.000 (Kofman in drugi, 2017, str. 5; GlobalSecurity, 2019). Veliko večino sil na polotoku so sestavljale enote ukrajinske mornarice – te so imele med drugim na voljo podmornico, fregato (ob začetku konfrontacije se je sicer nahajala v Grčiji), tri korvete in več drugih manjših plovil, med

¹⁰⁸ V začetku leta 2014 so bile ukrajinske oborožene sile približno polovično popolnjene s poklicnimi pripadniki, polovično pa z vojaki na služenju vojaškega roka. Po načrtu ukrajinskih oblasti naj bi država leta 2014 sicer ukinila služenje vojaškega roka in prešla na izključno poklicno popolnjevanje, a do tega zaradi kriznih in poznejše vojnih razmer ni prišlo (The International Institute for Strategic Studies, 2014, str. 194; Lavrov in Nikolski, 2015).

¹⁰⁹ Kot povzemata Lavrov in Nikolski (2015), je bilo za delovanje pripravljenih le okoli 6000 pripadnikov od skupno 41.000 glave kopenske vojske, v letalstvu je bila med 507 letali in 121 helikopterji plovnost okoli 15-odstotna, v enotah zračne obrambe pa je bila le desetina osebja sposobna opravljati bojne naloge. Kot v tej luči nadaljuje Lavrov (2015a), je bilo na Krimu izmed 45 lovcev MiG-29 operativnih le od 4 do 6 letal. Piloti so imeli tudi boren nalet – okoli 40 ur letno (za primerjavo glej opombi št. 84 in 103) (The International Institute for Strategic Studies, 2014, str. 196).

kopenskimi enotami pa sta bili največji 36. mehanizirana brigada obalne obrambe in 406. artilerijska brigada. Poleg tega je imela Ukrajina na Krimu na voljo zrakoplove iz sestava letalstva (vključujoč 45 lovcev MiG-29 na letališču Belbek) in mornariškega letalstva ter tri polke zračne obrambe (z radarsko vodenimi raketami SA-10 in SA-11) (Lavrov, 2015a; The International Institute for Strategic Studies, 2014, str. 195–196; Kofman in drugi, 2017, str. 5–6). K vojaškim enotam gre prišteti še nekaj tisoč pripadnikov paravojaških sil ministrstva za notranje zadeve.

Pripadniki ukrajinske vojske, notranjega ministrstva in varnostne službe SBU (*Služba bezpeky Ukrainy*) so bili praviloma rekrutirani lokalno, kar je pomenilo, da so enote na Krimu pretežno popolnjevali pripadniki ruske narodnosti. To je ruskim službam močno olajševalo dostop do obveščevalnih podatkov in zmanjšalo verjetnost, da bi se bile ukrajinske enote na Krimu pripravljene boriti proti (pro)ruskim silam (Lavrov in Nikolski, 2015; McDermott, 2015, str. 8; Kuzio in D'Anieri, 2018, str. 100).

Na drugi strani je Rusija jeseni leta 2008, to je nemudoma po petdnevni vojni v Gruziji, začela obsežno reorganizacijo in modernizacijo oboroženih sil. V nekaj letih je bil pod ministrom Anatolijem E. Serdjukovom izveden prehod s šestih na štiri vojaška okrožja, kot težiščne enote za samostojno delovanje so bile (pre)oblikovane brigade, pomen pa so izgubile oziroma bile ukinjene številne divizije, armade in korpusi. Rusija je zmanjšala pomen nabornikov in povečala popolnjenost s poklicnimi pripadniki, zmanjšala število častnikov, skoncentrirala vojaško izobraževanje in omejila korupcijo. Ob povečanju obrambnih izdatkov je Rusija pospešila uvajanje nove oborožitve in opreme, enote ter poveljstva pa so se imeli priložnost pogosteje usposabljanje na terenu. Čeprav reforma še zdaleč ni odpravila vseh težav ruskih oboroženih sil, pa so se njihova usposobljenost, opremljenost, odzivnost in organiziranost zagotovo pomembno izboljšali (Bartles in McDermott, 2014, str. 47; Barabanov, 2015; Stockholm International Peace Research Institute, 2019).

Rusija je imela v skladu z meddržavnim dogovorom z Ukrajino na Krimu lahko razmeščenih do 25.000 pripadnikov, a je bila v začetku leta 2014 prisotnost precej manjša. Tako je okoli 12.000–16.000 pripadnikov popolnjevalo močno pomorsko komponento (dve križarki, rušilec, dve fregati, podmornica, vsaj sedem desantnih ladij in več deset drugih plovil), pa tudi pet eskadrilj mornariškega letalstva (med drugim z 22 jurišniki Su-24) in pehotno enoto (810. brigada mornariške pehote) (The International Institute for Strategic Studies, 2014, str. 188–192; Boltenkov, 2015; McDermott, 2015, str. 13; The War Report: Armed Conflict in 2014,

2015, str. 77; Kofman in drugi, 2017, str. 6). Po besedah Boltenkova (2015) je bila ruska črnomska flota v začetku leta 2014 sicer »dobro usposobljena, dobro opremljena in sposobna mornariška sila«.

Četudi k ruskim silam na Krimu prištejemo še prostovoljske enote in pripadnike Rusom naklonjene posebne policijske enote Berkut, je Ukrajina na Krimu še vedno uživala premoč v živi sili, še zlasti pa v težji oboroženosti kopenske komponente. Drugače je bilo na morju in v zraku, kjer je bila premoč močno na strani Rusije. Tako Ukrajina kot Rusija sta imeli za hitro okrepitev sil na Krimu na voljo specialne sile in zračnodesantno pehoto. Dovajanje enot kopenske vojske je bilo po drugi strani precej težavnejše, saj Rusija s Krimom ni imela kopenske povezave, celinska Ukrajina pa je bila s polotokom povezana le z dvema cestno-železniškima koridorjema.

3.3.3 Načrtovanje in vodenje operacije

Kot izpostavljata Kuzio in D'Anieri (2018, str. 98 in 109), je Rusija vse od leta 2009 izdatne napore vlagala v to, da Ukrajina ne bi zgolj ostala nevtralna, temveč bi v skladu z idejo ruskega sveta (*Russkij mir*) vstopila v načrtovano Evrazijsko unijo pod patronatom Rusije. Kljub temu je bila ruska odločitev za posredovanje na Krimu najverjetneje sprejeta v razmeroma kratkem času, in sicer kot odziv na nepričakovano izgubo geopolitičnega vpliva v zahodni sosesčini (Cozad, 2018, str. 32). McDermott (2015, str. 10) ocenjuje, da se je načrtovanje operacije okrepilo konec leta 2013, potem ko je Evropska unija Kijevu ponudila pridružitveni sporazum. Čeprav ni na voljo natančnejših informacij, pa je zaradi lege na območju delovanja pomembno vlogo zagotovo odigralo poveljstvo črnomske flote v Sevastopolu (poveljnik: admiral Aleksandr V. Vitko). Glede na podatek, da je bilo po končani operaciji v Rusiji izdano odlikovanje za vrnitev Krima, na katerem je delovanje datirano med 20. februarjem in 18. marcem 2014, je zelo verjetno, da so se neposredne priprave na zavzetje polotoka v Rusiji začele že pred tem, ko je predsednik Janukovič zapustil državo (Bartles in McDermott, 2014, str. 55; McDermott, 2015, str. 9).

Na drugi strani so imele ukrajinske oborožene sile leta 2014 formalno vzpostavljena tri poveljstva na operativni ravni (severno, južno in samostojni 8. korpus) (glej Ministry of Defence of Ukraine, 2014, str. 9–10), a nobeno od njih na Krimu ni imelo svojih enot. Tako je neposredno vodenje odziva na (pro)rusko agresijo na Krimu prešlo na poveljstvo ukrajinske

mornarice v Sevastopolu. Odločevalsko paraliziran štab (glej poglavje 3.3.2.2) so ruske sile 19. marca 2014 zavzele in pridržale tudi poveljnika kontraadmirala Sergeja A. Gajduka, ki je 2. marca zamenjal prebeglega Berezovskega (Lavrov, 2015a).

Kljub konfrontaciji na Krimu so ukrajinske oblasti oboroženim silam šele 1. marca 2014 odredile najvišjo stopnjo pripravljenosti, 17. marca pa začele delno mobilizacijo (Ministry of Defence of Ukraine, 2015, str. 9 in 37).

3.3.4 Potek operacije

Neznani oboroženci so 25. februarja 2014 začeli postavljati kontrolne točke za nadziranje vstopa na Krim in v mesto Sevastopol; že kmalu so na kontrolnih točkah začeli delovati tudi pripadniki pravkar razpuščene enote Berkut (Mackinnon, 2014; Lavrov, 2015a; The Territories of the Russian Federation 2016, 2016, str. 31).¹¹⁰ Osrednje oblasti v Kijevu se kljub zaskrbljenosti na dogodke niso odločneje odzvale. Istega dne je v pristanišče Sevastopol vplula ruska desantna ladja Nikolaj Filčenkov (Kofman in drugi, 2017, str. 7).

V Simferopolu je 26. februarja izbruhnilo nasilje med proruskimi in proukrajinskimi protestniki, v katerem so umrli trije ljudje (Lavrov, 2015a). Istega dne so ruske sile v zahodnem vojaškem okrožju začele mobilizacijsko vajo,¹¹¹ ki je potekala do 3. marca in vključevala okoli 150.000 pripadnikov, 90 letal, 880 tankov in 80 ladij. Vajo so deloma podprle tudi sile iz osrednjega vojaškega okrožja (Erol in Oğuz, 2015, str. 269; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 37; Norberg, 2015, str. 50; The International Institute for Strategic Studies, 2015, str. 159). Kot poudarja Norberg (prav tam), je bilo sporočilo jasno – Rusija je pokazala, da ima pripravljene obsežne sile, ki bi lahko bile nemudoma uporabljene v oboroženem spopadu z Ukrajino. Erol in Oğuz (2015, str. 269) dodajata, da je močna prisotnost ruskih sil v bližini ukrajinske meje začela kot Damoklejev

¹¹⁰ Posebne policijske enote Berkut, med drugim tudi bataljon iz krimskega Simferopola, so med novembrom 2013 in februarjem 2014 sodelovale pri zatiranju protestov v Kijevu. Policisti so se v spopadih s protestniki zatekli k množični uporabi strelnega orožja, pri čemer je v le treh dneh (med 18. in 20. februarjem) umrlo vsaj 73 protestnikov, pa tudi 17 policistov. Po vzpostavitvi začasne vlade je novi notranji minister Arsen Avakov 25. februarja 2014 Berkut razpustil (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 44; Lavrov, 2015a; Kofman in drugi, 2017, str. 21).

¹¹¹ Rusija je leta 2013 prvič po razpadu Sovjetske zveze začela izvajati nenadne preglede (*vnezapnye proverki*), to je mobilizacijske vaje, namenjene preverjanju stopnje pripravljenosti posameznih delov oboroženih sil za nemudno uporabo v oboroženem boju oziroma v drugih vojaških nalogah (Norberg, 2015, str. 24).

meč viseti nad odločevalci v Kijevu. Obenem so obsežni premiki enot v zahodni Rusiji začeli služiti za maskiranje dovajanja okrepitev na Krim (Lavrov, 2015a).

V zgodnjih jutranjih urah 27. februarja 2014 je skupina maskiranih oborožencev (tako imenovani mali zeleni možje oziroma vljudni ljudje) zasedla stavbo regionalne vlade in krimski parlament v Simferopolu.¹¹² Krimski parlament je imenoval novega predsednika vlade Sergeja Aksionova in razpisal referendum o bodočem statusu polotoka (Bartles in McDermott, 2014, str. 55; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 40; McDermott, 2015, str. 11; Bebler, 2016, str. 165). V popoldanskem času je v Sevastopol vplula tudi ruska desantna ladja Azov (Lavrov, 2015a; The International Institute for Strategic Studies, 2015, str. 169).

V naslednjih dneh so (pro)ruske sile nadaljevale zavzemanje ključnih položajev na Krimu. Tako so, kot povzemata Baeznerjeva in Robin (2008, str. 7 in 15), oboroženci 27. oziroma 28. aprila zasedli ključne telekomunikacijske objekte ukrajinskega podjetja UkrTelekom, prevzeli nadzor nad krimskim stičiščem internetnih omrežij (*internet exchange point*) in polotok komunikacijsko odrezali od preostalega sveta. Enote oborožencev so 28. februarja blokirale vzletno-pristajalno stezo na letališču Belbek in zasedle letališče v Simferopolu. Rusija je okrepitev (predvsem specialne sile in zračnodesantno pehoto) začela dovažati s transportnimi letali, na območje pa je priletelo tudi 8 bojnih helikopterjev Mi-35M (Karagiannis, 2014, str. 408; Lavrov, 2015a; Bebler, 2016, str. 165).¹¹³ (Pro)ruske sile so začele tudi obkoljevati ukrajinske vojaške objekte, pri tem pa, kot pojasnjujeta Bartles in McDermott (2014, str. 55; glej tudi McDermott, 2015, str. 12), praviloma niso skušale prevzeti nadzora nad njimi – izjema so bila le ključna poveljniška mesta in položaji zračne obrambe. Čeprav je bilo izstreljenih več opozorilnih strel, ni prišlo do izbruha oboroženega nasilja. Demoralizirane ukrajinske enote se večinoma sicer niso predale, a tudi niso nudile odpora¹¹⁴ niti se niso skušale evakuirati proti

¹¹² Rusija je sprva odločno zanikala kakršnokoli vpletenost v konfrontacijo na Krimu, češ da so maskirani oboroženci izključno pripadniki lokalno organiziranih samoobrambnih sil. Čeprav oboroženci na uniformah niso nosili razpoznavnih oznak, pa je bilo že od vsega začetka jasno, da ruske enote aktivno sodelujejo pri zavzemanju Krima. Kljub temu je šele po aneksiji polotoka sledilo delno priznanje Rusije o vpletenosti njenih sil (glej Bílková, 2015, str. 34). Po besedah Karagiannisa (2014, str. 409) pa ni izključeno, da je bil del maskiranih oborožencev tudi pogodbenikov zasebnih varnostnih podjetij.

¹¹³ Dovajanje okrepitev prek zračnega mostu je bilo sicer za več dni prekinjeno zaradi alarmiranja lovskih letal v celinski Ukrajini in s tem povezanih opozoril, da bodo kršitelji zračnega prostora sestreljeni (Lavrov, 2015a).

¹¹⁴ Kot tragikomične razmere ponazarja Lavrov (2015a): ko je 2. marca okoli 20 ruskih vojakov 'obkolilo' ukrajinski bataljon mornariške pehote v Kerču, se ta ni poizkušal braniti. Šestega marca je bataljonski pihalni orkester celo priredil ulični koncert, 14. marca pa so ukrajinski in ruski vojaki odigrali prijateljsko nogometno tekmo. Rusi so nogometni obračun sicer izgubili z rezultatom 4 : 0, a 20. marca naposled 'zlomili' odpor branilcev

osrednji Ukrajini.¹¹⁵ Da bi ukrajinski mornarici preprečila izplutje na odprto morje, je ruska mornarica pred oporiščem pri mestu Novoozerne potopila svojo odsluženo križarko Očakov, v naslednjih dneh pa še 3 manjša plovila (Lojko, 2014; Lavrov, 2015a).

Ker Rusija v prvih dneh operacije na Krim še ni uspela dovesti obsežnejših okrepitev, so ukrajinske sile ohranjale premoč v živi sili in težki bojni tehniki. Tako je šele 12. marca prek luke Kerč na Krim vstopila prva večja enota ruske kopenske vojske, 18. samostojna motorizirana strelska brigada. Štirinajstega marca je sledila še 291. artilerijska brigada, 15. marca pa baterija zračne obrambe s sistemom SA-10 (Lavrov, 2015a; The International Institute for Strategic Studies, 2015, str. 169). S temi okrepitvami je po oceni Lavrova (2015a) Ukrajina izgubila še zadnje upanje, da bi lahko uspešno vojaško posredovala na Krimu.

Po aneksiji Krima so (pro)ruske sile v drugi polovici marca začele zavzemati vojaške objekte in plovila, ki se do takrat še niso predali. Nazadnje so 24. marca ruske specialne sile ob podpori oklepnih vozil in helikopterjev napadle preostale pripadnike ukrajinske mornariške pehote v Feodoziji. Izbruhnil je pretep, v katerem so se vojaki, zvesti Kijevu, vdali. Naslednji dan so ruske sile zavzele še zadnje ukrajinsko plovilo, ki je kljubovalo aneksiji – minoiscalec Čerkasi. Kot zaključuje Lavrov (2015a), je s tem na vseh vojaških objektih in plovilih na Krimu zavihrala ruska zastava.

Po besedah Baeznerjeve in Robina (2018, str. 7 in 20) je konfrontacija na Krimu sovpadala s porastom kibernetских aktivnosti v Ukrajini in Rusiji. Kibernetски napadalci na obeh straneh so ustvarjali obsežen zlonamerni promet (v obliki porazdeljenih napadov za zavrnitev storitve – *distributed denial-of-service attack*), s katerim so onemogočali delovanje spletnih strani, izvajali tako imenovano razobličanje (*defacement*), pri čemer so na tujih spletnih straneh objavljali svoja sporočila, na nekaterih ukrajinskih računalnikih pa so našli tudi podtaknjeno zlonamerno programsko kodo (*malware*), namenjeno pridobivanju obveščevalnih podatkov. Med konfrontacijo je bila za kar 72 ur onemogočena uradna spletna stran ukrajinske vlade, člani ukrajinskega parlamenta pa so bili zasuti s številnimi sporočili SMS, da bi se omejila njihova zmožnost za učinkovito koordinacijo odziva. Podoben, a kot kaže manj uspešen kibernetски napad je bil usmerjen tudi proti ruskemu Kremlju. Poleg uradnih spletnih strani so

in zavzeli oporišče. Kar dve tretjini ukrajinskih marincev, vključno s poveljnikom bataljona, sta nato vstopili v rusko vojsko.

¹¹⁵ Izjeme so bile redke. Tako je uspelo ukrajinsko mornariško letalstvo 3. marca z letališča Novofedorovka na celinsko Ukrajino umakniti 4 helikoptere in 3 letala, še 1 helikopter pa je uspel proti celini poleteti 7. marca. To je bil po zapisu Lavrova (2015a) tudi zadnji oborožitveni sistem, ki je bil uspešno evakuiran s Krima.

bili tarča kibernetičnih napadov zlasti različni medijski portali. Ker so nekateri ukrajinski uradniki uporabljali elektronsko pošto ruskih ponudnikov, je ruska stran do dela obveščevalnih podatkov lahko prišla na precej preprost način (glej Baezner in Robin, 2018, str. 10–11).

3.3.5 Izgube

V konfrontaciji na Krimu so bile poleg treh civilnih potrjene 3 smrtne žrtve na strani vojaških in paravojaških sil. Tako sta 18. marca 2014 v ne povsem pojasnenih okoliščinah pod streli iz daljave padla ukrajinski vojak in proruski prostovoljec, po dva pripadnika na vsaki strani pa sta bila ranjena (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 40; Kofman in drugi, 2017, str. 11). Sedmega aprila so ruski vojaki ubili še ukrajinskega mornariškega častnika, ki se je pripravljal na odhod s Krima (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 40). Med konfrontacijo je bilo na obeh straneh še nekaj ranjenih, a število ni bilo visoko (Lavrov, 2015a).

(Pro)ruske sile so na Krimu zasegle precej ukrajinske oborožitve in opreme. Po podatkih ruskega Centra za analizo strategij in tehnologij (*Centr analiza strategij i tehnologij*, v Lavrov, 2015b) je Rusija, ki je po koncu konfrontacije začela vračati tehniko, do avgusta 2014 Ukrajini med drugim vrnila 59 od 74 zaseženih letal, 28 od 36 zaseženih helikopterjev, 35 od 56 zaseženih plovil, 128 od 300 zaseženih oklepnikov, 120 od 469 zaseženih artilerijskih orožij in 1788 od 3895 zaseženih tovornjakov.¹¹⁶ Do avgusta 2014 se je v osrednjo Ukrajino vrnilo tudi 3991 pripadnikov oboroženih sil. Po različnih podatkih (glej Bartles in McDermott, 2014, str. 59; Lavrov, 2015a) pa je na Krimu sicer kar okoli 8000–9000 ukrajinskih pripadnikov zaprosilo za vstop v ruske oborožene sile, med njimi tudi številni visoki častniki.

3.3.6 Izid operacije

Med ukrajinsko-rusko konfrontacijo je bil 16. marca 2014 na Krimu izveden (mednarodno nepriznan) referendum, na katerem naj bi kar 97 odstotkov volivcev glasovalo za priključitev k Rusiji. Le nekaj dni pozneje, 21. marca, je Rusija Krim in mesto Sevastopol tudi formalno vključila v federacijo kot dve zvezni enoti (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 40; *The Territories of the Russian Federation* 2016, 2016, str. 31–32).

¹¹⁶ Kot pojasnjujejo Kofman in drugi (2017, str. 12), je bila Rusija opremo in oborožitev Ukrajini pripravljena vrniti, ker je bila zasežena tehnika v precej slabem stanju.

Sledili so diplomatski pritisk in gospodarske sankcije, ki so jih proti Rusiji uvedle zahodne države, vendar te niso omajale ruske odločitve.

Februarja in marca 2014 so se razmere začele zaostrovanje tudi na vzhodu Ukrajine. Podobno kot na Krimu so tudi tam proruski separatisti zasedli ključne upravnopolitične zgradbe, a je uspela ukrajinska policija v začetku marca vzpostaviti nadzor nad večino zasedenih objektov. To razmer ni umirilo, saj so sledili sporadični izbruhi nasilja med proukrajinskimi in proruskimi aktivisti. Aprila 2014 so separatisti v Donecku in Lugansku razglasili ljudski republiki, ukrajinske oblasti pa so začele izvajati tako imenovane protiteroristične operacije. Sledilo je stopnjevanje nasilja, ki je preraslo v vojno (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 42–44; The International Institute for Strategic Studies, 2015, str. 170–173).

3.3.7 O točkah osredotočenja

Kot je sklenil Tomšič (2019, str. 142), so bili v operaciji na Krimu zelo učinkovito orkestrirani različni instrumenti, »pri čemer so bistveno posodobljene oborožene sile sicer imele najpomembnejšo vlogo pri zagotovitvi pogojev za aneksijo Krima, vendar so bile vseskozi podrejene drugim instrumentom nacionalne moči«. Tako je bila z vojaškega vidika ruska invazija v prvih nekaj dneh omejena na eno nepopolno brigado mornariške pehote in nekaj sto pripadnikov specialnih sil, temu pa gre prišteti še proruske prostovoljce. Sprva maloštevilčne ruske sile je odlikovala predvsem dobra premičnost, a na račun majhne zaščite in ognjene moči.¹¹⁷

Ruske vojaške omejitve pri zavzetju Krima niso prišle do izraza, saj je invazija potekala brez uporabe množičnega oboroženega boja. Tako ruske sile sovražniku niso sestrelile nobenega letala, potopile nobene ladje in uničile nobenega tanka, a so vseeno, kot je zapisal Tomšič (2019, str. 138), Ukrajino postavile pred *fait accompli* vojaške kontrole polotoka. Prevlade na bojevališču tako ne moremo pojasniti z najbolj konvencionalnim razumevanjem točke osredotočenja – fizičnim uničenjem ključnega dela sovražnikovih sil (glej tabelo 3.3).

¹¹⁷ Ruska mornariška pehota in specialne sile so Krim zavzele s pomočjo kolesnih oklepnikov BTR-80 in Tigr. Rusija na Krimu ni imela stacioniranih tankov, bojnih vozil pehote, samovozne artilerije, jurišnih helikopterjev in drugih težkih oborožitvenih sistemov, ki se uporabljajo zlasti v spopadih višje intenzivnosti.

Na operativni ravni se je Rusija pri zavzemanju Krima zanašala predvsem na izjemno iniciativnost v kombinaciji s paralizirano nasprotnikovo linijo poveljevanja in kontrole. Kot ugotavljajo Kofman in drugi (2017, str. 10), je Ukrajina po približno enem tednu konfrontacije izgubila zmožnost učinkovitega poveljevanja in kontrole nad enotami na Krimu. Posledično je »ukrajinska mornarica ostala na privezih, ukrajinska lovski letala na tleh in ukrajinska mornariška pehota [...] v oporiščih« (Lavrov in Nikolski, 2015). Pri tem pa gre poudariti, da Ukrajina odločevalsko ni bila paralizirana le na operativni, ampak tudi strateški in nacionalnostrateški ravni. Ob tem se zastavljata dve med seboj povezani vprašanji, na kateri ni dokončnega odgovora:

- Ali bi Rusija odločilen učinek lahko dosegla tudi, če bi bilo na ukrajinski strani paralizirano le manjše število poveljstev?
- V kolikšni meri bi se bile ukrajinske enote na Krimu pripravljene zoperstaviti ruski agresiji, če bi politično vodstvo sprejelo odločitev o vojaškem posredovanju?

V primerjavi s številnimi drugimi konflikti, v katerih kibernetična razsežnost spopada poteka izključno v virtualnem okolju, je bilo na Krimu posebej pomembno fizično prekinjanje povezav. Čeprav so po besedah Karagiannisa (2014, str. 408) Rusi ukrajinske enote fizično in komunikacijsko osamili od oblasti v Kijevu, pa je bilo, kot vse kaže, komuniciranje med polotokom in celino le precej oteženo, nikoli pa povsem prekinjeno.

Tabela 3.3: Ocenjene vrednosti kazalnikov za konfrontacijo na Krimu (degradiranost točke osredotočenja na operativni ravni)

	Rusija in proruski prostovoljci	Ukrajina
Vodja oziroma poveljnik s štabom	poveljnik črnomoške flote (Vitko) s štabom	poveljnik vojne mornarice (Elisejev, menja ga Berezovski, še pozneje Gajduk) s štabom
	degradacija funkcionalnosti: zanemarljiva	degradacija funkcionalnosti: zelo visoka
Ključna vojaška enota, struktura oziroma sila	810. brigada mornariške pehote	36. mehanizirana brigada obalne obrambe
	degradacija funkcionalnosti: zanemarljiva	degradacija funkcionalnosti: zanemarljiva
Računalniško oziroma kibernetično omrežje	ni podatkov o kakršnikoli prizadetosti ruskih vojaških računalniških omrežij	komunikacijske povezave Krim–Kijev
	degradacija funkcionalnosti: zanemarljiva	degradacija funkcionalnosti: srednja

Vir: lastna ocena

3.4 OPERACIJA LITI SVINEC (izraelski napad na Gazo v letih 2008–2009)

Izrael je konec leta 2008 sprožil večjo vojaško operacijo proti palestinskemu gibanju Hamas in drugim oboroženim skupinam na ozemlju Gaze. V Izraelu in na Zahodu je operacija, ki je potekala med 27. decembrom 2008 in 18. januarjem 2009, poznana pod imenom operacija Liti svinec (*Operation Cast Lead*), v islamskem svetu pa se jo spominjajo kot pokola v Gazi ali kot bitke za El Furkan. Zaradi velikega števila žrtev se za spopad pogosto uporablja tudi poimenovanje vojna v Gazi 2008–2009.

Operacija Liti svinec je le ena od etap v desetletja trajajočem izraelsko-palestinskem konfliktu. Čeprav je bilo tritedensko izraelsko posredovanje po časovni razsežnosti tipičen primer (večje) vojaške operacije (glej tabelo 2.16), pa je bilo v prostorskem pogledu omejeno na razmeroma majhno, a zelo gosto poseljeno območje.

3.4.1 (Grand)strateški kontekst

Izrael je leta 1967 v šestdnevni vojni okupiral Golansko planoto, Sinajski polotok, Zahodni breg, Vzhodni Jeruzalem in Gazo ter na območjih začel postavljati judovske naselbine. Po mirovnem sporazumu z Egiptom je leta 1982 Izrael zapustil Sinaj, ob koncu druge intifade pa leta 2005 nepričakovano izpraznil tudi vseh 21 judovskih naselbin v Gazi in območje prepustil palestinski upravi. Čeprav se je Izrael deloma umaknil, pa je v Gazi *de facto* še vedno ostal okupator, saj je ohranil izključni nadzor nad zračnim prostorom, ozemeljskimi vodami in kopensko mejo ter ob tej vzpostavil tamponsko območje (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2005, str. 54; United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009).

Razmere na jugozahodu Izraela in v Gazi so kljub izraelskemu umiku ostale nasilne, še zlasti potem ko je junija leta 2007 nadzor nad Gazo prevzelo palestinsko gibanje Hamas (*Harakat al mukavama al islamija* – Islamsko odporniško gibanje). Hamas je okreplil raketno obstreljevanje obmejnih območij v Izraelu,¹¹⁸ ta pa je na napade odgovarjal s povračilnimi zračnimi in

¹¹⁸ Palestinska gibanja so med drugo intifado (to je vstajo arabskega prebivalstva proti izraelski zasedbi) začela artilerijsko obstreljevati izraelske položaje v Gazi in na obmejnih območjih v Izraelu. Po izraelskih uradnih podatkih (The State of Israel, 2009) je bilo od leta 2000 pa do začetka operacije Liti svinec iz Gaze izstreljenih okoli 12.000 raket in minometnih min. V nekaterih drugih virih (glej United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 352; Zanotti in drugi, 2009, str. 9; Intelligence and Terrorism Information Center, 2010, str. 6) so sicer podane nekoliko manjše številke, a so še vedno blizu petmestnim.

kopenskimi napadi. Ob tem je skušal Izrael Hamas politično, finančno in materialno oslabiti z vzpostavitvijo ostre gospodarske blokade in s podporo zmerne palestinske vlade na Zahodnem bregu (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2007, str. 61–62).¹¹⁹

Spomladi leta 2008 so se spopadi med izraelskimi oboroženimi silami in Hamasom zaostri do te mere, da je v manj kot tednu dni umrlo več kot sto ljudi, pretežno Palestincev. Junija sta sprti strani le pristali na vzpostavitev šestmesečnega premirja. Čeprav neformalno premirje nasilja ni povsem zaustavilo, so se varnostne razmere na območju vendarle močno izboljšale (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2008, str. 76–77; United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 52–68).

Novembra leta 2008 pa je območje začelo drseti v novo spiralo nasilja. Tako so izraelske sile 4. novembra vdrle na območje Gaze, da bi porušile enega od podzemnih predorov, namenjenega infiltraciji palestinskih borcev v Izrael, Hamas pa je odgovoril z obsežnim raketiranjem južnega Izraela. Serija artilerijskega obstreljevanja na eni in zračnih napadov na drugi strani je 18. decembra vodila do odločitve oblasti v Gazi, da ne podaljšajo premirja, in sicer z uradno obrazložitvijo, da Izrael ni omilil blokade območja in ustavil izvajanja napadov. Čeprav je bilo 22. decembra dogovorjeno krajše (24-urno) premirje, pa je vse bolj postajalo jasno, da trajnejše umiritve razmer ni na vidiku (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2009, str. 79; United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 68–71).

3.4.1.1 Cilji

Po uradnih podatkih (The State of Israel, 2009, str. 32) je Izrael v operaciji Liti svinec zasledoval dva cilja:

- zaustavitev artilerijskega obstreljevanja izraelskih civilistov, in sicer z uničenjem sovražnikovih oborožitvenih sistemov in podporne infrastrukture;

¹¹⁹ Izrael je zelo restriktivno in dosledno preprečeval čezmejno prehajanje ljudi, dobrin in storitev. Tako je Gazi onemogočal vsakršen izvoz in izjemno omejeval uvoz, med drugim tudi dobavo električne energije in naftnih derivatov. Sporadična odprtja meje so bila v večini primerov namenjena le dostavi humanitarne pomoči. Da bi zaobšli blokado, so Palestinci na meji z Egiptom (ki je bila prav tako zaprta) izkopali številne predore, ki pa niso bili namenjeni le tihotapljenju nujnih življenjskih dobrin, ampak je skozi njih v Gazo prihajalo tudi orožje (United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 82–85).

- izboljšanje varnostnih razmer v južnem Izraelu, in sicer z zmanjšanjem zmogljivosti Hamasa in drugih (po izraelskem pojmovanju terorističnih) organizacij za izvajanje napadov.

Kot k temu dodaja Cordesman (2009, str. 11–12), je Izrael z napadom na Hamas skušal okrečiti tudi odvračalno držo proti Iranu, Siriji in gibanju Hezbolah.

Izrael (The State of Israel, 2009, str. 32) je opozoril, da cilj delovanja nikakor ni bila ponovna vzpostavitev trajne kopenske prisotnosti v Gazi. Toda čeprav je bila operacija Liti svinec v vojaškem pogledu skrbno načrtovana, dogodki kažejo, da politični vrh (premier, obrambni minister in zunanja ministrica) ni bil soglasen pri vprašanju, kakšni natančno so cilji in kdaj točno prekiniti izvajanje sovražnosti (glej Cordesman, 2009, str 12).

Na drugi strani je imel Hamas dolgoročni cilj vzpostavitve palestinske države in uničenja Izraela (Mellies, 2009, str. 58), vendar pa so bili zaradi izjemne vojaške premoči sovražnika med operacijo Liti svinec Hamasovi cilji precej bolj omejeni. Gibanje je tako stremelo predvsem k temu, da bi ostalo na oblasti in sovražniku prizadejalo politično nesprejemljivo visoke izgube.

3.4.2 Operativni dejavniki

3.4.2.1 Prostor

Izrael leži na Bližnjem vzhodu na vzhodni obali Sredozemskega morja in zavzema polcentralni geostrateški položaj (glej Vego, 2009a, str. III-9). Država podolgovate oblike (glej Vego, 2009a, str. III-10) ima površino okoli 21.000 km² (brez zasedenih ozemelj) in na severu meji na Libanon, na severovzhodu na Sirijo, na vzhodu na Jordanijo in na jugozahodu na Egipt. Glavno mesto je Jeruzalem. Leta 2009 je v Izraelu živel okoli 7 milijonov ljudi (The International Institute for Strategic Studies, 2009, str. 249). Izrael je ob sredozemski obali ravninski, v notranjosti pa prevladuje nižje hribovje, ki je proti jugu povsem puščavsko. Izrael je leta 2008 izvajal neposreden nadzor tudi nad tremi okupiranimi območji – Golansko planoto, Zahodnim bregom in Vzhodnim Jeruzalemom, posredno pa nadziral tudi območje Gaze. Izrael ni bil član nobenega vojaškega zavezništva. Med tujimi državami so bile oblastem izrazito naklonjene Združene države Amerike.

Izrael se je v oboroženem spopadu soočil s Hamasom in drugimi gibanji v Gazi. Gaza je bila leta 2008 sicer del formalno neodvisne, a *de facto* samoupravne in deloma okupirane Palestine (približno 6000 km² in 4 milijoni prebivalcev, upravno središče Ramala). Zaradi razdeljenosti Palestine na dva ozemeljsko nepovezana dela pa vlada z Zahodnega brega v Gazi ni imela moči, saj se je leta 2007 tam na oblast povzpел Hamas.

Gaza je bila leta 2008 z okoli 1,5 milijona prebivalcev na 365 km² površine eno najgosteje poseljenih območij na svetu. Kljub polcentralnemu geostrateškemu položaju je bilo območje izrazito izolirano – na severu in vzhodu je ob 51-kilometrski kopenski meji blokado vzdrževal Izrael, na jugozahodu pa je bila nekoliko bolj prepustna 11-kilometrski meja z Egiptom, saj je bila močno prekopana s podzemnimi tihotapskimi rovi. 40-kilometrsko obalo je blokirala izraelska mornarica, zračni prostor nad Gazo pa nadziralo izraelsko letalstvo. Obrambo Gaze so oteževali uravnani relief, nizka vegetacija, podolgovata oblika in manko strateške globine, olajševala pa jo je visoka urbaniziranost. Vladajoči Hamas sta podpirala predvsem Iran in Sirija, kljub uradno drugačni politiki pa so bili Hamasu naklonjeni tudi številni Egipčani.

3.4.2.2 Čas

Po zapisu Cordesmana (2009, str. 38) je Izrael predvideval, da bo operacijo v Gazi lahko izvajal približno dva tedna, preden bo delovanje začelo prinašati več negativnih kot pozitivnih učinkov. Izrael je bil namreč z vsakim dodatnim dnevom izpostavljen večji verjetnosti žrtev med lastnimi vojaki, vse bolj neugodnemu razmerju med vojaškimi in kolateralnimi učinki delovanja, posledično pa tudi naraščajočemu pritisku domače javnosti in mednarodne skupnosti po končanju sovražnosti. Na drugi strani je Hamasu ustrezal počasnejši tempo spopada, saj je želel sovražnika izčrpati ne le na vojaški, temveč predvsem na politični ravni.

Čeprav je skušal Izrael z zavajanjem ustvariti vtis, da ne pripravlja večjega posega v Gazi (glej Cordesman, 2009, str. 15; Ravid, 2009), so »že od avgusta operacijo vsi pričakovali. Izraelski fokus je bil na Gazi. Vse je bilo načrtovano. Bilo je v zraku« (anonimni vir, v Glenn, 2016, str. 14).

Operacija Liti svinec je potekala pozimi, ko v Gazi pade večina letnih padavin. Čeprav je imela oblačnost vpliv na učinkovitost izvajanja izraelskih napadov iz zraka, pa zaradi velikega števila zrakoplovov, ki so ob rudimentarni sovražnikovi zračni obrambi lahko delovali tudi pod plastjo

morebitne oblačnosti (brezpilotni letalniki, helikopterji), kontinuiteta napadov nikoli ni bila ogrožena (glej Lambeth, 2011, str. 256).

3.4.2.3 Sile

V Gazi so konec leta 2008 delovale številne oborožene skupine – vojaška krila različnih palestinskih političnih gibanj. Tako so najmočnejšo skupino sestavljale Brigade Ezedina al Kasama (oboroženo krilo gibanja Hamas), poleg te pa so bile v Gazi prisotne še Brigade mučenikov Al Akse (oboroženo krilo gibanja Fatah), Brigade Al Kuds (oboroženo krilo gibanja Islamski džihad), Brigade Abuja Alija Mustafe (oboroženo krilo Ljudske fronte za osvoboditev Palestine), Brigade Al Naserja Salah Al Dina (oboroženo krilo Ljudskih odporiških odborov) in več drugih manjših skupin (The State of Israel, 2009, str. 28; United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 86). Čeprav so nekatere skupine koordinirale delovanje s Hamasom, je bil palestinski odpor heterogen.

Po različnih ocenah (Cordesman, 2009, str. 5; Esposito, 2009a, str. 192; Matthews, 2009, str. 24; Mellies, 2009, str. 51; The State of Israel, 2009, str. 28; Intelligence and Terrorism Information Center, 2010, str. 48–49; Lambeth, 2011, str. 255) je imelo oboroženo krilo Hamasa decembra 2008 v Gazi na voljo med 10.000 in 20.000 borcev,¹²⁰ k čemur gre prišteti še nekaj tisoč članov drugih palestinskih gibanj. Hamasove paravojaške sile so bile organizirane v šest teritorialnih brigad s po tremi bataljoni, ti pa so se nadalje delili na čete in vode. Brigade so bile razporejene v štirih sektorjih – severnem (1), mestu Gaza (2), osrednjem (1) in južnem (2) (Halevy, 2009, v Mellies, 2009, str. 69; Intelligence and Terrorism Information Center, 2010, str. 46–47; Johnson, 2011, str. 107). Hamas se je pri delovanju zanašal na doktrino mukavame,¹²¹ a je bila večina njegovih borcev nizko motivirana in slabo usposobljena (Mellies, 2009, str. 51–53).

Palestinske oborožene skupine so imele za neposreden spopad z izraelsko vojsko na razpolago lahko pehotno orožje, mitraljeze, protioklepne rakete, mine, improvizirane eksplozivne

¹²⁰ Vključujoč pripadnike Brigad Ezedina al Kasama, kot tudi tiste pripadnike notranjevarnostnih služb (med drugim policije), ki so bili hkrati člani oboroženega krila Hamasa. Po ugotovitvah misije Združenih narodov (glej United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 17–18 in 104–109) sicer policija kot celota ni bila namenjena vojaškim nalogam niti ni neposredno sodelovala v sovražnostih, zato naj bi obsežni napadi nanjo (približno šestina palestinskih žrtev so bili policisti) pomenili kršitev mednarodnega humanitarnega prava.

¹²¹ Mukavama – doktrina samopožrtvovalnega in stalnega odpora z namenom izčrpanja sovražnika na vojaški, politični, kulturni in družbeni ravni. Praviloma se izvaja ciklično (hujšim izbruhom sovražnosti sledijo obdobja relativnega mira) s kombiniranjem metod konvencionalnega in gverilskega vojskovanja (glej Baracskey, 2014).

naprave in samomorilske napadalce, pa tudi nekaj toplotno vodenih raket zemlja–zrak (SA-7 in HN-5) in manjših plovil. Za obstreljevanje obmejnih območij v Izraelu so skupine razpolagale z nevodnimi raketami zemlja–zemlja, predvsem z lokalno proizvedenimi raketami Kasam in pretihotapljenimi raketami BM-21 ter z minometi različnih kalibrov (glej Cordesman, 2009, str. 7–8; Mellies, 2009, str. 51; The State of Israel, 2009, str. 30–31; United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 351–352; Intelligence and Terrorism Information Center, 2010, str. 50–54; Johnson, 2011, str. 108–110).

Na drugi strani je Izrael leta 2006 po nepričakovano visokih izgubah v drugi libanonski vojni začel korenito transformacijo vojaške doktrine. Kot je poudaril Matthews (2009, str. 23–24), so izraelske obrambne sile v le dveh letih bistveno izboljšale bojno pripravljenost. Tako je Izrael večjo pozornost (ponovno) namenil konvencionalnemu vojskovanju, odločevalci so ozavestili omejitve nestičnih oblik bojnega delovanja,¹²² pomen so pridobile manevrske zmogljivosti kopenske vojske, povečala sta se pogostost in intenziteta terenskega usposabljanja večjih vojaških enot, višjo prioriteto pa sta dobila tudi opremljanje in usposabljanje rezervistov. Nekateri analitiki so ob tem zaznali tudi spremembo v izraelskem pristopu k oboroženim spopadom nizke intenzivnosti (tako imenovana dahijska doktrina; glej poglavje 3.4.7).

Izrael je imel konec leta 2008 na razpolago približno 168.000 aktivnih pripadnikov v obrambnih silah in okoli 8000 pripadnikov mejne policije in obalne straže. K temu gre dodati še več kot pol milijona rezervistov, ki so bili na voljo na vpoklic (The International Institute for Strategic Studies, 2009, str. 249). Zaradi majhnosti države odločevalcev pri izbiri enot, ki so bile napotene v Gazo, ni oviral geografski dejavnik – tako so bile od enot kopenske vojske uporabljeni elementi 162. oklepne divizije, 36. oklepne divizije, 98. padalske divizije in teritorialne divizije Gaza. Izraelske obrambne sile so po nekaterih ocenah (Esposito, 2009b, str. 176; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2009, str. 79; Lambeth, 2011, str. 240) kopensko ofenzivo začele z okoli 10.000 pripadniki.

¹²² Kot povzema Žabkar (2003, str. 170–173), se je v nekaterih preteklih operacijah (med drugim v operaciji Zavezniška sila – glej poglavje 3.1) izkazalo, da je cilje v celoti mogoče doseči tudi brez fizičnega stika med kopenskimi enotami sovražnih strani, in sicer z izvajanjem globinskih raketno-letalskih udarov. Kot je zapisal Johnson (2011, str. xvi in 31–32), so pozitivne ameriške izkušnje izraelske obrambne sile vodile v utvaro, da je nestično bojevanje postala najučinkovitejša metoda izvajanja oboroženega boja, ki vselej vodi v zanemarljive žrtve na strani lastnih sil, majhno kolateralno škodo, povrh vsega pa je še poceni. Izraelska streznitev je sledila v drugi libanonski vojni: ob približno 120 mrtvih in več kot 1000 ranjenih izraelskih vojakih, več kot 1000 mrtvih libanonskih civilistih in okoli polodstotnem negativnem vplivu na bruto domači proizvod (glej Elis, 2014) je Izrael le delno dosegel zastavljene cilje (glej Ivry, 2016).

Izraelske obrambne sile so bile v tehnološkem oziru ena najnaprednejših vojska na svetu. Tako so se Izraelci zanašali na moderno oklepno tehniko (med drugim tanke Merkava IV), popolno prevlado v zračnem prostoru (med drugim večnamenske lovce F-15I in F-16I), velik delež vodenega streliva (med drugim vodene bombe GBU-39) in močno inženirsko podporo (med drugim oklepne buldožerje D-9, tudi v robotski različici). Bojno delovanje so podpirali številni sistemi za pridobivanje obveščevalnih podatkov v (skoraj) realnem času, še zlasti brezpilotni letalniki (Cordesman, 2009, str. 16).

3.4.3 Načrtovanje in vodenje operacije

Po nekaterih podatkih naj bi izraelski načrtovalci v približno pol leta sestavili seznam 603 ciljev, povezanih z delovanjem gibanja Hamas (Cordesman, 2009, str. 16; glej tudi Esposito, 2009b, str. 175; Lambeth, 2011, str. 238), obenem pa precej naporov vložili v zavajanje, češ da Izrael ne načrtuje večjega vojaškega posega v Gazi (Cordesman, 2009, str. 15). Kot je poudaril Cordesman (2009, str. 38), je bil izraelski načrt za delovanje sicer »prilagodljiv in modularen. Ni imel toge časovnice in faznih črt ter je izraelskim odločevalcem ponujal nabor različnih možnosti«.

Pri koordinaciji delovanja izraelskih sil je imelo največjo vlogo Južno poveljstvo (*Pikud darom*; poveljnik generalmajor Yoav Galant), ki so mu bile dodeljene posamezne brigade oziroma brigadne bojne skupine (Cordesman, 2009, str. 39–41; Marrero, 2009, str. 90; Johnson, 2011, str. 111). Te so imele pri delovanju sicer »visoko stopnjo samostojnosti in svobode za prilagajanje in inoviranje« (Cordesman, 2009, str. 39). Kot dodaja Lambeth (2011, str. 265), so bila »brigadna poveljstva živčni centri vseh bojnih aktivnosti in so uživala precejšnjo stopnjo avtonomije«. Ker je bil velik delež izraelskih zrakoplovov dodeljen posameznim brigadnim bojnim skupinam, so sile tudi na taktični ravni dosegle učinkovito integracijo večzvrstnega delovanja (Esposito, 2009b, str. 176).

Na drugi strani ni zaslediti podatkov o Hamasovih neposrednih pripravah na spopad, je pa jasno, da je uspel Izrael v veliki meri degradirati njegovo linijo poveljevanja in kontrole. Hamasov odpor je najverjetneje koordiniral Ahmed al Džabari, najvišji poveljnik v oboroženem krilu gibanja. Precejšnjo vlogo bi lahko imel tudi njegov predhodnik Mohamed Deif (ki je bil leta 2006 ranjen) (glej Intelligence and Terrorism Information Center, 2010, str. 5; Johnson, 2011, str. 107).

3.4.4 Potek operacije

Izrael je operacijo Liti svinec izvedel v dveh fazah:

- V prvi fazi, ki je potekala med 27. decembrom 2008 in 3. januarjem 2009, je bila Gaza izpostavljena napadom iz zraka.
- V drugi fazi, ki je potekala med 3. in 18. januarjem 2009, je sledil napad kopenskih sil.

Izraelske zračne sile so napad sprožile 27. decembra ob 11.30 z naletom letal, ki so se območju približala iznad Sredozemskega morja, dosegla taktično presenečenje in že v prvih minutah zadela okoli 100 ciljev. Prvi dan operacije je bilo v Gazi sicer napadenih okoli 150–180 ciljev, nato pa se je število zmanjšalo na približno 70–100 ciljev dnevno.¹²³ Pri tem je Izrael napadal predvsem Hamasova upravna in poveljniška mesta, paravojaške enote, vadbišča, skladišča orožja, delavnice, artilerijske položaje, podzemne rove ter prebivališča pomembnih članov. V napadih na kopenske cilje je v manjši meri sodelovala tudi izraelska mornarica (Cordesman, 2009, str. 19 in 30; Esposito, 2009b, str. 175; Matthews, 2009, str. 27; Johnson, 2011, str. 113–114; Lambeth, 2011, str. 234–236).

Hamas je na izraelski napad odgovoril z okrepljenim artilerijskim obstreljevanjem južnega Izraela. Po navedbah izraelskih oblasti so oborožene skupine med operacijo Liti svinec iz Gaze na Izrael izstrelile približno 600 raket in 200 minometnih izstrelkov. Rakete z največjim dometom so bile izstreljene na Beršebo in Ašdod (mesti sta od Gaze oddaljeni približno 35 km proti vzhodu oziroma 25 km proti severu), največji delež izstrelkov pa je padel na Sderot (skupno okoli 90 raket) (glej United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 348–349; The State of Israel, 2009, str. 23–24; Intelligence and Terrorism Information Center, 2010, str. 95).

Tretjega januarja so Izraelci vpoklicali rezerviste (Cordesman, 2009, str. 37; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2009, str. 79). Tega dne se je začela tudi kopenska faza operacije, ki je pretežno potekala v okolici mesta Gaza. Po zapisu Matthews (2009, str. 30) se je kopenski napad začel z artilerijskim obstreljevanjem Hamasovih obrambnih položajev. Izraelske obrambne sile so nato v večernih urah na območje Gaze vstopile s 4

¹²³ Izrael je v prvih petih dneh operacije izvedel več kot 700 bojnih poletov, do konca spopada pa je število naraslo na okoli 2700–5600 (podatki se razlikujejo – glej Cordesman, 2009, str. 41; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2009, str. 79; United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 87; Johnson, 2011, str. 114; Lambeth, 2011, str. 251).

brigadnimi bojnimi skupinami – brigada Givati je prestopila vzhodno mejo in se z jugozahoda približala mestu Gaza, na severne in severovzhodne obronke mesta pa sta prodrli padalska brigada in brigada Golani. Južno od mesta Gaza je do nekdanje judovske naselbine Necarim prodrla 401. oklepna brigada in s tem presekala Hamasove oskrbovalne proti severu. Izraelske kopenske sile niso vstopile v osrednji in južni del Gaze; na tem sektorju sta 2 dodatni pehotni brigadi skrbeli le za nadzor in obrambo meje (Esposito, 2009b, str. 176–177; Marrero, 2009, str. 91–92; Matthews, 2009, str. 30; United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 88; Johnson, 2011, str. 114–116; Lambeth, 2011, str. 240; Glenn, 2016, str. 16). Čeprav se borci palestinskih oboroženih skupin niso zapletali v dolgotrajnejšo izmenjavo ognja in so nudili le sporadičen odpor, je bilo napredovanje izraelskih sil precej počasno, predvsem zaradi odkrivanja številnih min presenečenj. Ob stiku s sovražnikom so se izraelske sile sicer izdatno zanašale na ognjeno premoč, celotno ofenzivo pa podpirale tudi z elektronskim motenjem (Esposito, 2009b, str. 184; Zanotti in drugi, 2009, str. 2; Johnson, 2011, str. 116–118; Lambeth, 2011, str. 237).

Izraelske obrambne sile so po uspešni obkolitvi mesta Gaza nadaljevale uničevanje orožja, opreme in ključne infrastrukture. Prodori proti središču mesta so bili omejeni na posamezne smeri, sovražnikov odpor pa je ostajal sporadičen (Zanotti in drugi, 2009, str. 2). Izraelske kopenske enote so v veliki meri delovale ponoči, pri čemer so izkoriščale tehnično premoč in boljšo usposobljenost pripadnikov (Cordesman, 2009, str. 39; Marrero, 2009, str. 92; Matthews, 2009, str. 30–31).

Ob pojemajoči intenziteti Hamasovega artilerijskega obstreljevanja so se okoli 15. januarja izraelske sile začele umikati iz Gaze.¹²⁴ Kot kažejo ugotovitve preiskovalne misije Združenih narodov (United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 89), so Izraelci med umikom sistematično porušili veliko število objektov. Umik kopenskih sil je krilo okrepljeno delovanje izraelskega letalstva.

Hamas je operacijo Liti svinec izkoristil tudi za notranjepolitični obračun s konkurenčnim gibanjem Fatah, saj je usmrtil več njegovih članov in podpornikov (Cordesman, 2009, str. 61; Intelligence and Terrorism Information Center, 2010, str. 36).

¹²⁴ Če je ob začetku operacije Hamas proti Izraelu izstrelil tudi več kot 70 raket in minometnih min na dan, se je sredi januarja število gibalo okoli 20 dnevno (Mellies, 2009, str. 69; Intelligence and Terrorism Information Center, 2010, str. 97).

3.4.5 Izgube

Po različnih ocenah (glej Cordesman, 2009, str. 62; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2009, str. 79; United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 90–92; Glenn, 2016, str. 17) je bilo na palestinski strani ubitih okoli 1200–1400 ljudi. Še bolj kot število žrtev se razlikujejo podatki o razmerju med umrlimi bojavniki in civilisti. Tako naj bi bilo po izraelskih podatkih med smrtnimi žrtvami kar 709 bojavnikov, številne nevladne organizacije pa so ocenile, da je številka za okoli trikrat pretirana (glej United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 90–91).¹²⁵ Število ranjenih Hamasovih borcev ni znano, je pa zagotovo bilo visoko.

Med palestinskimi smrtnimi žrtvami so bili tudi Hamasov notranji minister Said Sejam, Amir Mansi, eden vodij raketnega programa, in Nizar Rajan, Hamasov glavni klerik (Cordesman, 2009, str. 58; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2009, str. 79; Zanotti in drugi, 2009, str. 2). Čeprav so Izraelci ubili še več drugih vodij in poveljnikov, pa je večina odločevalcev ostala živa (med drugimi tudi poveljniki brigad). Vse kaže, da je bila Hamasova linija poveljevanje in kontrole bolj kot zaradi smrtnih žrtev prizadeta zaradi elektronskega motenja in kontinuiranega izraelskega pritiska, ki je branilce silil v razkropitev (Cordesman, 2009, str. 58; Marrero, 2009, str. 91; Mellies, 2009, str. 71).

Izrael naj bi med operacijo Liti svinec uničil približno polovico vseh raket, ki jih je imel na razpolago Hamas (The International Institute for Strategic Studies, 2010, str. 238) in do 80 % od okoli 300 tihotapskih predorov na meji z Egiptom (Zanotti in drugi, 2009, str. 8). Še precej hujša kot v vojaški tehniki in objektih pa je bila pri Palestincih škoda na civilni infrastrukturi. Kot sta posledice uničenja povzela Cordesman (2009, str. 62) in misija Združenih narodov (United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 261–264), je bilo v Gazi uničenih kar okoli 700 industrijskih in trgovskih objektov (še zlasti na področjih gradbeništva in oskrbe s hrano), približno 4000 stanovanjskih stavb, hudo sta bila prizadeta vodna in komunalna infrastrukturo (med drugim je bilo uničenih 5700 in poškodovanih 2900 strešnih zbiralnikov za vodo), nepoškodovana pa je ostala le približno polovica od 122 zdravstvenih objektov.

¹²⁵ Razlike v ocenah so pretežno izhajale iz dejstva, da je Izrael pripadnike Hamasovih notranjevarnostnih služb (med drugimi policije) razumel kot legitimen vojaški cilj, saj naj bi imele te službe dvojno vlogo in bile močno integrirane v Hamasovo »vojaško-teroristično dejavnost« (glej Intelligence and Terrorism Information Center, 2010, str. 262–311).

Na izraelski strani je življenje izgubilo 13 ljudi. Med temi je v Gazi umrlo 9 izraelskih vojakov (štirje zaradi prijateljskega ognja), 1 izraelski vojak je umrl v južnem Izraelu, prav tako so tam umrli še 3 civilisti, 182 civilistov pa je bilo ranjenih. V Gazi je bilo ranjenih okoli 200–300 izraelskih vojakov (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2009, str. 79; Esposito, 2009a, str. 192–193; United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 92; Johnson, 2011, str. 121).

Izraelske izgube v bojni tehniki so bile, kot vse kaže, zanemarljive. Med drugim je bil s protioklepno raketo poškodovan oklepni buldožer D-9, z razstrelivom pa tudi nekaj tankov Merkava (Cordesman, 2009, str. 57; Mellies, 2009, str. 70).

3.4.6 Izid operacije

Izraelski premier Ehud Olmert je 17. januarja 2009 enostransko razglasil premirje, dan zatem pa je enotedensko premirje razglasil tudi Hamas. Po končanju sovražnosti se je Izrael 21. januarja v celoti umaknil iz Gaze (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2009, str. 79; Johnson, 2011, str. 120; Lambeth, 2011, str. 247).

Kljub izraelskemu umiku in končanju operacije Liti svinec so v naslednjih mesecih sledili sporadični izbruhi sovražnosti, vendar je bila intenziteta oboroženega nasilja razmeroma nizka. Pri tem je močno upadlo tudi število artilerijskih napadov na južni Izrael (glej Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2009, str. 79; Intelligence and Terrorism Information Center, 2010, str. 100; Lambeth, 2011, str. 247–248).

Intenziteta raketnega in minometnega obstreljevanja se je na nevzdržno visoko raven ponovno dvignila šele leta 2012, na kar je Izrael odgovoril z novo večjo vojaško operacijo, poimenovano Steber obrambe (*Pillar of Defense*) (glej Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2012, str. 108). V tej luči gre razumeti oceno, da je tritedenska operacija Liti svinec Izraelu 'kupila' dve leti sorazmernega miru (Glenn, 2016, str. 18), s čimer je bil cilj delovanja dosežen (Intelligence and Terrorism Information Center, 2010, str. 12).

3.4.7 O točkah osredotočenja

Kot je razvidno iz opravljene analize, Hamas ni uspel prizadejati večjih izgub izraelskim silam niti ni uspel raniti ali ubiti nobenega od ključnih odločevalcev. Prav tako ni zaslediti podatkov,

da bi Hamas uspel kakorkoli motiti »napredne digitalne sisteme, ki so bili [Izraelu] na voljo na vseh glavnih ravneh oboroženega boja« (Cordesman, 2009, str. 40) (glej tabelo 3.4).

Na drugi strani so izraelske sile sovražniku prizadejale precejšnje izgube tako v moštvu kot v tehničnih sredstvih ter uspele znatno znižati Hamasov bojni potencial. Čeprav je bilo v napadih mrtvih in ranjenih več pomembnih hamasovcev, pa so ključni vojaški poveljniki ostali nepoškodovani. Kljub temu je bila njihova zmožnost za koordinacijo odpora zelo omejena, predvsem zaradi razkropitve in elektronskega motenja. Posledično, kot povzema Lambeth (2011, str. 242), Hamasovi voditelji, ki so bili v mestu Gaza, proti koncu drugega tedna operacije niso več mogli komunicirati s silami v osrednjem in južnem sektorju. Do podobne ugotovitve je prišel Matthews (2009, str. 32), ki je zapisal, da so bili Hamasovi poveljniki v veliki meri komunikacijsko odrezani od borcev, kar je onemogočalo učinkovito poveljevanje in kontrolo.

Glede delovanja izraelskih sil v operaciji Liti svinec pa gre poudariti še eno pomembno značilnost. Kot je ugotovila preiskovalna misija Združenih narodov (glej United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 253–258), je Izrael v Gazi uporabljal (neformalno) doktrino, ki je nesorazmerno uničenje in posledičen obsežen vpliv na civilno prebivalstvo razumela kot legitimno sredstvo za doseganje vojaških in političnih ciljev. Tovrstnega načina delovanja se je prijelo ime dahijska doktrina, in sicer po bejrutski četrti, močno prizadeti v drugi libanonski vojni. Izraelski generalmajor Gadi Eisenkot (v Reuters, 2008) je v letu pred izvedbo operacije Liti svinec povedal naslednje:

Kar se je zgodilo v četrti Dahija v Bejrutu leta 2006, se bo zgodilo v vsaki vasi, iz katere nad Izrael odpirajo ogenj. [...] Uporabili bomo nesorazmerno silo in povzročili izjemno škodo in uničenje. Z našega vidika to niso civilne vasi, to so vojaška oporišča. [...] To ni priporočilo. To je načrt. In bil je odobren.

Siboni (2008), izraelski analitik in nekdanji vojaški poveljnik, je zapisal, da se (je) Izrael v splošnem sooča(1) z dvema glavnima izzivoma: (1) kako se izogniti dolgotrajnemu izčrpavanju in (2) kako se odzvati ob izbruhu obsežnejšega spopada. Rešitev je ubesedil takole:

Ta dva izziva lahko presežemo z uporabo načela nesorazmernega udara proti sovražnikovim šibkim točkam [...] in z delovanjem za onemogočanje sovražnikovih raketnih lansirnikov [...].

Ob izbruhu sovražnosti morajo izraelske obrambne sile delovati nemudoma, odločilno in s silo, ki je nesorazmerna s sovražnikovim delovanjem in grožnjo, ki jo predstavlja. Takšen odziv je namenjen prizadevanju škode in kaznovanju v obsegu, ki bo zahteval dolg in drag postopek rekonstrukcije. Udar mora biti izveden kar najhitreje, pri čemer mora imeti poškodovanje

sredstev prednost pred iskanjem posameznih [sovražnikovih] lansirnikov. [...] Takšen odziv bo ustvaril trajen spomin [...] in bo za daljše obdobje zmanjšal verjetnost napada na Izrael.

Tak pristop je uporaben tudi v Gazi. Tam bodo morale izraelske obrambne sile močno udariti proti Hamasu in se vzdržati igre mačke z mišjo pri iskanju lansirnikov raket Kasam. Od izraelskih obrambnih sil ne gre pričakovati, da bodo raketiranje izraelskega zaledja ustavile z napadi na lansirnike, ampak s sredstvi vsiljevanja miru.

Čeprav obstoj in uporaba dahijske doktrine nista bila uradno priznana,¹²⁶ podatki o obsežnih palestinskih izgubah v civilnih objektih in infrastrukturi (glej poglavje 3.4.5) nakazujejo na njen obstoj. Dodatno potrditev lahko razberemo iz izjav nekaterih izraelskih odločevalcev. Tako je namestnik izraelskega premierja Eli Jišai (2009, v United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009, str. 256) dejal, da gre pri operaciji v Gazi za »izjemno priložnost za porušenje tisoče hiš vseh teroristov, da bodo dvakrat premislili, preden izstrelijo rakete. [...] Upam, da se bo operacija končala z izjemnimi rezultati in popolnim uničenjem terorizma in Hamasa. Po mojem mnenju bi jih morali zravnati s tlemi«. Namestnik načelnika izraelskega generalštaba generalmajor Dan Harel (v Dadon, 2008) pa je v tem kontekstu dejal, da Izrael napada celoten Hamas – »vladna poslopja, tovarne, varnostna krila in drugo. Od Hamasa zahtevamo vladno odgovornost in ne razlikujemo med različnimi krili. Po koncu operacije v Gazi ne bo stala niti ena Hamasova stavba«.

Glede na zapisano se sama po sebi poraja povezava z Wardenovo koncepcijo točke osredotočenja oziroma njegovim drugim in tretjim obročem na strateški ravni (glej poglavje 2.2.2.1). Izraelsko gospodarsko blokado in izdatno uničevanje pomembne industrije (vključujoč prehransko industrijo) lahko namreč razumemo kot degradacijo Hamasovega drugega obroča (temeljni sistemski elementi), medtem ko se uničevanje vodne, komunalne in informacijske infrastrukture sklada z degradacijo tretjega obroča (infrastruktura).

¹²⁶ Napadi na civiliste in na objekte, ki so nujni za njihovo preživetje, so po mednarodnem pravu oboroženih spopadov prepovedani (glej Sancin in drugi, 2009; United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict, 2009). Kot v tej luči pojasnjuje Balpinar (2018, str. 399), si demokratična država nikakor ne more privoščiti, da bi nesorazmerno delovanje proti civilistom in/ali civilni infrastrukturi vključila v uradno vojaško doktrino. Pri dahijski doktrini torej ne gre za *de jure*, temveč kvečjemu za *de facto* vojaško doktrino, ki je razvidna iz izraelskega delovanja v Libanonu in Gazi.

Tabela 3.4: Ocenjene vrednosti kazalnikov za operacijo Liti svinec (degradiranost točke osredotočenja na operativni ravni)

	Izrael	Hamas
Vodja oziroma poveljnik s štabom	poveljnik Južnega poveljstva (Galant) s štabom	najvišji poveljniki Brigad Ezedina al Kasama (med drugim Deif in al Džabari)
	degradacija funkcionalnosti: zanemarljiva	degradacija funkcionalnosti: srednja/visoka
Ključna vojaška enota, struktura oziroma sila	združene namenske sile (dve pehotni, padalska in oklepna brigadna bojna skupina)	severni sektor (ena brigada), sektor mesta Gaza (dve brigadi)
	degradacija funkcionalnosti: nizka	degradacija funkcionalnosti: srednja/visoka
Računalniško oziroma kibernetično omrežje	domnevno TORC2H	različna komercialna digitalna omrežja
	degradacija funkcionalnosti: zanemarljiva	degradacija funkcionalnosti: srednja

Vir: lastna ocena

3.5 INVAZIJA ALAHOVEGA LEVA AL BILAVIJA (ofenziva ISIL v severnem Iraku leta 2014)

Islamska država Iraka in Levanta (ISIL) je junija leta 2014 sprožila napad na Mosul, drugo največje iraško mesto. Po nepričakovano hitri predaji branilcev so islamski borci nadaljevali izkoriščanje uspeha po sovražnikovi globini in zavzeli obsežno območje v severnem in osrednjem Iraku, vključujoč pomembno infrastrukturo in ogromno količino orožja ter opreme.

Gledano iz retrospektive je bila junijska ofenziva po časovni in prostorski razsežnosti tipičen primer (večje) vojaške operacije (glej tabelo 2.16), čeprav so jo *ad hoc* izvedle razmeroma majhne in šibko oborožene sile. Ker je neposredno pred operacijo življenje izgubil tudi njen domnevni načrtovalec in najvišji vojaški poveljnik ISIL, je bila ofenziva neformalno poimenovana kot invazija Alahovega leva al Bilavija.

3.5.1 (Grand)strateški kontekst

Iraška podružnica teroristične skupine Al Kajda je leta 2006 ob podpori nekaterih drugih ekstremističnih skupin ustanovila salafistično gibanje, poimenovano Islamska država Irak. Gibanje je stremelo k prevzemu oblasti na sunitskih območjih v Iraku, a je zaradi zatiranja prebivalstva hitro izgubilo lokalno podporo. Njegovo delovanje je dodatno oslabilo likvidacija več pomembnih članov, ki so jo izvedle vladne iraške in ameriške sile, med drugim tudi uboj voditeljev gibanja Abuja Omarja al Bagdadija in Abu Ajuba al Masrija (Nance, 2016, 1. poglavje; "Islamic State in Iraq and the Levant", 2019).

Po smrti predhodnikov je aprila leta 2010 vodenje Islamske države Irak prevzel Abu Bakr al Bagdadi. Ta je začel krepiti vpliv gibanja, pri čemer je izkoriščal vse večji varnostni vakuum, ki je nastajal ob postopnem umiku tujih sil iz Iraka, pa tudi ponovno naklonjenost sunitskega prebivalstva, ki je bilo vse bolj izpostavljeno represiji šiitskih oblasti. Dodaten zagon je Islamska država Irak dobila z izbruhom državljanske vojne v Siriji (2011), kjer so borci začeli sodelovati v bojih proti vladnemu režimu. Kljub razkolu v islamski veji sirskega uporniškega gibanja pa je Islamska država Irak – aprila 2013 je bila sicer preimenovana v Islamsko državo Iraka in Levanta (*al Davla al Islamija fi al Irak va al Šam* oziroma ISIL – *Islamic State of Iraq*

and the Levant)¹²⁷ – na vzhodu Sirije vzpostavila območje pod izključno oblastjo (Nance, 2016, 1. poglavje; "Islamic State in Iraq and the Levant", 2019).

ISIL je januarja leta 2014 v celoti prevzel nadzor nad Rako na severu Sirije. Mesto je postalo prestolnica ISIL in izhodišče za nadaljnjo ozemeljsko širitev. V prvih dneh januarja je ISIL v osrednjem Iraku zavzel tudi mesti Faludža in Ramadi, pri čemer ni naletel na srditejši odpor. Čeprav so uspeli iraške vladne sile v naslednjih mesecih ISIL pregnati iz Ramadija, pa je ta ohranil nadzor nad večjim delom Faludže, ki leži le okoli 50 km zahodno od iraške prestolnice Bagdad (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 156; Nance, 2015, str. 303–304). Ob spopadih v osrednjem delu države in terorističnih napadih po vsem Iraku se je v prvi polovici leta 2014 v Mosulu močno povečalo število strelskih in bombnih napadov, pri čemer je bil za večino najverjetneje odgovoren prav ISIL (Abdulrazaq in Stansfield, 2016, str. 539). Sektaškemu nasilju, ki je januarja leta 2014 ponovno preraslo v vojno (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 156), v Iraku ni bilo videti konca.

3.5.1.1 Cilji

Kot sta zapisala Oosterveld in Bloem (2017, str. 10; glej tudi Nance, 2016, 15. poglavje), je bil glavni cilj ISIL vzpostavitev kalifata, njegova razširitev na vse islamske države in zmaga v apokaliptični vojni proti Zahodu. V tej luči si je ISIL prizadeval (tudi) prevzeti oblast v Iraku, pri čemer je občasno oportunistično sodeloval z drugimi sunitskimi upornišskimi gibanji, kot so Nakšbandijeva vojska, Islamska vojska v Iraku in Anasar al Islam.

Natančni vojaški cilji junijske ofenzive ISIL niso znani. Glede na to, da je stremel k vzpostavitvi kalifata, pa je zagotovo želel v najkrajšem času zavzeti čim več iraškega ozemlja.

Na drugi strani je iraška vlada stremela k obrambi države, za kar so bile v skladu z ustavo (glej 9. čl.) pristojne oborožene sile. Med viri ogrožanja iraške nacionalne varnosti je zlasti izstopal terorizem, pri čemer je bil boj proti terorizmu tako pomemben, da je bil zapisan celo v ustavo (glej 7. čl.).

¹²⁷ V medijih in literaturi se je kot sopomenka uveljavila tudi angleška kratica ISIS (*Islamic State of Iraq and Syria*), nekateri pa uporabljajo tudi arabsko kratico Daeš. Različna poimenovanja nakazujejo na težavnost prevajanja kulturnozgodovinsko-političnega območja Šam, to je območja širše Sirije, vzhodnega Sredozemlja oziroma Levanta.

3.5.2 Operativni dejavniki

3.5.2.1 Prostor

Republika Irak leži na Bližnjem vzhodu na širšem območju Mezopotamije in zavzema polcentralni geostrateški položaj (glej Vego, 2009a, str. III-9). Država kompaktne oblike (glej Vego, 2009a, str. III-10) ima površino okoli 435.000 km² in na severu meji na Turčijo, na vzhodu na Iran, na jugovzhodu na Kuvajt, na jugozahodu na Savdsko Arabijo, na zahodu na Jordanijo in na severozahodu na Sirijo. Glavno mesto je Bagdad. Irak je organiziran federalno in vključuje eno avtonomno območje – iraški Kurdistan z lastno vlado in oboroženimi silami, to je pešmergami (centralen položaj, okoli 40.000 km², glavno mesto Erbil). Leta 2014 je v Iraku živelo približno 35 milijonov ljudi, od tega okoli šestina v iraškem Kurdistanu.

V osrednjem Iraku je okoli 600 km dolga in do 250 km široka ravnina, ki proti severovzhodu prehaja v gorati Kurdistan, na zahodu in severozahodu države pa prevladujejo puščavski ravniki. Rastje je redko, za Irak so značilni puščava, polpuščava in stepa. Irak leta 2014 ni bil član nobenega vojaškega zavezništva. Med tujimi državami je šiitsko vlado podpiral predvsem Iran, vojaško pomoč pa so bile pripravljene ponuditi tudi Združene države Amerike.

Irak se je vse od ameriško vodene invazije (2003) spopadal s politično nestabilnostjo, oboroženim uporništvom in terorizmom. Pri tem je bil ISIL leta 2014 le najmočnejša med sunitskimi skupinami, sovražnimi osrednji iraški vladi. ISIL je imel v začetku leta 2014 sicer pod neposrednim nadzorom le manjša in precej razpršena območja v Siriji in Iraku v skupnem obsegu nekaj tisoč kvadratnih kilometrov (glej Lewis, 2014a; Oosterveld in Bloem, 2017, str. 20). Čeprav ISIL ni imel pomembnejših mednarodnih zaveznikov (med drugim je prišel celo v odprt konflikt z osrednjim vodstvom teroristične skupine Al Kajda in njeno 'uradno' podružnico v Siriji, Fronto al Nusra), pa je v Iraku oportunistično sodeloval z nekaterimi drugimi uporniški in terorističnimi skupinami (glej Nance, 2015, 13. poglavje; Stern in Berger, 2015, 2. poglavje).

Kot sta poudarila Bronk in Anderson (2017, str. 93–100), je bil ISIL nemara prva med uporniški in terorističnimi skupinami, ki si je resno prizadevala za razvoj ofenzivnih kibernetičnih zmogljivosti. Pri tem pa razen nekaj rudimentarnih napadov (denimo na profile na družbenih omrežjih) ni zaslediti primerov uspešnega delovanja v virtualnem prostoru. Toda čeprav je ISIL neuspešno stremel k širšemu obvladovanju kibernetičnega prostora, je zelo večje in uspešno izkoriščal internet za širjenje propagande. Tako je z ustvarjanjem in deljenjem brutalnih tekstualnih, slikovnih, avdio in video vsebin na različnih spletnih portalih in

družbenih omrežjih (YouTube, Facebook, Twitter, Instagram) med sovražnike učinkovito vlivljal strah, v svoje vrste pa privabljal nove člane (glej Nance, 2015, str. 328–330; Stern in Berger, 2015, 7. poglavje; Nance, 2016, 19. poglavje; Bronk in Anderson, 2017).

3.5.2.2 Čas

Kot sta zapisala Lewisova in Ali (2014), je ISIL Mosul napadel, »ker ga je lahko. Profesionalna vojaška organizacija ofenzivo sproži takrat, ko so izpolnjeni pogoji. ISIS je pogoje za operacijo ustvarjal več kot leto dni, več mesecev držal iniciativo in dosegel ofenzivni moment skozi Irak«. Poleg tega si je ISIL najverjetneje prizadeval za spektakularen dosežek, s katerim bi simbolno zaznamoval začetek postnega meseca ramazana, ki se je začel 28. junija 2014.

Stepsko podnebje v Mosulu in okolici je bilo ugodno za izvajanje ofenzive ISIL, pri čemer so odsotnost padavin in dolgi junijski dnevi omogočali nemoteno izkoriščanje uspeha po sovražnikovi globini. V tovrstnih razmerah so bile sile ISIL sicer izpostavljene opazovanju in napadom iz zraka, vendar (slabo razvito) iraško letalstvo tega ni uspelo izkoristiti.

Kot navaja Cockburn (2015, 2. poglavje), je ISIL pred napadom na Mosul izvedel več manjših napadov na druge cilje v severnem Iraku, s čimer je verjetno skušal sovražnika kar najdlje držati v negotovosti o dejanskem cilju.

3.5.2.3 Sile

ISIL je v začetku leta 2014 prerasel v paradržavo, ki je terorizem in upornišvo vse bolj dopolnjevala s konvencionalnim bojevanjem. Čeprav ni povsem jasno, koliko borcev je imel v Siriji in Iraku na voljo, pa število v prvi polovici leta 2014 zagotovo še ni bilo posebej visoko. Po različnih ocenah (glej Cockburn, 2015, 4. poglavje; Nance, 2015, str. 322; Oosterveld in Bloem, 2017, str. 20) je tako ISIL razpolagal s 6000 do 10.000 borci, pri čemer so okoli 20- do 30-odstotni delež predstavljali prostovoljci iz tujine, predvsem iz okoliških bližnjevzhodnih držav, pa tudi iz Evrope in območja nekdanje Sovjetske zveze (glej Nance, 2015, str. 322; The International Institute for Strategic Studies, 2015, 304–305; Maurer, 2018, str. 231–232). Za borce ISIL sta bila sicer značilna visoka motiviranost in požrtvovalnost.

Za napad na Mosul je imel ISIL na razpolago bojno skupino, ki jo je po različnih ocenah sestavljalo med 500 in 1300 borcev z okoli 150 vozili (Lewis, Kagan in Ali, 2014; Cockburn,

2015, 2. poglavje; Nance, 2015, str. 306–307; Abdulrazaq in Stansfield, 2016, str. 539–540; Maurer, 2018, str. 229). Kot je poudaril Barfi (2016, str. 19), ISIL ob napadu na Mosul ni imel obsežnejših artilerijskih ali oklepnih sil, ki bi lahko z ognjeno močjo podpirale napade pehote, zato je v ta namen uporabljal samomorilske napadalce. Ti so bodisi peš bodisi z vozili, polnimi razstreliva, uničevali točke, na katere bi konvencionalne oborožene sile sicer usmerjale topniški ogenj. Manevrsko komponento sil ISIL so sestavljale tako imenovane leteče kolone (*flying columns*) borcev v terenskih vozilih in na poltovornjakih, pri čemer je bil del vozil oborožen z mitraljezi, avtomatskimi topovi, netrajnimi topovi ali večcevnimi raketometi. Leteče kolone so izkoriščale dobro razvito cestno infrastrukturo na uravnanim iraškem površju (za ofenzivo ISIL je bila še posebno pomembna avtocesta št. 1), pri čemer so bile posamezne skupine sposobne hitro napredovati, se razpršiti ali ponovno grupirati (The International Institute for Strategic Studies, 2015, str. 305; Nance, 2016, 16. poglavje; Maurer, 2018, str. 233–234). Barfi (2016, str. 21) pa je opozoril na še eno posebnost – ISIL je v nasprotju s številnimi drugimi oboroženimi silami in skupinami v boj najprej pošiljal najbolj izkušene borce.

ISIL ni imel na voljo zmogljivosti za delovanje iz zraka, čeprav ni izključeno, da je za izvidovanje občasno uporabljal komercialne brezpilotne letalnike. Za pridobivanje obveščevalnih podatkov (pa tudi razvijanje boja po globini) so bili izjemno pomembni njegovi borci, ki so se vnaprej infiltrirali v iraška urbana središča.

Po besedah Cockburna (2015, 2. poglavje) so v napadu na Mosul sodelovale tudi nekatere druge sunitske uporniške skupine, čeprav ni znano, v kolikšni meri so svoje delovanje usklajevale z ISIL.

Na drugi strani je iraško vojsko – čeprav z 270.000 pripadniki razmeroma obsežno in dobro opremljeno (med drugim s tanki M1 Abrams, havbicami M198, oklepniki Humvee in helikopterji OH-58) – bremenila vrsta težav, ki so izjemno zmanjševale njen bojni potencial. Tako so bili na številne visoke položaje postavljeni politično zanesljivi poveljniki z malo vojaških izkušenj, poleg političnega vmešavanja pa so vojsko bremenili tudi slabo upravljanje, nizka disciplina, nezadostna logistika in pomanjkljivo strateško načrtovanje. Po umiku tujih inštruktorjev iz države¹²⁸ je bilo usposabljanje enot in poveljstev na nizki ravni, pojavljalo se

¹²⁸ Konec leta 2011 so se po skoraj devetletni prisotnosti v državi iz Iraka umaknile ameriške oborožene sile, v državi pa se je zaključila tudi Natova misija usposabljanja iraških oboroženih sil (*Nato Training Mission-Iraq*). Čeprav so si ameriške oblasti prizadevale, da bi v Iraku ohranile vsaj nekaj tisoč pripadnikov, pa niso uspele doseči dogovora z iraško vlado (Logan, 2011; The International Institute for Strategic Studies, 2012, str. 308–309; Nato, 2020). Kot sta poudarila Sternova in Berger (2015, 1. in 2. poglavje), se je z umikom sil ameriška

je dezerterstvo (Abbas in Trombly, 2014; The International Institute for Strategic Studies, 2014, str. 322). Glede na obseg sil je imela iraška vojska zanemarljive zmogljivosti za neposredno zračno podporo.

Za obrambo Mosula sta bili primarno odgovorni 2. divizija iraške vojske in 3. divizija iraške zvezne policije. Pri tem je vojska pokrivala četrti na vzhodnem bregu reke Tigris, policijske sile pa zahodno polovico mesta. V bližini Mosula je bila razporejena tudi 3. divizija iraške vojske, ki bi lahko bila uporabljena kot operativna rezerva (Parker, Coles in Salman, 2014; Inside Iraqi Politics, 2015, str. 13 in 16). Toda kot sta poudarila Abbas in Trombly (2014), so bile iraške enote prežete s korupcijo in kadrovske podhranjene.¹²⁹ Tako so številni višji iraški častniki za primerno podkupnino omogočali, da so bili podrejeni stalno odsotni z delovnega mesta in hkrati še vedno dobivali plačo. Pogosta je bila tudi preprodaja potrošnih dobrin, kot je gorivo. To je vodilo v organizacijsko klimo, v kateri so bile nezakonite transakcije veliko bolj pomembne kot pa doseganje bojne pripravljenosti.

Analitiki (glej Inside Iraqi Politics, 2015, str. 16) so opozorili tudi na sumljivo razporejenost enot 2. divizije. Vse namreč kaže, da je bila le ena brigada prisotna v Mosulu, tri pa v njegovi bližnji okolici razporejene tako, da bi lahko kar najbolje odreagirale ob napadu kurdske sil. Pri tem ni jasno, na kateri ravni je bila sprejeta odločitev o tem, da avtonomni iraški Kurdistan osrednji vladi pomeni večjo grožnjo kot ISIL.

Ob napredovanju ISIL proti Bagdadu so v boje postopoma vstopile tudi druge iraške enote, pri čemer so številne ob stiku s sovražnikom razpadle (glej Prothero, 2014; 361Security, 2014).

3.5.3 Načrtovanje in vodenje operacije

Podrobnosti o načrtovanju in vodenju operacije ISIL niso znane. Po nekaterih zapisih (Nance, 2015, str. 319–320; Nance, 2016, 2. poglavje; Orton, 2017) je bil glavni načrtovalec junijske ofenzive Abu Abdul Rahman al Bilavi, a je bil pred začetkom napada ubit, saj so 4. junija 2014 iraške varnostne sile odkrile njegovo skrivališče v Mosulu. Al Bilavi je bil v 'drugi mož' ISIL

administracija tudi politično oddaljila od Iraka, 25 milijard ameriških dolarjev, ki so jih Združene države Amerike vložile v gradnjo iraških obrambno-varnostnih zmogljivosti, pa se je ob ofenzivi ISIL razblinilo v nič.

¹²⁹ Čeprav bi morale imeti iraške varnostne sile v Mosulu po formaciji na voljo okoli 25.000 vojakov in policistov, dejanska popolnjenost enot najverjetneje ni dosegla števila 10.000 (Parker, Coles in Salman, 2014).

in njegov najvišji vojaški poveljnik (vodja vojaškega sveta); po smrti ga je na položaju zamenjal Abu Ajman al Iraki, pri čemer pa ni znano, kakšno vlogo je imel v junijski ofenzivi.

Po zapisu Barfija (2016, str. 20) je bila za sile ISIL značilna decentralizirana struktura in precejšnja avtonomija, ki sta bili bistveni za uspešno delovanje proti številčnejšemu in boljše oboroženemu ter opremljenemu sovražniku. Kot je dodal Maurer (2018, str. 232), je bilo za ISIL značilno poveljevanje s poslanstvom, kar je sicer nenavadno za teroristične ali uporniške skupine.

Na drugi strani je iraškim silam v Mosulu oziroma v provinci Ninive poveljeval generalpodpolkovnik Mahdi al Garavi (Abbas in Trombly, 2014; Inside Iraqi Politics, 2015, str. 15). Kot so poročali Parker, Colesova in Salman (2014), so iraške varnostne sile na podlagi obveščevalnih informacij vedele, do bo v začetku junija najverjetneje sprožen napad na Mosul. Čeprav je generalpodpolkovnik al Garavi zaprosil za dodatne okrepiteve, pa jih nadrejeni v Bagdadu niso odobrili.

Po začetku ofenzive ISIL sta 7. junija 2014 poveljevanje nad silami v Mosulu formalno prevzela generalpodpolkovnik Abud Kanbar, namestnik načelnika iraškega generalštaba, in generalpodpolkovnik Ali Gajdan, načelnik iraške kopenske vojske (glej Parker, Coles in Salman, 2014; Inside Iraqi Politics, 2015, str. 15). Pri tem ni znano, v kolikšni meri sta posegala v sprejemanje operativnih odločitev.

3.5.4 Potek operacije

ISIL je 5. junija 2014 sprožil napad na Sulejman Beg in Samaro, pri čemer so iraške varnostne sile napad na zadnjo uspešno zaustavile (Reese in ISW Iraq Team, 2014; Cockburn, 2015, 2. poglavje; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 156–157).

Napad ISIL na Mosul je sledil 6. junija v zgodnjih jutranjih urah, istega dne pa je do spopada prišlo tudi v Bakubi, le okoli 50 km oddaljeni od prestolnice Bagdad (Reese in ISW Iraq Team, 2014). V Mosulu so islamski borci hitro premagali odpor na cestnih kontrolnih točkah in boje prenesli v notranjost mesta. Iraške sile so zgolj izolirano branile posamezna območja in niso uspeli zaustaviti napredovanja napadalcev. Čeprav je 7. junija predsednik iraškega Kurdistanu Masud Barzani predlagal, da se boju proti ISIL pridružijo pešmerge, so iraške oblasti ponudbo zavrnile. Po naglem poslabševanju razmer sta 9. junija iz Mosula v iraški Kurdistan pobegnili formalno najvišja iraška poveljnika (Gajdan and Kanbar), kar je dodatno oslabilo moralo

iraških sil. Ko se je naslednjega dne umaknil tudi generalpodpolkovnik al Garavi, so se še zadnji branilci pognali v beg, Mosul pa je v celoti prešel pod nadzor sil ISIL. Te so zavzele tudi oporišče, v katerem sta imela domicil 2. divizija iraške vojske in operativno poveljstvo, pristojno za provinco Ninive (Institute for the Study of War, 2014; Inside Iraqi Politics, 2015, str. 13–15; Parker, Coles in Salman, 2014; Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 156; Nance, 2015, str. 306–307).

ISIL je v medijski objavi (v Adaki, 2014) zavzetje Mosula povzel takole:

Ta sveta bitka se je začela z obveščevalnim džihadom, ki so ga izvedli posebni odredi, ki so proučili šibke točke apostatov in potem so vojaške sile vstopile v Mosul iz več smeri in po milosti Alaha v celoti zavzele njihova poveljstva, vključno s poveljstvom Gazlani, operativnim poveljstvom, poveljstvom 2. divizije, zaporoma Baduš in Tasfirat ter poveljstvi bataljonov in brigad.

Nance (2015, str. 309) je poudaril, da je imel padeč Mosula močan psihološki moment, ki je vodil v paniko med iraškimi varnostnimi silami. Najverjetneje je bil prav to tudi vzrok za popoln kolaps 3. divizije iraške vojske, ki sploh ni bila vpletena v spopade s sovražnikom (Inside Iraqi Politics, 2015, str. 15).

ISIL je po zavzetju Mosula svoje napredovanje usmeril proti jugu, pri čemer je prodiral po cestni komunikaciji, ki vzdolž reke Tigris vodi v Bagdad. Ob tem je zavzel Kajaro (vključno z vojaškim oporiščem), Šarkat (vključno z letalskim oporiščem), Beidži (med drugim s pomembno elektrarno) in Tikrit. Nekoliko vzhodneje sta bila na drugi smeri zavzeta tudi Havidža in Sulejman Beg, ne pa tudi Bakuba (Institute for the Study of War, 2014; Nance, 2015, str. 309–310). V vojaškem oporišču pri Tikritu so se po le minimalnem odporu v beg pognali tudi pripadniki 12. divizije iraške vojske (Nance, 2015, str. 310).

Iraške sile so naposled le uspele zaustaviti napredovanje ISIL proti Bagdadu, k čemur sta najverjetneje pripomogla tako vse večja izčrpanost in razpršenost napadalcev kot tudi ostrejši odpor iraških vladnih sil, podprtih z lokalnimi milicami,¹³⁰ morda pa tudi z elementi iranskih specialnih sil. Po (vsaj delni) stabilizaciji razmer je v naslednjih tednih do spopadov prihajalo predvsem v krajih, ki ležijo med Tikritom in Bagdadom ter ob reki Evfrat (proti sirski meji). Srditi boji so potekali tudi za rafinerijo Beidži, ki je ostala pod delnim nadzorom iraških

¹³⁰ Ob naglem poslabševanju razmer je 10. junija 2014 iraški premier Nuri al Maliki odobril oboroževanje državljanov, ki so se bili pripravljene boriti proti ISIL (Institute for the Study of War, 2014), kar nakazuje na to, v kako slabem stanju sta bila takrat iraška vojska in policija.

varnostnih sil, je pa ISIL po tednu bojev uspel zavzeti Tal Afar, ki leži zahodno od Mosula. Čeprav je ofenziva ISIL sredi junija izgubila zagon, pa vse do konca meseca ni bilo jasno, ali bodo islamski borci skušali sprožiti odločilni napad na Bagdad (glej Lewis, 2014b).

Celotno ofenzivo je ISIL omejene (predvsem samomorilske bombne) napade izvajal tudi v sovražnikovi strateški globini, med drugim v Bagdadu in Basri, s čimer je iraške varnostne sile vezal na varovanje delov države, ki so bili sicer precej oddaljeni od osrednjega območja spopadov.

3.5.5 Izgube

Podatki tako o vojaških kot o civilnih izgubah med ofenzivo ISIL so težko dostopni in nezanesljivi. Po evidencah projekta *Iraq Body Count* (2020) je bilo junija leta 2014 v iraških provincah Ninive in Saladin, torej okvirno na območju ofenzive, ubitih okoli 4000 civilistov. Število mrtvih borcev je po poročilu iz istega projekta (2015) precej manj jasno. Tako naj bi v Iraku v celotnem letu 2014 umrlo med 4000 in 30.000 borcev, pri čemer seštevku vključuje vse spopadene strani.¹³¹

Kot je ocenil Nance (2015, str. 311), je med junijsko ofenzivo na iraški strani približno 30.000 iraških vojakov pobegnilo, bilo ujetih ali ubitih. Čeprav je ocena – če upoštevamo nizko popolnjenost iraških enot – morda nekoliko pretirana, pa so bile izgube iraških sil zagotovo zelo velike. Pri tem je v spopadih v Mosulu življenje izgubilo tudi več poveljnikov iraških bataljonov (glej *Inside Iraqi Politics*, 2015, str. 13). Na drugi strani ni znano, koliko borcev je med ofenzivo izgubil ISIL. Število bi se lahko gibalo v več sto s precej visokim deležem umrlih ranjencev, predvsem zaradi zelo slabo razvite medicinske oskrbe (glej Nance, 2016, 11. poglavje).

Bežeči iraški vojaki so za seboj pustili ogromno količino orožja in opreme, ki bi po nekaterih ocenah zadoščala za popolnitev dveh do treh pehotnih divizij. Tako je ISIL med drugim prišel do približno 1500–2300 štirikolesnih oklepnikov Humvee, okoli 50 havbic M198, več deset

¹³¹ Precej smrtih žrtev je bila posledica ISIL-ovih pokolov. Morda najgrozljivejši tovrstni dogodek se je zgodil v Tikritu, kjer je ISIL 12. junija (morda pa tudi še v naslednjih dneh) pobil več sto iraških vojaških kadetov. Kadeti, ki so bili na usposabljanju v oporišču Speicher, so bili zaradi naglega sovražnikovega napredovanja odpuščeni domov, pri čemer pa je ISIL številne odhajajoče rekrute ujel, jih ločil na sunito in šiite, slednje odvedel na različne lokacije ob reki Tigris in jih tam pobil. Natančno število žrtev sicer ni znano in bi se po različnih ocenah lahko gibalo med 560 (najnižja potrjena številka) in 1700 (glej Arango, 2014; Human Rights Watch, 2014; Nance, 2016, 3. poglavje; Cockburn, 2017).

tankov in na desetisoče kosov lahke pehotne oborožitve (Prothero, 2014; The International Institute for Strategic Studies, 2014, str. 323; Nance, 2015, str. 311; The International Institute for Strategic Studies, 2015, str. 330–331; Nance, 2016, 16. poglavje).

3.5.6 Izid operacije

Al Bagdadi se je 29. junija 2014 imenoval za kalifa Ibrahima, razglasil kalifat in ISIL preimenoval v Islamsko državo. S tem je tudi na simbolni ravni pretrgal vezi z Al Kajdo, se razglasil za najvišjega verskega voditelja, svoje gibanje pa označil za edino legitimno muslimansko državo (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 156; Nance, 2015, str. 312–313; Stern in Berger, 2015, 2. poglavje).

Zaradi hitre krepitve Islamske države, ki je v začetku avgusta začela novo ofenzivo na severu Iraka (tokrat sicer usmerjeno proti iraškemu Kurdistanu), je iraška vlada za pomoč zaprosila Združene države Amerike, ki so 8. avgusta začele izvajati zračne napade in pripomogle k zaustavitvi širjenja kalifata. Potem ko se je v letih 2014 in 2015 vzporedno oblikovalo več *ad hoc* koalicij proti Islamski državi, je ta postopoma začela izgubljati osvojeno ozemlje. Mosul je bil po srditih devetmesečnih bojih v celoti osvobojen julija 2017. Zadnje ozemlje, sicer na območju Sirije, je Islamska država izgubila marca 2019 (Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2015, str. 156; "Islamic State in Iraq and the Levant", 2019).

3.5.7 O točkah osredotočenja

Kot je poudaril Cockburn (2015, 5. poglavje), je v zgodovini težko najti primer, v katerem so tako obsežne sile razpadle ob stiku z le nekaj tisoč sovražniki. Po eni od ocen (361Security, 2014) so namreč v prvi polovici leta 2014 v severnem, osrednjem in zahodnem Iraku razpadle ali bile resno degradirane 1., 2., 3., 4., 7., 5. in 12. iraška divizija, vprašljivo pa je bilo tudi stanje 17. divizije; te enote so skupaj pomenile več kot polovico sil iraške kopenske vojske (glej The International Institute for Strategic Studies, 2014, str. 322–323).

Zastavlja se vprašanje, kako je mogoče, da je ISIL dosegel tako izjemen vojaški uspeh. Kot je razvidno iz opravljene analize, je ISIL izjemno hitro razkrojil sovražnikov sistem poveljevanja in kontrole, sočasno pa so – v veliki meri zaradi notranjih težav – razpadle tudi ključne iraške

enote (glej tabelo 3.5). Toda kot je dogajanje v Mosulu opisal eden od prebivalcev (v Abdulrazaq in Stansfield, 2016, str. 540):

Nisem mogel razumeti, kako so lahko vsi, celotna iraška vojska in policija, izginili v nekaj urah. Nihče, ki ga poznam, ni zares videl napadalcev in edina stvar, ki sem jo slišal sam, je bilo nekaj oddaljenih eksplozij, kar ni bilo nič nenavadnega. Moji prijatelji in družina, ki so bili bližje vročim točkam, so slišali streljanje, toda nič ni zvenelo tako, da bi lahko celotno vojsko poslalo v beg.

Nance (2015, str. 311), ki je podrobneje analiziral delovanje ISIL, je poudaril, da je bil eden ključnih dejavnikov uspeha zagotovo:

Strah. Strah ISIS-ovega šokiranja s terorjem. Preko družbenih in novičarskih medijev so iraški vojaki razumeli sposobnost ISIS za prelivanje krvi in vedeli so, da teroristi nimajo zgolj radi svojega posla – obožujejo klanje iz strasti. Metode brutalnega maščevanja ISIS so iraško vojsko pognale v beg. To je bil multiplikator moči, ki je bil večjega pomena kot pa orožje ali številčno stanje.

V primerjavi z nekaterimi drugimi konflikti, kjer je (bila) kibernetična razsežnost spopada ključna za posredno degradacijo sovražnikovega sistema poveljevanja in kontrole, je ISIL digitalne komunikacijske kanale uporabljal predvsem za širjenje propagande. Tako je na strateški ravni zniževal sovražnikovo moralo, v svoje vrste vabil nove člane in dosegel multiplikacijski učinek, katerega rezultate so nato lahko njegovi operativni sestavi (leteče kolone) izkoristili v stvarnem prostoru.

Tabela 3.5: Ocenjene vrednosti kazalnikov za ofenzivo ISIL v severnem Iraku (degradiranost točke osredotočenja na operativni ravni)

	ISIL	Irak
Vodja oziroma poveljnik s štabom	najvišji poveljniki ISIL (med drugim al Bilavi; po njegovi smrti poveljnik ni znan)	poveljnik operativnega poveljstva Ninive (al Garavi) s štabom; vpletanje nadrejenih
	degradacija funkcionalnosti: srednja	degradacija funkcionalnosti: zelo visoka
Ključna vojaška enota, struktura oziroma sila	bojna skupina letečih kolon	2. divizija iraške vojske; 3. divizija iraške zvezne policije
	degradacija funkcionalnosti: nizka	degradacija funkcionalnosti: zelo visoka
Računalniško oziroma kibernetično omrežje	brez ocene – ni podatkov o uporabi kibernetičnih omrežij na operativni ravni	brez ocene – ni podatkov o uporabi kibernetičnih omrežij na operativni ravni
	degradacija funkcionalnosti: /	degradacija funkcionalnosti: /

Vir: lastna ocena

3.6 IZSLEDKI ŠTUDIJE PRIMEROV

V vseh petih obravnavanih vojaških operacijah je zmagovalna stran sovražniku funkcionalnost entitet, ki jih ključni teoretiki dojemajo kot (potencialne) točke osredotočenja, uspela degradirati v bistveno večji meri, kot je to v obratni smeri uspelo poražencu:

- V operaciji Zavezniška sila je Nato nekoliko degradiral funkcionalnost jugoslovanskega operativnega poveljstva na Kosovu (poveljnik: Pavković), vsaj srednje velike izgube pa prizadejal njegovim podrejenim silam (3. armada). Na drugi strani Jugoslavija ni zmogla ogroziti delovanja Natovih ključnih (zračnih) sil niti ne funkcionalnosti linije poveljevanja in kontrole (poveljniki: Clark, Ellis in Short).
- V petdnevni vojni je uspelo rusko-južnoosetijsko-abhaško zavezništvo skorajda popolnoma degradirati funkcionalnost gruzijskega operativnega poveljstva (poveljnik: Kurašvili), v veliki meri pa tudi ključnih enot *ad hoc* bojne skupine (2., 3. in 4. brigada). Gruziji je sicer uspel uničujoč napad na poveljstvo ruske 58. armade (poveljnik: Hruljov), a so ostale podrejene enote razmeroma neprizadete in so ohranile bojno moč.
- Med operacijo na Krimu so bili Rusija in proruski prostovoljci zelo uspešni pri degradaciji delovanja poveljstva ukrajinske mornarice (poveljniki: Elisejev/Berezovski/Gajduk), oteževali pa so tudi omrežno komunikacijo med polotokom in celino. Na drugi strani Ukrajina ni uspela degradirati delovanja poveljstva (poveljnik: Vitko), ključne enote (810. brigada) ali računalniških omrežij ruski sil.
- Med operacijo Liti svinec so izraelske sile v veliki meri degradirale Hamasovo vojaško odločevalsko raven, ključnim trem brigadam prizadejale precejšnje izgube in z elektronskim motenjem uspešno delovale tudi v kibernetiki razsežnosti. Hamas na drugi strani ni uspel pomembneje zmanjšati funkcionalnosti izraelskega operativnega poveljstva (poveljnik: Galant), štirih podrejenih brigadnih bojnih skupin ali omrežne podpore.
- Med ofenzivo ISIL v severnem Iraku je ISIL zelo uspešno degradiral delovanje iraškega operativnega poveljstva (poveljnik: al Garavi) in ključnih iraških divizij (2. vojaške; 3. policijske). Na drugi strani so iraške sile sicer ubile najvišjega vojaškega poveljnika ISIL (al Bilavi), a to – kot vse kaže – ni imelo večjega vpliva na proces poveljevanja in kontrole. Leteče kolone ISIL so utrpeli le manjše izgube.

Ob tem velja navesti nekatera nadaljnja opažanja:

- V nobeni od proučevanih operacij ni zmagovalna stran odločilno napadla le enega, majhnega elementa, katerega uničenje bi nato vodilo v popolno zrušitev sovražnikovega sistema.¹³² Točke osredotočenja torej ne gre dojemati kot žariščne točke, nevralgične točke oziroma ultimativnega vozlišča, od katerega je odvisna funkcionalnost celotnega sistema.
- V povezavi z zgoraj zapisanim se potrjuje spoznanje, da oborožene sile niso zapleten, temveč kompleksen sistem, ki je odporen na degradacijo enega elementa ali manjšega števila elementov oziroma na degradacijo manjšega števila povezav.¹³³
- Toda kljub odpornosti sistema imajo oborožene sile omejeno število elementov, ki so sposobni izvajati neko funkcijo (na primer poveljevanje), in omejeno število povezav (na primer radijskih).
- Zaradi policentričnosti, prilagodljivosti in samoorganizacije lahko izpad enega ali manjšega števila elementov (denimo enega poveljstva) razmeroma preprosto nadomestijo funkcionalno sorodni elementi (denimo poveljstva na sosednjih ravneh). Toda z večanjem števila uničenih sorodnih elementov sistem drsi proti nevarnosti, da ne bo več sposoben obvladati hitre, kaotične kaskade sprememb in se mu bo drastično zmanjšala funkcionalnost.
- Podobno je ob izpadu velikega števil povezav – čeprav se ob njihovi prekinitvi posamezni elementi samoorganizirajo, se funkcionalnost sistema kot celote drastično zmanjša.
- V tej luči je funkcionalnost sovražnika mogoče zmanjšati, če se doseže dovoljšna degradacija med (1) funkcionalno sorodnimi elementi ali (2) funkcionalno sorodnimi povezavami. Za želeni učinek morajo biti v praksi degradaciji hkrati izpostavljeni elementi ali povezave na več ravneh vojskovanja.¹³⁴

¹³² Tako na primer med petdnevno vojno uničujoč gruzijski napad na poveljstvo ruske 58. armade ni bistveno vplival na nadaljnji potek spopada. Podobno ofenzive ISIL v severnem Iraku ni zaustavila smrt al Bilavija, njihovega najvišjega vojaškega poveljnika.

¹³³ Kot je poudaril Jervis (1997, str. 19), je »večina sistemov bodisi dizajniranih tako, da so kos nasprotovanju, bodisi so se ob njem razvili, zato zlom ali preobremenitev na eni točki redko uniči sistem. Vseeno pa privede do motenj na drugih točkah«. Young (2011, str. 644) je v tej luči zapisal, da izolirana perturbacija praviloma nima bistvenega vpliva, saj neprizadete komponente ublažijo posledice za sistem kot celoto.

¹³⁴ Za ponazoritev:

- Med operacijo Zavezniška sila (glej poglavje 3.1) je bila napadom Natovih sil najbolj izpostavljena 3. armada jugoslovanske kopenske vojske, ki je delovala na Kosovu in v njegovi okolici. Toda ker je bila enota podprta tudi z elementi obeh preostalih jugoslovanskih armad (1. in 2.), poleg tega pa je začel Nato proti koncu druge faze operacije napade vse bolj širiti na druge dele Jugoslavije, je bil zagotovo vsaj nekoliko degradiran tudi bojni potencial preostalih dveh armad kopenske vojske.

- Točka osredotočenja torej ni več en element oziroma točka, temveč širši podsistem oziroma območje, ki je izpostavljeno izraziti degradaciji, da bi se posledično zmanjšala funkcionalnost celotnega sistema.
- Z zmanjšano funkcionalnostjo sistema so ustvarjeni pogoji, pod katerimi bo prizadeta stran bolj verjetno popustila in se uklonila volji sovražnika.

-
- Med petdnevno vojno (glej poglavje 3.2) se je zaradi rusko-južnoosetijskega pritiska v drugem dnevu spopada razkrojil gruzijski sistem poveljevanja in kontrole na operativni ravni. Ob tem pa izpada gruzijskega poveljstva niso mogle nadomestiti funkcionalno sorodni elementi, torej poveljstva na taktični in strateški ravni, saj so bila tudi sama prizadeta do te mere, da so bila tik pred razpadom. S tem je bil gruzijski sistem poveljevanja in kontrole izpostavljen paralizi od taktične prek operativne do strateške ravni.
 - Med konfrontacijo na Krimu (glej poglavje 3.3) so (pro)ruske sile oteževale komunikacijo med polotokom in celino, torej med strateško in operativno ravni, hkrati pa z zlonamernim omrežnim prometom slabile tudi koordinacijo ukrajinskega odziva na politični – (grand)strateški ravni. Degradirane so bile torej povezave na več kot le posamezni ravni.
 - Glede na razpoložljive podatke o operaciji Liti svinec (glej poglavje 3.4) je sicer težko oceniti, v kolikšni meri so bile degradirane Hamasove brigade v južnem delu Gaze. Toda glede na analizo, ki so jo izvedli Združeni narodi (glej UNITAR/UNOSAT, 2009), je bil znaten del izraelskih zračnih in artilerijskih napadov usmerjen tudi na jug Gaze.
 - Med junijsko ofenzivo (glej poglavje 3.5) ISIL ni uničil le 2. divizije iraške vojske in 3. divizije iraške zvezne policije, ki sta držali Mosul, temveč tudi 3. divizijo iraške vojske, ki bi lahko bila uporabljena kot operativna rezerva. V nekoliko daljšem časovnem obdobju je ISIL resno prizadel vsaj še 1., 4., 7., 5. in 12. divizijo – z vidika mosulskega bojevališča strateško rezervo iraških sil.

4 IZHODIŠČA ZA REKONCEPTUALIZACIJO

Kot je razvidno iz poglavja o oblikovanju in analizi konceptov (poglavje 2.1), so koncepti temeljni gradniki družboslovnega raziskovanja. Pri tem je v družbenih vedah prevladujoč realističen pristop, ki zahteva, da so koncepti utemeljeni na empiričnih dejstvih, torej na poznavanju stvarnega sveta. Ker pa se družbena stvarnost spreminja, je pomembno, da vseskozi preverjamo kakovost posploševanja in abstrakcije ter koncepte ustrezno prilagajamo oziroma jih v skrajnem primeru celo opustimo. Ugotavljanje lastnosti, ki so značilne za več kot le posamezen kontekst, pa je pogosto vse prej kot preprosto in je povezano z razreševanjem številnih vprašanj, ki se porajajo med raziskovalnim procesom.

Kot je bilo pojasnjeno v prejšnjih poglavjih, številni teoretiki konceptu točke osredotočenja ostro nasprotujejo. Med drugim menijo, (1) da je koncept arhaičen, (2) da je linearen in mehaničen, (3) da je preraztegnjen, (4) da ni univerzalen, (5) da je pretirano metaforičen, (6) da vodi v utvaro znanstvenega redukcionalizma, (7) da izrojeva Clausewitzevo teorijo, (8) da favorizira strateško kulturo uničenja, (9) da vodi v metafizično dojemanje sveta in (10) da ni utemeljen na reprezentativnem naboru primerov. Toda ali se z realistične perspektive koncept točke osredotočenja zares kaže kot tako pomanjkljiv? Na podlagi študije primerov iz poglavja 3 bi bil sklep, da je koncept povsem brez vrednosti, preuranjen. V vseh petih obravnavanih vojaških operacijah je namreč zmagovalna stran sovražniku funkcionalnost podsistemov, ki jih ključni teoretiki dojemajo kot (potencialne) točke osredotočenja, uspela degradirati v bistveno večji meri, kot pa je to v obratni smeri uspelo poražencu. V tej luči koncept ohranja analitično vrednost, pri čemer pa ocenjujem, da bi ga bilo mogoče vsebinsko dodelati oziroma ga tesneje povezati s teorijo kompleksnosti.

4.1 NADGRAJENEMU POJMOVANJU NAPROTI

Clausewitzeva teorija temelji na intelektualni paradigmi razsvetljenstva, ki so jo (so)oblikovali misleci, kot so Rene Descartes, Gottfried Wilhelm von Leibniz, Immanuel Kant in Isaac Newton. Kot je zapisal Hughes (2004, str. 681–683), so za tovrstno dojemanje sveta značilni (1) objektivizem, (2) determinizem, (3) napovedljivost, (4) razumskost (5) linearnost in (6) redukcionalizem. Večina teh značilnosti je odražena tudi v konceptu točke osredotočenja:

1. Objektivizem – koncept točke osredotočenja predpostavlja, da je možen objektivni, neodvisen pogled na elemente in sistem kot celoto.
2. Determinizem – koncept točke osredotočenja predpostavlja, da lahko z analizo vselej prepoznamo vzročno-posledične povezave v sistemu, pri čemer bo enaka sprememba vedno vodila do enakega rezultata.
3. Napovedljivost – koncept točke osredotočenja predpostavlja, da lahko zanesljivo napovemo spremembe v sistemu.
4. Razumskost – koncept točke osredotočenja predpostavlja uporabo logike, pri čemer izkušnjam, implicitnemu razumevanju in intuiciji pripisuje le obrobni pomen.

Odstopanje od razsvetljskega pristopa pa se izkazuje pri elementih linearnosti in redukcionizma:

5. Linearnost – v splošnem predpostavlja sorazmernost med vložkom in izložkom, delovanjem in rezultatom. Toda večina teoretikov, ki se ukvarja s konceptom točke osredotočenja, ne stremi k linearnosti, temveč k temu, da se – praviloma prek napada na ključne ranljivosti – z omejenimi sredstvi doseže čim večji učinek. V tem se razlikujejo od klasične koncepcije, ki predvideva koncentriran udar vseh sil oziroma linearni pristop – velik vložek, da bi se dosegel velik učinek.¹³⁵
6. Redukcionizem – v splošnem predpostavlja, da je sistem mogoče razstaviti na posamezne elemente, obnašanje pa v celoti doumeti le prek njihovega poznavanja. Čeprav je večina teoretikov pri obravnavi koncepta točke osredotočenja še vedno dokaj redukcionistična, pa poudarja pomen podsistemov na sistemsko dinamiko.

Kot je razvidno iz razprave o teoretskih značilnostih sodobnih vojaških operacij, sodobnega vojskovanja ne moremo ustrezno obravnavati brez upoštevanja systemske teorije, pri čemer se kot še posebej pomembna izkazujejo spoznanja o kompleksnih prilagodljivih sistemih (glej poglavje 2.3.2). Ob tem pa po besedah Hughesa (2004, str. 684–685) ugotovitve o kompleksnih prilagodljivih sistemih izzivajo uveljavljeno paradigmo razsvetljenstva, saj poudarjajo (1) subjektivizem, (2) nedeterminizem, (3) nenapovedljivost, (4) pojavnost in (5) nelinearnost:

¹³⁵ V Clausewitzevih besedah (2004, str. 232): »Do *tistega udara*, ki seže s svojimi uspešnimi učinkovanji najdlje, bo torej lahko prišlo proti tistemu delu, kjer je zbranih večina sovražnikovih bojnih sil; in v ta uspeh bomo toliko bolj gotovi, čim večja je masa lastnih bojnih sil, ki jih za ta udarec uporabimo. [...] Tako kot je težišče vedno tam, kjer je združene največ mase, in kot je vsak udar najučinkovitejši proti težišču bremena in kot nadalje najmočnejši udar dobimo s težiščem sile, tako je to tudi v vojni«.

1. Subjektivizem – sistem ni stvarnost, ampak umska predstava o nekem delu stvarnosti. Povsem objektivni pogled na sistem ni možen, saj je vselej odvisen od izkušenj, jezika (še zlasti metafor) in čustev proučevalca.
2. Nedeterminizem – vzročno-posledične povezave v sistemu so spremenljive in težko prepoznavne. Enaka sprememba ne vodi nujno do enakega rezultata.
3. Nenapovedljivost – pri napovedovanju sprememb gotovost zamenjuje verjetnost.
4. Pojavnost – proučevanje posameznih elementov ne vodi k razumevanju sistema, saj so ključne značilnosti, ki jih najdemo na ravni sistema kot celote.
5. Nelinearnost – izložek ni nujno sorazmeren z vložkom; vrstni red vložkov je pomemben.

Kot je razvidno iz zgornjih ugotovitev in tudi iz poglavja 2.1.3, je pri konceptualizaciji systemske dinamike še posebej pomembno, da se poslužujemo ustreznega jezika, še zlasti metafor. Metaforičnega izražanja namreč »ne uporabljamo zgolj za jezikovno sporazumevanje, temveč [...] v metaforah tudi mislimo« (Bratož, 2010, str. 9).

Gleda na spoznanje iz pričujoče raziskave, da točke osredotočenja ne gre dojemati kot ene komponente, elementa oziroma točke, temveč kot širši podsistem oziroma območje, ki je izpostavljeno izraziti degradaciji, da bi se posledično zmanjšala funkcionalnost celotnega sistema, se postavlja vprašanje, ali je uveljavljena metafora *centre of gravity* še vedno primerna za nadaljnjo rabo. Kot je povzela Wyattova (2004, str. 247), newtonska fizika in termodinamika načeloma dobro pojasnjujeta velike, nežive sisteme, ne pa tudi »živih sistemov katerekoli velikosti ali kompleksnosti«. Čeprav newtonske metafore, kakršni sta tudi *centre of gravity* in *Schwerpunkt*, morda niso najprimernejše za ustvarjanje pomena v kompleksnih prilagodljivih sistemih, je vprašljivo, ali bi bilo uveljavljen koncept res smiselno nadomeščati s povsem drugo metaforo. Ob le nekoliko spremenjenem dojemanju oziroma opredelitvi koncepta bi tovrstna zamenjava lahko prinesla več zmede kot koristi.

Glede na do zdaj predstavljene ugotovitve predlagam, da vprašanje preimenovanja koncepta pustimo ob strani in koncept raje tesneje vsebinsko navežemo na teorijo kompleksnosti. Pri tem ocenjujem, da si lahko s pridom pomagamo z metaforo atraktorja, v nadaljevanju pa tudi s konceptom kritičnega prehoda. Pred podrobnejšo razlago pa si pogledajmo izhodiščni, osnovni pomen teh dveh matematično-fizikalnih konceptov.

4.1.1 O atraktorjih

Stanje v dinamičnih sistemih je, matematično gledano, mogoče opisati s končno mnogo spremenljivkami, ki predstavljajo komponente faznega prostora. Fazni prostor je toliko dimenzionalen, s kolikor spremenljivkami opredeljujemo sistem. Stanje sistema v določenem trenutku lahko ponazorimo s točko v faznem prostoru, spreminjanje sistema skozi čas pa s trajektorijo, ki povezuje zaporedne točke (glej Grabec, 1987, str. 166; Vraničar, 2000). Čeprav so povsem mogoči tudi več kot tridimenzionalni fazni prostori, pa si ljudje le stežka predstavljamo njihovo geometrijo in trajektorije.

Različna začetna stanja v splošnem vodijo do različnih trajektorij. Pri tem dinamične sisteme ločimo na dve skupini: (1) na prvo, pri kateri se trajektorije sčasoma približujejo ali le počasi razmikajo, in (2) na drugo, za katero je značilen hiter ali eksponenten razmik trajektorij. Pri prvi skupini govorimo o determinističnih pojavih, saj lahko na podlagi začetnega stanja in ob poznavanju ustreznih zakonitosti natančno določimo stanje sistema ob izbranem kasnejšem času (končno stanje). Drugače je pri drugi skupini, pri kateri lahko že majhne razlike v začetnem stanju vodijo do velike razpršenosti končnih stanj (Grabec, 1987, str. 166).

Pri opisovanju dinamičnih sistemov ima pomembno vlogo koncept atraktorja (*attractor*).¹³⁶ Vraničar (2000) je atraktor opredelil kot »točke ali množice točk, h katerim se približujejo trajektorije v faznem prostoru, ko gre čas proti neskončno«. Landova (1996, str. 22) je podobno zapisala, da gre pri atraktorju za »množico točk v faznem prostoru, ki privlači vse sosednje fazne trajektorije z območja, poimenovanega območje privlaka«, Vallacher (2009, str. 8420) pa, da gre za »del faznega prostora, proti kateremu se s časom razvija sistem in ki nudi odpor silam, ki bi lahko perturbirale to časovno trajektorijo«. Kiel in Elliott (1997, str. 26–27) sta pojasnila, da je izraz atraktor uporabljen, ker »je videti, kot da časovno evolucijo sistema dosledno 'vleče' proti določljivim matematičnim točkam«.

Koncept atraktorja se pogosto poenostavljeno ponazarja s primerom kotaljenja krogle po neravni površini (glej Scheffer, 2009, 2. in 6. poglavje; Vallacher, 2009, str. 8424; Young, 2011, str. 637–639; Scheffer in drugi, 2012, str. 345). Tako se krogla, če jo položimo na pobočje kotanje, vselej skotali proti dnu (atraktorju) ne glede na to, na katero točko na pobočju jo postavimo (območje privlaka – *basin of attraction*). Krogla se sicer nekaj časa giblje, a

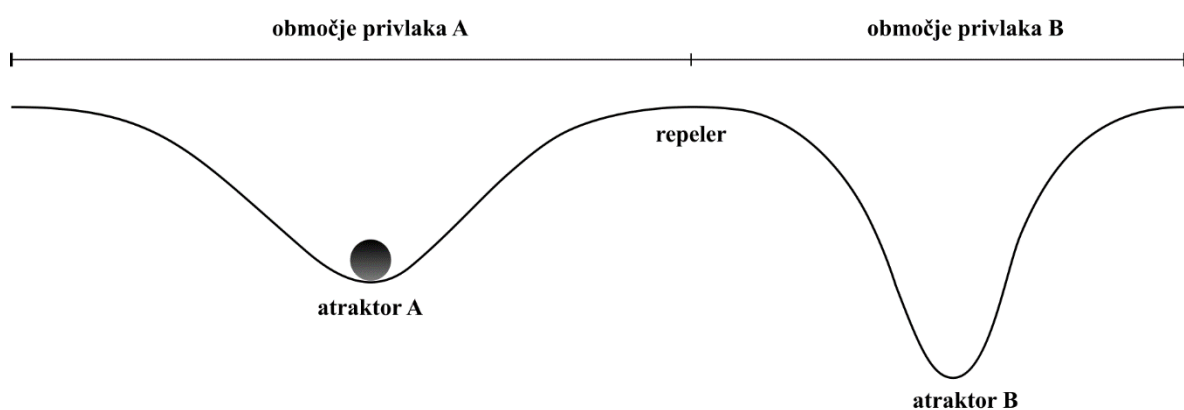
¹³⁶ V slovenskem jeziku je, sicer precej redko, v uporabi tudi prevod privlačnik (glej Uršič, 2010; Cvetek, 2011; Logar, 2015). V angleškem jeziku pa se za atraktor uporablja tudi izraz ponor (*sink*), za repeler (glej nadaljevanje) pa izvor (*source*). Gre za metafori s področja dinamike tekočin, ki je bilo tesno povezano s proučevanjem atraktorjev.

nazadnje obmiruje na najnižji točki (glej sliko 4.1). Vse različice razvoja sistema torej konvergirajo proti enakemu rezultatu. Seveda bi bilo v namišljenem primeru mogoče, da v bližini krogle ne bi imeli le ene kotanje. Podobno je tudi v splošnem mogoče, da je atraktorjev več, razvoj sistema pa je odvisen od njihovih območij privlaka in od (zunanjih) sil, ki vplivajo na sistem.

Kot je ponazoril Young (2011, str. 638), atraktor deluje podobno »kot magnet ali težišče v matematičnem prostoru«. Atraktor torej sistemu zagotavlja nekoliško stabilnost, vse dokler zadostna dodatna energija, informacije, motnje, ideje in podobno ponovno ne pospešijo dinamike sprememb. Te pa lahko vodijo do povečanega vpliva drugih, do tedaj latentnih atraktorjev.

Z atraktorjem je neločljivo povezan koncept repelerja (*repeller*; v nekaterih virih zapisan tudi kot *repellor*) (glej Vallacher, 2009, str. 8423–8424; Young, 2011, str. 638; Ros, Baars, Lanius in Vuilleumier, 2014, str. 7). Če smo pri kotaljenju krogle po neravni površini lahko prepoznali točko privlaka (dno kotanje), na drugi strani obstaja tudi točka, ki odbija vsakršno stabilizacijo sistema in vodi v perturbacijo. V našem primeru gre za vrhove med kotaljami (glej sliko 4.1), pri čemer je – podobno kot pri atraktorjih – povsem možno, da je v sistemu več kot le en repeler. Pri repelerju gre torej za točko oziroma del faznega prostora, kjer že najmanjša motnja poruši (navidezno) stabilnost in sistem premakne proti atraktorju.

Slika 4.1: Ponazoritev vloge atraktorjev in repelerjev v dinamičnih sistemih. Širina kotanje nakazuje območje privlaka posameznega atraktorja, globina na njegovo stabilizacijsko moč.

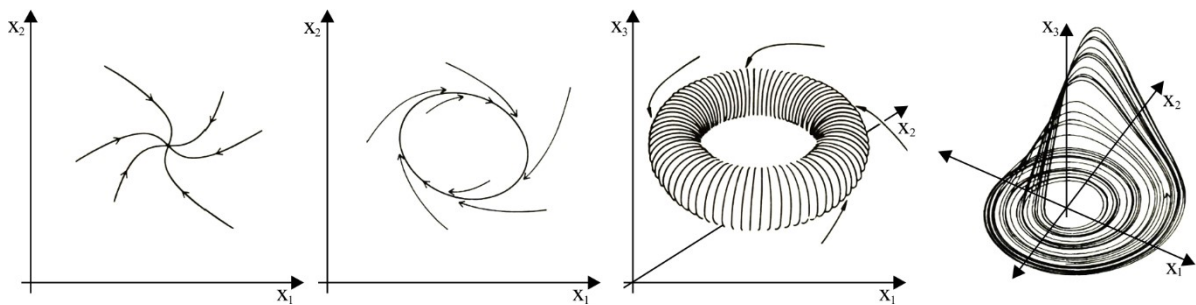
Vir: lastna ponazoritev

Znanstveniki so prepoznali več značilnih obnašanj dinamičnih sistemov in več s tem povezanih atraktorjev (glej Grabec, 1987, str. 167–168; Landa, 1996, str. 22–24; Byrne, 1998, str. 168–

169; Bousquet, 2007, str. 167–168; Rickles in drugi, 2007, str. 934; Scheffer, 2009, 2. in 3. poglavje; Young, 2011, str. 640–641; van der Leeuw, 2020, str. 111–113):

- V prvo skupino so uvrstili sisteme, pri katerih trajektorije vselej končajo v isti fiksni točki (*fixed-point*), ki jo imenujemo tudi ponor. Značilni primer tovrstnega atraktorja je ravnovesna lega dušenega nihala.
- V drugo skupino so razvrstili sisteme, pri katerih se trajektorije sčasoma zlijejo v sklenjeno krivuljo, ki jo imenujemo limitni cikel (*limit-cycle*). Značilni primer cikličnega atraktorja je gibanje urnega nihala.
- V tretjo skupino so razvrstili sisteme, ki izkazujejo kvaziperiodično ciklično gibanje, ki ustreza atraktorju, poimenovanem večdimenzionalni anuloid oziroma torus (*torus*). V tridimenzionalnem prostoru si ga predstavljamo kot nekakšno zračnico, znotraj katere je razvoj trajektorije sicer precej zapleten, a še vedno determinističen.
- V zadnjo skupino pa so uvrstili sisteme, za katere je značilno omejeno, a na videz naključno gibanje, ki se ne konča v ponoru in ne zlije v limitni cikel ali torus. Takšen atraktor običajno imenujemo čudni atraktor (*strange attractor*).¹³⁷

Slika 4.2: Primeri trajektorij različnih atraktorjev. Od leve proti desni ponor, limitni cikel, torus in čudni atraktor.

Vir: Grabec (1987, str. 10–12)

Če smo pri razpravi o sistemskem pristopu zapisali, da gre pri vojskovanju za kompleksen sistem, ki leži v območju med redom in kaosom (glej poglavje 2.3.2), podobno velja tudi za atraktorje. Kompleksni prilagodljivi sistemi so namreč večatraktorska kombinacija ponorov, limitnih ciklov, torusov in čudnih atraktorjev. Ker imajo slednji za razumevanje kompleksnosti osrednji pomen, si jih pogledjmo nekoliko podrobneje.

¹³⁷ Podobno kot med različnimi atraktorji lahko razlikujemo tudi med različnimi repelerji: nestabilno fiksno točko, nestabilnim limitnim ciklom, nestabilnim torusom in kompleksnimi repelerji (Landa, 1996, str. 23).

Do šestdesetih let 20. stoletja so bili ponori, limitni cikli in torusi edini znani primeri atraktorjev, nato pa je meteorolog Edward N. Lorenz (1963) odkril, da lahko že preprosti nelinearni sistemi v (vsaj) tridimenzionalnem faznem prostoru izkazujejo navidezno naključno, a še vedno jasno omejeno gibanje. Lorenz je pri tem odkril čudni atraktor,¹³⁸ ki odraža strukturo v na videz neurejenem toku podatkov. Na sliki 4.2 je ponazorjen v tridimenzionalnem prostoru z medsebojno odvisnostjo treh spremenljivk. Ko se sistem skozi čas spreminja, se spreminjajo tudi vrednosti spremenljivk, vendar se dinamika razvoja nikoli natančno ne ponovi. Trajektorije torej ostajajo na omejenem prostoru, a se nikoli povsem ne ponovijo in se ne sekajo. To se na sliki vidi kot zanka (lahko tudi več njih), ki se v faznem prostoru v neskončnost zarisuje sama okoli sebe (Grabec, 1987, str. 168–169; Gleick, 1991, str. 37).¹³⁹

Kot je poudaril Young (2011, str. 109 in 642), so čudni atraktorji sicer praviloma kaotični, a vse prej kot v vsakdanjem pomenu te besede. So namreč nekakšna kombinacija reda in nereda ter, globalno gledano, v sistem vnašajo stabilnost. Zgolj na lokalni ravni čudne atraktorje zaznamujeta nepredvidljivost in naključnost. Gilstrap (2005, str. 60–61) je v tej luči zapisal, da so za čudni atraktor značilni »kaotični vzorci omejene nestabilnosti«, pri čemer gre za »najbolj pogost atraktor v naravnih sistemih«.

4.1.2 O kritičnih prehodih

Če kompleksen sistem izgubi odpornost, ga lahko že manjša perturbacija oziroma motnja potisne čez tako imenovano točko preloma (*tipping point*). Pri tem se bistveno spremeni stanje sistema, zato govorimo o kritičnem prehodu (*critical transition*). Zaradi velikih posledic so kritični prehodi pritegnili pozornost raziskovalcev na številnih področjih; tako so, denimo, podrobno proučevani v limnologiji, klimatologiji, biologiji, pa tudi v družbenih vedah (glej

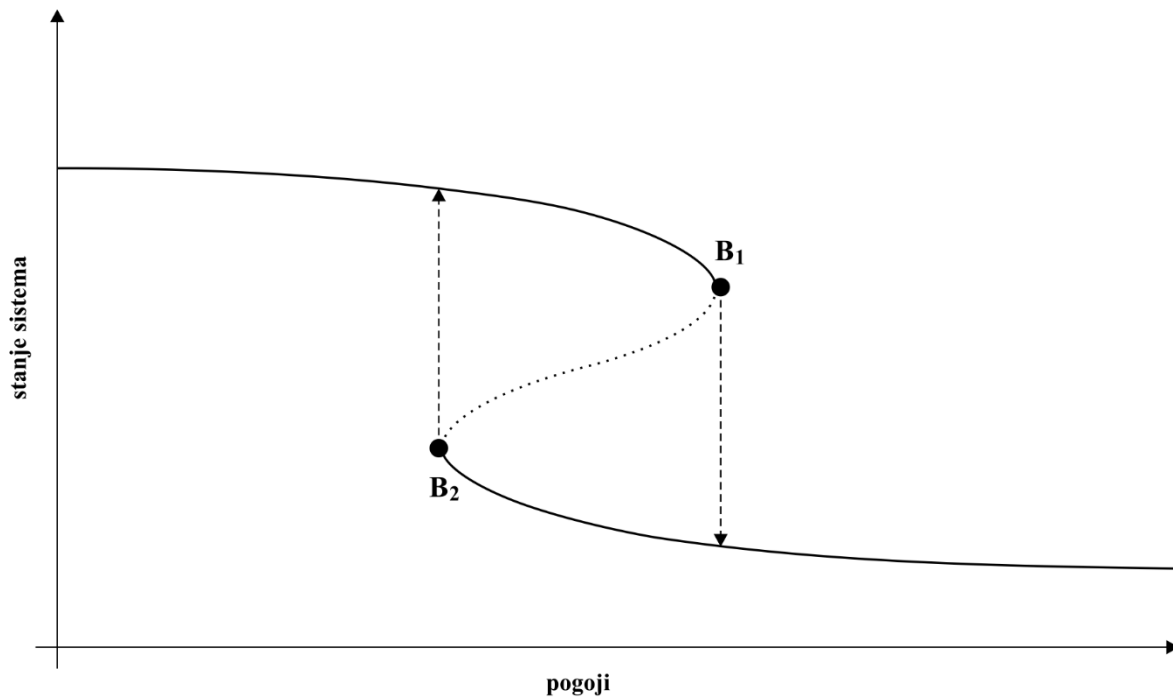
¹³⁸ Besedno zvezo čudni atraktor (*strange attractor*) sta prva uporabila Ruelle in Takens (1971), danes pa je v splošni rabi za označevanje vseh atraktorjev, ki v geometrijskem pogledu odražajo fraktalnost. Poleg Lorenzovega sta taka tudi Hénonov atraktor in Rösslerjev atraktor.

¹³⁹ Zakaj je tak atraktor resnično 'čuden', je Grabec (1987, str. 168–169) ubesedil v naslednjem zapisu: Lorenz je pri atraktorju »ugotovil, da bližnje trajektorije eksponentno divergirajo, kar ustreza pogojem za pojav kaosa. Navidezno so Lorenzove ugotovitve protislovne. Prostornina se krči, trajektorije pa divergirajo. To pomeni, da se mora na začetku izbrana kocka [gre za nekakšno posodo, s katero opisujemo omejenost trajektorij; op. a.] deformirati v faznem prostoru tako, da se njena prostornina manjša, medtem ko se njena značilna dolžina ali prerez lahko večata. Zaradi te navidezno protislovne lastnosti se ustrezni kaotični atraktor običajno imenuje 'čudni atraktor'. Zaradi razmikanja trajektorij bi lahko pričakovali, da gibanje po čudnem atraktorju ne more biti omejeno. Vendar je eksponentno oddaljevanje trajektorij povprečna lokalna lastnost. Zaradi omejenosti čudnega atraktorja se mora ustrezna geometrijska oblika v faznem prostoru zavihati zopet sama vase. To širjenje in pregibanje povzroča mešanje trajektorij, ki je podobno mešanju testa. Posamezni delci testa se pri stiskanju medsebojno oddaljujejo, pri pregibanju pa zopet zblížajo, tako da ostane testo omejeno v posodi. V začetku skupaj zbrani delci se zaradi mešanja razpršijo po testu, kar ustreza osnovni lastnosti kaotičnega gibanja«.

Scheffer, 2009). S systemske perspektive se med kritičnim prehodom sistem prestavi od enega k drugemu atraktorju, pri čemer imajo ključno vlogo pozitivne povratne zanke, ki preglasijo negativne. Keilis-Borok, Gabrielov in Soloviev (2009, str. 4179) so kritične prehode uvrstili v skupino ekstremnih dogodkov, tistih dogodkov, ki se pripetijo le redko, a imajo velik vpliv na sistem. Kritične prehode pogosto zasledimo tudi pod drugimi poimenovanji, kot so prelom, zlom, kolaps, kriza, katastrofa ali učinek domin.

Kot je poudaril Scheffer (2009, str. 18–22), je za kritične prehode značilna histereza (*hysteresis*). Tako se lahko na neki točki (imenovani točka bifurkacije) že ob malenkosti spremembi pogojev drastično spremeni stanje sistema, za povratno spremembo pa je potrebna veliko večja sprememba pogojev v obratni smeri (glej sliko 4.3). Tako lahko na primer v jezeru ob postopnem povečevanju onesnaženosti na neki točki pride do množičnega izumrtja življa, za njegovo obnovitev pa ne zadostuje zmanjšanje onesnaženosti na zadnjo 'znosno' stopnjo, temveč je treba pogoje izboljšati v veliko večji meri. Kot je poudaril Scheffer (2009, str. 23), sicer ideja, da lahko sistem zaradi postopne spremembe postane ranljiv, ni ravno intuitivna, a dobro pojasnjuje različne dramatične spremembe v naravi in družbi, od evolucijskih preskokov do propada civilizacij.

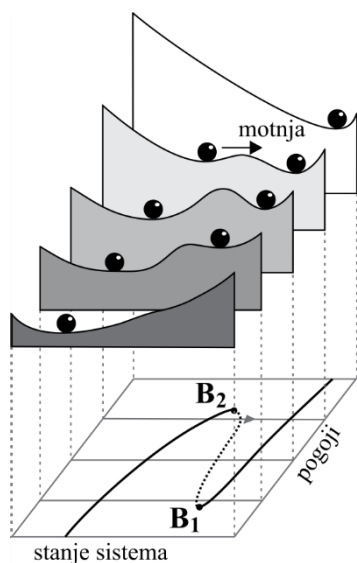
Slika 4.3: Ponazoritev kritičnega prehoda. Ob spreminjanju pogojev (denimo povečanje onesnaženosti) se ob izgubi odpornosti na točki bifurkacije (B_1) drastično spremeni stanje sistema (denimo upad številčnosti življa). Za doseg kritičnega prehoda v obratni smeri je potrebna sprememba pogojev do druge točke bifurkacije (B_2).

Vir: lastna ponazoritev

Ko se pogoji v sistemu bližajo kritičnemu prehodu, se spremeni območje privlaka atraktorja, kar lahko ponazorimo z zmanjšanjem globine in naklona kotanje – območje privlaka postaja vse bolj plitvo (glej sliko 4.4). Ker se zmanjša odpornost sistema, lahko že manjša perturbacija stanje sistema (na sliki je to krogla) nenadoma premakne v alternativno območje privlaka (sosednjo kotanjo). Za pojav kritičnega prehoda je ključna prav izguba odpornosti. Walker, Holling, Carpenter in Kinzigova (2004) so odpornost opredelili kot »sposobnost sistema, da absorbira motnje in se reorganizira, medtem ko se spreminja, tako da še vedno ohrani v glavnem enako delovanje, strukturo, identiteto in povratne informacije«. Zapisano drugače – pri odpornosti gre za sposobnost prenašanja motenj, ne da bi se sistem prestavil od enega k drugemu atraktorju.

Slika 4.4: Ponazoritev spreminjanja območij privlaka ob kritičnem prehodu.

Vir: Scheffer (2009, str. 21)

Kot so glede odpornosti zapisali Scheffer in drugi (2012, str. 344–345), sta bistveni sistemski značilnosti (1) heterogenost elementov in (2) njihova povezanost. Avtorji pojasnjujejo, da so homogeni in visoko povezani sistemi sicer odpornejši na spremembe in hitreje 'popravljajo' lokalne izgube, a le do neke kritične vrednosti, ko že manjša perturbacija sproži kritični prehod oziroma kolaps sistema. Na drugi strani se heterogeni in modularni sistemi na motnje odzivajo precej bolj postopno, saj se na izgube prilagajajo posamezni, razmeroma izolirani podsistemi – za tovrstne sisteme kritični prehodi torej niso značilni. Kot nadaljujejo avtorji, dajejo sicer močno povezani in homogeni sistemi pogosto lažen občutek nespremenljive stabilnosti, saj dobro absorbirajo motnje vse do takrat, ko pridejo na prag kritičnega prehoda. Scheffer in drugi (2012, str. 347) zaključujejo, da gre pri kritičnih prehodih za generičen koncept, ki razkriva temeljne značilnosti kompleksnih sistemov nasploh. S tem ima koncept potencial za uporabo na najrazličnejših znanstvenih področjih.

4.2 TOČKA OSREDOTOČENJA, ATRAKTORJI IN KRITIČNI PREHODI

Na podlagi teoretskih in empiričnih spoznanj, predstavljenih v prejšnjih poglavjih, v nadaljevanju podajam predlog za nadgrajeno razumevanje koncepta točke osredotočenja. Pri tem kot ključna izpostavljam naslednja izhodišča:

- Pri vojskovanju gre za kompleksen prilagodljiv sistem fizičnih in družbenih (pod)sistemov. Ker gre za nelinearen sistem, so za vojskovanje značilni

neproporcionalnost, neaditivnost, prilagodljivost in omejena napovedljivost. Pri sistemski obravnavi vojskovanja je zato pogosteje kot kvantitativen uporaben kvalitativen pristop.

- Eden pomembnejših konceptov v vojaških vedah je koncept točke osredotočenja. Ker stremi k pojasnjevanju zmag in porazov v vojaških spopadih, ga lahko obravnavamo kot družboslovni koncept.
- Koncept točke osredotočenja ima poleg analitične tudi normativno funkcijo in se uporablja na vseh ravneh vojskovanja. Kot bistven je sprejet zlasti v operatiki oziroma na operativni ravni.
- Skladno z realističnim pristopom mora biti tudi koncept točke osredotočenja utemeljen na empiričnih dejstvih, torej na poznavanju stvarnega sveta.
- Čeprav koncept točke osredotočenja nima enotne opredelitve in lahko nekatere različice koncepta označimo za medsebojno protislovne, pa na operacionalizacijski ravni več uveljavljenih avtorjev poudarja vsebinsko sorodne dimenzije koncepta.
- Tako teoretske kot empirične ugotovitve narekujejo, da točke osredotočenja ne gre dojemati kot ene same točke, od katere je odvisna funkcionalnost celotnega sistema. Oborožene sile so namreč kompleksen sistem, ki je odporen na degradacijo enega elementa ali manjšega števila elementov oziroma na degradacijo manjšega števila povezav.
- Funkcionalnost sovražnikovega sistema je v tem pogledu mogoče zmanjšati, če utрпи dovoljšno degradacijo med funkcionalno sorodnimi elementi ali funkcionalno sorodnimi povezavami, in sicer praviloma hkrati na več ravneh vojskovanja. Točka osredotočenja torej ni več ena komponenta, element oziroma točka, temveč širši podsistem oziroma območje, izpostavljeno izraziti degradaciji.

Na vojskovanje lahko torej gledamo kot na sistem, sestavljen iz številnih podsistemov. Ti imajo različne funkcije – nekateri so neposredno namenjeni ubijanju ljudi in uničevanju tehničnih sredstev, drugi omogočajo prenos informacij, tretji prenos materiala, četrti skrbijo za sprejemanje odločitev, peti za oskrbo ranjencev in podobno. Da bi posamezna stran v spopadu razvila kar največjo bojno moč, morajo njeni podsistemi delovati čim bolj učinkovito, za kar so v vojaške doktrine vpeljana načela vojskovanja. Ta se praviloma ne podajajo posamezno, temveč v obliki zaključenega skupka načel (za primer glej poglavje 2.3.3), ki jih nato vodje oziroma poveljujoči uporabljajo v prizadevanju, da bi v spopadu dosegli zmago.

Kot smo lahko videli pri analizi ključnih različic koncepta točke osredotočenja (poglavje 2.2.2), avtorji prepoznavajo različne podsisteme, katerih degradacija naj bi bila ključna za doseganje zmage. Na operativni ravni so tako kot bistveni najpogosteje prepoznani (1) vodja oziroma poveljnik s štabom, (2) ključna vojaška enota, struktura oziroma sila in (3) računalniško oziroma kibernetsko omrežje. Omenjeni podsistemi nikakor niso edine možnosti za degradacijo sovražnika in jih lahko razumemo kot podsisteme, katerih zmanjšanje funkcionalnosti je najpogosteje odločilno. To pa ne pomeni, da v posamezni situaciji do ugodnega izida ne more pripeljati tudi degradacija katerega drugega podsistema, ključnega za sovražnikovo delovanje, oziroma kakšna drugačna oblika delovanja.

Sestava sistema in usmeritve za delovanje (načela vojskovanja) stabilizirajo razvoj sistema tudi takrat, ko ta pride v bojni stik s sovražnikom. Čeprav se oboroženi boj morda zdi kaotičen, pa nepredvidljivost in naključnost delovanje zaznamujeta le na lokalni ravni, medtem ko globalno sistem ostaja razmeroma stabilen. Tako pehotna brigada ne bo nikdar posebej učinkovita pri delovanju proti ciljem v zračnem prostoru, medtem ko bo pri delovanju proti upornikom v urbanem okolju lahko razvila večji del bojnega potenciala. Lahko bi rekli, da razvoj bojnega delovanja zaznamuje čudni atraktor – pehotna brigada bo vselej delovala v okviru svojih splošnih zmogljivosti, medtem ko bodo pri stiku s sovražnikom ob izgubah, stresu, pomanjkanju informacij in podobnem hitro prepoznavni vzorci omejene nestabilnosti.

Ker so oborožene sile kompleksen sistem, odporen na degradacijo enega elementa, manjšega števila elementov oziroma na degradacijo manjšega števila povezav, ob manjših izgubah sistem razmeroma hitro absorbira motnje in se reorganizira, pri čemer ohrani v glavnem enako strukturo in delovanje. Tako lahko enega ubitega poveljnika praviloma razmeroma preprosto nadomesti njegov namestnik, okvaro nekaj oborožitvenih sistemov zamenjajo sistemi iz rezerve, izpad enega omrežnega strežnika pa nadomestijo drugi strežniki v gruči. Z degradacijo manjšega števila elementov in/ali povezav se sicer nekoliko zmanjša bojna moč, a ostane blizu prvotne ravni. S sistemskega vidika bi lahko dejali, da gre pri (konvencionalnih) oboroženih silah za homogene in visoko povezane sisteme, ki so razmeroma odporni in hitro 'popravljajo' lokalne izgube, a le do kritične vrednosti.¹⁴⁰

¹⁴⁰ Na drugi strani lahko nekatere nekonvencionalne akterje vojskovanja, denimo teroristične organizacije, obravnavamo kot modularne in heterogene sisteme, ki se na motnje odzivajo postopno, saj se na izgube prilagajajo posamezni, izolirani podsistemi (kot so teroristične celice). V tovrstnih sistemih kritični prehodi niso pričakovani, kar bi bil lahko razlog, da je teroristične organizacije sicer razmeroma preprosto poškodovati, težko pa je povzročiti njihov kolaps.

Do bistveno večje spremembe pride prav pri tej kritični vrednosti, ko izgube narastejo do te mere, da sistem izgubi odpornost. Takrat doseže točko bifurkacije, pri čemer lahko že manjša perturbacija sistem potisne čez točko preloma – govorimo o kritičnem prehodu. Tako lahko, potem ko je bil neki podsistem (kot so poveljnik s štabom, ključna enota ali računalniško omrežje – torej točka osredotočenja) degradiran v dovoljšni meri, že vsaka nadaljnja izguba privede do tega, da se bojna moč vojskovalnega sistema kot celote skokovito zmanjša. V tem pogledu lahko rečemo, da razvoj bojnega delovanja zaznamuje premik od enega k drugemu čudnemu atraktorju – novemu, razmeroma stabilnemu globalnem stanju.

Na podlagi opazanj v številnih drugih sistemih lahko domnevamo, da je tudi za vojskovanje značilna histereza, pri čemer je za doseganje povratne spremembe (obnovitev bojne moči) potrebna bistvena večja sprememba pogojev v obratni smeri kot pa le povrnitev v stanje pred kritičnim prehodom. Tako spopadena stran po kritičnem prehodu z manjšimi okrepitevami ne bo pomembneje izboljšala bojne moči, ampak bo potrebna obsežnejša dopolnitev sistema. Ta pa v fazi, ko ima sovražnik že izrazito premoč, pogosto ni izvedljiva.¹⁴¹

Če za primer vzamemo prej omenjeno pehotno brigado – če je ta v boju s sovražnikom vse bolj izpostavljena degradaciji pri enem od ključnih podsistemov (na primer izgubam med poveljujočimi in štabnim osebjem zaradi delovanja sovražnikovih ostrostrelcev), bo sprva sicer še sposobna absorbirati motnje in se reorganizirati. Verjetno bodo del funkcij prevzele tudi nadrejena poveljstva, sosednje ali rezervne enote, zato padec bojne moči še ne bo posebej očiten. Na neki točki – točki preloma – pa bo že ena dodatna izguba (smrt še enega člana štaba) povzročila, da bo brigada skokovito izgubila bojno moč. Čeprav se bodo ob degradaciji linije poveljevanja in kontrole podrejene enote samoorganizirale, se bo funkcionalnost sistema kot celote drastično zmanjšala. Za doseganje povratne spremembe bo potrebna obsežnejša okrepitev sistema, torej do skokovitega izboljšanja funkcionalnosti oziroma povečanja bojne moči ne bo prišlo, če nadomestimo le zadnjo izgubo.

¹⁴¹ V opisanem primeru bi na sliki 4.3 na abscisno os nanašali številčnost izgub, na ordinatno os pa bojno moč. Ob naraščajočih izgubah bi na točki B₁ prišlo do drastičnega padca bojne moči, ki je ne bi mogli bistveno izboljšati, če z okrepitevami sistema ne bi privedli do točke B₂.

Predstavljena navezava koncepta točke osredotočenja na fazni prostor, atraktorje in kritične prehode sicer ne ponuja vseobsegajoče razlage in ostaja na ravni teze. V prihodnjih raziskavah bi jo bilo mogoče podrobneje preveriti tudi na primerih, obravnavanih v poglavju 3.¹⁴²

¹⁴² Na podlagi izvedene študije primerov sicer domnevam, da je med operacijo Zavezniška sila do kritičnega prehoda prišlo proti koncu maja 1999, v petdnevni vojni 10. avgusta 2008, med aneksijo Krima v drugem tednu meseca marca 2014, med operacijo Liti svinec približno 10. januarja 2009, med ofenzivo ISIL v Iraku pa 9. junija 2014.

5 SKLEP

Številne strokovne in znanstvene razprave nakazujejo, da se je nasilno razreševanje družbenih konfliktov v minulih desetletjih pomembno spremenilo. Glede na spoznanja s področja polemologije in družbene futurologije žal ne gre pričakovati, da bi se človeštvu v bližnji prihodnosti uspelo izogniti uporabi nasilja. V tej luči ostaja diskurz o značilnostih sodobnega vojskovanja pomemben tako s teoretskega kot tudi praktičnega vidika.

V sodobnem vojskovanju so se meje med bojevniki in nebojevniki, državnimi in nedržavnimi akterji, konvencionalnim in specialnim delovanjem, stvarnim in virtualnim, kinetičnim in nekinetičnim, bojiščem in zaledjem ter ne nazadnje vojno in mirom precej zabrisale. Čeprav se je zabrisala tudi hierarhična strukturiranost (bojnega) delovanja, pa lahko še vedno prepoznamo tisto delovanje sil, ki presega omejeno uporabo manjših vojaških enot (taktika), a hkrati še ne posega v polje prevajanja političnih odločitev v vojaško delovanje (strategija). Gre za področje operatike, ki se ukvarja z operativno ravniyo oziroma operativnim vidikom vojskovanja. Čeprav so poudarki avtorjev, ki obravnavajo sodobno operatiko, različni, lahko ugotovimo, da pogosto uporabljajo pojme, kot so sinhronizacija, koordinacija, orkestracija, simultanost, večzvrstnost, večnacionalnost, večorganizacijskost, večdimenzijskost, kreativnost, manever, odločilnost in svoboda delovanja. Ob tem so časovna in prostorska razsežnost ter tip in obseg uporabljenih sil, ki so v preteklosti operatiko precej ozko zamejevali, danes dojemani precej bolj ohlapno.

Podobno kot številna druga znanstvena področja je operatiko (pa tudi vojaške vede nasploh) zaznamovala vpeljava systemskega pristopa. Čeprav je systemski pristop neločljivo povezan s subjektivnostjo, pa spodbuja celosten, dinamičen in dolgoročen pogled na stvarnost. V skladu s systemsko teorijo lahko na operacije gledamo kot na nasilno interakcijo med (vsaj dvema) kompleksnima prilagodljivima (pod)systemoma, ki imata naslednje ključne značilnosti: številčnost elementov in povezav, odprtost, nehomogenost, policentričnost, sposobnost samoorganizacije, prilagodljivost, občutljivost na začetne pogoje, občutljivost na povratne informacije, pojavnost, odpornost, vgnezenost, fraktalnost, fazne prehode, celotnost, subjektivnost in omejeno možnost vpogleda. Navedene systemske značilnosti so ob zgoraj izluščenih poudarkih avtorjev o operatiki tudi odgovor na raziskovalno vprašanje o *ključnih značilnostih sodobnih vojaških operacij*.

V luči razprave o spreminjajočih se značilnostih sodobnih vojaških operacij – te vse bolj postajajo integrirano vojaško-civilne – se zastavlja vprašanje o uporabnosti enega osrednjih

gradnikov sodobne operatike. Gre za koncept točke osredotočenja, ki ima pravzaprav dvojno funkcijo. Po eni strani v številnih oboroženih silah služi kot osrednje orodje za načrtovanje operacij (normativna funkcija), po drugi strani pa naj bi ga bilo mogoče interpretirati tudi kot spremenljivko, ki pojasnjuje hitre in odločilne vojaške zmage (analitična funkcija). S teoretskega vidika ima koncept točke osredotočenja realističen, ontološki in vzročni vidik, saj je utemeljen na empiričnih opažanjih, (so)oblikuje dojemanje stvarnega sveta in posreduje razlage za spremembe v njem.

Koncept točke osredotočenja izhaja iz obujenega zanimanja za Clausewitzevo knjigo O vojni, ki je v drugi polovici sedemdesetih let 20. stoletja (vnovič) pritegnila pozornost vojaških teoretikov, najprej v Združenih državah Amerike, pozneje pa tudi drugod po svetu. Ker je Clausewitzevo poglobljeno obravnavanje vojne utrlo pot k institucionalizaciji vojaške znanosti in sodobnemu razumevanju vojskovanja, ni presenetljivo, da njegovi zapisi še vedno ostajajo aktualni in jih številni teoretiki še naprej uporabljajo kot izhodišče za abstrahirano ter posplošeno razumevanje družbenih spopadov.

Clausewitzevo dojemanje vojne je bilo prežeto z uporabo različnih metafor, pri čemer so številne ostale v rabi vse do današnjih dni. Ena takih je koncept težišča (*Schwerpunkt*), ki je navdihnil številne sodobne reinterpretacije, ki jih v slovenskem jeziku poznamo pod poimenovanjem točka osredotočenja. Koncept točke osredotočenja (*centre of gravity*) je leta 1986 kot prva v uradno doktrino vpeljala kopenska vojska Združenih držav Amerike, zgledu pa so z lastnimi različicami sledile tudi druge zvrsti ameriških oboroženih sil in številne druge zahodne države ter članice zveze Nato, tudi Slovenija. S tem je točka osredotočenja v številnih oboroženih silah postala *modus operandi* načrtovanja in izvajanja (večjih) vojaških operacij. Doktrinarni vpeljavi koncepta pa je sledil buren strokovni diskurz, prek katerega se je oblikovalo več nadgrajenih različic koncepta, ki pa niso bile pomembne le s teoretskega vidika, ampak so povratno pomembno vplivale tudi na nadaljnji razvoj vojaških doktrin.

Kaj v najbolj generičnem pomenu točka osredotočenja sploh je? Gre za vojskovalni koncept, ki stremi k doseganju disproporcionalnih želenih učinkov z degradacijo omejenega, a pomembnega dela sovražnikovega sistema. Koncept favorizira posredni pristop in se uporablja na vseh ravneh vojskovanja, kot ključen pa je obravnavan predvsem v operatiki.

Pri konceptu točke osredotočenja lahko na najvišji ravni govorimo o tako imenovanem ozadju koncepta, ki zajema tako širok nabor opredelitev, da so te v nekaterih primerih celo protislovne.

Na nižji ravni sistematiziranega oziroma osnovnega koncepta gre za definicije posameznih avtorjev. Tu lahko ločimo med petimi teoretsko bistvenimi opredelitvami oziroma različicami:

- Kot eden prvih je koncept točke osredotočenja celovito obravnaval John A. Warden III., ki je zapisal, da gre hkrati za »koncentracije moči [...], a tudi ranljivosti«. Warden je predstavil analitični model petih obročev (od znotraj navzven: vodstvena struktura, sistemski temelji, infrastruktura, populacija, bojni mehanizem) in predlagal, da se delovanje – če je le mogoče – usmeri proti najpomembnejšemu, to je najbolj notranjemu obroču. Warden je predvidel, da se na vsaki ravni v spopadu določi ena ali več točk osredotočenja, pri čemer so te vselej fizične entitete, saj so po avtorjevem mnenju moralni dejavniki v vojni nedojemljivi. Wardenovo razumevanje točke osredotočenja je sicer tesno povezano s konceptom vzporednega vojskovanja.
- Joseph L. Strange se z Wardenovim pogledom, da so točke osredotočenja hkrati (ključne) ranljivosti, ni strinjal. Ob opredelitvi, da so točke osredotočenja »primarni viri moralne ali fizične moči, sile in odpora«, je Strange uvedel dva nova konceptualna gradnika – ključne zmogljivosti in ključne zahteve. Avtorjeva osnovna logika je, da ima vsaka točka osredotočenja eno ali več ključnih zmogljivosti, ta eno ali več ključnih zahtev, tiste ključne zahteve, ki so izrazito ranljive za napad, pa pomenijo ključne ranljivosti. Strange je predvidel eno do največ nekaj točk osredotočenja na vsaki ravni poveljevanja, pri čemer gre lahko tako za moralne kot fizične entitete.
- Dale C. Eikmeier je nadgradil Strangeovo koncepcijo, pri čemer je želel izpopolniti predvsem metodo za ugotavljanje točke osredotočenja. Ob nekoliko prilagojeni opredelitvi, da gre za »primarno entiteto, ki neločljivo vsebuje ključne zmogljivosti za doseg cilja«, je ugotavljanje točke osredotočenja povezal s konceptom ciljev, načinov in sredstev ter poudaril, da je bistveno predvsem prepoznavanje ključnih zmogljivosti. V nasprotju s predhodnikom je ocenil, da gre pri točki osredotočenja vselej za fizično entiteto, pri čemer praviloma za vsak zastavljen cilj obstaja ena točka osredotočenja.
- Antulio J. Echevarria II., ki se je lotil podrobnega proučevanja Clausewitzevih zapisov, je sklenil, da gre pri točki osredotočenja za »žariščno točko, v kateri se združijo fizične (in psihološke) sile«. V nasprotju z drugimi avtorji je Echevarria ocenil, da koncepta ne gre uporabljati po posameznih ravneh vojskovanja, temveč holistično, torej le na strateški ravni. Glede uporabe koncepta je Echevarria predvidel tri pogoje: neomejenost cilja, povezanost sistema in dosegljivost točke osredotočenja.
- Milan N. Vego je koncept točko osredotočenja opredelil kot »vir grupirane moči – fizične ali moralne – ali vir vzvoda [moči]«. Njegova koncepcija se najpomembneje od

drugih loči po tem, da uvaja dva svojstvena gradnika: ključne moči in ključne šibkosti. Vsaka od teh dveh kategorij je lahko izpostavljena izkoriščanju; takrat govorimo o ključnih ranljivostih. Vego razlikuje tudi med notranjim in zunanjim jedrom točke osredotočenja in ocenjuje, da je število točk osredotočenja na posamezni ravni spopada neposredno povezano s številom zastavljenih ciljev.

Ob zgornjih *ključnih različicah koncepta točke osredotočenja in njihovih teoretskih in metodoloških značilnostih* velja navesti tudi ugotovitev, da več avtorjev na operacionalizacijski ravni poudarja enake dimenzije koncepta, in sicer: (1) vodjo oziroma poveljnika z dodeljenim štabom, (2) ključno vojaško enoto, strukturo oziroma silo in (3) računalniško oziroma kibernetično omrežje. Avtorji v povezavi z delovanjem proti točki osredotočenja uporabljajo tudi podobne pojme, kot so uničenje, nevtralizacija, oslabitev, dislokacija, onemogočitev, zlom, razbitje, osamitev, zajetje in likvidacija.

Koncept točke osredotočenja v veliki meri odraža intelektualno paradigmo razsvetljenstva, saj avtorji implicirajo objektivizem, determinizem, napovedljivost in razumskost. Tozadevno še največje odstopanje zasledimo v elementih linearnosti in redukcionalizma – večina teoretikov namreč ne stremi k linearnosti, temveč k temu, da se z omejenimi sredstvi doseže čim večji učinek, poleg tega pa se avtorji zavedajo tudi pomena podsistemov na sistemsko dinamiko.

Razpravo o konceptu točke osredotočenja spremlja burna debata o njegovi ustreznosti, pri čemer nekateri kritiki predlagajo le prilagoditev metodologije, ostrejši pa naslavljajo tudi epistemološko in ontološko podstat koncepta. Kritike koncepta napeljujejo na naslednje raziskovalno podvprašanje o *empirični podprtosti teze, da so uspehi v sodobnih vojaških operacijah posledica degradacije točke osredotočenja*. Glede tega lahko na podlagi študije petih primerov sodobnih operacij sklenem, da koncept točke osredotočenja nikakor ni brez vrednosti. S pomočjo mehke logike in uporabljajoč pristop družinske podobnosti (uporaba logičnega veznika ali), namreč ocenjujem, da so zmagovalci v obravnavanih vojaških operacijah dosegli (1) srednjo, (2) zelo visoko, (3) zelo visoko, (4) srednjo do visoko in (5) zelo visoko degradacijo sovražnikove točke osredotočanja. V obratni smeri je poražena stran sovražniku prizadejala (1) zanemarljivo, (2) visoko, (3) zanemarljivo, (4) nizko in (5) srednjo degradacijo. Ko govorimo o zmagovalni strani:

- je v operaciji Zavezniška sila Nato nekoliko degradiral funkcionalnost jugoslovanskega operativnega poveljstva na Kosovu (poveljnik: Pavković), vsaj zmerne izgube pa prizadejal njegovim podrejenim silam (3. armada);
- je uspelo v petdnevni vojni rusko-južnoosetijsko-abhaško zavezništvo skorajda popolnoma degradirati funkcionalnost gruzijskega operativnega poveljstva (poveljnik: Kurašvili), v veliki meri pa tudi ključnih enot *ad hoc* bojne skupine (2., 3. in 4. brigada);
- so med operacijo na Krimu Rusija in proruski prostovoljci zelo uspešno degradirali delovanje poveljstva ukrajinske mornarice (poveljniki: Elisejev/Berezovski/Gajduk), oteževali pa tudi omrežno komunikacijo med polotokom in celino;
- so med operacijo Liti svinec izraelske sile v veliki meri degradirale Hamasovo vojaško odločevalsko raven, ključnim trem brigadam prizadejale precejšnje izgube in z elektronskim motenjem uspešno delovale tudi v kibernetiki razsežnosti;
- je med junijsko ofenzivo v Iraku ISIL zelo uspešno degradiral delovanje iraškega operativnega poveljstva (poveljnik: al Garavi) in ključnih iraških divizij (2. vojaške; 3. policijske).

Na drugi strani poražene strani sovražniku niso uspelo pomembneje oslabiti delovanja ključnih vojaških sil, linije poveljevanja in kontrole ali omrežne podpore. Največja izjema je uničujoč gruzijski napad na poveljstvo ruske 58. armade (poveljnik: Hruljov), ki pa ni bistveno vplival na potek operacije.

Nadalje je iz študije primerov razvidno, da točke osredotočenja nikakor ne gre dojemati kot žariščne točke, nevralgične točke oziroma ultimativnega vozlišča, od katerega je odvisna funkcionalnost celotnega sistema. V nobeni od proučevanih operacij ni namreč zmagovalna stran odločilno napadla le enega, majhnega elementa, katerega uničenje bi nato vodilo v popolno zrušitev sovražnika. To potrjuje, da so oborožene sile kompleksen sistem, ki je odporen na degradacijo enega elementa ali manjšega števila elementov oziroma na degradacijo manjšega števila povezav. Funkcionalnost sovražnikovega sistema je v tej luči mogoče zmanjšati šele, če se mu prizadene dovoljšna degradacija med funkcionalno sorodnimi elementi ali funkcionalno sorodnimi povezavami, in sicer praviloma hkrati na več ravneh vojskovanja. Točke osredotočenja torej ne gre razumeti kot posameznega elementa oziroma točke, temveč kot širši podsistem oziroma območje, ki je izpostavljeno izraziti degradaciji, da bi se posledično zmanjšala funkcionalnost celotnega sistema.

Na podlagi študije primerov in razumevanja točke osredotočenja ne kot točke, ampak kot podsistema, lahko sklenem, da je v vseh petih obravnavanih operacijah zmagovalna stran sovražniku funkcionalnost podsistemov, ki jih ključni teoretiki dojemajo kot (potencialne) točke osredotočenja, uspela degradirati v bistveno večji meri, kot pa je to v obratni smeri uspelo poražencu. Koncept torej ohranja analitično vrednost, pri čemer ocenjujem, da bi ga bilo mogoče vsebinsko dodelati oziroma ga tesneje povezati s teorijo kompleksnosti. V tem oziru nadaljujem z odgovorom na zadnji raziskovalni podvprašanje o *tezi, da obstoječi pristop k operativnemu načrtovanju potrebuje rekonceptualizacijo, in o tem, kako lahko teorija kompleksnosti doprinese k razumevanju operativnih uspehov v proučevanih spopadih.*

Glede na pomen, ki ga ima uporaba ustreznega jezika – še zlasti metafor – pri konceptualizaciji systemske dinamike, se pri rekonceptualizaciji zastavlja vprašanje, ali je uveljavljena metafora *centre of gravity* sploh primerna za nadaljnjo rabo. Čeprav newtonske metafore domnevno niso najprimernejše za ustvarjanje pomena v kompleksnih prilagodljivih sistemih, pa je vprašljivo, ali bi bilo uveljavljen koncept (oziroma morda le njegovo poimenovanje) res smiselno zamenjevati. Ob le nekoliko spremenjenem dojetanju oziroma opredelitvi koncepta lahko zamenjava jezikovne figure prinese več zmede kot koristi.

Na podlagi priporočila, da lahko spoznanja iz drugih (zlasti naravoslovnih) ved uporabimo kot izhodišče za oblikovanje systemskega pristopa, ki leži med strogo matematičnim in povsem metaforičnim pojmovanjem, sem koncept točke osredotočenja skušal navezati na koncept atraktorja, v nadaljevanju pa tudi na koncept kritičnega prehoda. Čeprav se z atraktorji primarno ukvarjajo matematiki in fiziki, pa so pomen koncepta prepoznali tudi avtorji v številnih drugih vedah.¹⁴³ Podobno so tudi kritični prehodi predmet proučevanja v številnih disciplinah.¹⁴⁴ V tem pogledu poskus vpeljave novih konceptov v operatiko le sledi zgledu, ki se je že izkazal na zelo različnih znanstvenih področjih.

Osnovna ideja je, da nepredvidljivost in naključnost vojskovanje zaznamujeta le na lokalni ravni, medtem ko – gledano globalno – (pod)sistemi večino časa ostajajo razmeroma stabilni.

¹⁴³ Bolj ali manj metaforično atraktorje naslavlja v medicini (glej Plsek in Wilson, 2001; West, 2013; Hadarcev in Eskov, 2015), ekonomiji (glej Guégan, 2009), menedžmentu (glej Dolan, García, Diegoli in Auerbach, 2000), organizacijskih vedah (glej Thiéart in Forgues, 1995), izobraževanju (glej Gilstrap, 2005), prometu (glej Adewumi, Kagamba in Alochukwu, 2016), psihologiji (glej Vallacher, 2009), nevroznosti (glej Ros in drugi, 2014) in trajnostnem razvoju (glej Mol, 2010; Moldavska in Martinsen, 2018; van der Leeuw, 2020).

¹⁴⁴ Poleg v že omenjenih limnologiji, klimatologiji in biologiji kritične prehode proučujejo v psihologiji (glej van de Leemput in drugi, 2014), medicini (glej Trefois, Antony, Goncalves, Skupin in Balling, 2015; de Mooij in drugi, 2020), ekonomiji (glej Smug, 2018; Xing in Yang, 2020), paleoekologiji (glej Lamentowicz in drugi, 2019) in v več drugih, zlasti naravoslovnih vedah (glej Scheffer in drugi, 2012, str. 346).

V tem pogledu lahko rečemo, da razvoj bojnega delovanja zaznamuje čudni atraktor, saj (pod)sistemi ob manjših perturbacijah te razmeroma hitro absorbirajo in se reorganizirajo. Z degradacijo manjšega števila sistemskih elementov in/ali povezav se sicer nekoliko zmanjša bojna moč, a ostane blizu prvotne ravni. Do bistveno večje spremembe pa pride, ko izgube v ključnih podsistemih narastejo do te mere, da sistem izgubi odpornost. Takrat sistem doseže točko bifurkacije, pri čemer lahko že manjša perturbacija sistem potisne čez točko preloma – govorimo o kritičnem prehodu. Tako lahko, potem ko je bil neki podsistem (kot so poveljnik s štabom, ključna enota ali računalniško omrežje, torej točka osredotočenja) degradiran v dovoljšni meri, že vsaka nadaljnja izguba privede do bistvenega zmanjšanja bojne moči sistema kot celote. V tej luči lahko rečemo, da razvoj bojnega delovanja zaznamuje premik od enega k drugemu čudnemu atraktorju – novemu razmeroma stabilnemu globalnem stanju. Na podlagi opazanj v številnih drugih sistemih pa lahko domnevamo, da je tudi za vojskovanje značilna histereza.

* * *

Je torej *uspehe v sodobnih vojaških operacijah mogoče pojasniti s konceptom točke osredotočenja*? Na podlagi izvedene analize trdim, da so bile odločilne zmage v obravnavanih operacijah dosežene z degradacijo entitet, ki jih teoretiki dojemajo kot točko oziroma točke osredotočenja, to je (1) vodje oziroma poveljnika s štabom, (2) ključne vojaške enote, strukture oziroma sile ali (3) računalniškega oziroma kibernetskega omrežja. Navedeni podsistemi pa nikakor ne pomenijo edinih možnosti za učinkovito delovanje proti sovražniku in jih lahko razumemo kot podsisteme, katerih zmanjšanje funkcionalnosti je najpogosteje odločilno. V tem oziru lahko zaključim, da je izid v obravnavanih petih operacijah (odvisna spremenljivka) mogoče pojasniti s konceptom točke osredotočenja (neodvisna spremenljivka), da pa gre le za nujni, ne pa tudi zadostni pogoj za doseganje odločilne vojaške zmage.

Sklep raziskave vodi k nadaljnjemu razmisleku o vprašanju (različnih) sistemskih sprememb, ki lahko privedejo do tega, da se sovražnik ukloni volji nasprotni strani. Glede na to, da se je funkcionalni obseg operacij znatno razširil, bi bilo v bodoče veljavnost sklepa smiselno preizkusiti na primeru nevojnih operacij. Odprta ostaja tudi možnost, da se koncept točke osredotočenja v prihodnje prouči še s pomočjo katere druge bodisi semantične bodisi strukturne analitične metode, pri čemer se dodatno pozornost nameni nadaljnjemu izboljševanju veljavnosti in zanesljivosti raziskovanja. V luči predlagane rekonceptualizacije pa bi bila zanimiva podrobnejša analiza kritičnih prehodov v oboroženem boju oziroma v vojskovanju

nasploh. Pri tem bi lahko uporabili že oblikovane kazalnike, da v sistemu res obstaja več atraktorjev oziroma da se sistem približuje kritičnemu prehodu (glej Scheffer, 2009, 14. in 15. poglavje; Scheffer in drugi, 2012). Pri proučevanju kritičnih prehodov bi bilo smiselno nasloviti tudi vprašanje najustrežnejšega razmerja med homogenostjo in heterogenostjo oziroma povezanostjo in modularnostjo vojskovalnih sistemov.

Spoznanja s področja teorije kompleksnih (prilagodljivih) sistemov nam dajejo možnost, da razumevanje vojaških operacij dodatno poglobimo, uporabljajoč vednost, ki se je že izkazala v številnih drugih vedah. Tako bi si tudi pri morebitni nadaljnji rekonceptualizaciji lahko pomagali še z drugimi koncepti oziroma metaforami s področja kompleksnih sistemov, kot so uravnoveženost (*equilibrium*), kritičnost (*criticality*), črna skrinjica (*black box*), turbulenca (*turbulence*), avtopoieza (*autopoiesis*), koevolucija (*coevolution*) in fraktal (*fractal*). Pri tem pa gre upoštevati, da gre v operatiko prenesti le tiste gradnike, ki bi omogočili boljše razumevanje stvarnega sveta. Pomembno je predvsem, da ohranjamo sistemskost pristopa, s čimer se izognemo temu, da bi zapadli v redukcionistično, statično in od okolja izolirano obravnavanje problemov, povezanih z vojskovanjem, oziroma v konkretnem primeru – točke osredotočenja.

6 SEZNAM VIROV

1. 361Security. (2014). *Terrorist and Security Report - Middle east*. Dostopno prek <https://www.361security.com/analysis/terrorist-and-security-report-middle-east8>
2. Abbas, Y. in Trombly, D. (2014). *Inside the Collapse of the Iraqi Army's 2nd Division*. Dostopno prek <https://warontherocks.com/2014/07/inside-the-collapse-of-the-iraqi-armys-2nd-division/>
3. Abdulrazaq, T. in Stansfield, G. (2016). The Enemy Within: ISIS and the Conquest of Mosul. *Middle East Journal*, 70(4), 525–542. Dostopno prek <https://www.jstor.org/stable/26427457>
4. Adaki, O. (2014). *ISIS statement details gains in Mosul*. Dostopno prek https://www.longwarjournal.org/archives/2014/06/isis_statement_details_gains_i.php
5. Adamsky, D. (2010). Jihadi Operational Art: The Coming Wave of Jihadi Strategic Studies. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33(1), 1–19. <https://doi.org/10.1080/10576100903400548>
6. Adcock, R. in Collier, D. (2001). Measurement Validity: A Shared Standard for Qualitative and Quantitative Research. *The American Political Science Review*, 95(3), 529–546. Dostopno prek https://www.jstor.org/stable/3118231?seq=1#metadata_info_tab_contents
7. Adewumi, A., Kagamba, J. in Alochukwu, A. (2016). Application of Chaos Theory in the Prediction of Motorised Traffic Flows on Urban Networks. *Mathematical Problems in Engineering, special issue*. <https://doi.org/10.1155/2016/5656734>
8. Agee, C. A. (1992). *Peeling the Onion: The Iraqi Center of Gravity in Desert Storm*. Dostopno prek <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.895.9599&rep=rep1&type=pdf>
9. Aminov, S. (2008). Georgia's Air Defense in the War with South Ossetia. *Moscow Defense Brief*, 13(3), 20–22. Dostopno prek https://www.files.ethz.ch/isn/92062/mdb_3_2008.pdf
10. Anckar, C. (2008). On the Applicability of the Most Similar Systems Design and the Most Different Systems Design in Comparative Research. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(5), 389–401. <https://doi.org/10.1080/13645570701401552>

11. Andersson, J. (2009). *Center of Gravity Analysis – an Actual or Perceived Problem* (zaključna naloga)? Dostopno prek <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:424708/FULLTEXT01.pdf>
12. *Angleško-slovenski vojaški terminološki slovar* (spletna izdaja). (2006). Dostopno prek http://www.slovenskavojska.si/fileadmin/slovenska_vojska/pdf/terminologija/AAP6_ENG_SLO_TERM_SLOVAR.pdf
13. Angstrom, J. in Widen, J. J. (2015). *Contemporary Military Theory: The Dynamics of War*. London; New York: Routledge.
14. Applegate, S. D. (2012). *The Principle of Maneuver in Cyber Operations*. Predstavljeno na 4th International Conference on Cyber Conflict, Talin, 5.–8. junij, Estonija. Dostopno prek <https://ieeexplore.ieee.org/document/6243974>
15. Arango, T. (2014). *Escaping Death in Northern Iraq*. Dostopno prek <https://www.nytimes.com/2014/09/04/world/middleeast/surviving-isis-massacre-iraq-video.html>
16. Argersinger, S. J. (1986). Karl von Clausewitz: Analysis of FM 100-5. *Military Review*, 66(2), 68–75. Dostopno prek <http://cgsc.contentdm.oclc.org/cdm/singleitem/collection/p124201coll1/id/251/rec/4>
17. Arquilla, J. in Ronfeldt, D. (1993). Cyberwar is Coming! *Comparative Strategy*, 12(2), 141–165. Dostopno prek <https://www.rand.org/pubs/reprints/RP223.html>
18. Arreguín-Toft, I. (2001). How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict. *International Security*, 26(1), 93–128. Dostopno prek <https://web.stanford.edu/class/polisci211z/2.2/Arreguin-Toft%20IS%202001.pdf>
19. Arunachalam, S. in Waxman, S. R. (2010). Language and conceptual development. *WIREs Cognitive Science*, 1(4), 548–558. <https://doi.org/10.1002/wcs.37>
20. Asmus, R. D. (2010). *A Little War That Shook the World: Georgia, Russia, and the Future of the West*. New York: Palgrave Macmillan.
21. Baezner, M. in Robin, P. (2018). *Cyber and Information warfare in the Ukrainian conflict, Version 2*. Dostopno prek https://www.researchgate.net/publication/322364443_Cyber_and_Information_warfare_in_the_Ukrainian_conflict
22. Balpinar, Z. (2018). The analysis of Dahiya doctrine in the context of Israel's further security claim. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, 5(2), 397–412. Dostopno prek <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/503897>

23. Barabanov, M. (2008). The August War between Russia and Georgia. *Moscow Defense Brief*, 13(3), 9–12. Dostopno prek https://www.files.ethz.ch/isn/92062/mdb_3_2008.pdf
24. Barabanov, M. (2015). Hard Lessons Learned: Russian Military Reform up to the Georgian Conflict. V C. Howard in R. Puhov (ur.), *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine* [Kindle izdaja]. Minneapolis: East View Press.
25. Baracskaý, D. (2014). The Evolutionary Path of Hamas: Examining the Role of Political Pragmatism in State Building and Activism. *Terrorism and Political Violence*, 27(3), 520–536. <http://doi.org/10.1080/09546553.2013.812035>
26. Barfi, B. (2016). The Military Doctrine of the Islamic State and the Limits of Ba'athist Influence. *CTC Sentinel*, 9(2), 18–23. Dostopno prek <https://ctc.usma.edu/the-military-doctrine-of-the-islamic-state-and-the-limits-of-baathist-influence/>
27. Barfoed, J. (2014). The COG strikes back: Why a 200 Year Old Analogy Still Has a Central Place in the Theory and Practice of Strategy. *Baltic Security & Defence Review*, 17(2), 5–33. Dostopno prek http://www.academia.edu/20412099/The_COG_Strikes_Back_Why_a_200_Year_Old_Analogy_Still_Has_a_Central_Place_in_the_Theory_and_Practice_of_Strategy
28. Barić, R. (2002). Operacija Allied Force i ograničenja zračne moći. *Polemos*, V(9–10), 177–214. Dostopno prek <https://hrcak.srce.hr/2828>
29. Bartles, C. K., in McDermott, R. N. (2014). Russia's Military Operation in Crimea. *Problems of Post-Communism*, 61(6), 46–63. Dostopno prek <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/PPC1075-8216610604>
30. Bassford, C. (1994). *Clausewitz in English: The Reception of Clausewitz in Britain and America, 1815-1945* (elektronska različica s posodobljenim 2. poglavjem). Dostopno prek <http://www.clausewitz.com/readings/Bassford/CIE/TOC.htm>
31. Bassford, C. (2011). Clausewitz in America today. V R. Pommerin (ur.), *Clausewitz goes global: Carl von Clausewitz in the 21st Century* (str. 341–355). Berlin: Carola Hartmann Miles.
32. Bassford, C. (ur.) (b. d.). Which translation of Clausewitz's On War do you have? Dostopno prek <http://www.clausewitz.com/mobile/whichtrans.htm>
33. Baxter, P. in Jack, S. (2008). Qualitative Case Study Methodology: Study Design and Implementation for Novice Researchers. *The Qualitative Report*, 13(4), 544–559. Dostopno prek <http://nsuworks.nova.edu/tqr/vol13/iss4/2>
34. BBC. (2014). *Crimea referendum: What does the ballot paper say?* Dostopno prek <https://www.bbc.com/news/world-europe-26514797>

35. Bebler, A. (1985). Carl von Clausewitz in klasična politična teorija vojne. *Časopis za kritiko znanosti*, 15(75/76), 3–17. Dostopno prek <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-I8QB4HRX/f3f92867-7055-45b6-a899-224ae94108a5/PDF>
36. Bebler, A. (2016). Ukrajinska kriza in evropska varnost. V M. Malešič (ur.), *Konvencionalna in hibridna varnost: vzorci (dis)kontinuitete* (str. 155–171). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
37. Becker, H. S. (1998). *Tricks of the Trade: How to Think about Your Research While You're Doing It*. Chicago; London: The University of Chicago Press.
38. Beckerman, L. P. (1999). *The Non-Linear Dynamics of War*. Dostopno prek www.calresco.org/beckermn/nonlindy.htm
39. Beehner, L., Collins, L., Ferenzi, S., Person, R. in Brantly, A. (2018). *Analyzing the Russian Way of War: Evidence from the 2008 Conflict with Georgia*. Dostopno prek <https://mwi.usma.edu/wp-content/uploads/2018/03/Analyzing-the-Russian-Way-of-War.pdf>
40. Bélanger, M., Guitouni, A. in Pageau, N. (2009). *Decision support tools for the operational planning process*. Predstavljeno na 14th International Command and Control Research and Technology Symposium, Washington, Združene države Amerike, 15.–17. junij. Dostopno prek https://pdfs.semanticscholar.org/62bf/50055cf744ccd2925c265bcf43f7de51c316.pdf?_ga=2.249725126.1381920531.1565007554-1589776710.1562599217
41. Bertalanffy, L. von (1969). *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller.
42. Bertuglia, C. S in Vaio, F. (2005). *Nonlinearity, Chaos, and Complexity: The Dynamics of Natural and Social Systems*. Oxford: Oxford University Press.
43. Beyerchen, A. (1992–1993). Clausewitz, Nonlinearity, and the Unpredictability of War. *International Security*, 17(3), 59–90. <http://doi.org/10.2307/2539130>
44. Bieńczyk-Missala, A. (2019). Kosovo: The first war for human rights. V M. Madej (ur.), *Western Military Interventions After the Cold War: Evaluating the Wars of the West* (str. 53–73). Abingdon; New York: Routledge.
45. Bílková, V. (2015). The Use of Force by the Russian Federation in Crimea. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 75(2015), 27–50. Dostopno prek https://www.zaoerv.de/75_2015/75_2015_1_a_27_50.pdf
46. Black, J. (2000). *War: Past, Present and Future*. Stroud: Sutton.

47. Blakesley, P. J. (2005). *Operational Shock and Complexity Theory*. Fort Leavenworth: School of Advanced Military Studies. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a437516.pdf>
48. Boe, O. (2017). Using Effects-Based Thinking as an Alternative Method to Center of Gravity Analysis in the Planning and Execution of Military Joint Operations. *Arts and Social Sciences Journal*, 8(2), 1–4. Dostopno prek <https://tinyurl.com/ybevfasj>
49. Boltenkov, D. (2015). Home of the Black Sea Fleet: History and Disposition of Russian Forces in Crimea. V C. Howard in R. Puhov (ur.), *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine* [Kindle izdaja]. Minneapolis: East View Press.
50. Bolton, M. J. in Stolcis, G. B. (2008). Overcoming Failure of Imagination in Crisis Management: The Complex Adaptive System. *The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal*, 13(3), article 4. Dostopno prek https://www.innovation.cc/scholarly-style/2008_13_3_4_bolton-stolcis_crisis-mgmt.pdf
51. Bousquet, A. J. A. (2007). *The Scientific Way of Warfare: Order and Chaos on the Battlefields of Modernity* (doktorska disertacija). Dostopno prek <http://theses.lse.ac.uk/2703/1/U615652.pdf>
52. Bratož, S. (2010). *Metafore našega časa*. Koper: Fakulteta za management Koper. Dostopno prek <http://www.fm-kp.si/zalozba/ISBN/978-961-266-078-9.pdf>
53. Brglez, A. (2004). O vojni naposled tudi pri nas doma (spremna beseda). V Clausewitz, C. von, *O vojni* (str. 311–335). Ljubljana: Studia humanitatis.
54. Bronk, C. in Anderson, G. S. (2017). Encounter Battle: Engaging ISIL in Cyberspace. *The Cyber Defense Review*, 2(1), 93–108. Dostopno prek <https://www.jstor.org/stable/10.2307/26267403>
55. Buckley II, J. C. (2012). Foreword. V C. Perez (ur.), *Addressing the Fog of COG: Perspectives on the Center of Gravity in US Military Doctrine* (str. v–vii). Fort Leavenworth: Combat Studies Institute Press. Dostopno prek <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combat-studies-institute/csi-books/COG.pdf>
56. Bukkvoll, T. (2009). Russia's Military Performance in Georgia. *Military Review*, 89(6), 57–62. Dostopno prek <http://cgsc.cdmhost.com/cdm/ref/collection/p124201coll1/id/592>
57. Butler, J. P. (2014). Godzilla Methodology: Means for Determining Center of Gravity. *Joint Force Quarterly*, issue 72, 26–30. Dostopno prek <https://ndupress.ndu.edu/Publications/Article/577478/godzilla-methodology-means-for-determining-center-of-gravity/#:~:text=Godzilla%20had%20the%20power%20>

- [20to,protect%20friendly%20forces%20from%20harm.&text=The%20Godzilla%20Met
hodology%20allows%20planners,critical%20strengths%20to%20the%20objective](#)
58. Byrne, D. S. (1998). *Complexity Theory and the Social Sciences: An Introduction*. London; New York: Routledge.
 59. Cai, J. (2004). *The Centre of Gravity and Its Application in Limited Warfare* (magistrsko delo). Dostopno prek <https://mro.massey.ac.nz/handle/10179/7042>
 60. Carmichael, T. in Hadžikadić, M. (2019). The Fundamentals of Complex Adaptive Systems. V T. Carmichael, A. J. Collins in M. Hadžikadić (ur.), *Complex Adaptive Systems: Views from the Physical, Natural, and Social Sciences* (str. 1–16). Cham: Springer.
 61. Cebrowski, A. K. in Garstka, J. J. (1998). Network-Centric Warfare: Its Origin and Future. *Proceedings*, 124(1), 28–35.
 62. Celujko, V. A. (2010). Georgian Army Reforms under Saakashvili Prior to the 2008 Five Day War. V R. N. Puhov (ur.), *The Tanks of August* (str. 9–36). Moskva: Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Dostopno prek [http://www.cast.ru/files/
The_Tanks_of_August_sm_eng.pdf](http://www.cast.ru/files/The_Tanks_of_August_sm_eng.pdf)
 63. Cigler, M. (2016). Hibridna varnost. V M. Malešič (ur.), *Konvencionalna in hibridna varnost: vzorci (dis)kontinuitete* (str. 75–96). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
 64. Citino, R. M. (2004). *Blitzkrieg to Desert Storm: The Evolution of Operational Warfare*. Lawrence: University Press of Kansas.
 65. Clark, W. K. (2001). *Waging Modern War: Bosnia, Kosovo, and the Future of Combat*. New York: Public Affairs.
 66. Clausewitz, C. von (1832). *Vom Kriege* [e-izdaja]. Dostopno prek [https://www.clausewitz.com/readings/VomKriege1832/
_VKwholetext.htm](https://www.clausewitz.com/readings/VomKriege1832/_VKwholetext.htm)
 67. Clausewitz, C. von (2004). *O vojni*. Ljubljana: Studia humanitatis.
 68. Clausewitz.com. (b. d.). Dostopno prek [https://clausewitz.com/readings/OnWar1873/
Notice.htm](https://clausewitz.com/readings/OnWar1873/Notice.htm)
 69. Cockburn, P. (2015). *The Rise of Islamic State: ISIS and the New Sunni Revolution* [Kindle izdaja]. London; New York: Verso.
 70. Cockburn, P. (2017). *Camp Speicher massacre: Retracing the steps of Isis's worst-ever atrocity*. Dostopno prek [https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/camp-
speicher-massacre-isis-islamic-state-tikrit-air-academy-iraq-a8040576.html](https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/camp-speicher-massacre-isis-islamic-state-tikrit-air-academy-iraq-a8040576.html)
 71. Cohen, A. in Hamilton, R. E. (2011). *The Russian Military and the Georgia War: Lessons and Implications*. Dostopno prek [https://ssi.armywarcollege.edu/
pdf/files/pub1069.pdf](https://ssi.armywarcollege.edu/pdf/files/pub1069.pdf)

72. Collier, D. in Gerring, J. (2009). Introduction. V D. Collier in J. Gerring (ur.), *Concepts and Method in Social Science: The tradition of Giovanni Sartori* (str. 1–10). New York; London: Routledge.
73. Collier, D. in Mahon, Jr., J. E. (1993). Conceptual "Stretching" Revisited: Adapting Categories in Comparative Analysis. *The American Political Science Review*, 87(4), 845–855. <http://doi.org/10.2307/2938818>
74. Comfort, L. K., Sungu, Y., Johnson, D. in Dunn, M. (2001). Complex Systems in Crisis: Anticipation and Resilience in Dynamic Environments. *Journal of Contingencies and Crisis Management*, 9(3), 144–158. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.00164>
75. Cordesman, A. H. (2009). *The "Gaza War": A Strategic Analysis*. Dostopno prek https://csis-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/090202_gaza_war.pdf
76. Cozad, M. R. (2018). *Strategic Warning on NATO's Eastern Flank: Pitfalls, Prospects, and Limits*. Santa Monica: RAND. Dostopno prek https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2080.html
77. Crandall, C. (2013). If You Can't Beat Them, Kill Them: Complex Adaptive Systems Theory and the Rise in Targeted Killing. *Seton Hall Law Review*, 43(2), 595–642. Dostopno prek <http://scholarship.shu.edu/shlr/vol43/iss2/3/>
78. Cronin, P. M. (1985). Clausewitz Condensed. *Military Review*, 65(8), 40–49. Dostopno prek <http://cgsc.contentdm.oclc.org/cdm/singleitem/collection/p124201coll1/id/267/rec/3>
79. Cvetek, S. (2011). Teorija kaosa in (tujejezikovno) poučevanje. *Pedagoška obzorja*, 26(1–2), 78–91. Dostopno prek http://www.pedagoska-obzorja.si/revija/Vsebina/PDF/DSPO_2011_26_1.pdf
80. Dadon, T. (2008). *Deputy chief of staff: Worst still ahead*. Dostopno prek <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3646462,00.html>
81. de Mooij, S. M. M., Blanken, T. F., Grasman, R. P. P. P., Ramautar, J. R., Van Someren, E. J. W. in van der Maas, H. L. J. (2020). Dynamics of sleep: Exploring critical transitions and early warning signals. *Computer Methods and Programs in Biomedicine*, volume 193. <https://doi.org/10.1016/j.cmpb.2020.105448>
82. Defense Advanced Research Projects Agency. (b. d.). *DARPA Tiles Together a Vision of Mosaic Warfare: Banking on cost-effective complexity to overwhelm adversaries*. Dostopno prek <https://www.darpa.mil/work-with-us/darpa-tiles-together-a-vision-of-mosaic-warfare>

83. Denisenchev, S. (2015). The Soviet Inheritance of Ukrainian Armed Forces. V C. Howard in R. Puhov (ur.), *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine* [Kindle izdaja]. Minneapolis: East View Press.
84. Department of Defense. (2000). Report to Congress: Kosovo Operation Allied Force After-Action Report. Dostopno prek <https://archive.org/details/ReporttoCongressKosovoOperationAlliedForceAfterActionReport>
85. Department of the Navy. (1989). *FMFM 1: Warfighting*. Dostopno prek <http://www.theusmarines.com/downloads/FMFM1/FMFM1-1.pdf>
86. Department of the Navy. (1994). *Naval Doctrine Publication 1: Naval Warfare*. Dostopno prek <http://www.iwar.org.uk/military/resources/aspc/pubs/ndp1.pdf>
87. Deptula, D. A. (2001). *Effects-Based Operations: Change in the Nature of Warfare*. Arlington: Aerospace Education Foundation. Dostopno prek <https://secure.afa.org/Mitchell/reports/0901ebo.pdf>
88. Dimitrijević, B. in Draganić, J. (2010). *Vazdušni rat nad Srbijom 1999. godine*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
89. Dolan, S. L, García, S., Diegoli, S. in Auerbach, A. (2000). *Organisational Values as 'Attractors of Chaos': An Emerging Cultural Change to Manage Organisational Complexity* (UPF Economics Working Paper No. 485). <http://doi.org/10.2139/ssrn.237630>
90. Donovan, Jr., G. T. (2009). *Russian Operational Art in the Russo-Georgian War of 2008* (magistrsko delo). Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a500627.pdf>
91. Echevarria II, A. J. (2002). *Clausewitz's Center of Gravity: Changing Our Warfighting Doctrine--Again!* Carlisle: Strategic Studies Institute. Dostopno prek <https://www.clausewitz.com/readings/Echevarria/gravity.pdf>
92. Echevarria II, A. J. (2003a). Clausewitz's Center of Gravity: It's Not What We Thought. *Naval War College Review*, LVI(I), 108–123.
93. Echevarria II, A. J. (2003b). *The Interoperability of Future Operational Concepts of NATO Forces*. Dostopno prek <https://www.nato.int/acad/fellow/01-03/echevarria.pdf>
94. Echevarria II, A. J. (2003c). "Reining in" the Center of Gravity Concept. *Air and Space Power Journal*, XVII(2), 87–96. Dostopno prek <https://www.files.ethz.ch/isn/119864/sum03.pdf>
95. Echevarria II, A. J. (2004). Center of Gravity: Recommendations for Joint Doctrine. *Joint Force Quarterly*, issue 35, 10–17. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a520978.pdf>

96. Echevarria II, A. J. (2007). *Clausewitz and Contemporary War*. Oxford: Oxford University Press.
97. Echevarria II, A. J. (2012). Clausewitz's Center of Gravity Legacy. *Infinity Journal, Special Edition*, 4–7. Dostopno prek https://www.infinityjournal.com/article/45/Clausewitzs_Center_of_Gravity_Legacy/
98. Eidelson, R. J. (1997). Complex Adaptive Systems in the Behavioural and Social Sciences. *Review of General Psychology*, 1(1), 42–71. Dostopno prek <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.496.1610&rep=rep1&type=pdf>
99. Eikmeier, D. C. (2004). Center of Gravity Analysis. *Military Review*, 84(4), 2–5. Dostopno prek <https://pdfs.semanticscholar.org/87ac/bf7de2fa3c8f63f462bc4a9da4b104afd01e.pdf>
100. Eikmeier, D. C. (2007). A Logical Method for Center-of-Gravity Analysis. *Military Review*, 87(5), 62–66.
101. Eikmeier, D. C. (2010). Redefining the Center of Gravity. *Joint Force Quarterly, issue 59*, 156–158. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a536588.pdf>
102. Eikmeier, D. C. (2012). Modernizing the Center of Gravity Concept – So It Works. V C. Perez, Jr. (ur.), *Addressing the Fog of COG: Perspectives on the Center of Gravity in US Military Doctrine* (str. 133–168). Fort Leavenworth: Combat Studies Institute Press. Dostopno prek <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combat-studies-institute/csi-books/COG.pdf>
103. Eikmeier, D. C. (2013). Give Carl von Clausewitz and the Center of Gravity a Divorce. Dostopno prek <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/give-carl-von-clausewitz-and-the-center-of-gravity-a-divorce>
104. Eikmeier, D. C. (2015a). *Operational Art, Design and the Center of Gravity, Pt. 4 of 4* [video predavanje]. Dostopno prek <https://www.youtube.com/watch?v=-RYbtyzfb1w>
105. Eikmeier, D. C. (2015b). *Operational Art and the Operational Level of War, are they Synonymous? Well It Depends*. Dostopno prek <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/operational-art-and-the-operational-level-of-war-are-they-synonymous-well-it-depends>
106. Eikmeier, D. C. (2016). Let's Fix or Kill the Center of Gravity Concept. *Joint Force Quarterly, issue 83*, 109–115. Dostopno prek <http://ndupress.ndu.edu/Media/News/Article/969689/lets-fix-or-kill-the-center-of-gravity-concept/>

107. Eikmeier, D. C. (2017). The Center of Gravity: Still Relevant After All These Years? *Military Review Online Exclusive*, May 2017. Dostopno prek <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/online-publications/documents/Eikmeier-Center-of-Gravity-a.pdf>
108. Eiser, J. R. (1997). Attitudes as Attractors: More Than a Metaphor? *Psychological Inquiry*, 8(2), 119–125. Dostopno prek https://www.jstor.org/stable/1449183?seq=1#metadata_info_tab_contents
109. Elis, N. (2014). *BOI compares estimated cost of Protective Edge to Second Lebanon War*. Dostopno prek <https://www.jpost.com/Business/Business-News/BOI-compares-estimated-cost-of-Protective-Edge-to-Second-Lebanon-War-369208>
110. English, J. (1996). The Operational Art: Developments in the Theories of War. V B.J.C. McKercher in M. A. Hennessy (ur.), *The Operational Art: Developments in the Theories of War* (str. 7–28). Westport; London: Praeger.
111. Erdeniz, R. (2016). Operations planning revisited: theoretical and practical implications of methodology. *Defence Studies*, 16(3), 248–269. <https://doi.org/10.1080/14702436.2016.1187567>
112. Erol, M. S. in Oğuz, Ş. (2015). Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea. *Akademik Bakış*, 17(9), 261–277. Dostopno prek <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/74059>
113. Esposito, M. K. (2009a). Palestinian Weapons Deployed against Israel during Operation Cast Lead. *Journal of Palestine Studies*, 38(3), 192–200. Dostopno prek <https://www.jstor.org/stable/10.1525/jps.2009.xxxviii.3.192>
114. Esposito, M. K. (2009b). The Israeli Arsenal Deployed against Gaza during Operation Cast Lead. *Journal of Palestine Studies*, 38(3), 175–191. Dostopno prek <http://www.jstor.org/stable/10.1525/jps.2009.xxxviii.3.175>
115. Evans, M. (2012). Centre of Gravity Analysis in Joint Military Planning and Design: Implications and Recommendations for the Australian Defence Force. *Security Challenges* 8(2), 81–104. Dostopno prek <https://www.jstor.org/stable/26468953>
116. Falzon, L. in Priest, J. (2004). *The Centre of Gravity Network Effects Tool: Probabilistic Modelling for Operational Planning*. Edinburgh: DSTO Information Sciences Laboratory. Dostopno prek <https://www.hugin.com/wp-content/uploads/2016/05/Probabilistic-Modelling-for-Operational-Planning.pdf>

117. Felgenhauer, P. (2009). After August 7: The Escalation of the Russia-Georgia War. V S. E. Cornell in S. F. Starr (ur.), *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia* (str. 162–180). Armonk; London: M. E. Sharpe.
118. Ferguson, B. R. (2000). The Causes and Origins of "Primitive Warfare": On Evolved Motivations for War. *Anthropological Quarterly*, 73(3), 159–164. <https://doi.org/10.1353/anq.2000.0004>
119. Ferligoj, A., Leskošek, K. in Kogovšek, T. (1995). *Zanesljivost in veljavnost merjenja*. Ljubljana: FDV.
120. FitzGerald, M. C. (1994). The Russian Military's Strategy For »Sixth Generation« Warfare. *Orbis*, 38(3), 457–476. [https://doi.org/10.1016/0030-4387\(94\)90008-6](https://doi.org/10.1016/0030-4387(94)90008-6)
121. Fleming, B. P. (2011). *The Hybrid Threat Concept: Contemporary War, Military Planning and the Advent of Unrestricted Operational Art*. Fort Leavenworth: School of Advanced Military Studies. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA545789.pdf>
122. Fond za humanitarno pravo. (2018). 754 žrtve NATO bombardovanja. Dostopno prek <https://www.hlc-rdc.org/?p=34890>
123. Fox, A. in Kopsch, T. (2017). *Moving Beyond Mechanical Metaphors: Debunking the Applicability of Centers of Gravity in 21st Century Warfare*. Dostopno prek <https://thestrategybridge.org/the-bridge/2017/6/2/moving-beyond-mechanical-metaphors-debunking-the-applicability-of-centers-of-gravity-in-21st-century-warfare>
124. Freedman, L. (2014). *Stop looking for the Center of Gravity*. Dostopno prek <https://warontherocks.com/2014/06/stop-looking-for-the-center-of-gravity/>
125. Fridman, O. (2018). *Russian 'Hybrid Warfare': Resurgence and Politicization*. Oxford; New York: Oxford University Press.
126. Fry, T. (2019). *Unstaging War, Confronting Conflict and Peace*. Oxford; New York: Oxford University Press.
127. Furlan, B., Božič, D., Cerkovnik, J., Pelaj, A., Petek, A. in Maroh, S. (2007). *Navodilo za štabno delo: osnutek*. Ljubljana: Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje.
128. Furlan, B., Rečnik, D., Vrabič, R., Maraš, V., Cerkovnik, J., Špur, B., Šonc, M., Tušak, M., Ivanuša, M., Gorjup, B., Kojadin, M., Lasič, K., Unger, M. (2006). *Vojaška doktrina*. Dostopno prek <http://dk.mors.si/IzpisGradiva.php?id=2>
129. Geraghty, J. (2013). *Postmodern Warfare: Beyond The Horizon* (doktorska disertacija). Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a615083.pdf>

130. Gerring, J. (1999). What Makes a Concept Good? A Critical Framework for Understanding Concept Formation in the Social Sciences. *Polity*, 31(3), 357–393. <http://doi.org/10.2307/3235246>
131. Gibson, K. R. in Tallerman, M. (2011). Introduction to Part III: The prehistory of language: when and why did language evolve? V K. R. Gibson in M. Tallerman (ur.), *The Oxford Handbook of Language Evolution* [spletna izdaja]. <http://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199541119.013.0023>
132. Gilstrap, D. L. (2005). Strange Attractors and Human Interaction: Leading Complex Organizations through the Use of Metaphors. *Complicity: An International Journal of Complexity and Education*, 2(1), 55–69. <https://doi.org/10.29173/cmplect8727>
133. Glantz, D. M. (1991). *Soviet Military Operational Art: In Pursuit of Deep Battle*. Abingdon; New York: F. Cass.
134. Gleick, J. (1991). *Kaos: rojstvo nove znanosti*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
135. Glenn, R. W. (2016). *Short War in a Perpetual Conflict: Implications of Israel's 2014 Operation Protective Edge for the Australian Army*. Dostopno prek https://researchcentre.army.gov.au/sites/default/files/arp9_glen_short_war_in_a_perpetual_conflict.pdf
136. GlobalSecurity. (2011). *Immediate Response 08*. Dostopno prek <https://www.globalsecurity.org/military/ops/immediate-response-08.htm>
137. GlobalSecurity. (2019). *Ukraine Navy*. Dostopno prek <https://www.globalsecurity.org/military/world/ukraine/vms.htm>
138. Goble, P. A. (2009). Defining Victory and Defeat: The Information War Between Russia and Georgia. V S. E. Cornell in S. F. Starr (ur.), *The Guns of August 2008: Russia's War in Georgia* (str. 181–195). Armonk; London: M. E. Sharpe.
139. Goertz, G. (2006). *Social Science Concepts: A User's Guide*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.
140. Goertz, G. in Mahoney, J. (2012). *A Tale of Two Cultures: Qualitative and Quantitative Research in the Social Sciences*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.
141. Grabec, I. (1987). Deterministični kaos. *Strojniški vestnik*, 33(10–12), 165–173. Dostopno prek https://www.sv-jme.eu/?ns_articles_pdf=/ns_articles/files/ojs3/527/submission/527-1-558-1-2-20170630.pdf&id=3933
142. Grant, R. (2000). True Blue: Behind the Kosovo Numbers Game. *Air Force Magazine*, August 2000, 74–78. Dostopno prek <http://www.airforcemag.com/MagazineArchive/Documents/2000/August%202000/0800kosovo.pdf>

143. Green, K. L. (2011). *Complex Adaptive Systems in Military Analysis*. Alexandria: Institute for Defense Analyses. Dostopno prek https://www.ida.org/idamedia/Corporate/Files/Publications/IDA_Documents/JAWD/ida-document-d-4313.pdf
144. Gregory, R. H. (2014). *Turning Point: Operation Allied Force and the Allure of Air Power* (magistrsko delo). Dostopno prek <http://edocs.nps.edu/2014/June/Gregory%20MMAS%20Final%20Version%2020%20May.pdf>
145. Groll-Yaari, Y. in Assa H. (2007). *Diffused Warfare: The Concept of Virtual Mass*. Haifa: University of Haifa. Dostopno prek <http://primage.tau.ac.il/libraries/brender/booksf/2098587.pdf>
146. Gruzijsko ministrstvo za obrambo. (2007). *Strategic Defence Review: Final Report 2007*. Dostopno prek https://www.gfsis.org/media/download/GSAC/resources/The_Strategic_Defence_Review.pdf
147. Guégan, D. (2009). Chaos in Economics and Finance. *Annual Reviews in Control*, 33(1), 89–93. <https://doi.org/10.1016/j.arcontrol.2009.01.002>
148. Haave, C. E. (2003a). The A-10, Its Missions, and the Hog Units That Flew in Operation Allied Force. V C. E. Haave in P. M. Haun (ur.), *A-10s over Kosovo: The Victory of Airpower over a Fielded Army as Told by the Airmen Who Fought in Operation Allied Force* (str. 1–22). Maxwell Air Force Base: Air University Press.
149. Haave, C. E. (2003b). Target Identification and Rules of Engagement. V C. E. Haave in P. M. Haun (ur.), *A-10s over Kosovo: The Victory of Airpower over a Fielded Army as Told by the Airmen Who Fought in Operation Allied Force* (str. 137–176). Maxwell Air Force Base: Air University Press.
150. Hadarcev, A. A. in Eskov, V. M. (2015). Chaos Theory and Self-Organization Systems in Recovery Medicine: A Scientific Review. *Integrative Medicine International*, 1(4), 226–233. Dostopno prek <https://www.karger.com/Article/FullText/377679>
151. Hall, W. M. (1986). A Theoretical Perspective of AirLand Battle Doctrine. *Military Review*, 66(3), 32–43. Dostopno prek <http://cgsc.contentdm.oclc.org/cdm/singleitem/collection/p124201coll1/id/250/rec/8>
152. Hamburger, K. E. (2000). Operational Art. V J. W. Chambers (ur.), *The Oxford Companion to American Military History* (str. 517–518). Oxford; New York: Oxford University Press.
153. Hamilton, R. (2012). The bear came through the tunnel: an analysis of Georgian planning and operations in the Russo-Georgian War and implications for U.S. policy. V P. B. Rich

- (ur.), *Crisis in the Caucasus: Russia, Georgia and the West* (str. 201–234). London; New York: Routledge.
154. Handel, M. I. (2001). *Masters of War: Classical Strategic Thought*. London; Portland: Frank Cass.
 155. Harrison, R. W. (2001). *The Russian Way of War: Operational Art, 1904-1940*. Lawrence: University of Kansas.
 156. Haulman, D. L. (2015). The U.S. Air Force in the Air War Over Serbia, 1999. *Air Power History*, 62(2), 6–21. Dostopno prek https://www.afhistory.org/wp-content/uploads/Air_Power_History_Summer-2015.pdf
 157. Haun, P. (2006). History of Attacking Fielded Forces: Post-Vietnam to Kosovo. V C. E. Haave in P. M. Haun (ur.), *A-10s over Kosovo: The Victory of Airpower over a Fielded Army as Told by the Airmen Who Fought in Operation Allied Force* (str. 303–316). Maxwell Air Force Base: Air University Press.
 158. Headquarters, Department of the Army. (1982). *Field Manual 100-5: Operations*. Dostopno prek <https://ia802504.us.archive.org/14/items/FM100-5Operations1982/FM100-5Operations1982.pdf>
 159. Headquarters, Department of the Army. (1986). *FM 100-5: Operations*. Dostopno prek <http://cgsc.cdmhost.com/cdm/ref/collection/p4013coll9/id/893>
 160. Headquarters, Department of the Army. (2017). *Field Manual 3-0: Operations*. Dostopno prek <https://fas.org/irp/doddir/army/fm3-0.pdf>
 161. Heidelberg Institute for International Conflict Research. (2005). *Conflict Barometer 2005*. Dostopno prek <https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en>
 162. Heidelberg Institute for International Conflict Research. (2007). *Conflict Barometer 2007*. Dostopno prek <https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en>
 163. Heidelberg Institute for International Conflict Research. (2008). *Conflict Barometer 2008*. Dostopno prek <https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en>
 164. Heidelberg Institute for International Conflict Research. (2009). *Conflict Barometer 2009*. Dostopno prek <https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en>
 165. Heidelberg Institute for International Conflict Research. (2013). *Conflict Barometer | 2012*. Dostopno prek <https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en>
 166. Heidelberg Institute for International Conflict Research. (2015). *Conflict Barometer | 2014*. Dostopno prek <https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en>
 167. Heidelberg Institute for International Conflict Research. (2020). *Conflict Barometer | 2019*. Dostopno prek <https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en>

168. Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung. (1999). *Konfliktbarometer: Welt 1998*. Dostopno prek <https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en>
169. Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung. (2000). *Konfliktbarometer 1999*. Dostopno prek <https://hiik.de/conflict-barometer/bisherige-ausgaben/?lang=en>
170. Hoffman, F. G. (2006). How Marines are preparing for hybrid wars. *Armed Forces Journal*. Dostopno prek <http://armedforcesjournal.com/how-marines-are-preparing-for-hybrid-wars/>
171. Hollis, D. (2011). *Cyberwar Case Study: Georgia 2008*. Dostopno prek <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/cyberwar-case-study-georgia-2008>
172. Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies. Dostopno prek https://potomacinstitute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf
173. Hoffman, F. G. (2009). Hybrid Warfare and Challenges. *Joint Force Quarterly*, issue 52, 34–39. Dostopno prek <http://ndupress.ndu.edu/portals/68/Documents/jfq/jfq-52.pdf>
174. Holmes, Jr., F. S. (1972). *The Schlieffen Plan: Case History of the Relation of Military Strategy to National Security Policy* (esej). Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/760506.pdf>
175. Huber, T. M. (2002). Compound Warfare: A Conceptual Framework. V T. M. Huber (ur.), *Compound Warfare: That Fatal Knot* (str. 1–10). Fort Leavenworth: U.S. Army Command and General Staff College Press. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a481548.pdf>
176. Hughes, S. H. (2004). Complexity Theory: Understanding Conflict in a Postmodern World. *Marquette Law Review*, 87(4), 681–690. Dostopno prek <http://scholarship.law.marquette.edu/mulr/vol87/iss4/7/>
177. Human Rights Watch. (2014). *Iraq: Islamic State Executions in Tikrit*. Dostopno prek <https://www.hrw.org/news/2014/09/02/iraq-islamic-state-executions-tikrit>
178. Huntington, S. P. (1957). *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge; London: Belknap Press of Harvard University Press.
179. Ilachinski, A. (1996). *Land Warfare and Complexity, Part I: Mathematical Background and Technical Sourcebook (U)*. Alexandria: Center for Naval Analyses. Dostopno prek <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.76.2070&rep=rep1&type=pdf>

180. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. (2009a). *Report: Volume I*. Dostopno prek https://www.mpil.de/files/pdf4/IFFMCG_Volume_I2.pdf
181. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. (2009b). *Report: Volume II*. Dostopno prek https://www.mpil.de/files/pdf4/IFFMCG_Volume_II1.pdf
182. Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. (2009c). *Report: Volume III*. Dostopno prek https://www.mpil.de/files/pdf4/IFFMCG_Volume_III1.pdf
183. Inside Iraqi Politics. (2015). *The Fall of Mosul Special Publication*. Dostopno prek <http://www.insideiraqipolitics.com/Files/IIPNinawaExcerpts.pdf>
184. Institute for the Study of War. (2014). *ISIS Activity in Mosul and Beyond*. Dostopno prek <http://iswresearch.blogspot.com/2014/06/isis-activity-in-mosul-and-beyond.html>
185. Intelligence and Terrorism Information Center. (2010). *Hamas and the Terrorist Threat from the Gaza Strip: The Main Findings of the Goldstone Report Versus the Factual Findings*. Dostopno prek https://www.terrorism-info.org.il/Data/pdf/PDF_19298_2.pdf
186. Interfax-Ukraine. (2014a). *Turchynov assumes duties of supreme commander-in-chief of Ukrainian Armed Forces*. Dostopno prek <https://en.interfax.com.ua/news/general/192848.html>
187. Interfax-Ukraine. (2014b). *Mykhailo Kutsyn appointed chief of general staff - commander-in-chief of Ukrainian army*. Dostopno prek <https://en.interfax.com.ua/news/general/193508.html>
188. Iraq Body Count. (2015). *Iraq 2014: Civilian deaths almost doubling year on year*. Dostopno prek <https://www.iraqbodycount.org/analysis/numbers/2014/>
189. Iraq Body Count. (2020). *Documented civilian deaths from violence*. Dostopno prek <https://www.iraqbodycount.org/database/>
190. Islamic State in Iraq and the Levant. (2019). V *Encyclopaedia Britannica*. Dostopno prek <https://www.britannica.com/topic/Islamic-State-in-Iraq-and-the-Levant>
191. Isserson, G. S. (2013). *The Evolution of Operational Art*. Fort Leavenworth: Combat Studies Institute Press.
192. Ivry, D. (2016). *The Second Lebanon War – Objectives vs. Results*. Dostopno prek <https://www.israeldefense.co.il/en/content/second-lebanon-war---objectives-vs-results>
193. Jackson, A. P. (2017). Center of Gravity Analysis “Down Under”: The Australian Defence Force’s New Approach. *Joint Force Quarterly, issue 84*: 81–85. Dostopno prek

<http://ndupress.ndu.edu/Media/News/Article/1077556/joint-force-quarterly-84-1st-quarter-2017/>

194. Jelavić, T. (2000). Operacija Saveznička snaga 1999. (NATO nad Jugoslavijom). *Polemos*, 3(6), 167–196. Dostopno prek <https://hrcak.srce.hr/202697>
195. Jervis, R. (1997). *System Effects: Complexity in Political and Social Life*. Princeton: Princeton University Press.
196. Johnson, D. E. (2011). *Hard Fighting: Israel in Lebanon and Gaza*. Santa Monica; Arlington; Pittsburgh: RAND. Dostopno prek <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG1085.html>
197. Joint Chiefs of Staff. (1995). *Joint Pub 3-0: Doctrine for Joint Operations*. Dostopno prek https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/joint/jp3_0_1995.pdf
198. Joint Chiefs of Staff. (2002). *Joint Publication 5-00.1: Joint Doctrine for Campaign Planning*. Dostopno prek https://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp5_00_1%2802%29.pdf
199. Joint Chiefs of Staff. (2006). *Joint Publication 5-0: Joint Operation Planning*. Dostopno prek https://www.bits.de/NRANEU/others/jp-doctrine/jp5_0%2806%29.pdf
200. Joint Chiefs of Staff. (2011). *Joint Publication 5-0: Joint Operation Planning*. Dostopno prek https://grugq.github.io/resources/jp5_0.pdf
201. Joint Chiefs of Staff. (2017). *Joint Publication 5-0: Joint Planning*. Dostopno prek https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp5_0_20171606.pdf
202. Joint Chiefs of Staff. (2017–2018). *Joint Publication 3-0: Joint Operations*. Dostopno prek https://fas.org/irp/doddir/dod/jp3_0.pdf
203. Judd, M. (2006). Jebel Sahaba Revisited. V K. Kroeper, M. Chłodnicki in M. Kobusiewicz (ur.), *Archaeology of Early Northeastern Africa* (str. 153–166). Poznan: Poznan Archaeological Museum.
204. Kaldor, M. (1999). *New and Old Wars: Organised Violence in a Global Era*. Stanford: Stanford University Press.
205. Kaldor, M. (2013). In Defence of New Wars. *Stability*, 2(1), 1–16. <http://doi.org/10.5334/sta.at>
206. Kaplan, A. (2017). *The Conduct of Inquiry: Methodology for Behavioural Science*. Abingdon; New York: Routledge.
207. Karagiannis, E. (2014). The Russian Interventions in South Ossetia and Crimea Compared: Military Performance, Legitimacy and Goals. *Contemporary Security Policy*, 35(3), 400–420. <https://doi.org/10.1080/13523260.2014.963965>

208. Kašin, V. (2015). Khrushchev's Gift: The Questionable Ownership of Crimea. V C. Howard in R. Puhov (ur.), *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine* [Kindle izdaja]. Minneapolis: East View Press.
209. Kayser, H. H. (2013). *Alternatives to Center of Gravity Analysis* (magistrsko delo). Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a603813.pdf>
210. Keilis-Borok, V., Gabrielov, A. in Soloviev, A. (2009). Geo-complexity and Earthquake Prediction. V R. A. Meyers (ur.), *Encyclopedia of Complexity and Systems Science* (str. 4178–4194). New York: Springer.
211. Kelly, J. in Brennan, M. (2009). *Alien: How Operational Art Devoured Strategy*. Carlisle: Strategic Studies Institute. Dostopno prek <https://publications.armywarcollege.edu/pubs/2027.pdf>
212. Kelly, R. D. (2006). *Center of gravity in the asymmetric environment applicable or not?* (magistrsko delo). Dostopno prek https://calhoun.nps.edu/bitstream/handle/10945/2744/06Jun_Kelly.pdf?sequence=1&isAllowed=y
213. Kiel, L. D. in Elliott, E. (1997). Exploring Nonlinear Dynamics with a Spreadsheet: A Graphical View of Chaos for Beginners. V L. D. Kiel in E. Elliott (ur.), *Chaos Theory in the Social Sciences: Foundations and Applications* (str. 19–30). Ann Arbor: The University of Michigan Press.
214. Kilcullen, D. (2004). *Complex Warfighting*. Dostopno prek http://indianstrategicknowledgeonline.com/web/complex_warfighting.pdf
215. Kipp, J. W. (2004). General-Major A. A. Svechin and Modern Warfare: Military History and Military Theory. Predgovor k A. A. Svečin, *Strategy*. Minneapolis: East View Information Services.
216. Kissinger, H. (1957). *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. New York: Harper & Brothers.
217. Klasan, V. (2009). Upravljanje vojnim znanjem. *National Security and the Future*, 10(2), 11–39. Dostopno prek <https://hrcak.srce.hr/80637>
218. Kofman, M. (2018). Russian Performance in the Russo-Georgia War Revisited. Dostopno prek <https://warontherocks.com/2018/09/russian-performance-in-the-russo-georgian-war-revisited/>
219. Kofman, M., Migacheva, K., Nichiporuk, B., Radin, A., Tkacheva, O. in Oberholtzer, J. (2017). *Lessons from Russia's Operations in Crimea and Eastern Ukraine*. Santa Monica: RAND. Dostopno prek https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1498.html

220. Kovačić, T. (2019). Nastanak i evolucija doktrine zračno-kopnene bitke. *Strategos*, 3(1), 43–58. Dostopno prek https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=322978
221. Kozaryn, L. D. (1999). *Air Chief's Kosovo Lesson: Go for Snake's Head First*. Dostopno prek <https://archive.defense.gov/news/newsarticle.aspx?id=42877>
222. Kresnik, A. (2009). *Operativno oblikovanje* (zaključna naloga). Dostopno prek <http://dk.mors.si/IzpisGradiva.php?id=750>
223. Krulak, C. C. (1999). The Strategic Corporal: Leadership in the Three Block War. *Marine Corps Gazette*, 83(1), 18–22. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a399413.pdf>
224. Kuehn, J. T. (2012). Thoughts on Clausewitz, Strategy, and Centers of Gravity: When Jargon Meets Reductionism. V C. Perez, Jr. (ur.), *Addressing the Fog of COG: Perspectives on the Center of Gravity in US Military Doctrine* (str. 101–112). Fort Leavenworth: Combat Studies Institute Press. Dostopno prek <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combat-studies-institute/csi-books/COG.pdf>
225. Kuzio, T. in D'Anieri, P. (2018). *The Sources of Russia's Great Power Politics: Ukraine and the Challenge to the European Order*. Dostopno prek <https://www.e-ir.info/publication/the-sources-of-russias-great-power-politics-ukraine-and-the-challenge-to-the-european-order/>
226. Laaneots, A. (2016). *The Russian-Georgian War of 2008: Causes and Implications*. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused. Dostopno prek https://www.kvak.ee/wp-content/uploads/2016/05/ENDC_Occasional_Papers_4_final.pdf
227. Lake, D. R. (2009). The Limits of Coercive Airpower: NATO's "Victory" in Kosovo Revisited. *International Security*, 34(1), 83–112. Dostopno prek <https://www.jstor.org/stable/40389186>
228. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago; London: The University of Chicago Press.
229. Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. V A. Ortony (ur.), *Metaphor and Thought* (str. 202–251). Cambridge: Cambridge University Press.
230. Lakoff, G. in Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By* [Kindle izdaja]. Chicago; London: The University of Chicago Press.

231. Lambeth, B. S. (2001). *NATO's Air War for Kosovo: a Strategic and Operational Assessment* [Kindle izdaja]. Santa Monica: RAND. Dostopno prek https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1365.html
232. Lambeth, B. S. (2011). *Air Operations in Israel's War Against Hezbollah: Learning from Lebanon and Getting It Right in Gaza*. Santa Monica; Arlington; Pittsburgh: RAND. Dostopno prek <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG835.html>
233. Lamentowicz, M., Kołaczek, P., Mauquoy, D., Kittel, P., Łokas, E., Słowinski, M., Jassey, V. E. J., Niedziółka, K., Kajukało-Drygalska, K., Marcisz, K. (2019). Always on the tipping point – A search for signals of past societies and related peatland ecosystem critical transitions during the last 6500 years in N Poland. *Quaternary Science Reviews*, volume 225. <https://doi.org/10.1016/j.quascirev.2019.105954>
234. Landa, P. S. (1996). *Nonlinear Oscillations and Waves in Dynamical Systems*. Dordrecht: Springer.
235. Lavrov, A. V. (2010a). Russian Air Losses in the Five Day War Against Georgia. V R. N. Puhov (ur.), *The Tanks of August* (str. 99–106). Moskva: Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Dostopno prek http://www.cast.ru/files/The_Tanks_of_August_sm_eng.pdf
236. Lavrov, A. V. (2010b). Timeline of Russian-Georgian Hostilities in August 2008. V R. N. Puhov (ur.), *The Tanks of August* (str. 37–76). Moskva: Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Dostopno prek http://www.cast.ru/files/The_Tanks_of_August_sm_eng.pdf
237. Lavrov, A. V. (2010c). State of the Georgian Army by the End of Hostilities. V R. N. Puhov (ur.), *The Tanks of August* (str. 107–114). Moskva: Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Dostopno prek http://www.cast.ru/files/The_Tanks_of_August_sm_eng.pdf
238. Lavrov, A. V. (2010č). Russian and Allied Losses. V R. N. Puhov (ur.), *The Tanks of August* (str. 129–138). Moskva: Centre for Analysis of Strategies and Technologies. Dostopno prek http://www.cast.ru/files/The_Tanks_of_August_sm_eng.pdf
239. Lavrov, A. (2015a). Russian Again: The Military Operation for Crimea. V C. Howard in R. Puhov (ur.), *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine* [Kindle izdaja]. Minneapolis: East View Press.
240. Lavrov, A. (2015b). Civil War in the East: How the Conflict Unfolded Before Minsk I. V C. Howard in R. Puhov (ur.), *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine* [Kindle izdaja]. Minneapolis: East View Press.

241. Lavrov, A. in Nikolski, A. (2015). Neglect and Rot: Degradation of Ukraine's Military in the Interim Period. V C. Howard in R. Puhov (ur.), *Brothers Armed: Military Aspects of the Crisis in Ukraine* [Kindle izdaja]. Minneapolis: East View Press.
242. Lee, S. H. (1999). *Center of Gravity or Center of Confusion: Understanding the Mystique*. Dostopno prek https://www.jstor.org/stable/resrep13658?seq=1#page_scan_tab_contents
243. Lewis, J. (2014a). *Updated Map of ISIS Sanctuaries in Iraq and Syria*. Dostopno prek <http://iswresearch.blogspot.com/2014/06/updated-map-of-isis-sanctuaries-in-iraq.html>
244. Lewis, J. (2014b). "ISIS in Iraq: Battle Plan for Baghdad" - Coming Soon! Dostopno prek <http://iswresearch.blogspot.com/2014/06/in-iraq-battle-plan-for-baghdad-coming.html>
245. Lewis, J. in Ali, A. (2014). *The Islamic State of Iraq and al-Sham Captures Mosul and Advances toward Baghdad*. Dostopno prek <http://iswresearch.blogspot.com/2014/06/the-islamic-state-of-iraq-and-al-sham.html>
246. Lewis, J., Kagan, K. in Ali, A. (2014). *The ISIS Battle Plan*. Dostopno prek <http://iswresearch.blogspot.com/2014/06/the-isis-battle-plan.html>
247. Lind, W. S., Nightengale, K., Schmitt, J. F., Sutton, J. W. in Wilson, G. I. (1989). The Changing Face of War: Into the Fourth Generation. *Marine Corps Gazette*, 73(10), 22–26.
248. Logan, J. (2011). *Last U.S. troops leave Iraq, ending war*. Dostopno prek <https://www.reuters.com/article/us-iraq-withdrawal/last-u-s-troops-leave-iraq-ending-war-idUSTRE7BH03320111218>
249. Logar, J. (2015). Vzročnost, emergentizem in sistemska kompleksnost. *ANaliZA, časopis za kritično misel*, XIX(1), 29–54. Dostopno prek <http://daf.splet.arnes.si/files/2019/10/Analiza-1-15.pdf>
250. Lojko, S. (2014). *Russians sink a boat off Ukraine coast - their own*. Dostopno prek <https://www.latimes.com/world/la-xpm-2014-mar-05-la-fg-wn-russians-sink-boat-ukraine-20140305-story.html>
251. Lorenz, E. N. (1963). Deterministic Nonperiodic Flow. *Journal of the Atmospheric Sciences*, 20(2), 130–141. Dostopno prek [https://doi.org/10.1175/1520-0469\(1963\)020<0130:DNF>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1175/1520-0469(1963)020<0130:DNF>2.0.CO;2)
252. Lykke, Jr., A. F. (1989). Defining Military Strategy. *Military Review*, LXIX(5), 2–7. Dostopno prek <http://cgsc.contentdm.oclc.org/cdm/ref/collection/p124201coll1/id/504>

253. Maasen, S. (2000). Metaphors in the Social Sciences: Making Use and Making Sense of Them. V F. Hallyn (ur.), *Metaphor and Analogy in the Sciences* (str. 199–244). Dordrecht: Springer.
254. Maathius, C., Pieters, W. in van den Berg, J. (2016). *Cyber Weapons: A Profiling Framework*. Predstavljeno na 2016 International Conference on Cyber Conflict, Washington, Združene države Amerike, 21.–23. oktober. Dostopno prek <https://ieeexplore.ieee.org/document/7836621/>
255. MacGregor, D. A. (1992). Future Battle: The Merging Levels of War. *Parameters*, 22 (winter), 33–47. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a528099.pdf>
256. Mack, A. (1975). Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict. *World Politics*, 27(2), 175–200. Dostopno prek <https://web.stanford.edu/class/polisci211z/2.2/Mack%20WP%201975%20Asymm%20Conf.pdf>
257. Mackinnon, M. (2014). *Globe in Ukraine: Russian-backed fighters restrict access to Crimean city*. Dostopno prek <https://www.theglobeandmail.com/news/world/tension-in-crimea-as-pro-russia-and-pro-ukraine-groups-stage-competing-rallies/article17110382/>
258. Maggetti, M., Gilardi, F. in Radaelli, C. M. (2013). *Designing Research in the Social Sciences*. Los Angeles; London; New Delhi; Singapore; Washington DC: Sage.
259. Mandaher, H. J. S. (2015). *Clausewitz's Concept of Centre of Gravity: Is it Relevant in Counterinsurgency Operations* (magistrsko delo)? Dostopno prek <https://www.cfc.forces.gc.ca/259/290/297/286/mandaher.pdf>
260. Marrero, A. F. (2009). The Tactics of Operation CAST LEAD. V S. C. Farquhar (ur.), *Back to Basics: A Study of the Second Lebanon War and Operation CAST LEAD* (str. 83–102). Fort Leavenworth: Combat Studies Institute Press.
261. Mattelaer, A. (2009). *The Crisis in Operational Art*. Predstavljeno na European Security and Defence Forum Workshop 2, London, Združeno kraljestvo, november 2009. Dostopno prek https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/International%20Security/1109esdf_mattelaer.pdf
262. Matthews, M. M. (2009). Hard Lessons Learned. V S. C. Farquhar (ur.), *Back to Basics: A Study of the Second Lebanon War and Operation CAST LEAD* (str. 5–44). Fort Leavenworth: Combat Studies Institute Press.
263. Mattis, J. N. in Hoffman, F. (2005). Future Warfare: The Rise of Hybrid Wars. *Proceedings Magazine*, 132(11), 30–32. Dostopno prek <http://milnewstbay.pbworks.com/f/MattisFourBlockWarUSNINov2005.pdf>

264. Maurer, T. (2018). ISIS's Warfare Functions: A Systematized Review of a Proto-state's Conventional Conduct of Combat Operations. *Small Wars & Insurgencies*, 29(2), 229–244. <https://doi.org/10.1080/09592318.2018.1435238>
265. Mavropoulos, P. (2017). *Can the Clausewitzian paradoxical trinity help us understand better the center of gravity concept?* Dostopno prek <http://www.warandstrategy.gr/2-uncategorised/63-the-clausewitzian-concepts-of-paradoxical-trinity-and-center-of-gravity-interdependence>
266. May, R. M. (1976). Simple mathematical models with very complicated dynamics. *Nature*, vol. 261, 459–467. Dostopno prek <https://www.nature.com/articles/261459a0>
267. Mazarr, M. J. (2015). *Mastering the Gray Zone: Understanding a Changing Era of Conflict*. Carlisle Barracks: United States Army War College Press. Dostopno prek https://www.globalsecurity.org/military/library/report/2015/ssi_mazarr_151202.pdf
268. McDermott, R. N. (2015). *Brothers Disunited: Russia's Use of Military Power in Ukraine*. Dostopno prek <https://community.apan.org/wg/tradoc-g2/fmso/m/fmso-monographs/197162>
269. McKercher, B.J.B in Hennessy, M. A. (1996). Introduction. V B.J.C. McKercher in M. A. Hennessy (ur.), *The Operational Art: Developments in the Theories of War* (str. 1–6). Westport; London: Praeger.
270. Meckstroth, T. W. (1975). “Most Different Systems” and “Most Similar Systems”: A Study in the Logic of Comparative Inquiry. *Comparative Political Studies*, 8(2), 132–157. <https://doi.org/10.1177/001041407500800202>
271. Meilinger, P. S. (1997). Air Targeting Strategies: An Overview. V R. P. Hallion (ur.), *Air Power Confronts an Unstable World* (str. 51–82). London; Washington: Brassey's.
272. Mellies, P. L. (2009). Hamas and Hezbollah: A Comparison of Tactics. V S. C. Farquhar (ur.), *Back to Basics: A Study of the Second Lebanon War and Operation CAST LEAD* (str. 45–82). Fort Leavenworth: Combat Studies Institute Press.
273. Melton, S. L. (2012). Center of Gravity Analysis—the Black Hole of Army Doctrine. V C. Perez, Jr. (ur.), *Addressing the Fog of COG: Perspectives on the Center of Gravity in US Military Doctrine* (str. 81–100). Fort Leavenworth: Combat Studies Institute Press. Dostopno prek <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combats-studies-institute/csi-books/COG.pdf>
274. Mesjasz, C. (2015). Complex Systems Studies and Terrorism. V P. V. Fellman, Y. Bar-Yam in A. A. Minai (ur.), *Conflict and Complexity: Countering Terrorism, Insurgency,*

- Ethnic and Regional Violence* (str. 35–72). New York; Heidelberg; Dordrecht; London: Springer.
275. Metz, S. in Downey, F. M. (1988). Centers of Gravity and Strategic Planning. *Military Review*, 68(4), 22–33. Dostopno prek <http://cgsc.contentdm.oclc.org/cdm/singleitem/collection/p124201coll1/id/508/rec/1>
276. Metz, S. (2000). *Armed Conflict in the 21st Century: The Information Revolution and Post-Modern Warfare*. Carlisle: Strategic Studies Institute. Dostopno prek <https://publications.armywarcollege.edu/pubs/1535.pdf>
277. Miles, M. B. in Huberman, A. M. (1984). *Qualitative Data Analysis: A Sourcebook of New Methods*. Newbury Park; London; New Delhi: Sage.
278. Milevski, L. (2014). Grand Strategy and Operational Art: Companion Concepts and Their Implications for Strategy. *Comparative Strategy*, 33(4), 342–353. <https://doi.org/10.1080/01495933.2014.941723>
279. Military Intelligence Service. (1942/1989). *German Tactical Doctrine*. Dostopno prek <https://fas.org/irp/doddir/navy/german.pdf>
280. Mill, J. S. (1843). *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive: Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation*. London: John W. Parker.
281. Miller, A. I. (2000). Metaphor and Scientific Creativity. V F. Hallyn (ur.), *Metaphor and Analogy in the Sciences* (str. 147–164). Dordrecht: Springer.
282. Milovac, B. (2016). *Značilnosti teoretičnega obravnavanja načina vojskovanja razvitih držav po koncu hladne vojne* (doktorska disertacija). Dostopno prek http://dk.fdv.uni-lj.si/doktorska_dela/pdfs/dr_milovac-blaz.pdf
283. Ministry of Defence of Ukraine. (2014). *White Book 2013: The Armed Forces of Ukraine*. Dostopno prek http://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2013_eng.pdf
284. Ministry of Defence of Ukraine. (2015). *White Book 2014: The Armed Forces of Ukraine*. Dostopno prek http://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2014_eng.pdf
285. Ministry of Foreign Affairs of Ukraine. (2014). *Prime Minister of Ukraine and a composition of the Government are appointed*. Dostopno prek <https://mfa.gov.ua/en/press-center/news/18439-priznachenno-premjer-ministra-ukrajini-i-sklad-uryadu>
286. Mol, A. P. J. (2010). Sustainability as global attractor: the greening of the 2008 Beijing Olympics. *Global Networks*, 10(4), 510–528. <https://doi.org/10.1111/j.1471-0374.2010.00289.x>

287. Moldavska, A. in Martinsen, K. (2018). Defining Sustainable Manufacturing Using a Concept of Attractor as a Metaphor. *Procedia CIRP*, volume 67, 93–97. <https://doi.org/10.1016/j.procir.2017.12.182>
288. Mulej, M. in Potočan, V. (2006). Teorija kompleksnosti spada v več tokov teorije sistemov. *Organizacija*, 39(1), 44–53. Dostopno prek <http://organizacija.fov.uni-mb.si/index.php/organizacija/article/viewFile/58/116>
289. Nance, M. W. (2015). *The Terrorists of Iraq: Inside the Strategy and Tactics of the Iraq Insurgency 2003-2014* [Second Edition]. Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group.
290. Nance, M. (2016). *Defeating ISIS: Who They Are, How They Fight, What They Believe* [Kindle izdaja]. New York: Skyhorse Publishing.
291. Narodnyj komissariat oborony CCCP (1936). *Vremennyj Polevoj Ustav RKKA (PU-36)*. Dostopno prek <http://modelfan.ru/17966-vremennyj-polevoy-ustav-rkka-pu-36.html>
292. Nato. (1998a). *Statement by the Secretary General following the ACTWARN decision*. Dostopno prek <https://www.nato.int/docu/pr/1998/p980924e.htm>
293. Nato. (1998b). *Statement to the Press by the Secretary General Following Decision on the ACTORD*. Dostopno prek <https://www.nato.int/docu/speech/1998/s981013a.htm>
294. Nato. (1999). *The situation in and around Kosovo: Statement Issued at the Extraordinary Ministerial Meeting of the North Atlantic Council held at NATO Headquarters, Brussels, on 12th April 1999*. Dostopno prek <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-051e.htm>
295. Nato. (2000). *STANAG 2014 TOP (EDITION 9) - FORMATS FOR ORDERS AND DESIGNATION OF TIMINGS, LOCATIONS AND BOUNDARIES*. Dostopno prek [https://www.trngcmd.marines.mil/Portals/207/Docs/TBS/STANAG%202014%20Edition%2009-%20FORMATS%20FOR%20ORDERS%20\(OPORD\).pdf?ver=2016-01-07-164911-327](https://www.trngcmd.marines.mil/Portals/207/Docs/TBS/STANAG%202014%20Edition%2009-%20FORMATS%20FOR%20ORDERS%20(OPORD).pdf?ver=2016-01-07-164911-327)
296. Nato. (2008). *Bucharest Summit Declaration*. Dostopno prek https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm
297. Nato. (2013). *Allied Command Operations Comprehensive Operations Planning Directive COPD Interim V2.0*. Dostopno prek https://www.act.nato.int/images/stories/events/2016/sfpdpe/copd_v20.pdf
298. Nato. (2016). *AJP-3.2 Allied Joint Doctrine for Land Operations: Edition A Version 1 March 2016*. Dostopno prek https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/624149/doctrine_nato_land_ops_ajp_3_2.pdf

299. Nato. (2017). *AJP-01: Allied Joint Doctrine*. Dostopno prek https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/602225/doctrine_nato_allied_joint_doctrine_ajp_01.pdf
300. Nato. (2019). *AJP-5 Allied Joint Doctrine for the Planning of Operations: Edition A Version 2 May 2019 [with UK national elements]*. Dostopno prek https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/837082/dcdc_doctrine_nato_planning_of_ops_ajp_5.pdf
301. Nato. (2020). *Relations with Iraq*. Dostopno prek https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_88247.htm
302. Nato. (b. d. a). *Operation Eagle Eye*. Dostopno prek <http://veebiarhiiv.digar.ee/a/20101112200632/http://www.jfcnaples.nato.int/page7194727.aspx>
303. Nato. (b. d. b). *Operation Allied Force*. Dostopno prek <http://veebiarhiiv.digar.ee/a/20101112200638/http%3A//www.jfcnaples.nato.int/page7196179.aspx>
304. Nato. (b. d. c). *16 - Operation Allied Force*. Dostopno prek <https://jfcnaples.nato.int/page6322744/16-operation-allied-force-.aspx>
305. Nato. (b. d. č). *History: KFOR deploys*. Dostopno prek <https://jfcnaples.nato.int/kfor/about-us/history>
306. Naveh, S. (2005). *In Pursuit of Military Excellence: The Evolution of Operational Theory*. London; New York: Frank Cass Publishers.
307. Nolan, C. J. (2010). *The Concise Encyclopedia of World War II*. Santa Barbara; Denver; Oxford: Greenwood.
308. Norberg, J. (2015). *Training to Fight – Russia’s Major Military Exercises 2011–2014*. Dostopno prek <https://www.foi.se/rest-api/report/FOI-R--4128--SE>
309. Norberg, J. (Ed.), Franke, U. in Westerlund, F. (2014). The Crimea Operation: Implications for Future Russian Military Interventions. V N. Granholm, J. Malminen in G. Persson (ur.), *A Rude Awakening: Ramifications of Russian Aggression Towards Ukraine* (str. 41–50). Dostopno prek <https://www.stratcomcoe.org/niklas-granholm-johannes-malminen-gudrun-persson-eds-rude-awakening-ramifications-russian-aggression>
310. Olsen, A. J. in van Creveld, M. (2011). Introduction. V A. J. Olsen in M. van Creveld (ur.), *The Evolution of Operational Art: From Napoleon to the Present* (str. 1–8). Oxford: Oxford University Press.
311. Oosterveld, W. T in Bloem, W. (2017). *The Rise and Fall of ISIS: from Evitability to Inevitability*. Haag: The Hague Centre for Strategic Studies. Dostopno prek

<https://hcss.nl/sites/default/files/files/reports/The%20Rise%20and%20Fall%20of%20IS.pdf>

312. Orton, K. (2017). *The Man Who Planned the Islamic State's Takeover of Mosul*. Dostopno prek <https://kyleorton1991.wordpress.com/2017/01/31/the-man-who-planned-the-islamic-states-takeover-of-mosul/>
313. Osgood, R. (1957). *Limited War: The Challenge to American Strategy*. Chicago: University of Chicago Press.
314. Otner, S. M. G. (2010). Most Different Systems Design. V A. J. Mills, G. Durepos in E. Wiebe (ur.), *Encyclopedia of Case Study Research* (str. 570–572). Los Angeles; London; New Delhi; Singapore; Washington DC: SAGE Publications.
315. Palmgren, A. (2006). Centre of Gravity: Application and Utility of the Concept in the Modern Art of War. *Tiede ja ase, Nro 64*, 66–83. Dostopno prek <https://journal.fi/ta/article/view/47917/13791>
316. Papparone, C. R. in Davis, Jr., W. J. (2012). Exploring Outside the Tropics of Clausewitz: Our Slavish Anchoring to an Archaic Metaphor. V C. Perez, Jr. (ur.), *Addressing the Fog of COG: Perspectives on the Center of Gravity in US Military Doctrine* (str. 65–80). Fort Leavenworth: Combat Studies Institute Press. Dostopno prek <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combats-studies-institute/csi-books/COG.pdf>
317. Park, D. (2012). Operational Art at the Tactical Level: A Methodology for Center of Gravity Analysis and Identifying Decisive Points for Brigades and Below. *Infantry, 101*(4), 39–42. Dostopno prek <https://www.benning.army.mil/infantry/magazine/issues/2012/NOV-DEC/pdfs/NOV-DEC12.pdf>
318. Parker, N., Coles, I. in Salman, R. (2014). *Special Report: How Mosul fell - An Iraqi general disputes Baghdad's story*. Dostopno prek <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-gharawi-special-report/special-report-how-mosul-fell-an-iraqi-general-disputes-baghdads-story-idUSKCN0I30Z820141014>
319. Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. Thousand Oaks; London; New Delhi: Sage Publications.
320. Paul, T. V. (1994). *Asymmetric Conflicts: War Initiation by Weaker Powers*. Cambridge; New York; Melbourne: Cambridge University Press.
321. Pelaj, A. (2010). *Načrtovanje bojnih delovanj*. Maribor: Višja prometna šola. Dostopno prek http://www.impletum.zavod-irc.si/docs/Skriti_dokumenti/Nacrtovanje_bojnih_delovanj-Pelaj.pdf

322. Pentland, P. A. (1993). *Center of Gravity Analysis and Chaos Theory*. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a283047.pdf>
323. Pierce, J. (2011). *Logistic Bifurcation map High Resolution.png*. Dostopno prek https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Logistic_Bifurcation_map_High_Resolution.png
324. Pikner, I., Zuna, P., Spisak, J. in Galatik, V. (2012). *Military Operating Concepts Development*. Puurs: SHOPMYBOOK. Dostopno prek https://www.researchgate.net/profile/Ivo_Pikner/publication/269674334_Military_Operating_Concepts_Development/links/54914c480cf2d1800d87dcd2/Military-Operating-Concepts-Development.pdf
325. Pikner, I. in Žilinčik, S. (2016). Military Concepts and Hybrid War. *Forum Scientiae Oeconomia*, 4(1), 25–33. Dostopno prek <http://www.wsb.edu.pl/container/Wydawnictwo/Forum%204%202016%20Special%20Issue%20no1/forum-002.pdf>
326. Pirjevec, J. (2003). *Jugoslovanske vojne: 1991–2001*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
327. Plsek, P. E. in Wilson, T. (2001). Complexity, leadership, and management in healthcare organisations. *BMJ*, volume 323: 746–749. <https://doi.org/10.1136/bmj.323.7315.746>
328. Političuk, P. in Zverev, A. (2017). *Why Ukrainian forces gave up Crimea without a fight - and NATO is alert*. Dostopno prek <https://ca.reuters.com/article/topNews/idCAKBN1A90G0-OCATP>
329. Polski, M. M. (2019). Back to Basics: Research Design for the Operational Level of War. *Naval War College Review*, 72(3), 62–83. Dostopno prek <https://digital-commons.usnwc.edu/nwc-review/vol72/iss3/6/>
330. Pommerin, R. (2011). Clausewitz in a Global World. V R. Pommerin (ur.), *Clausewitz goes global - Carl von Clausewitz in the 21st Century* (str. 11–13). Berlin: Carola Hartmann Miles.
331. Pragglejaz Group. (2007). MIP: A Method for Identifying Metaphorically Used Words in Discourse. *Metaphor and Symbol*, 22(1), 1–39. <http://doi.org/10.1080/10926480709336752>
332. Priest, J., Smallwood, R., Falzon, L., Zhang, L. in Lumsden, S. (2002). *A Centre of Gravity Analysis Tool to Support Operational Planning*. Predstavljeno na 7th International Command and Control Research and Technology Symposium, Quebec City, Kanada, 16.–20. september. Dostopno prek

- https://pdfs.semanticscholar.org/5523/9380767528d48897deb7a283b19e688df604.pdf?_ga=2.39559267.1381920531.1565007554-1589776710.1562599217
333. Prothero, M. (2014). *Iraqi army remains on defensive as extent of June debacle becomes clearer*. Dostopno prek <https://www.stripes.com/news/middle-east/iraqi-army-remains-on-defensive-as-extent-of-june-debacle-becomes-clearer-1.293417>
334. Przeworski, A. in Teune, H. (1970). *The Logic of Comparative Social Inquiry*. New York; Toronto; London; Sydney: Wiley-Interscience. Dostopno prek <https://www.researchgate.net/publication/235413195>
335. Qiao, L. in Wang X. (1999). *Unrestricted Warfare*. Beijing: PLA Literature and Arts Publishing House. Dostopno prek <http://www.c4i.org/unrestricted.pdf>
336. Quackenbush, S. L. (2016). Centers of gravity and war outcomes. *Conflict Management and Peace Science*, 33(4), 361–380. <https://doi.org/10.1177/0738894215570430>
337. Ravid, B. (2009). *Disinformation, Secrecy and Lies: How the Gaza Offensive Came About*. Dostopno prek <https://www.haaretz.com/1.5078932>
338. Reed, D. J. (2008). Beyond the War on Terror: Into the Fifth Generation of War and Conflict. *Studies in Conflict & Terrorism*, 31(8), 684–722. <https://doi.org/10.1080/10576100802206533>
339. Reese, A. in ISW Iraq Team. (2014). *ISIS Launches Major Multi-Front Assault*. Dostopno prek <http://iswresearch.blogspot.com/2014/06/isis-launches-major-multi-front-assault.html>
340. Reilly, M. D. (2017). Hybrid Threat COG Analysis: Taking a Fresh Look at ISIL. *Joint Force Quarterly*, issue 84, 86–92. Dostopno prek <http://ndupress.ndu.edu/Media/News/Article/1038835/hybrid-threat-center-of-gravity-analysis-taking-a-fresh-look-at-isil/>
341. Resolucija 1160. (1998). Sprejeta v Varnostnem svetu Združenih narodov, 31. marca. Dostopno prek [https://undocs.org/S/RES/1160\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1160(1998))
342. Resolucija 1199. (1998). Sprejeta v Varnostnem svetu Združenih narodov, 23. septembra. Dostopno prek [https://undocs.org/S/RES/1199\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1199(1998))
343. Resolucija 1244. (1999). Sprejeta v Varnostnem svetu Združenih narodov, 10. junija. Dostopno prek [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999))
344. Reuters. (2008). *Israel warns Hizbullah war would invite destruction*. Dostopno prek <https://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3604893,00.html>

345. Rickles, D., Hawe, P. in Shiell, A. (2007). A simple guide to chaos and complexity. *Journal of Epidemiology & Community Health*, 61(11), 933–937. <http://doi.org/10.1136/jech.2006.054254>
346. Richey, S. W. (1984). The Philosophical Basis of the AirLand Battle. *Military Review*, 64(5), 48–53. Dostopno prek <http://cgsc.contentdm.oclc.org/cdm/singleitem/collection/p124201coll1/id/276/rec/9>
347. Robb, J. (2007). *Brave New War: The Next Stage of Terrorism and the End of Globalization*. Hoboken: John Wiley & Sons.
348. Rode, A. (2010). *Vojaška obveščevalna dejavnost – aktivna obramba pred JRKB/E terorizmom* (doktorska disertacija). Dostopno prek <https://dk.um.si/IzpisGradiva.php?id=15341>
349. Ros, T., Baars, B. J., Lanius, R. A. in Vuilleumier, P. (2014). Tuning pathological brain oscillations with neurofeedback: a systems neuroscience framework. *Frontiers in Human Neuroscience*, 8(december), 1–22. <https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.01008>
350. Roth, J. P. (2009). *War and World History*. Dostopno prek https://www.researchgate.net/publication/265577737_War_and_World_History
351. Rowe II, L. J. (1995). *Center of Gravity or Strange Attractor?* Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA298214.pdf>
352. Ruelle, D. in Takens, F. (1971). On the Nature of Turbulence. *Comm. Math. Phys.*, 20(3), 167–192. Dostopno prek https://projecteuclid.org/download/pdf_1/euclid.cmp/1103857186
353. Rueschhoff, J. L in Dunne, J. P. (2011). Centers of Gravity from the "Inside Out". *Joint Force Quarterly*, issue 60, 120–125. Dostopno prek https://theforge.defence.gov.au/sites/default/files/adfwtc05_-_rueschhoff_dunne_centres_of_gravity_inside_out.pdf
354. Ryan, A. (2007). *A Multidisciplinary Approach to Complex Systems Design* (doktorska disertacija). Dostopno prek <https://digital.library.adelaide.edu.au/dspace/handle/2440/47784>
355. Sancin, V., Švarc, D. in Ambrož, M. (2009). *Mednarodno pravo oboroženih spopadov*. Ljubljana: Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje.
356. Sartori, G. (2009a). Concept misformation in comparative politics. V D. Collier in J. Gerring (ur.), *Concepts and Method in Social Science: The tradition of Giovanni Sartori* (str. 13–43). New York; London: Routledge.

357. Sartori, G. (2009b). Guidelines for concept analysis. V D. Collier in J. Gerring (ur.), *Concepts and Method in Social Science: The tradition of Giovanni Sartori* (str. 97–150). New York; London: Routledge.
358. Sartori, G. (2009c). The Tower of Babel. V D. Collier in J. Gerring (ur.), *Concepts and Method in Social Science: The tradition of Giovanni Sartori* (str. 61–96). New York; London: Routledge.
359. Sayers, W. A. (2019). Operation Allied Force: How Airpower Won the War for Kosovo. *Air Force Magazine*, May 2019, 56–59. Dostopno prek <http://www.airforcemag.com/MagazineArchive/Pages/TableOfContents.aspx?Date=05/2019>
360. Scheffer, M. (2009). *Critical Transitions in Nature and Society*. Princeton: Princeton University Press.
361. Scheffer, M., Carpenter, S. R., Lenton, T. M., Bascompte, J., Brock, W., Dakos, V., van de Koppel, J., van de Leemput, I. A., Levin, S. A., van Nes, E. H., Pascual, M., Vandermeer, J. (2012). Anticipating Critical Transitions. *Science*, 338(6105), 344–348. Dostopno prek <https://science.sciencemag.org/content/338/6105/344>
362. Schmitt, J. F. (2002). *A Practical Guide for Developing and Writing Military Concepts*. Dostopno prek http://www.navedu.navy.mil/stg/databasesstory/data/youttasart/youttasarttae/bigcity/United%20States/1.dart_paper.pdf
363. Schnaubelt, C. M. (2009). Complex Operations and Interagency Operational Art. *Prism*, 1(1), 37–50. Dostopno prek http://cco.ndu.edu/Portals/96/Documents/prism/prism_1-1/5_Prism_37-50_Schnaubelt.pdf
364. Schneider, J. J. in Izzo, L. J. (1987). Clausewitz's Elusive Center of Gravity, *Parameters*, 17(September), 46–57. Dostopno prek <https://pdfs.semanticscholar.org/9383/fd2a8abd0d614b3a52dd1038a1f7db86fb77.pdf>
365. Siboni, G. (2008). *Disproportionate Force: Israel's Concept of Response in Light of the Second Lebanon War*. Dostopno prek <https://www.inss.org.il/publication/disproportionate-force-israels-concept-of-response-in-light-of-the-second-lebanon-war/>
366. Slavković, R., Talijan, M. in Jelić, M. (2012). *Operatics in the system of defence sciences (military sciences)*. *Strategic Impact*, 45(4), 88–100. Dostopno prek <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=514385>
367. Sloan, E. C. (2017). *Modern Military Strategy: An Introduction*. London; New York: Routledge.
368. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (spletna izdaja). (2014). Dostopno prek <http://fran.si>

369. Slovenska vojska. (2019). *Pravila za štabno delo*. Dostopno prek <http://dk.mors.si/Dokument.php?id=1358&lang=slv>
370. Smith, D. J., Jeter, K. in Westgaard, O. (2015). Three Approaches to Center of Gravity Analysis: The Islamic State of Iraq and the Levant. *Joint Force Quarterly*, issue 78, 129–136. Dostopno prek <http://ndupress.ndu.edu/Media/News/Article/607722/three-approaches-to-center-of-gravity-analysis-the-islamic-state-of-iraq-and-th/>
371. Smolej, S. (2011). *Kritična analiza na učinku temelječih operacij* (magistrsko delo). Dostopno prek <http://dk.mors.si/IzpisGradiva.php?id=230&lang=slv>
372. Smug, D. (2018). *Critical Transitions in financial models: Bifurcation- and noise-induced phenomena* (doktorska disertacija). Dostopno prek <https://ore.exeter.ac.uk/repository/handle/10871/36063>
373. Solana, J. (1999, 23. marec). *Press Statement*. Dostopno prek <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-040e.htm>
374. Solvit, S. (2012). *Dimensions of War: Understanding war as a Complex Adaptive System*. Paris: L'Harmattan.
375. Spišak, J. (2011). Operacijsko umění v Armádě České republiky a vize jeho rozvoje. *Obrana a strategie*, 2011(1), 101–110. <https://doi.org/10.3849/1802-7199.11.2011.01.101-110>
376. Serman, J. D. (2000). *Business Dynamics: Systems Thinking and Modeling for a Complex World*. Boston (etc.): Irwin, McGraw Hill.
377. Stern, J. in Berger, J. M. (2015). *ISIS: The State of Terror* [Kindle izdaja]. London: HarperCollins Publishers.
378. Stockholm International Peace Research Institute. (2019). *Military expenditure by country as percentage of gross domestic product, 1988-2018*. Dostopno prek <https://www.sipri.org/sites/default/files/Data%20for%20all%20countries%20from%201988-2018%20as%20a%20share%20of%20GDP%20%28pdf%29.pdf>
379. Strange, J. (1996). *Centers of Gravity & Critical Vulnerabilities: Building on the Clausewitzian Foundation So That We Can All Speak the Same Language*. Quantico: Marine Corps University. Dostopno prek <https://archive.org/stream/centersofgravity00stra#page/n3/mode/2up>
380. Strange, J. L. in Iron, R. (2004). Center of Gravity: What Clausewitz Really Meant. *Joint Force Quarterly*, issue 35, 20–27. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a520980.pdf>

381. Strange, J. (2005). *CENTERS OF GRAVITY & CRITICAL VULNERABILITIES: Building on the Clausewitzian Foundation So That We Can All Speak the Same Language*. Quantico: Marine Corps University. Dostopno prek https://jpsc.ndu.edu/Portals/72/Documents/JC2IOS/Additional_Reading/3B_COG_and_Critical_Vulnerabilities.pdf
382. Strange, J. in Iron, R. (b. d.). *Understanding Centers of Gravity and Critical Vulnerabilities: Part 2*. Dostopno prek https://theforge.defence.gov.au/sites/default/files/adfwtc04_centres_of_gravity_and_critical_vulnerabilities_by_strange_and_iron.pdf
383. Summers, H. G. (1981). *On Strategy: The Vietnam War in Context*. Carlisle Barracks: Strategic Studies Institute.
384. Sunzi. (2012). *Umetnost vojne*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
385. Sunzi. (2017). V *Encyclopaedia Britannica*. Dostopno prek <https://www.britannica.com/biography/Sunzi#ref226261>
386. Svečin, A. A. (2004). *Strategy*. Minneapolis: East View Information Services.
387. Svete, U. (2016). Hibridni konflikti v omreženi družbi. V M. Malešič (ur.), *Konvencionalna in hibridna varnost: vzorci (dis)kontinuitete* (str. 97–112). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
388. Swain, R. M. (1988). Clausewitz, FM 100-5, and the Center of Gravity. *Military Review*, 68(2), 83. Dostopno prek <http://cgsc.contentdm.oclc.org/cdm/singleitem/collection/p124201coll1/id/511/rec/4>
389. Šlebir, M. (2019). Sodobna operatika: med reliktom in feniksom vojaških ved. *Sodobni vojaški izzivi*, 21(4), 113–128. Dostopno prek http://www.slovenskavojska.si/fileadmin/slovenska_vojska/pdf/vojaski_izzivi/2019/svi_21_4.pdf
390. Štebe, J. (2010). Metoda sociologije: znanje, o katerem se razpravlja. *Teorija in praksa*, 47(2–3), 313–317. Dostopno prek http://dk.fdv.uni-lj.si/db/pdfs/tip20102-3_Stebe.pdf
391. Taylor, C. in Dewsbury, B. M. (2018). On the Problem and Promise of Metaphor Use in Science and Science Communication. *Journal of Microbiology & Biology Education*, 19(1), 23–29. <http://doi.org/10.1128/jmbe.v19i1.1538>
392. Tecuci, G., Boicu, M., Marcu, D., Stanescu, B., Boicu, C. in Comello, J. (2002). Training and Using DISCIPLINE Agents: A Case Study in the Military Center of Gravity Analysis Domain. *AI Magazine*, 23(4), 51–68. <https://doi.org/10.1609/aimag.v23i4.1669>

393. The British Museum. (b. d.). *Epi-Palaeolithic | The Jebel Sahaba Cemetery: Victims of Violence*. Dostopno prek <https://britishmuseum.withgoogle.com/object/the-jebel-sahaba-cemetery-victims-of-violence>
394. The International Institute for Strategic Studies. (1999). *The Military Balance: 1999-2000*. Dostopno prek <https://www.tandfonline.com/toc/tmib20/99/1?nav=tocList>
395. The International Institute for Strategic Studies. (2000). *The Military Balance: 2000-2001*. Dostopno prek <https://www.tandfonline.com/toc/tmib20/100/1?nav=tocList>
396. The International Institute for Strategic Studies. (2008). *The Military Balance 2008*. Dostopno prek <https://www.tandfonline.com/toc/tmib20/100/1?nav=tocList>
397. The International Institute for Strategic Studies. (2009). *The Military Balance 2009*. Dostopno prek <https://www.tandfonline.com/toc/tmib20/100/1?nav=tocList>
398. The International Institute for Strategic Studies. (2010). *The Military Balance 2010*. Dostopno prek <https://www.tandfonline.com/toc/tmib20/100/1?nav=tocList>
399. The International Institute for Strategic Studies. (2012). *The Military Balance 2012*. Dostopno prek <https://www.tandfonline.com/toc/tmib20/100/1?nav=tocList>
400. The International Institute for Strategic Studies. (2014). *The Military Balance 2014*. Dostopno prek <https://www.tandfonline.com/toc/tmib20/100/1?nav=tocList>
401. The International Institute for Strategic Studies. (2015). *The Military Balance 2015*. Dostopno prek <https://www.tandfonline.com/toc/tmib20/100/1?nav=tocList>
402. The State of Israel. (2009). *The Operation in Gaza: Factual and Legal Aspects*. Dostopno prek https://mfa.gov.il/MFA_Graphics/MFA%20Gallery/Documents/GazaOperation%20w%20Links.pdf
403. The Territories of the Russian Federation 2016. (2016). *Chronology of Russia* [Kindle izdaja]. Abingdon; New York: Routledge.
404. *The War Report: Armed Conflict in 2014*. (2015). Military occupation of Ukraine by the Russian Federation in 2014. Oxford: Oxford University Press.
405. Thiétart, R. A., in Forgues, B. (1995). Chaos Theory and Organization. *Organization Science*, 6(1), 19–31. Dostopno prek <https://www.jstor.org/stable/2635237>
406. Tomšič, B. (2019). Hibridno delovanje kot metoda uresničevanja nacionalne strategije: primer Krima. *Sodobni vojaški izzivi*, 21(4), 129–144. Dostopno prek http://www.slovenskavojska.si/fileadmin/slovenska_vojska/pdf/vojaski_izzivi/2019/BL_AŽ_TOMŠIČ_HIBRIDNO_DELOVANJE_KOT_METODA_URESNIČEVANJA_NACIONALNE_STRATEGIJE_PRIMER_KRIMA.pdf

407. Toronto, N. W. (2014). Does Operational Art Exist? Space, Time, and a Theory of Operational Art. *Military Operations*, 2(1), 4–7. Dostopno prek https://www.tjomo.com/article/29/Does_Operational_Art_Exist_Space_Time_and_a_Theory_of_Operational_Art/
408. Trefois, C., Antony, P. M. A., Goncalves, J., Skupin, A. in Balling, R. (2015). Critical transitions in chronic disease: transferring concepts from ecology to systems medicine. *Current Opinion in Biotechnology*, volume 34, 48–55. <https://doi.org/10.1016/j.copbio.2014.11.020>
409. Turner, J. R. in Baker, R. M. (2019). Complexity Theory: An Overview with Potential Applications for the Social Sciences. *Systems*, 7(1), članek 4. <https://doi.org/10.3390/systems7010004>
410. Ullman, H., Wade, Jr., J. (ter Edney, L. A., Franks, Jr., F., Horner, C., Howe, J. in Brendley, K.) (1996). *Shock & Awe: Achieving Rapid Dominance*. Washington: Center for Advanced Concepts and Technology. Dostopno prek http://www.dodccrp.org/files/Ullman_Shock.pdf
411. Umstead, R. in Denhard, D. R. (2006). Viewing the Center of Gravity through the Prism of Effects-Based Operations. *Military Review*, 86(5), 90–95. Dostopno prek https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20061031_art015.pdf
412. UNITAR/UNOSAT. (2009). *Satellite-based Gaza Strip damage assessment overview*. Dostopno prek <https://www.un.org/unispal/satellite-based-gaza-strip-damage-assessment-overview-unitarunosat-map/>
413. United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict. (2009). *Report of the United Nations Fact-Finding Mission on the Gaza Conflict*. Dostopno prek <https://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/12session/A-HRC-12-48.pdf>
414. Urry, J. (2016). *What is the Future?* Cambridge; Malden: Polity Press.
415. Uršič, M. (2010). *Teorije "kaosa" in kompleksnosti (Sodobna kozmologija med fiziko in metafiziko, V. predavanje)* [predavanje]. Dostopno prek http://www2.arnes.si/~mursic3/Kozmologija_FF_2010_10-Kaos_kompleksnost.pdf
416. Ustava Iraka. (2005). *Iraqi Constitution*. Dostopno prek https://web.archive.org/web/20161128152712/http://www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqi_constitution.pdf

417. Ustava Ukrajine. (1996, amandmirana 2014). *Dokumenta 254κ/96-BP in 742-VII*. Dostopno prek <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%2D%E2%F0> in <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18>
418. Vallacher, R. R. (2009). Social Psychology, Applications of Complexity to. V R. A. Meyers (ur.), *Encyclopedia of Complexity and Systems Science* (str. 8420–8435). New York: Springer.
419. van de Leemput, I. A., Wichers, M., Cramer, A. O. J., Borsboom, D., Tuerlinck, F., Kuppens, P., van Nes, E. H., Viechtbauer, W., Giltay, E. J., Aggen, S. H., Derom, C., Jacobs, N., Kendler, K. S., van der Maas, H. L. J., Neale, M. C., Peeters, F., Thiery, E., Zachar, P. in Scheffer, M. (2014). Critical slowing down as early warning for the onset and termination of depression. *PNAS*, 1(111), 87–92. <https://doi.org/10.1073/pnas.1312114110>
420. van de Ven, H. (2000). Introduction. V H. van de Ven (ur.), *Warfare in Chinese History* (str. 1–32). Leiden; Boston; Köln: Brill.
421. van der Leeuw, S. (2020). *Social Sustainability, Past and Future: Undoing Unintended Consequences for the Earth's Survival*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108595247>
422. VanderSteen, K. P. (2012). Center of Gravity: A Quest for Certainty or Tilting at Windmills? V C. Perez (ur.), *Addressing the Fog of COG: Perspectives on the Center of Gravity in US Military Doctrine* (str. 33–64). Fort Leavenworth: Combat Studies Institute Press. Dostopno prek <https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/combats-studies-institute/csi-books/COG.pdf>
423. Vegič, V. (2016). Pojav in konceptualizacija hibridnega vojskovanja. *Sodobni vojaški izzivi*, 18(1), 73–92. Dostopno prek http://www.slovenskavojska.si/fileadmin/slovenska_vojska/pdf/vojaski_izzivi/2016/svi_18_1.pdf
424. Vego, M. (2000). Center of Gravity. *Military Review*, 80(2), 23–29.
425. Vego, M. (2007). Clausewitz's Schwerpunkt: Mistranslated from German – Misunderstood in English. *Military Review*, 87(1), 101–109. Dostopno prek https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20070228_art014.pdf
426. Vego, M. N. (2009a). *Joint Operational Warfare: Theory and Practice*. Newport: U.S. Naval War College.

427. Vego, M. N. (2009b). Systems versus Classical Approach to Warfare. *Joint Force Quarterly, issue 52*, 40–48. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a515175.pdf>
428. Vego, M. (2010). *Joint Operational Warfare: Theory and Practice – Addendum to Vol. I*. Newport: U. S. Naval War College.
429. Vego, M. (2012). Science vs. the Art of War. *Joint Force Quarterly, issue 66*, 62–70. Dostopno prek https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/jfq/jfq-66/jfq-66_62-70_Vego.pdf?ver=2017-12-06-115633-447
430. Vego, M. (2017a). *Operational Warfare at Sea: Theory and Practice*. Abingdon; New York: Routledge.
431. Vego, M. (2017b). On Operational Art. *Strategos, 1(2)*, 15–39. Dostopno prek <https://hrcak.srce.hr/190354>
432. *Veliki angleško-slovenski slovar* (spletna izdaja). (2000). Dostopno prek <http://slovarji.ctl.uni-lj.si>
433. *Veliki splošni leksikon* (priročna izdaja). (2006). Ljubljana: DZS.
434. Vendil Pallin, C. in Westerlund, F. (2009). Russia's war in Georgia: lessons and consequences. *Small Wars & Insurgencies, 20(2)*, 400–424. <https://doi.org/10.1080/09592310902975539>
435. Vidovič-Muha, A. (2000). *Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
436. Vraničar, M. (2000). *Čudni atraktor*. Dostopno prek <https://kvarkadabra.net/2000/01/cudni-atrak/>
437. Vuk, P. (2018a). Razumevanje transformacije vojne v 21. stoletju. *Teorija in praksa, 55(1)*, 60–79. Dostopno prek <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/tip/razumevanje-transformacije-vojne-v-21-stoletju.pdf?sfvrsn=0>
438. Vuk, P. (2018b). Definiranje konceptov na primeru vojaške strategije. *Sodobni vojaški izzivi, 20(4)*, 47–70. Dostopno prek http://www.slovenskavojska.si/fileadmin/slovenska_vojska/pdf/vojaski_izzivi/2018/svi_20_4.pdf
439. Waldrop, M. M. (1993). *Complexity: The Emerging Science at the Edge of Order and Chaos*. New York: Simon & Schuster.
440. Walker, B., Holling, C. S., Carpenter, S. R. in Kinzig, A. (2004). Resilience, Adaptability and Transformability in Social–ecological Systems. *Ecology and Society, 9(2)*, članek 5. Dostopno prek <https://www.ecologyandsociety.org/vol9/iss2/art5/>

441. War Department. (1939). *FM 100-5: Tentative Field Service Regulations Operations*. Dostopno prek <http://cdm16040.contentdm.oclc.org/cdm/ref/collection/p4013coll9/id/18>
442. Warden III, J. A. (1988). *The Air Campaign: Planning for Combat*. Washington: National Defense University Press. Dostopno prek <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a259303.pdf>
443. Warden III, J. A. (1992). Employing Air Power in the Twenty-first Century. V R. H. Shultz, Jr. in R. L. Pfaltzgraff, Jr. (ur.), *The Future of Air Power in the Aftermath of the Gulf War* (str. 57–82). Maxwell Air Force Base: Air University Press. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a421872.pdf>
444. Warden III, J. A. (1994). Air Theory for the Twenty-first Century. V K. P. Magyar (ur.), *Challenge and Response: Anticipating US Military Security Concerns* (str. 351–376). Maxwell Air Force Base: Air University Press. Dostopno prek <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a421872.pdf>
445. Warden III, J. A. (1995). The Enemy as a System. *Airpower Journal*, IX(1), 40–55. Dostopno prek https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/ASPJ/journals/Volume-09_Issue-1-Se/1995_Vol9_No1.pdf
446. Weller, M. (1999). The Rambouillet Conference on Kosovo. *International Affairs*, 75(2), 211–251. Dostopno prek https://www.jstor.org/stable/2623341?seq=1#metadata_info_tab_contents
447. West, B. J. (2013). *Fractal Physiology and Chaos in Medicine*. Singapore; Hackensack; London: World Scientific.
448. Wittes, B. in Blum, G. (2016). *The Future of Violence: Robots and Germs, Hackers and Drones: Confronting a New Age of Threat*. Stroud: Amberley.
449. Wittgenstein, L. (2014). *Filozofske raziskave*. Ljubljana: Krtina.
450. Wood, J. D. (2008). Clausewitz in the Caliphate: Center of Gravity in the Post-9/11 Security Environment. *Comparative Strategy*, 27(1), 44–56. <http://doi.org/10.1080/01495930701839696>
451. Wyatt, S. (2004). Danger! Metaphors at Work in Economics, Geophysiology, and the Internet. *Science, Technology, & Human Values*, 29(2), 242–261. <https://doi.org/10.1177/0162243903261947>
452. Xing, K. in Yang, X. (2020). Predicting default rates by capturing critical transitions in the macroeconomic system. *Finance Research Letters*, volume 32. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2019.02.007>

453. Yin, R. K. (2014). *Case study research: design and methods*. Los Angeles; London; New Delhi; Singapore; Washington DC: Sage.
454. Young, G. (2011). *Development and Causality: Neo-Piagetian Perspectives*. New York; Dordrecht; Heidelberg; London: Springer.
455. Zabecki, D. T. (2004). *Operational Art and the German 1918 Offensives* (doktorska disertacija). Dostopno prek <https://bootcampmilitaryfitnessinstitute.files.wordpress.com/2016/01/operational-art-the-german-1918-offensives-zabecki-2004.pdf>
456. Zanutti, J., Migdalovitz, C., Sharp, J. M., Addis, C. L., Blanchard, C. M. in Margesson, R. (2009). *Israel and Hamas: Conflict in Gaza (2008-2009)*. Dostopno prek <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R40101.pdf>
457. Zupančič, R. (2013). *Preprečevanje oboroženih konfliktov: vloga OZN, EU, OVSE in Nata na Kosovu (1999–2008)* (doktorska disertacija). Dostopno prek http://dk.fdv.uni-lj.si/doktorska_dela/pdfs/dr_zupancic-rok.PDF
458. Zweibelson, B. (2015). *Gravity-free Decision-making: Avoiding Clausewitz's Strategic Pull*. Canberra: Directorate of Future Land Warfare. Dostopno prek https://researchcentre.army.gov.au/sites/default/files/160427_msp_arp_zweibelson_we_b_final_b5.pdf
459. Žabkar, A. (2003). *Marsova dediščina: temelji vojaških ved, 1. knjiga*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
460. Žabkar, A. (2004). *Marsova dediščina: temelji vojaških ved, 2. knjiga*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
461. Žabkar, A. (2008, november). 'Bitka za Kavkaz' – majhen spopad z velikimi posledicami [predavanje]. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
462. Žabkar, A. (2014, april). *Nauki ukrajinske krize: prispevek o vojaških vidikih krize in njenih možnih implikacijah* [predavanje]. Dostopno prek <http://freeweb.t-2.net/Vojastvo/dok/Ukrajina.pdf>
463. Žagar Karer, M. (2011). *Terminologija med slovarjem in besedilom: analiza elektrotehniške terminologije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

7 STVARNO IN IMENSKO KAZALO

- al Bagdadi, A. B..... 180, 189
- al Bilavi, A. A. 180, 185, 190–192
- al Džabari, A. 172, 179
- al Garavi, M. 186–187, 190–191, 212
- Al Kajda..... 77, 84, 180, 182, 189
- atraktor.....
- 26, 94, 114, 196–202, 205–207, 213–215
- Berezovski, D. V..... 156, 160, 165, 191, 212
- bifurkacija ... 111, 114–115, 201–202, 206, 214
- Blitzkrieg*..... 51
- centre of gravity* glej točka osredotočenja
- Clark, W. K. 123, 127–128, 134–136, 191
- Clausewitz, C. von.....
- 15–16, 29, 46–49, 53–56, 87, 100, 195, 209
- Deif, M..... 172, 179
- doktrina
- ameriška.....
- 16, 52, 54–55, 63, 69, 74, 80, 101–103
- dahijska..... 171, 177–178
- izraelska..... 171, 177–178
- mukavama..... 170
- Nato 103
- nemška 51
- slovenska 56–57
- sovjetska 52
- Elisejev, S. S. 156, 165, 191, 212
- Gajduk, S. A..... 160, 165, 191, 212
- Galant, Y..... 172, 179, 191
- globoka operacija/bitka/boj.....
- 22, 52, 100–102, 150
- Hamas 166–179, 191, 212
- Hezbollah 168
- histereza 26, 201, 206, 214
- Hruljov, A. N. 149, 152, 191, 212
- ISIL glej Islamska država
- Islamska država 18, 121, 180–193, 207, 212
- Isserson, G. S. 100
- Janukovič, V. 154, 159
- kibernetski prostor/vojskovanje.....
- 22, 105, 125, 144, 146–147, 162, 182
- koncept
- delovanja 43
- družinske podobnosti.....
- 33–34, 36, 39–41, 211
- klasični..... 32, 36, 39–41
- opredelitev 15, 26, 30–31
- radialni..... 32–33, 36, 39–41
- vojaški 43–44
- kritični prehod..... 26, 196, 200–203, 205–207, 213–214
- Kurašvili, M..... 144, 152, 191, 212
- Lykke, Jr., A. F. 70–71, 73, 87
- metafora 44–47, 49, 116, 196, 213
- Milošević, S. 122–125, 129–130, 134–135
- Moltke ml., H. von..... 50
- Moltke, H. von..... 46
- načela vojskovanja..... 117–120, 204–205
- Nato.. 16, 43, 56, 101, 103, 122–136, 139, 154, 209
- Nemčija..... 50–52, 123, 126, 131
- operatika 26–27, 99–107, 204, 208
- Osvobodilna vojska Kosova 122, 127–128, 130–131
- Pavković, N..... 132, 136, 191, 212
- Ruska federacija.....
- 66, 123, 125, 133–165, 191, 212

Sakašvili, M.	137	lastna opredelitev.....	27, 209
Schlieffen, A. von	50–52, 55	Strange, J. L.....	15, 63–69, 87–90, 210
<i>Schwerpunkt</i>	glej težišče	Vego, M. N.....	15, 80–90, 210–211
Short, M. C.....	128, 134–136, 191	Warden III., J. A.....	
Slovenija	16, 56–57, 209	15, 57–63, 87–90, 134, 178, 210
Sovjetska zveza.....		Triandafilov, V. K.....	100
....	22, 52, 100–102, 153, 155, 157, 160, 183	Tuhačevski, M. N.	100
Sunzi	28, 46, 68	Vitko, A. V.	159, 165, 191
Svečin, A. A.....	100	vojna	
teorija sistemov		bliskovita	51
kaos.....		druga burska	53
14, 23, 93–94, 96, 107–109, 114–116,		druga libanonska.....	171, 177
192, 199–200, 205		druga svetovna.....	51–52, 54, 101
kompleksni prilagodljivi sistemi		falklandska.....	18
14, 109–113, 195–196, 199, 203, 208, 215		hladna	16, 23, 54, 101–102, 105, 142
kompleksnost.....		petdnevna.....	
14, 23, 93, 96, 107–118, 192, 199, 203–		137–152, 156, 158, 191, 193, 207, 212
205		prva svetovna.....	50, 52–53
opredelitev sistema	26	rusko-japonska.....	100
splošna teorija sistemov.....	14, 107–109	šestdnevna	166
teorije vojskovanja		ukrajinska državljanska	164
hibridno vojskovanje		v Gazi	166–179
.....	13–14, 22, 34, 92–93, 103, 119, 153	v Jugoslaviji.....	122–136
neomejeno vojskovanje	12, 119–120	vietnamska.....	16, 54, 101
pregled teorij in konceptov	12–13	zalivska.....	55, 61, 77–78
vzporedno vojskovanje.....	61, 78, 210	zimsko.....	101
težišče.....	15–17, 27, 47–56, 75–79, 195	Združene države Amerike.....	
točka osredotočenja		16, 23, 54, 101, 122–123, 126–128, 131–
Echevarria II., A. J....	15, 74–80, 87–90, 210	132, 140, 143, 168, 182, 189	
Eikmeier, D. C.....	15, 69–74, 87–90, 210	zračno-kopenska bitka	51, 102